

RAZPRAVE FF

Dušan Nečak

»Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija (1963–1969)

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA

»Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija (1963–1969)

Zbirka: Razprave FF (e-ISSN 2712-3820)

Avtor: Dušan Nečak

Recenzenta: Božo Repe, Miroslav Stiplovšek

Strokovni jezikovni pregled: Barbara Šatej

Prevod povzetka: Niko Hudelja

Tehnično urejanje in prelom: Jure Preglau

Slika na naslovnici: berlinski zid

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

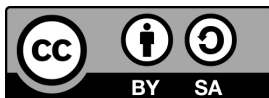
Oblikovna zasnova zbirke: Lavoslava Benčič

Ljubljana, 2021

Prva e-izdaja

Publikacija je brezplačna.

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. (izjeme so fotografije) / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>
DOI: 10.4312/9789610604945

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 67827459
ISBN 978-961-06-0494-5 (PDF)

Kazalo vsebine

Predgovor	7
1 »(Nova) vzhodna politika / (Neue) 'Ostpolitik'«	11
1.1 Začetki »nove vzhodne politike« SPD	11
1.1.1 Bahrov govor na Evangeličanski akademiji v Tutzingu 15. julija 1963	12
1.1.2 Analiza Bahrovega govora v Tutzingu	13
1.1.3 Vsebina Bahrovega govora v Tutzingu	15
1.2 Willy Brandt uresničuje politiko »Spremembe s približevanjem / Wandels durch Annäherung«	19
1.2.1 Brandtova spomenica o odnosih z vzhodnoevropskimi državami in narodi iz leta 1964	20
1.2.2 Analiza bonske vlade	27
1.3 Erhardova politika »malih korakov« proti vzhodu.	31
1.3.1 »Mirovna nota« Erhardove vlade – začetek »nove vzhodne politike«?	37
1.3.2 Prvi veliki koraki v mednemškem približevanju in konkretizaciji nove »Ostpolitik« sodijo v leto 1970	41
1.4 Srečanje Stoph – Brandt v Erfurtu 19. marca 1970	45
1.5 Srečanje Brandt – Stoph v Kasslu 21. maja 1970 in 20 točk kanclerja Brandta	55
1.5.1 Desetletja kasneje se Brandt spominja obeh srečanj . . .	67
2 Vzhodne pogodbe/Ostverträge	71
2.1 Pogodba o načelih sodelovanja med NDR in ZRN / Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen DDR und BRD. . . .	71
2.2 Moskovska in Varšavska pogodba	78
2.2.1 Moskovska pogodba, podpisana 12. avgusta 1970	78
2.2.2 Varšavska pogodba, podpisana 7. decembra 1970	85
2.3 Pogodba štirih velesil o Berlinu, podpisana 3. septembra 1971	91
2.4 Praška pogodba, podpisana 11. decembra 1973	94
3 Kdo je bil Willy Brandt?	97
3.1 Funkcionar SPD, župan zahodnega Berlina, politična ikona, mednarodni pogajalec	105

4	»Afera Guillaume«	109
4.1	Politične posledice razkritja vohuna v uradu zveznega kanclerja . .	113
4.2	Odstop Willyja Brandta tudi tema na obisku Josipa Broza Tita v NDR novembra 1974.	116
4.3	Erich Honecker o razlogih za Brandtov odstop	119
5	Ponovna navezava diplomatskih stikov med ZRN in Jugoslavijo	123
5.1	Na poti do pogajanj o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov	123
5.1.1	Približevanje	130
5.1.2	Jugoslovansko-nemške skrivalnice	138
5.1.3	Dokončna nemška odločitev	143
5.1.4	Brandt dobi pooblastila za začetek pogajanj o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo	148
5.1.5	Pariški pogovori	150
5.1.6	Uresničenje pariških dogovorov	160
5.2	(Diplomska) ofenziva NDR ob ponovni navezavi stikov med Jugoslavijo in ZRN	177
5.2.1	21. avgust 1968 je odnose med NDR in SFRJ domala zamrznil	189
5.2.2	Jugoslovansko zavračanje tesnejših stikov v NDR	202
5.2.3	Zahodnonemška ocena jugoslovanske reakcije na napad na ČSSR	205
6	Brandt: »Ustvariti ne le nov, temveč tudi dober začetek«	207
6.1	Obisk zunanjega ministra ZRN Willyja Brandta v Jugoslaviji 12.–16. junija 1968	207
6.1.1	Na obisk Willyja Brandta v Jugoslaviji se je NDR temeljito pripravila	219
6.1.2	»Posledice« prvega obiska Willyja Brandta v Jugoslaviji . .	222
6.1.3	Leto 1968 je bilo prelomno	233
6.1.4	Intenziviranje odnosov	235
7	Epilog	239
	Povzetek	243
	Zusammenfassung	245
	Viri in literatura	249
	Imensko kazalo	267

Albini in Mirki

Fotografija 1: *Kip Willyja Brandta.*

Predgovor

Leta 1989 sem se prvič odpravil na daljše raziskovalno delo v nemške arhivske in raziskovalne institucije ter univerze. Začel sem v Münchnu, na Inštitutu za sodobno zgodovino/Institut für Zeitgeschichte in na Jugovzhodnem inštitutu/Süd-Ost Institutu, nadaljeval pa v Bonnu, v Političnem arhivu zunanjega ministrstva/Politisches Archiv des auswaertigen Amts (PAAA), ki se je po padcu berlinskega zidu preselil v novo/staro nemško prestolnico Berlin. Z večkratno pomočjo nemške znanstvene fundacije DAAD sem lahko kar nekaj let raziskoval v tej odlično in zlasti smiselno urejeni arhivski inštituciji, ki hrani tako diplomatsko/zunanjepolitično gradivo nekdanje ZRN kot tudi NDR. Za slednjo mi je bil v veliko pomoč tudi Fundacijski arhiv strank in masovnih organizacij v Zveznem arhivu /Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv, ki hrani predvsem gradivo Socialistične enotne stranke Nemčije (SED). Poleg tega sem drobce za pričujočo študijo zbiral še v dunajskem Avstrijskem državnem arhivu/Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) in v Arhivu Bruna Kreiskega/Bruno Kreisky Archiv, socialističnega somišljenika, tesnega političnega sodelavca in osebnega prijatelja Willyja Brandta.

Potem ko sem, gledano z vidika obdelave primarnih virov nemške provenience, v monografski obliki obdelal in objavil tematiko tako imenovane Hallsteinove doktrine (glej: Nećak 2002; Nećak 2004), zaradi katere je ZRN leta 1957 prekinila diplomatske odnose s SFRJ, sem se odločil, da obdelam tudi čas ponovne navezave diplomatskih odnosov. Ti so bili ponovno vzpostavljeni leta 1968 in so rezultat tako imenovane »nove vzhodne politike/ neue Ostpolitik«, katere glavni akter je bil Willy Brandt, karizmatični nemški zunanji minister in zvezni kancler ter Nobelov nagrajenec za mir za leto 1971. Gradiva za to tematiko je v navedenih arhivih tako veliko, da je že zelo težko pregledno. V nemško govorečem prostoru obstaja tudi obsežna literatura o nemški vzhodni politiki in nemški zunanji politiki pa tudi o Willyju Brandtu, ki je celo sam napisal tudi spomine. Mnogo manj znana pa je povezanost vzhodne politike z Jugoslavijo in zato naslov knjigi »Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija. V slovenskem prostoru je ta tematika docela neznana in z zgodovinarjevo roko še neobdelana, v jugoslovanskem prostoru pa je šele pred nekaj leti izšla knjiga mlajšega srbskega zgodovinarja Zorana Janjetovića, v kateri je obdelal reševanje enega najpomembnejših in diplomatsko-politično najbolj zapletenih problemov med obema državama, tj. problem nemške odškodnine Jugoslaviji za žrtve nacizma med drugo svetovno vojno (glej: Janjetović, 2007). Ta je bil dokončno razrešen prav v času, ko je bil v ZRN kancler Willy Brandt.

Ko se raziskovalec dotakne vprašanj, povezanih z ZRN pred združitvijo Nemčije, se mora neizogibno ozreti tudi na sočasna dogajanja v NDR. Le na tak način je mogoče dobiti celovito sliko dogajanj. Osrednje mesto pričujočega dela imata seveda Willy Brandt in njegova »nova vzhodna politika«, toda kolikor je le mogoče, sem v zgodovinsko zgodbo vpletel tudi odziv NDR nanjo. Končno ne gre pozabiti, da se je Brandtova »nova vzhodna politika« rodila prav zato, ker si je Willy Brandt kot enega njenih najpomembnejših ciljev postavil izboljšanje odnosov med obema Nemčijama.

V prvem delu knjige sem tako poskušal osvetliti nastanek in razvoj Brandtove »nove vzhodne politike« ter podati vsaj bežen pogled na vzhodno politiko, ki je bila nekakšna stalnica zahodnonemške zunanje politike vse od Adenauerjevih časov. Slovenskemu bralcu sem poskušal približati zapleteno dogajanje v srcu Evrope, ki je na globalni ravni bistveno prispevalo k popuščanju napetosti, saj se je v tem času pripravljala in odvijala Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi (KVSE). Ta pa je, kot vemo, rezultirala v znameniti Helsinški deklaraciji, v kateri so se tako vzhodne kot zahodne države odrekle reševanju sporov s silo in priznale status quo v Evropi. Eden prvih korakov v smeri sožitja in sodelovanja med državami različnih družbenih ureditev je bila normalizacija odnosov med ZRN in SFRJ, s ponovno navezavo diplomatskih stikov januarja 1968. Pri tem je važno vlogo odigral prav slovenski diplomat Rudi Čačinovič, prvi veleposlanik v ZRN po ponovni navezavi diplomatskih stikov, kar je navsezadnje izrednega pomena tudi za slovensko diplomatsko zgodovino, ob njem pa še Boris Šnuderl, član Zveznega izvršnega sveta in odgovoren za gospodarstvo. Poleg njiju so pri oblikovanju bilateralnih odnosov sodelovali tudi drugi slovenski diplomati in politiki, na primer: Stane Dolanc (visoki funkcionar ZKJ), Anton Vratuša (jugoslovanski veleposlanik pri OZN), Željko Jeglič (v Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve zadolžen za Nemčijo), Mitja Vošnjak (prvi poslanik Jugoslavije v NDR), Marko Vrhunec (šef Titovega kabineta) ... Tako je naslovna problematika na nek način tudi del slovenske sodobne zgodovine.

Čeprav so v ospredju bilateralnih stikov med ZRN in SFRJ stali gospodarsko-finančni odnosi, pa ne gre spregledati reševanja vsaj še dveh pomembnih problemov. Na eni strani gre za problematiko delovanja jugoslovanske, zlasti ustaške emigracije v ZRN, na drugi strani pa za problematiko položaja in varstva množice jugoslovanskih delavcev na začasnem delu v tej državi (t. i. gastarbajterjev). Obe problematiki sem nameraval obdelati, toda pokazalo se je, da sta tako obsežni in kompleksni, da vsaka zase zagotovo zahtevata posebno obravnavo. V pričujočem delu tako prevladuje politično-diplomatski pogled na bilateralna vprašanja. Delo

je poskus na virih sloneče rekonstrukcije in ne interpretacije oz. reinterpretacije dogodkov, predvsem v času od 1963 do 1969. Če je bil to čas, ki ga lahko označimo za prelomnega in odločilnega za razvoj bilateralnih odnosov, pa so bila v času od nastopa kanclerstva Willyja Brandta (leta 1969) do njegovega odstopa (leta 1974) rešena najpomembnejša bilateralna vprašanja, še posebej vprašanje odškodnine za žrtve nacističnega nasilja med drugo svetovno vojno, ki sta jo Brandt in Tito rešila s t. i. Brionsko formulo. O njej sta se dogovorila na sestanku na Brionih leta 1973. Toda o tem bom pisal v naslednji monografiji, ki jo pripravljam, in upam, da bo kmalu ugledala luč sveta.

Delo sem napisal z vizijo, da bi strokovni publiki in širši javnosti, predvsem pa mlajšim generacijam, približal košček nemške, jugoslovanske in slovenske zgodovine oziroma zgodovine odnosov med državama, ki so pri nas malo ali sploh ne znani. Posebej v angleško govoreči svet in v njem zlasti v ZDA usmerjeni mlajši generaciji, ne bi smelo biti odveč spoznati pomembnost dogajanja sredi Evrope v času bipolarnega sveta in pomen ter težo zahodnonemške države pri oblikovanju miroljubne in k sožitju usmerjene zunanje politike, pri kateri je nezanimljivo vlogo odigrala tudi Jugoslavija. Slovenskemu bralcu sem želel nekoliko bolj osvetliti delček nemške zgodovine, ki ostaja vse preveč na obrobju tako strokovnega kot tudi splošnega zavedanja.

Delo je napisano na osnovi nemških virov. Nujno bi bilo obdelati tudi jugoslovanske vire, toda dostop do teh je, na žalost, še vedno zelo težaven, celo nemogoč. Zato to delo prepuščam morebitnim naslednjim raziskovalcem, ki se bodo ukvarjali s to temo.

K obravnavi naslovne tematike pa me je vodil še en, čisto osebni razlog. Velik del časa, ki ga obravnavam, sem aktivno sodoživiljal kot novinar zunanjepolitičnega uredništva ljubljanskega časopisa Delo. Zato se mi je, ob pregledovanju arhivskega gradiva, večkrat pred očmi odvijal film spominov. Naj mi bo dovoljeno parafrazirati misel, ki sem jo zapisal v svoji knjigi o Hallsteinovi doktrini: »Če je za mlajšo generacijo Willy Brandt historična osebnost, kot denimo Asurbanipal, je zame osebnost, ki sem jo doživeljal v živo«. Upam, da bom s tem delom Willyja Brandta iztrgal iz sivine zgodovinskega spomina in morda celo kakšnega današnjega slovenskega politika spomnil, da je zgodovina v Evropi poznala in nagradila ljudi, ki so se zavzemali in uspešno uresničevali politiko sodelovanja, sožitja, kesanja in priznavanja napak.

V knjigo sem poleg teksta uvrstil tudi širok nabor slikovnega gradiva in skeniranih originalnih dokumentov in to ne samo zato, da bi popestril grafično podobo

publikacije, ampak ker bi predvsem rad bralcem, še posebej pa študentom, približal ljudi in dogodke, ki smo jim bili mnogi priče ter so sestavni del našega doživljanja sveta okoli sebe.

Knjiga je nastajala dalj kot katerokoli moje delo doslej. Da sem ga mogel ustvariti, gre zahvala mnogim osebam in inštitucijam. Zato naj se na koncu najprej zahvalim pristojnemu slovenskemu ministrstvu, ki financira raziskovalno delo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Brez velikanske podpore, ki mi jo je z nekajkratno dodelitvijo ugledne štipendije za univerzitetne profesorje–raziskovalce namenila Nemška služba za akademsko izmenjavo/Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), dela sploh ne bi mogel končati. Velika zahvala gre tudi kolegu z Vzhodnega inštituta/Ost-Instituta, Freie Universität Berlin, prof. Holmu Sundhausnu, ki me je pri konkuriranju za štipendije vedno podpiral. Hvaležen sem tudi vsemu osebju arhivskih ustanov, v katerih sem zbiral gradivo, in kolegom z univerz in inštitutov, ki so mi pomagali z nasveti.

Posebno zahvalo pa sem dolžan asistentki dr. Korneliji Ajlec, ki mi je priskočila na pomoč pri urejanju knjige, pri preoblikovanju slikovnega gradiva, zlasti pa pri popolnoma nepotrebnem spreminjanju načina citiranja, ki ga je zahteval založnik. Opravila je veliko in zamudno delo in to v najkrajšem možnem času. Hvala tudi mag. Barbari Šatej za temeljit strokovno jezikovni pregled besedila.

Brez podpore in spodbude družine, žene Albine in hčerke Mirke, pa dela tako ali tako ne bi mogel opraviti. Hvala zato obema, ki jima to delo tudi posvečam.

Ljubljana – Berlin, pomlad 2013

Dušan Nečak

1 »(Nova) vzhodna politika / (Neue) 'Ostpolitik'«

*»Nemčija je bila stoletja dolgo most med vzhodno in zahodno Evropo.
Te naloge želimo tudi v naših časih uresničiti.«*

Fotografija 2: Tretji nemški zvezni kancler dr.h.c. Kurt Georg Kiesinger 1966–1969 (CDU).

1.1 Začetki »nove vzhodne politike« SPD¹

Fotografija 3: Egon Bahr (SPD), avtor »Neue 'Ostpolitik'«.

1 SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschland/ Socialnodemokratska stranka Nemčije.

Vedno me je zanimala samo politika o Nemčiji (Deutschlandspolitik). Saj nisem postal socialdemokrat, da bi socializiral banke. Ne, socialdemokrat sem postal zato, ker sem bil mnenja, da Adenauer² glede prioritete politike o Nemčiji ne misli resno, Schumacher³ pa je mislil zares. Da bo prišlo do združitve, sem bil prepričan. Tega prepričanja nisem nikoli izgubil ...

... Z vsem, kar se je zgodilo, sem dosegel, kar sem želel. Odločilna točka preobrata v mišljenju je bil zid. To smo leta 1961 ugotovili, vsi so zadovoljni, nihče ne želi menjati statusa quo. Nihče nam ne bo pomagal, da bi ga napravili luknjastega ali propustnega. Tako se je začelo, poleg tega pa, morali smo se začeli pogovarjati s tistimi, ki so bili pristojni za izdajo propustnic, to pa ni bil ne Bonn, ne Amerika in ne Moskva. (Aust, Schirmmacher, 2005)⁴

1.1.1 Bahrov govor na Evangeličanski akademiji v Tutzingu 15. julija 1963

Kratka definicija zahodnonemške politike, ki jo poznamo pod imenom »Ostpolitik/Vzhodna politika«, bi lahko bila: **»Wandels durch Annäherung / Spremembe s približevanjem.«** Gre za politiko normalizacije odnosov Zvezne republike Nemčije (ZRN) z državami vzhodne Evrope, vključujoč Nemško demokratično republiko (NDR). V govoru pred Evangeličansko akademijo v Tutzingu 15. julija 1963 jo je verbaliziral Egon Bahr, socialdemokratski politik, direktor berlinskega senata in novinar, sicer pa tesen sodelavec Willyja Brandta. Pravzaprav sta imela na isti dan in na istem kraju govora tako Brandt kot Bahr. Brandt je svoj govor o načelih zunanje politike oblikoval previdno in splošno, njegov tiskovni predstavnik Bahr pa je bil dosti bolj konkreten in udaren. Zato je njegov referat vzbudil mnogo večjo pozornost in povzročil polarizacijo v zahodnonemškem političnem prostoru (e-politik.de, 2003).⁵

2 Konrad Hermann Josef Adenauer (1876–1967), prvi kancler ZRN med leti 1949 in 1963.

3 Kurt Schumacher je bil predsednik SPD v letih od 1946 do 1952, od 1949 do 1952 pa vodja poslanskega kluba SDP v Bundestagu in vodja opozicije.

4 »Mich interessierte immer nur Deutschlandpolitik. Ich bin doch nicht Sozialdemokrat geworden, um die Banken zu sozialisieren. Nein, ich bin Sozialdemokrat geworden, weil ich der Auffassung war, der Adenauer meint es nicht ehrlich, und der Schumacher meint es mit der Priorität der Deutschlandpolitik ehrlich. Daß es zu einer Wiedervereinigung kommt, da war ich sicher. Ich habe diese Überzeugung nie verloren.

Ich habe mit allem, was geschehen ist, das erreicht, was ich wollte. Der entscheidende Punkt der Wende des Denkens war diese Mauer. Wir haben 1961 festgestellt, alle sind zufrieden, keiner will den Status quo ändern. Niemand wird uns helfen, sie auch nur löchrig oder durchlässig zu machen. So fing es an, und dazu mußte man, da man die Passierscheine weder in Bonn noch in Amerika, noch in Moskau bekam, mit denen verhandeln, die autorisiert waren, sie auszugeben.«

5 Willy Brandt je kot župan zahodnega Berlina že leta 1959 Bahr postavil za vodjo Tiskovnega in informacijskega urada dežele Berlin in ta je nato dolga leta, tudi po tem, ko se je Brandt umaknil iz politike, ostal njegov prijatelj (Brandt, 2003, 74; Gehlhoff (ur.), 1995, 46).

1.1.2 Analiza Bahrovega govora v Tutzingu

Nekateri analitiki Bahrovega govora v Tutzingu so prepričani, da je njegov govor prinesel odločilne novosti za nemško zunanjo politiko:

1. Od ZRN je zahteval več samoangažiranja v zunanji politiki in opustitev prakse, da se vse naloge v zvezi z njo prepušča zaveznikom. Pričakoval je, da se mora Nemčija vseh nalog, ki jih lahko opravi samo ona, lotiti ob polni zavezniški solidarnosti.
2. NDR in njen režim naj se nič več ne samo demonizira, temveč naj se ga, kljub nezdržljivosti sistemov, sprejme kot skorajšnjega pogajalskega partnerja.
3. ZRN naj se pridruži Kennedyjevi »strategiji miru« ali koeksistenčni politiki.
4. Zahteval je, da se ZRN odmakne od take politike združevanja (Wiedereinigungspolitik), ki bi zaradi svoje vztrajne navezanosti na nespremenljive vzorce in v naprej določene časovne cilje zapravlja možnost rešitve problema. Namesto tega je v govoru upošteval realno stanje in je združitev obeh Nemčij videl kot dolgoročno sestavljanko (Puzzle), katere posamezni delci počasi tvorijo njeno dokončno obliko.
5. Najpomembnejša točka Bahrovega govora pa je po mnenju analitikov njegovo zavzemanje za to, da dolgoročno gledano, pride do prestrukturiranja miselnih vzorcev državljanov in politikov, ki naj bi se odpovedali politiki togega antikomunizma in »prijatelj-sovražnik mišljenja« (po Carlu Schmittu) ter delovali v smeri politike konstruktivnega sodelovanja z vzhodnim blokom (e-politik. de, 2003). Kasneje je Bahr v svojih spominih zapisal, da je zaupal v uspešnost politike »Sprememba s približevanjem« tudi zato, ker je bil prepričan, da »zidov ne morem odstraniti in jih tudi ne narediti prepustnih, če s tistimi, ki so jih zgradili, ne govorim ...« (Bahr, 1982, 218).

Strah, ki ga je imel Willy Brandt, da bodo nasprotniki pojem/geslo »Sprememba s približevanjem« preinterpretirali v pojem/geslo »Približevanje h komunističnemu sistemu«, se je uresničil. Z vseh strani je namreč prišlo do ostrih reakcij na Bahrov govor. Zunanji minister NDR Otto Winzer je tako politiko zaničujoče označil kot »agresijo na sramne uši« (Filzlatschen), berlinski vodja CDU⁶ Franz Amrehn pa je v Bahrovem govoru prepoznal popolnoma novo usmeritev v berlinski politiki in ji napovedal oster odpor. Tega je Bahr s svojim govorom doživel tudi v lastnih strankarskih vrstah. Berlinska SPD se je od njega distancirala in celo Herbert Wehrner, reformator zunanje politike SPD in iniciator znamenitega Godesberškega programa iz leta 1959, je Bahrov govor ostro kritiziral in ga označil za »čisti nesmisel« (ba(h)rer Unsinn). Mnoge je bilo torej težko izvleči iz

---

6 CDU – Christlichdemokratische Union/Krščansko demokratska zveza.

starih, togih predstav, kar zadeva odnose z Vzhodom. Razen Brandta in njegovih najtesnejših sodelavcev, je Bahrov govor javno podprl in ostro kritiziral njegove kritike edino še Karl-Hermann Flach, politik iz vrst liberalcev (FDP),⁷ ki je aktualno zunanjo politiko, tako kot Bahr, označil za okostenelo in brez bodočnosti (e-politik.de, 2003).

Kljub pridržkom in ostri kritiki novega miselnega vzorca je le-ta dolgoročno uspel prevladati. »Ostpolitik« po letu 1969, katere strateške temelje je s tuzinškimi govorji postavil par Brandt/Bahr, je bila v bistvu njuno delo. Morala pa sta voditi politično ambivalentno strategijo. Razvijala sta sicer novi miselni vzorec »Ostpolitik« detant in na nižjih ravneh začela tudi s prvimi pomembnimi koraki, kot je bila sklenitev t. i. Berlinskega sporazuma o mejnih prepustnicah iz leta 1964 (Berliner Passierscheinabkommen 1964), vendar svoje »Ostpolitik« še nista mogla uresničevati tako, kot sta si to želela. Upoštevati sta morala Brandtovo politično kariero – najprej je moral priti do kanclerskega mesta –, na drugi strani pa CDU v časih velike koalicije s SPD (1966–1969) ni bila pripravljena stopiti na vzhodno politično pot tako, kot sta to želela Brandt in Bahr. Zato se je politika nepriznavanja »cone« končala šele leta 1969, potem ko je SPD (pod Willyjem Brandtom) s FDP (pod Walterjem Scheelom in Hansom-Dietrichom Genscherjem) sestavil novo vlado. Toda tudi potem, ko se je social-liberalna vlada pripravljala uresničiti koncept »Spremembe s približevanjem«, je prihajalo do polemik in zelo močnega odpora. Povezava CDU/CSU⁸ z Društvom pregnancev (Volksdeutscherji) je tvorila močno opozicijo. (Prav tam, 8).

Toda kljub temu se je »Bahrovo vzhodnopolitično mišljenje« uveljavilo. »Ostpolitik« koalicije SPD/FDP je ustvaril novo zaupanje v obojestranskem sodelovanju in prebil desetletja dolgo dogmatsko letargijo zahodnonemške »Ostpolitik«, menijo analitiki Bahrovega govora v Tutzingu (prav tam). Prav tako so prepričani, da sta od začetka nove »Ostpolitik« popuščanje napetosti in kooperacija določala trgovanje, to pa je peljalo h Konferenci o varnosti in sodelovanju v Evropi v Helsinkih,⁹ kar zagotovo ne bi uspelo z nadaljevanjem politike hladne vojne. Na ta način je Egon Bahr s svojim govorom prinesel v politično razpravo novo mišljenje, ga tekom šestdesetih let dodeloval in brusil, dokler ga po letu 1969, kljub

7 FPD – Freiheitliche Partei Deutschland/Svobodnjaška stranka Nemčije.

8 CSU – Christlichsoziale Union/Krščanskodemokratska zveza.

9 Leta 1972 se je pričel proces Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi (KVSE), ki je 1. avgusta 1974 privedel do sprejema Helsinške sklepne listine, pomembnega mednarodnega dokumenta, ki je začrtal mednarodno politiko v obdobju, ko se je zlasti Evropa trgala iz spon hladne vojne. Neposredni rezultat helsinške listine, ki jo je v Helsinkih podpisalo 35 predsednikov držav in vlad, je tudi Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), v kateri je ta čas 55 sodelujočih držav. Slovenija v OVSE sodeluje od marca 1992 in ji je leta 2005 tudi predsedovala. (Več glej: Delo, 2005; sl. wikipedia.org, 2013).

velikemu odporu, ni bilo mogoče uresničiti. Na ta način, so prepričani nemški poznavalci, je Bahr veliko prispeval k politiki popuščanja napetosti tistega časa, ki je zagotovo prispevala k večinoma (e-politik.de, 2003)¹⁰ mirnemu preobratu v Sovjetski zvezi in v državah Varšavskega pakta. Menijo, da je to zgodovinski dosežek Egon Baha, za kar mu je treba dati vse priznanje. Sam Bahr pa je v že citiranem intervjuju za Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) leta 2005 svojo politiko »Spremembe s približevanjem« označil le za metodo in ne za koncept. Takrat je namreč dejal: »Zunächst einmal muß man sagen, wenn ich 'Wandel durch Annäherung' formuliert habe, dann war das nichts anderes als die Methodik und noch kein Konzept.«

Nadaljeval je:

Metodološka formulacija 'Spremembe s približevanjem' je šele v štabu za načrtovanje zunanjega ministrstva postala koncept, ki je temeljil na dveh segmentih. Segment številka ena: priprava terena z normalizacijo naših odnosov z vsemi vzhodnimi državami, torej tudi z NDR. Drugič: temelječ na tem pa mora priti do neposredne poti v enotnost. To pa je mogoče le, če so vse štiri velesile prepričane, da če je Nemčiji dana svoboda, da se združi, je to mogoče le brez kakršnihkoli ozemeljskih zahtev (to zadeva tudi črto na Odri in Nisi). Nemčija je vendar varnostni problem. Od teh dveh faz smo eno uresnili s tako imenovano 'Ostpolitik' in pogodbami. Druge ne več. (Aust, Schirmacher, 2005)¹¹

1.1.3 Vsebina Bahrovega govora v Tutzingu

In kaj je Egon Bahr govoril v Tutzingu?

Kritiziral je dotedanjo nemško politiko ponovne združitve, ki da ni dala pozitivnega rezultata. Zahteval je novo mišljenje, brez predsodkov in brez podžiganja strahu, iz katerega ne bi smel biti izvzet problem Berlina, kajti delitev Nemčije je sestavni del problematike odnosov med Vzhodom in Zahodom. Bahr je v svojem govoru poudaril pomen sovjetskega vpliva na rešitev nemškega vprašanja

10 Gre za delo nemških študentov politologije, ki ga je povzel: Christian Wilhelm, Die Tutzinger Rede von Egon Bahr und ihre politischen Konsequenzen.

11 »Aus dieser methodischen Formulierung „Wandel durch Annäherung“ wurde ein Konzept erst im Planungsstab des Auswärtigen Amtes. Dort ist daraus ein Konzept erarbeitet worden mit der Grundlage zweier Abschnitte. Abschnitt Nummer eins: Planierung des Feldes durch die Normalisierung unserer Beziehung zu allen osteuropäischen Staaten, also auch zur DDR. Zweitens: Aufbauend darauf, mußte nun der direkte Weg zur Einheit kommen, und den gibt es nur, wenn alle vier Siegermächte überzeugt davon sind, daß, wenn Deutschland in die Freiheit seiner Einheit entlassen wird, es keine territorialen Ansprüche gibt (das verlangt auch die Oder-Neiße-Linie), denn Deutschland ist ein Sicherheitsproblem. Von diesen zwei Phasen haben wir die eine erledigt mit der sogenannten Ostpolitik und den Verträgen. Die zweite nicht mehr.« (Aust, Schirmacher, 2005).

in jasno zatrdil, da more do združitve nemškega naroda priti le, če se bo s tem strinjala Sovjetska zveza. Prepričan je bil, da tega vprašanja brez njene pomoči ne more rešiti ne Ulbrichtov režim, ne tri zahodne velike sile. Z zahodnonemške strani se mora pri reševanju tega vprašanja posebej angažirati zunanje ministristvo, saj gre za izrazito zunanjepolitično vprašanje, ta pa sodijo na njegovo kompetenčno področje.

Naj že na tem mestu poudarim, da je bila implementacija nemške »(nove) vzhodne politike« pod močnim vplivom zunanje politične strategije ZDA. Še posebej potem, ko je leta 1966 prišlo do zgodovinske prelomnice v ZRN in je zavladala velika koalicija CDU/SDP, v kateri je bil podpredsednik vlade in zunanji minister socialdemokrat Willy Brandt. Temeljna orientacija zunanje politike zahodnih zaveznikov tega časa je bila približevanje vzhodnemu bloku. V tem kontekstu je zato tudi Bahr v svojem govoru opozarjal in poslušalcem pojasnjeval politiko Johna F. Kennedyja, imenovano »Strategija miru«. Ta ni imela v ospredju interesov uničenje komunističnega sveta, temveč njegovo spreminjanje. Bahr je, sprejemajoč Kennedyjeve ideje, namreč verjel, da je mogoče sedanjí položaj v komunističnem svetu obrniti le na ta način, da se mu ponudi spremembe. Prepričan je bil, da je treba komunističnemu svetu na ta način dati priložnost, ne pa še dalje vztrajati na politiki grožnje in pritiska. Taka politika bi imela, po mnenju Bahra, za posledico zgolj »okamenelost statusa quo« (prav tam).

Bahr se je za to zavzel in bil globoko prepričan, da mora Zahod začeti z odpiranjem proti Vzhodu. Menil je, da je Zahod sposobnejši in ga je mogoče bolj obremeniti kot Vzhod. Zagovarjal je tezo, da bi Zahod s tem zagotovo pridobil. Pri odpiranju proti Vzhodu je Bahr med zahodnimi državami posebno mesto pripisoval prav ZRN. Njegova domovina naj bi zaradi svojega specifičnega položaja – nikjer v Evropi namreč ni druge države in naroda, ki bi bil razdeljen – imela posebno skrb, tj. skrb za dosego ponovne združitve. Kot najpomembnejši rezultat in nujno posledico transformacije ameriške »strategije miru« v bodočo nemško zunanje-politično koncepcijo, je Bahr videl dokončno nemško odpoved politiki moči, ki pozna le »zmago ali poraz«. Kritiziral je apologete take nemške politike, ki so denimo kot pogoj za sodelovanje zahtevali takošnjo izvedbo večstrankarskih volitev, sicer naj bi sledila blokada nadaljnjega sodelovanja (prav tam). Po njegovem mnenju naj bi taka politika ne imela nič skupnega s stvarnostjo in aktualnostjo. Hotenje, da se jo implementira v politiko »strategije miru«, je označil za pravo neumnost. Jasno je zavrnil prepričanje mnogih, da je ponovna združitev Nemčije stvar, ki jo je mogoče doseči hitro, na posebni konferenci. Dosego tega velikega uspeha bi bilo, po njegovem mnenju, mogoče pričakovati le

po uspešnem zaključku dolgotrajnega procesa, ki ni drugega kot skupek mnogih majhnih uspehov. Spomnil je na besede ameriškega predsednika Kennedyja, ki je percepcijo interesov druge strani obravnaval kot pomemben element interesne politike lastne strani. Zato se je Bahr pri stremljenju k preoblikovanju »cone« zavzemal zato, da bi se pri novi vzhodni politiki ZRN morali upoštevati tudi sovjetski interesi (prav tam).

Vedno znova je poudarjal, da je le na ta način realno doseči ponovno združitev obeh Nemčij in nemškega naroda. Kazal je na pomen gospodarske moči obeh držav, kjer je ZRN mnogo močnejša in bo morala to dejstvo izkoristiti pri dosegu cilja – spremembe v »coni«. Kot primer pomembnosti gospodarskih vprašanj za doseg željenega cilja, je navajal znan upor v vzhodni Nemčiji 17. junija 1953, ko so ekonomske zahteve, zaradi katerih je do upora prišlo, zelo kmalu prerasle v eksistenčno-politične zahteve. Takrat se je tudi pokazalo, kako hitro je Sovjetska zveza zaznala pomen izboljšanja standarda in političnih olajšav za ohranitev režima. Da ne bi izgubili Ulbrichta in bi uspeli ohraniti svoje interese, so Sovjeti vojaško intervenirali, je poudaril Bahr. Facit tega dogajanja je bil za Bahra utrditev Ulbrichtove moči. Iz tega je potegnil zaključek, da na noben način ni mogoče NDR/»cone« izločiti iz sovjetske interesne sfere s politiko direktnega izrivanja Ulbrichta in njegovih privrženecv (prav tam). Bahr se je zavedal, da njegove besede niso ravno popularne in skladne z lastnimi željami, toda ostal je prepričan v brezizglednost teze, da je mogoče Ulbrichtov režim vreči samo z nespregledanjem drugega dela Nemčije. Pri tem je opozoril na obstoječe odnose med obema stranema in vedno znova porajajočimi se idejami, da bi dosegli kolaps režima v »coni« s popolno prekinitvijo gospodarskega sodelovanja. Take ideje je zavrnil in jih označil za iluzijo. Zatrjeval je, da je mogoče empirično dokazati, da taka politika koristi izključno Ulbrichtu in da prispeva k zaostrovanju delitve Nemčije ter da se pri tem posveča premalo pozornosti položaju Berlina. Poleg tega je Bahr še poudarjal, da je nepriznavanje »cone« nekaj samo po sebi umevnega in brez pridržka upravičeno. Toda to ne sme voditi k omejeni opravljeni sposobnosti zvezno-nemške zunanje politike. Kot primer dobre in pametne politike je navajal, da se pogajata tudi ZDA in Kitajska, kljub temu pa ZDA niso priznale maoističnega režima na Kitajskem.

Nadalje je našteval primere notranje nemške realnosti, kot so streljanje na begunce ali ukazi »enot cone« (Zonentruppen) zaveznikom, ki so se nanašali na njihove pravice v vzhodnem Berlinu. Menil je, da je to s pravnega stališča brez dvoma vredno graje, da pa na žalost odraža realen odnos moči. Vse to prav tako ni mogoče imeti za »priznanje« tamkajšnjega režima, kakor tudi ne plačila pristojbin na

mejnih prehodih ali uporabe Hallsteinove doktrine, ki predvideva prekinitev diplomatskih odnosov z državami, ki bi priznale Ulbrichtov režim. Zato je prišel do zaključka, da je treba dati priložnost, da se tako izrabi koristi iz obstoječih odnosov med obema deloma Nemčije, ne da bi »de iure« pristali na priznanje obstoja NDR. Pri tem naj bi šlo za razširitev odnosov med obema stranema. Da bi bil jasnejši, je Bahr opozoril na politiko Kennedyja, ki je odobral trgovanje z državami vzhodnega bloka, če to trgovanje ni v diametralnem nasprotju z varnostnimi interesi Zahoda. Zavzel se je za prenos take politike na Nemčijo, kar bi po njegovem prineslo mnoge neizkoriščene možnosti sodelovanja. Zatrjeval je, da bi bila razširitev trgovskega sodelovanja med vzhodnim blokom in zahodnim svetom tudi v interesu zahodne Nemčije, ki pa ne bi smela dopustiti nikakršnega ekonomskega izsiljevanja s strani »cone«. Najpomembnejši rezultat in cilj izboljšanja odnosov pa bi moralo biti izboljšanje življenja tam živčih ljudi.

Razostritev sovražne drže ZRN bi morala prispevati in imeti namen v prvi vrsti krepitev blaginje prebivalstva v vzhodni Nemčiji. Napoved SZ, da se pri materialnem standardu želi izenačiti z zahodom in ga celo prehiteti, je po Bahrovem mnenju jasen pokazatelj pomembnosti želje dvigniti raven standarda v tej državi. Ta politična koncepcija pa naj ne bi veljala samo za SZ, je zatrjeval govornik, temveč implicitno za vse države, ki so pod sovjetsko hegemonijo. Gospodarsko sodelovanje ustvarja izboljšanje, je dejal Bahr, in vodi k boljšim odnosom, ki so tudi v korist ZRN. Državljeni »cone« bi bili na ta način srečnejši in bolj izenačeni z državljani ZRN, kar bi bilo treba vrednotiti kot pozitiven znak. To dejstvo bi po njegovem mnenju povsem izključevalo zaostritev razmer in s tem tudi povratak »politike hladne vojne«. Ulbricht in tovariši bi sicer kratkoročno pridobili, toda vrnitev na staro politiko ne bi bila več mogoča, je bil prepričan Egon Bahr.

Željeno izboljšanje standarda za državljanje v NDR bi bilo treba uresničevati v »homeopatskih odmerkih«, da ne bi prišlo do podobnih akcij SZ, kot so bile tiste leta 1953 v NDR in 1956 na Madžarskem, je menil Bahr. Ker je zid »znamenje slabosti in strahu«, je zbrane prepričeval, da je treba izrabi priložnost ter ta strah z razširitvijo odnosov do te mere zmanjšati, da bi bilo dolgoročno možno pričakovati odprtje meja in zidu. To je predvideval zato, ker bi bili s tako novo politiko mogoči riziki predvidljivejši. Tej politiki je Bahr dal ime »Sprememba s približevanjem«. Bil je prepričan, da bi jo bilo treba jasno začeti uresničevati, saj je tudi v popolnem soglasju z ameriškim Kennedyjevim političnim konceptom do vzhoda. Brez te poti, je bil prepričan Bahr, bi se ZRN morala odreči realnosti in upati na čudež. Svoj govor je zaključil s pomenljivimi besedami: »V tem primeru nimamo več kaj iskati na odru svetovne politike ...« (Prav tam).

1.2 Willy Brandt uresničuje politiko »Spremembe s približevanjem / Wandels durch Annäherung«

Fotografija 4: *Willy Brandt kot berlinski župan leta 1965.*

Willy Brandt je lahko začel z velikimi navori uresničevati v Tutzingu predstavljeno »Ostpolitik/Vzhodno politiko«, šele ko je postal zahodnonemški zunanji minister in kasneje zvezni kancler. Pravzaprav bi morali to politiko poimenovati »Neue Ostpolitik/Nova vzhodna politika«, da bi jo lahko razlikovali od »Ostpolitik« krščansko-demokratskih vlad in kanclerjev (do leta 1969), zlasti politike Konrada Adenauerja, ki so jo zavzeli v odnosu do komunističnih držav, še posebej do Nemške demokratične republike. Ta politika je namreč slonela na ignoriranju obstoja NDR in izolaciji tamkajšnjega komunističnega režima. »Neue Ostpolitik« socialdemokrata Williya Brandta pa si je, kar zadeva NDR, zadala cilj doseči več svobode za vzhodne Nemce, z določeno stopnjo sodelovanja med državama. Krščansko-demokratska »Ostpolitik« je prisegala na tako imenovano Hallsteinovo doktrino. Ko pa je ZRN na začetku šestdesetih let navezala diplomatske odnose z

Izraelom in so arabske države na to gesto Zahodne Nemčije reagirale tako, da so priznale NDR in z njo navezale diplomatske stike, se je hitro pokazalo, da Hallsteinova doktrina ne bo veljala večno. Nova »Ostpolitik« Willyja Brandta je utemeljena na prepričanju, da Hallsteinova doktrina ni pomagala uničiti komunističnih režimov v vzhodni Evropi in ni prispevala k izboljšanju položaja Nemcev v Vzhodni Nemčiji. Brandt je bil nasprotno prepričan, da bi sodelovanje s komunistično NDR okrepilo nemško-nemška srečanja in trgovino ter da bi taka politika v daljšem obdobju spodkopala komunistično vladno v NDR. Kljub temu je vedno znova poudarjal, da njegova »nova vzhodna politika« ne pomeni zanemarjanje tesnih vezi ZRN z zahodno Evropo in ZDA. Dejstvo je, da so vlado ZRN prav politiki ZDA, kot na primer Henry Kissinger, vzpodbujali, naj bo do NDR bolj fleksibilna. Tudi druge zahodnoevropske države so stopile v obdobje bolj pogumne, proti vzhodu usmerjene politike (en.wikipedia.org, 2013; Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013a).

1.2.1 Brandtova spomenica o odnosih z vzhodnoevropskimi državami in narodi iz leta 1964

Načrte in predloge za tako novo vzhodno politiko je Willy Brandt izdelal že leta 1964, ko je bil še berlinski župan in ravnokar izvoljeni novi predsednik SPD (Aust, Schirmacher, 2005, 47).¹² Avgusta tistega leta je na bonso vlado zveznega kanclerja Ludwiga Erharda oz. na zunanje ministrstvo, ki ga je vodil Gerhard Schröder, naslovil tako imenovano »Brandtovo spomenico o odnosih z vzhodnoevropskimi državami in narodi/Brandt-Memorandum über die Beziehungen zu osteuropäischen Staaten und Völkern«.¹³ Temeljno izhodišče spomenice Willyja Brandta je bila njegova ugotovitev, da v zahodni politični misli vedno bolj prodira prepričanje, da vzhodnoevropskih komunističnih držav ni več mogoče imeti le za satelite Sovjetske zveze. Posledicam sovjetsko-kitajskega spora (pa ne samo njim), ki se kažejo v diferenciaciji na ekonomskem in ideološkem področju, posvečajo na Zahodu vedno večjo pozornost. Zatrjeval je, da so vprašanja komunikacije z vzhodnoevropskimi državami in narodi, praktične kooperacije in smotrnega obnašanja, začela dobivati večjo vlogo. Da gre za pravi trenutek za spremembo politike do vzhodnih držav, je povezal tudi z dejstvom, da se zahodna Evropa vse bolj integrira, ta proces pa ima po njegovem mnenju veliko »privlačno silo« za te države. Zato je predlagal kolikor mogoče koordinirano pospeševanje odnosov z vzhodnoevropskimi državami, ob popolnem spoštovanju njihovih ideoloških in vojaških povezav (prav tam, 2).

12 Izvoljen je bil 16. februarja 1964 kot naslednik Ericha Ollenhauerja.

13 DE-PAAA: *Spomenica*, Bezeichnungen BRD-Oststaaten, 1965–1968, Bestand 42, Lf. Nr. 984, str. 1.

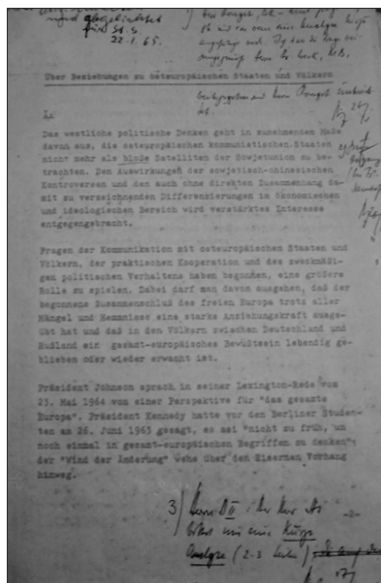
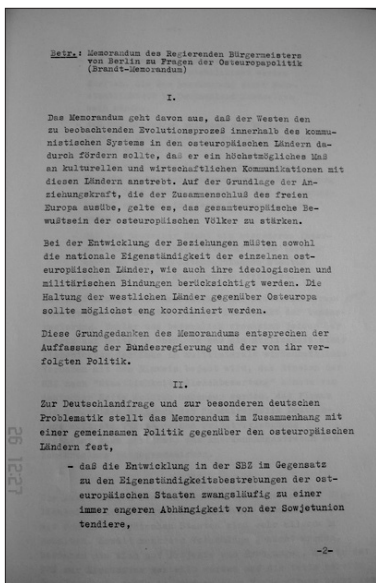

Svoje mnenje je utemeljeval z zadevnimi premiki v mednarodni politiki in še posebej v politiki velesil do vzhodnoevropskih komunističnih držav. Tako je na uvodnih straneh citiral besede ameriškega predsednika Lyndona Johnsona, ki je v svojem govoru v Lexingtonu 23. maja 1964 govoril o perspektivi za »celotno Evropo«. Predsednik John Kennedy pa je že leta 1963, ko je 26. junija govoril berlinskemu študentu, poudaril, da »ni prekmalu spet enkrat razmišljati v skupnih evropskih pojmi, saj veter sprememb veje izza železne zaves« (prav tam). Brandt je bil nadalje mnenja, da je interes Francije in Velike Britanije po spremembi politike do vzhodnoevropskih držav evidenten. Dokazoval je svoje prepričanje z izjavami francoskega zunanjega ministra Couveja de Murvilla, ki da je 28. aprila 1964 dejal, da so vzhodnoevropske države sovjetsko-kitajski spor izrabile za pospešitev že tako jasno razvidnih teženj po emancipaciji. General De Gaulle pa naj bi že v novoletni radijski poslanici 1963/1964 izjavil, da se je treba, ne da bi gojili iluzije, pripraviti na dan, ko se bo v vseh komunističnih prestolnicah začel proces preoblikovanja. Dodal je še, da se bodo takrat v vsej Evropi odprle nove perspektive (prav tam).

Vidni angleški konservativni politik, Sir Alec Douglas Home, je nekaj mesecev pred tem, ko je postal britanski premier, 26. junija 1963, pred britansko lordsko zbornico – tako piše Brandt v spomenici – še bolj jasno nakazal mogočo perspektivo razvoja vzhodne Evrope, na katero bi moral biti Zahod temeljito pripravljen. Prepričan je bil, da je treba resno vzeti govore, da se v teh državah pripravlja drugačno razpoloženje: »Država za državo v vzhodni Evropi postavlja pod vprašaj pravico Sovjetske zveze, da diktira oblike ekonomskega razvoja. Nihče sicer ne more z gotovostjo predvidevati bodočnosti, toda v teh državah je mogoč razvoj, ki ga je treba spremljati z največjo mero pozornosti,« (prav tam).

Z dokazovanjem potrebe po temeljiti spremembi nemške »Ostpolitik« je Brandt zaključil s citiranjem pasusa iz bonske deklaracije tako imenovanega Monetovega komiteja (Akcijski komite za Združene države Evrope). Ta se je v izjavi, ki je izšla 1. junija 1964, med drugim zavzel za »razširitev začetkov komunikacije z narodi vzhodne Evrope« (prav tam).

In prav to izjavo si je Brandt vzel za iztočnico svoje spomenice: »To je torej tema: v naslednji periodi bi bilo zaželeno in ne brezizgledno vzhodnoevropske države zaplesti v kolikor mogoče številne komunikacije.« (Prav tam, 3). Kako to storiti, je podrobno razdelal v sedmih poglavjih spomenice, napisane na petnajstih gosto tipkanih straneh.

Fotografiji 5 in 6: Prve strani analize Brandtove spomenice in spomenice same. 1965–1968, Bestandt 42, Lfd. Nr. 984.

V prvem razdelku spomenice je Brandt utemeljeval potrebo po intenzivnejšem sodelovanju z vzhodnoevropskimi državami. Njegova osnovna misel je zagotovilo, da je približevanje k Vzhodu pravzaprav interes Zahoda, če hoče prispevati k spreminjanju vzhodnoevropskih režimov. Zahod bi moral podpirati težnje vzhodnoevropskih držav po samostojnosti in po ustvarjanju kolikor mogoče širokega prostora za samostojno ukrepanje, neodvisno od SZ. Po njegovem bi bilo groteskno, če bi Zahod na določeno sproščanje vzhodnoevropskih režimov odgovoril s izvotljevanjem sodelovanja z njimi. Ob tem se je zavedal, da ni modro prepuščati se iluzijam o značaju komunističnih režimov. Realnopolitično pa je presojal, da bi bilo neumnost postavljati ideološke pogoje za medsebojno komuniciranje. Zato je menil, da bi se morala zahodna politika skoncentrirati na gospodarske in kulturne ukrepe sodelovanja, obravnavati vzhodnoevropske države kot enakopravne partnerje, ob tem pa upoštevati njihovo vojaško in ideološko povezanost (prav tam). Konkretno oblike gospodarskega in kulturnega sodelovanja bi morale biti do nadaljnjega omejene, toda odločilno bi bilo ustvariti perspektivo za razvoj dobrososedskih odnosov. Samo na ta način bi bilo po njegovem mnenju mogoče nuditi podporo in ohrabriti sile evolucije v teh deželah (prav tam, 4).

Z malo pretiravanja bi lahko rekli, da se je Willy Brandt v spomenici pravzaprav zavzemal za enotno Evropo. Apeliral je namreč za skupno enotno zahodno politiko

do vzhodnoevropskih držav. Opozarjal je na jasno izražene tendence po večji samostojnosti s strani naraščajoče nacionalne zavesti. Te tendence krepi diferenciran odnos Zahoda do posameznih vzhodnih držav, zato bi bilo po njegovem več kot zaželeno, da se zahodne države dogovorijo za skupna izhodišča ter okrepijo izmenjavo informacij in izkušenj pri sodelovanju z vzhodnoevropskimi državami. To bi se lahko kolikor mogoče učinkovito in ne posebej spektakularno uredilo v okviru obstoječih evropskih in atlantskih institucij (prav tam).

Drugi, širši razdelek spomenice govori o implementaciji take »nove« politike do vzhodnoevropskih držav na gospodarskem področju. Brandt je bil prepričan, da je že skupni evropski trg v vsej vzhodni Evropi deloval odtajajoče na ekonomsko misel v teh državah. Toda vztrajni koraki na poti k večji evropski povezanosti in atlantskemu partnerstvu – kot je to predlagal tako imenovani Monetov komite – bi te tendence samo okrepil. Zato je predlagal, da mora Zahod v perspektivi, ki se jasno kaže, stremeti k takšni trgovinski ureditvi, v kateri bodo lahko našli mesto tudi vzhodnoevropski narodi (prav tam). Njegov predlog je šel pravzaprav v smer samostojne akcije Zahoda. Ugotavljal je namreč, da bi lahko bistven dvig trgovinske izmenjave med Vzhodom in Zahodom dosegli le, če bi se Zahod odločil za široko gospodarsko-finančno podporo Vzhodu in bi bil ta pripravljen na obširne ukrepe v smeri liberalizacije. Obenem pa se je zavedal da »za obe predpostavki čas še ni zrel« (prav tam). Zato se je zavzemal vsaj za tako politiko Zahoda, ki bo slonela na stvarnem sodelovanju, ki bo služila gospodarskemu napredku in dvigu življenjskega standarda lastnega naroda in drugih narodov. Očitno v obrambo pred mogočimi oziroma pričakovanimi nasprotniki take politike, je svojemu predlogu takoj tudi dodal, da Zahod ob tem seveda ne bi smel pozabiti na lastno varnost in ne bi smel sprejeti nobenih morebitnih nesprejemljivih pogojev Vzhoda. Pri tem se je zavedal tudi, da je v smeri predlagane politike denimo skupnega plačilnega in obračunskega prometa, prav gotovo nekaj naredila že ECE (UN Economic Commission for Europe) v Ženevi (prav tam). Za zaključek »gospodarskega dela« spomenice je vendarle poskušal nekoliko relativizirati svoje jasne, lahko bi celo rekli, bistvo dosedanje politike spreminjajoče predloge z ugotovitvijo, da trgovanje z vzhodnoevropskimi državami ni samo sebi namen. Zajeto mora biti v skupne okvire zahodne politike, ki naj ga vrednoti in permanentno preverja. Kjerkoli je mogoče, naj bodo ekonomski sporazumi povezani s kulturnimi – »več informacij, več komunikacije« – in kjer je to stvarno mogoče, tudi z urejanjem humanitarnih zadev (prav tam, 6–7).

Tretji razdelek je posvečen konkretnim predlogom za sodelovanje na področju velikih tehničnih projektov, tj. sodelovanje na področju energijskega gospodarstva: nafta,

plin in promet (zračni, vodni in cestni). Prav v sodelovanju na velikih tehničnih projektih je Brandt videl psihološki in dejanski prispevek Zahoda h krepitvi samozavedanja posameznih vzhodnoevropskih držav na njihovi poti odmika od Sovjetske zveze. Največje možnosti za tako sodelovanje je videl pri projektih, povezanih z energijo. Zavzemal se je za skupne nastope pri oblikovanju naftnih, plinskih in električnih oskrbovalnih poti in družb. Predvideval je, da bi se mogli pri tem nasloniti na zadevno predhodno dejavnost ECE. Pri tem je opozoril na področje prometa, kjer bi lahko za osnovo služila Ženevska deklaracija iz 16. septembra 1950 o gradnji mednarodnih glavnih prometnic, h kateri so pristopile domala vse vzhodnoevropske države. Skupaj bi lahko po njegovem mnenju načrtovali s pogledom na bodoče vseevropske prometne potrebe. Da je za to potrebno vseevropsko sodelovanje, je pravilno zaznala tudi komisija EGS v spomenici z dne 10. aprila 1961, ko je zapisala: »Ravno na področju prometa ni mogoče najti rešitve samo v okvirih šestorice.« (Prav tam, 7–8). Njegov predlog je bil še bolj konkreten. Zadevno sodelovanje naj bi vodili v okvirih evropske konference prometnih ministrov, katere članica je že bila tudi Jugoslavija (prav tam, 8). Je že takrat Jugoslavijo postavljaj za »Sonderfall«?

Podobnega mnenja je bil pri načrtovanju, izvedbi in izboljšavi vodnih poti – kanalov Ren – Majna – Donava in Donava – Odra ter njihovih priključkov, kakor tudi plovbe po Elbi (Labi). V tej zvezi je bonški vladi priporočil, da naj Zvezna republika Nemčija preveri, če in kako naj poteka sodelovanje pri ureditvi plovbe po Donavi. V tem kontekstu je menil, da bi morala zvezna vlada pritegniti in preveriti že opravljene raziskave ECE glede evropskih problemov, npr. preskrbe s plinom, zalog vode ter onesnaženja vode in zraka. Končno se je zavzel še za izboljšanje letalskega prometa, ki se vse bolj razvija skladno z motom »To, kar je mogoče med ZDA in ZSSR, je mogoče tudi med zahodno in vzhodno Evropo« (prav tam).

Četrty razdelek spomenice je posvečen kulturnemu sodelovanju. Kot temelj takega sodelovanja je Brandt postavil nujnost po recipročnosti, v primeru med-nemškega sodelovanja pa je podčrtal potrebo po pritegnitvi nevladnih organizacij. Poseben pomen je pripisoval sodelovanju na področju filma, zlasti televizijskega. Po njegovem so umetniško pomembni filmi iz Poljske in Češkoslovaške v Nemčiji že prispevali k boljšemu razumevanju. Vendar se je kljub temu zavzel za kulturne sporazume z vzhodnoevropskimi državami, ki bi zajemali čim več starih in novih medijev (prav tam, 8–9). Kot drugo pomembno področje bodočega sodelovanja je Brandt videl področje znanstvenega sodelovanja. Tudi tu menim, da se kar vsiljuje reklo: »Če Američani in Rusi, zakaj ne tudi Evropejci?« (prav tam, 9). Čeprav je v spomenici večkrat poudarjeno, da bi bilo zaželeno sodelovanje na osnovi recipročnosti, je v tem razdelku od tega nekoliko odstopil. Zapisal

je, da bi bilo treba na nekaterih področjih sprejeti – tudi če bi na njih ne mogli pridi do recipročnosti – samo enosmerno približevanje. Kot primer je navajal odprtje mej vzhodnoevropskih držav za obiskovalce iz Zahoda, v obratni smeri pa to ne bi bilo predvideno. Toda tudi tukaj bi moral Zahod več storiti v smeri čim večjega števila bilateralnih kulturnih sporazumov, ki bi omogočali vzhodnoevropski mladini obisk Zahoda. Na ta način bi se spoznavala z zahodnim načinom življenja. Zavzel se je za podpiranje in razvijanje tako imenovanega socialnega turizma, s pomočjo katerega bi mladina z obeh strani bivala v različnih zdraviliščih in letoviščih. Konkretno je predlagal, da bi izmenjava v vseh mogočih oblikah potekala preko »Evropskega mladinskega dela/Europäisches Jugendwerk«, kot so ga predlagali nemški socialni demokrati. Po njegovem tudi ne bi smeli prezreti predloga »Nemške mladinske organizacije/Deutsche Jugendorganisation«, da se organizira splošen mladinski festival pod pokroviteljstvom OZN ali Unesca (prav tam, 10).

Ob koncu poglavja Brandt poudarja, da namen njegovega zapisa ni konkretizirati posamezne predloge gospodarskega, tehničnega, znanstvenega in kulturnega sodelovanja. To je po njegovem mnenju naloga strokovnjakov. Pri njihovi realizaciji pa naj bi bilo treba nujno upoštevati želje in predstave posameznih vzhodnoevropskih držav (prav tam).

Peti razdelek je v celoti posvečen odnosom z NDR ali, kot jo imenuje Brandt, od »Sovjetov zasedenem delu Nemčije«. Tem odnosom pripisuje poseben pomen, na eni strani zato, ker zahodna politika do nje – samoodločba, nepriznanje, zagotavljanje miru – ne sme biti omajana in ogrožena, na drugi strani pa zato, ker Ulbrichtov režim na komunistični svet vpliva diagonalno nasprotno od tendenc posameznih komunističnih držav in sicer *ne več samostojnosti nasproti Sovjetski zvezi, temveč dodatno dokazovanje »zanesljivosti«* (prav tam, 11). Ne glede na to pa bi morale biti v interesu zahodne politike, da Ulbrichtovemu režimu nudi olajšave za ljudi in prebivalstvo, ki jih potrebujejo zaradi razdelitve dežele. Eden najpomembnejših ciljev Brandtove »Ostpolitik« je bil, vsaj na začetku, doseči izboljšanje življenjskega standarda prebivalstva v NDR in drugih vzhodnoevropskih državah. V tej zvezi je zapisal, da bi morale zavezniške odredbe o blagovni izmenjavi med obema deloma Nemčije imeti poseben pomen tako za Berlin kot tudi za prej omenjene olajšave. Vendar reševanje tega problema ni videl skozi prizmo zavezniških odredb. Brezkompromisno in ne da bi se skrival za hrbtom treh zahodnih velesil, je zapisal: »Možnosti gospodarske in kulturne komunikacije z od Sovjetov zasedeno cono so v prvi vrsti nemški problem. Soglasje in usklajevanje s tremi silami je samoumevno.« (Prav tam). Prepričan pa je bil

tudi, da intenziviranje komunikacije med zahodnimi in vzhodnimi narodi ne bo moglo iti in ne bo šlo mimo »cone«. Že zato bi bilo treba temeljito premisliti, kako k splošnim mladinskim prireditvam pritegniti mladino iz tega dela Nemčije. Zagotovo se je zavedal, da bo zaključni predlog tega razdelka naletel na vladno neodobravanje. Predlagal je namreč, da ZRN pri multilateralnih gospodarskih projektih ne bi smela že v naprej zavrniti možnost sodelovanja NDR. Menil je, da bi mogla biti postavljena na tretje mesto v takih projektih. Toda takoj se je zavaroval pred očitki, da bi na ta način vzpodbujali želje »režima v coni«, da bi dosegel priznanje državnosti in enakosti z ZRN, saj je predlagal, da bi podjetja, ki bi uresničevala določbe sporazumov, bila iz ZRN (prav tam, 12).

Zadnji, šesti razdelek, ki v originalu nosi oznako VII., je posvečen načelnim vprašanjem izvajanja politike približavanja oz. intenzivnejšega komuniciranja z vzhodnoevropskimi državami. Brandt je uvodoma zapisal, da bi moral zahod za izvajanje te politike pripraviti svoje državljane. Morala bi jim biti predstavljena kot politika, ki ni iluzorna in ne izraža slabosti zahoda, kot politika, ki se odziva na spreminjajočo se stvarnost, stremi k boljši bodočnosti in je skladna s cilji, ki jih je v svojem govoru 4. julija 1962 skiciral ameriški predsednik John F. Kennedy. Pri tem je treba okrepiti prepričanje, da je življenjska moč svobodnega sveta močnejša. Ob tem ne bi smelo biti nikakršnega dvoma, da blagor svobodnih narodov ni odvisen od bilateralizma, temveč od smiselno razčlenjene in urejene skupnosti (prav tam). Kaže, da gre tu iskati kvintesenco Brandtove »Ostpolitik« – preko intenziviranja bilateralnega komuniciranja priti do vseevropskega sožitja obeh ideoloških polov.

Za uresničenje take politike je Brandt navedel tudi nekatere politične odločitve v ZRN, ki so vodile v to smer. Dne 4. junija 1961 je bonški parlament na osnovi takoimenovanega »Jakschevega poročila/Jaksch Bericht« soglasno sprejel sklep, da je treba izkoristiti vsako ponujajočo se možnost, ne da bi pri tem opustili življenjsko pomembne nemške interese, za dosego normalizacije odnosov Zvezne republike Nemčije z vzhodnoevropskimi državami. Citiral je tudi predsednika zveze vlade Erharda, ki je v vladni izjavi 28. oktobra 1963 izjavil: »Zvezna vlada je pripravljena, v okvirih svojih možnosti, razširiti gospodarsko izmenjavo s temi deželami. Prav tako pozdravlja okrepitev kulturnih stikov.« (Prav tam, 13). In končno je navajal tudi samega sebe z navedkom iz govora, ki ga je imel v New Yorku 15. maja 1964:

Voljo po sodelovanju moramo bolj približati vzhodnoevropskim narodom. Čas je, da stvar vidimo jasneje – Evropa se ne neha ob železni zavesi ... Morali bi narodom vzhodne Evrope predlagati skupne projekte

in jim pojasniti, da nas ni strah, temveč da stremimo k izenačevanju življenjskega standarda. To je v skladu tudi z izvorno idejo Marshallovega načrta (prav tam).

Obenem je bil prepričan, da bi moralo biti v interesu Zahoda, da se ne stabilizirajo razmere, ki bi koristile politiki priznavanja obstoja več nemških držav. V tem kontekstu se je potrebno zavzemati za spoštovanje povezanosti Berlina z Zvezno republiko Nemčijo. Tu je posebej poudaril vlogo in pomen Jugoslavije v procesu približevanja, saj je bonski vladi zatrjeval, da je pri tem vprašanju pomembno in je treba nujno upoštevati diferenciran odnos do berlinskega vprašanja, ki ga ima na eni strani Sovjetska zveza, na drugi strani Jugoslavija, vmes pa so vzhodnoevropske države (prav tam, 13–14). Iz nemškega vidika, tako Brandt, je posebno važno, da bilateralni sporazumi na gospodarsko-tehničnem področju prispevajo k omilitvi človeške stiske. Pri tem je na dlani, da mora nemška stran skrbeti za usodo svojih državljanov in pripadnikov narodne manjšine v državah vzhodnega bloka. Tema »združevanje družin« mora imeti tako za pregnance kot za emigrante druge narodnosti veliko pomembnost, je bil prepričan Brandt (prav tam, 14).

Sklepno je Brandt v treh točkah povzel namen svojega pisanja (prav tam, 14–15):

1. zblížati zahodno politiko do teh vprašanj in v nadaljnjem razvoju priti do enotne zahodne politike do vzhodnoevropskih držav,
2. vlade in narode vzhodnoevropskih držav osvestiti o pogojih in možnostih plodnega sodelovanja in
3. javno mnenje v zahodnih državah prepričati, da tudi mala napredovanja lahko prispevajo k strukturalnim spremembam svetovne politike in na dolgi rok pospešijo ponovno vzpostavitev Evrope.

1.2.2 Analiza bonske vlade

Zunanje ministrstvo v Bonnu je spomenico analiziralo skoraj šest mesecev in o njej izdelalo kratko, štiristransko analizo. Reakcija Erhardove vlade je bila le na načelni ravni in ni bila povsem zavračujoča. Lahko pa bi celo rekli, da so v Bonnu poskušali njen pomen kar se da zmanjšati in jo prikazati kot politična izhodišča, ki se pomembneje ne razlikujejo od vladnih. V analizi spomenice so zapisali: »Ta temeljna izhodišča spomenice odgovarjajo naziranju zvezne vlade in politike, ki jo vodi.«¹⁴ Čeprav »Ostpolitik« največkrat pojmuje kot zahodno približevanje vzhodu, pa je nesporno dejstvo, da gre pri tej politiki v prvi vrsti za inačico tako imenovane »Deutschlandspolitik«, torej politike reševanja nemškega vprašanja oz. združitve

---

14 DE-PAAA: *Analiza Spomenice*, Beziehungen BRD-Oststaaten, 1965–1968, Bestand 42, Lf. Nr. 984, str. 1.

Nemčij. Zato je tudi spomenica največ pozornosti posvetila reševanju nemškega vprašanja oz. vprašanja odnosa do vzhodne Nemčije in izboljšanja razmer za vzhodne Nemce. Približevanje vzhodnim državam (»Ostpolitik«) naj bi služilo prvenstveno temu cilju. Brandt je bil v svoji spomenici zaskrbljen nad razvojem v NDR. V njej je ugotavljal, da gre razvoj v tej državi ravno v nasprotno smer kot v drugih vzhodnoevropskih državah. Pri teh je po njegovem mnenju jasno razbrati težje po čim večji samostojnosti in čim izrazitejši rešitvi izpod neposrednega vpliva SZ, NDR pa naj bi nasprotno prihajala v vedno tesnejši objem Sovjetske zveze. Ta trend bi bilo treba zavreti. Spomenica, ki pomeni enega najpomembnejših dokumentov (zagotovo pa je najpomembnejši socialdemokratski dokument) o novi vzhodni politiki Zvezne republike Nemčije, je nadalje izhajala iz prepričanja, da bi moral biti v zahodnem interesu tudi zahodnonemški trud za (gospodarsko) olajšanje položaja prebivalstva v »coni«. Prav temu naj bi bilo namenjeno pospešeno trgovanje med conama. V posebnem nemškem interesu pa bi morali biti gospodarski sporazumi z vzhodnoevropskimi državami, ki bi bili povezani z željo po humanitarni pomoči (prav tam, 1–2).

Prav na načelih gospodarskega sodelovanja pa je spomenica Willyja Brandta prišla navzkriž s CDU-jevske, Erhardovo varianto »Ostpolitik«, ki je vsaj z eno nogo še vedno temeljila na Hallsteinovi doktrini. Stara, CDU-jevska, Adenauerjeva »Nemška politika/Deutschlandspolitik«, katere nadaljevalec je bil Erhard, je ne samo odločno zagovarjala načela Hallsteinove doktrine, tj. da je priznanje NDR razumela kot akt sovražnosti, za kar je bila zagrožena prekinitev diplomatskih odnosov, temveč je kot akt sovražnosti smatrala tudi uradno gospodarsko sodelovanje z NDR oz. odpiranje trgovinsko-gospodarskih predstavništev v vzhodnem Berlinu. Zato so Erhardovi analitiki kot »nejasen in vprašljiv« označili v spomenici zapisan predlog, v katerem je Brandt v smislu približevanja NDR in s ciljem izboljšanja položaja prebivalstva NDR predlagal, da bi vzhodno Nemčijo pritegnili k multilateralnim gospodarskim projektom, in to kljub temu, da je Brandt v svoj predlog vgradil varovalko, ki naj bi izničila stremljenje NDR k »državni enakovrednosti« (Staatlichkeits-Gleichbewertung). Brandt je namreč predlagal:

Pri multilateralnih gospodarskih projektih – na primer na tretjih mestih – 'cone' ni treba že vnaprej izločiti. Stremljenje tamkajšnjega režima k državni enakovrednosti lahko, kar zadeva nemško stran, obidemo tako, da v podjetniških povezavah kot nosilec nemškega prispevka nastopa Zvezna republika Nemčija.¹⁵

15 DE-PAAA: *Spomenica*, Beziehungen BRD-Oststaaten, 1965–1968, Bestand 42, Lf. Nr. 984, str. 12.

Tak predlog je bonška vlada ocenila kot »samoodpovedovanje« (Selbstverleugnung), ki lahko koristi le prizadevanjem režima v coni po priznanju.¹⁶

Podcenjujoče in zelo zadržano pa so v Bonnu ocenjevali Brandtove predloge o možnostih gospodarsko-tehničnega sodelovanja z vzhodnoevropskimi državami. Po njihovem mnenju so bili predlogi zelo splošni, kar pa je bilo konkretnih, so sodili v Bonnu, so v glavnem projekti in razmisleki, ki jih je v razpravo ponudila že ECE. Dodatno so še zapisali, da so bili ti projekti deloma že izvedeni, deloma v stanju preverjanja in priprave, deloma pa so se izkazali za neizvedljive (prav tam, 3).

Da bi dokazali svoje trditve in zmanjšali pomen Brandtovih predlogov, so jih državnemu sekretarju, prof. dr. Karlu Carstensu, ki mu je bila analiza Brandtove spomenice namenjena, konkretizirali (prav tam, 4):

- »Izgradnja vodnih poti: pripravlja se pridružitev ZRN k Donavski konvenciji; deluje skupina strokovnjakov z zainteresiranimi vzhodnoevropskimi državami, posebej z Madžarsko, za kanale Ren–Majna–Donava; sodelovanje, ki zadeva promet po Labi (Elba), je propadlo zaradi zadržanja Sovjetske okupacijske cone (SBZ = NDR, op.p.); kanal Donava–Odra Nemčije geografsko ne zadeva.
- Liberalizacija trgovinskega prometa: možnosti preverjamo že leta; nazadnje v ad hoc skupini trgovinskega odbora pod predsedstvom švedskega veleposlanika Platena.
- Evropsko energijsko gospodarstvo: projekta dobave energije iz vzhodne Evrope trenutno iz različnih vzrokov ni mogoče uresničiti zlasti zaradi lastnega pomanjkanja oskrbe z energijo na vzhodu, omejenega gospodarskega zanimanja na zahodu in problemov dostave energije preko SBZ (Sowietische Besatzungszone/Sovjetska okupacijska cona).
- Cestni in železniški promet: praktično sodelovanje poteka že leta.
- Letalski promet: ZRN je ČSSR, Poljski, Madžarski in Bolgariji zaenkrat enostransko priznala prometne pravice. Preverja se možnost vzpostavitve Lufthansine linije preko Prage in Varšave v Moskvo.«

Analitiki v bonškem zunanjem ministrstvu so kot pomanjkljivost memoranduma posebej omenili, da v njem ni načeto vprašanje industrijskega sodelovanja in delitve dela, za kar naj bi se vzhodnoevropske države trenutno posebej zanimale (prav tam).

V razdelku o predlogih za razvoj kulturnega sodelovanja so državnemu sekretarju poročali, da Brandt predlaga sodelovanje na osnovi bilateralnih kulturnih

16 DE-PAAA: *Analiza Spomenice*, Beziehungen BRD-Oststaaten, 1965–1968, Bestand 42, Lf. Nr. 984, str. 2.

sporazumov, ki naj bi zajeli mnoga področja. Tudi ta predlog so praktično zavrnil, saj so poudarili, da že sedaj obstaja intenzivna kulturna izmenjava brez sklenjenih sporazumov. Nerazumno so domnevali, da bi lahko sklenitve sporazumov to sodelovanje zožile, kar gre po mojem mnenju bolj pripisati načelnemu nasprotovanju Brandtovim predlogom kot utemeljenim predvidevanjem. Sporazume je namreč mogoče sestaviti na najširši možni osnovi. Svoje stališče so utemeljevali na dokaj nenavaden način. Razlog za zavrnitev predloga po sklepanju kulturnih sporazumov naj bi ležal v dejstvu, da mora ZRN pri sodelovanju s Sovjetsko zvezo vztrajati na striktni recipročnosti, kar pa pri manjših vzhodnoevropskih državah ni samo po sebi umevno, pa tudi ne nujno. Ni jasno, zakaj naj bi to bil razlog za zavrnitev predloga (prav tam). Še posebej zato, ker je v Brandtovem memorandumu kar nekaj konkretnih predlogov za kulturno sodelovanje, ki jih je zlahka mogoče uresničiti z bilateralnimi sporazumi (prav tam):

- izmenjava filmov in televizijskih filmov,
- znanstveno sodelovanje in izmenjava informacij,
- pospeševanje potovalnega prometa,
- obojestranska uporaba ustanov zdravstvenega skrbstva,
- izmenjava mladine v okviru evropskega mladinskega dela,
- prirejanje skupnega mladinskega festivala.

Analitiki so bili zlasti pri zadnjem predlogu zelo skeptični, saj so bili mnenja, da pri takih masovnih prireditvah redko pride do tesnejših stikov med mladimi in bi bilo zato pametneje podpirati srečanja in potovanja manjših skupin mladine (prav tam). Analizo Brandtove spomenice so zaključili le z nekaj stavki, ki pa so dvoumni glede na prejšnje navedbe v analizi. Brandtovo vzpodbudo so pravzaprav na načelni in na konkretni ravni zavrnil, zlasti ker so menili, da je predlog njegove nove politike do vzhodnoevropskih držav povsem v skladu z aktualno vladno politiko. Takole so zapisali:

Povzemajoč lahko rečemo, da je vodilna politična misel spomenice v soglasju s politiko zvezne vlade.

Kar zadeva konkretne predloge za gospodarske in kulturne stike, v njih ni najti novih vzpodbud. Nasprotno, prinašajo le naštevanje predlogov, o katerih se je že razpravljalo. V nekaterih točkah to naštevanje ni pravično do že obstoječega obsega izmenjave in sodelovanja. (Prav tam).

Skratka, spomenico so označili za politično brezpredmetno.

1.3 Erhardova politika »malih korakov« proti vzhodu

Fotografija 7: Zvezni kancler Ludwig Erhard in Georg Kiesinger nekaj dni pred Erhardovim odstopom.

V domeni zveznega kanclerja Ludwiga Erharda sta bili notranja in gospodarska politika. Kar seveda ni nič nenavadnega, če vemo, da je bil dolga leta (1949–1963) gospodarski minister, pa tudi visokošolski profesor na univerzah v Münchnu in Bonnu. Velja za očeta nemškega »gospodarskega čudeža« po drugi svetovni vojni. Toda kljub temu je zavzeto sodeloval pri načrtovanju in uresničevanju nemške zunanje politike. Na tem področju je bil posebej viden prispevek vlade Erhard/Schröder k previdnemu odpiranju ZRN proti vzhodu. Tako zunanjo politiko je mogla vlada izvajati tudi zato, ker so jo pri tem podpirali nemški socialni demokrati. Toda če je mogoče reči, da je bil Erhard vsaj do neke mere prožen do Sovjetske zveze in se je trudil zmanjšati napetost med obema državama, je ostal trd, tog in brezkompromisen v odnosu do Nemške demokratične republike. Znano je njegovo stališče oziroma ocena političnega stanja v vzhodni Nemčiji:

Oblast, ki je bila vzpostavljena v tem delu Nemčije, ni nič drugega kot tuje gospostvo in sistem nasilja, ki proti volji ogromne večine zatiranega dela našega naroda onemogoča svobodno povezavo med njim in nami ter preprečuje uresničevanje elementarnih političnih in humanitarnih pravic. (Hacke, 2004, 109).

Erhardov predhodnik in utemeljitelj Hallsteinove doktrine, Konrad Adenauer, je v drugi polovici petdesetih let silom prilik moral pristati na vsaj formalne diplomatske odnose s Sovjetsko zvezo, ostale vzhodnoevropske države pa niso imele mesta v njegovi »Ostpolitik«.

Fotografiji 8 in 9: *Zahodnonemški zunanji minister v Erhardovi vladi Gerhard Schröder (levo) in njegov vzornik, svetovalec ameriškega predsednika, Zbigniew Brzezinski.*

Njegov zunanji minister Heinrich von Brentano je bil le izvajalec njegove zunanje politike. Šele ko je pod kanclerjem Erhardom postal mnogo samostojnejši zunanji minister Schröder,¹⁷ posebej po letu 1963, je »Ostpolitik« začela dobivati nove oblike, vendar se ni revolucionarno spremenila. Schröder je skupaj s kanclerjem Erhardom poskušal odnose z vzhodnoevropskimi državami intenzivirati, toda v okvirih veljavnih temeljnih nemških pravnih stališč, tj. v okvirih Hallsteinove doktrine (prav tam, 110–111). Najslabše je na take namene nemškega zunanje-ga ministra in zveznega kanclerja vplivalo poslabšanje odnosov s SZ po padcu Hruščova. Tudi zaradi Brandtove iniciative leta 1964 kot berlinskega župana, da bi se sestal z Nikito Hruščovom, je namreč kazalo, da se bodo odnosi s SZ izboljšali. Hruščov je na sestanek z Brandtom že pristal in izjavljal, da bo to pomenilo začetek popolnoma nove politike. Toda oktobra 1964 je bil odstavljen. Njegovi

17 Gerhard Schröder (1910–1989). Pravnik, od 1953–1961 zahodnonemški notranji minister, od 1961–1966 zunanji minister in od 1966–1969 obrambni minister. Ocenjujejo ga kot dinamičnega in visoko kompetentnega politika. Kot zunanji minister se je zlasti posvečal »Ostpolitik« in partnerstvu ZRN z ZDA in Veliko Britanijo. Na predsedniških volitvah leta 1969 je za malenkost izgubil boj s kandidatom SPD Gustavom Heinemannom (de.wikipedia.org, 2013).

nasledniki, krog okoli Alekseja Kosigina¹⁸ in zunanji minister Andrej Gromiko, so odnose z ZRN nasprotno zaostrovali in jo označevali kot največjo »zgago v Evropi«. To pa je seveda močno škodilo razvoju nemške »Ostpolitik«. Kot odgovor na politiko SZ do ZRN se je ta brez pomisleka zatekla k nadaljevanju politike neprižnavanja NDR, vztrajala pri politiki »Alleinvertretungsanspruch« in se trdno držala določil Hallsteinove doktrine. Močno poslabšani odnosi s SZ tako niso dajali prostora politiki približevanja, nasprotno, trgovinski sporazum med državama, ki se je iztekel leta 1963, ni bil podaljšan in celo sporazuma o kulturnem sodelovanju niso podpisali (prav tam, 111).

Vse to se je dogajalo v času, ko se je uspešno, brez preliivanja krvi, končala tako imenovana Kubanska kriza, ki je ogrožala svetovni mir, in se je začela kazati politika detanta – popuščanje napetosti med Vzhodom in Zahodom. Toda namesto da bi obe nemški državi pogumno stopili na pot, ki so jo nakazali tako na vzhodni (Hruščov) kot zahodni (Kennedy) strani, je bila njihova naravnost polna sumničenj. Obe Nemčiji sta bili namreč zakrbljeni, da bodo njihovi zavezniki pred njihovimi interesi dajali prednost politiki popuščanja. Na drugi strani pa sta bili obe nemški državi izpostavljeni vse močnejšim pritiskom svojih zaveznikov, da naj z vztrajanjem na svojih maksimalističnih zahtevah pri reševanju nemškega vprašanja ne blokirata sproščanje položaja v Evropi. Ta pritisk je obrodil sadove vsaj do te mere, da sta se morali z lastnimi iniciativami udeležiti »koncerta popuščanja napetosti«, kot se je slikovito izrazila Helga Hafendorn (2001, 155).

Na strani NDR se je to poznalo že na VI. kongresu SED leta 1963, ki je vpeljala »politiko pameti in dobre volje«. Ta je kmalu pokazala prve praktične rezultate v sklenitvi sporazuma o mejnih prepustnicah ali v ponovni izgradnji avtocestnega mostu pri Hirschbergu. K izboljšanju odnosov je pomembno prispeval, kot smo že omenili, tudi župan zahodnega Berlina, Willy Brandt, še posebej potem, ko je pozval k izstopu iz »okopov hladne vojne«. Njegovo gesto so v NDR razumeli kot izraz dobre volje. Upali so, da si bo njegova SPD v bodočnosti z vso silo prizadevala za približevanje obeh nemških držav. Zanimivo pa je, da se je SED striktno distancirala od »Ostpolitik« Eгона Bahra, znane kot »Spremembe s približevanjem«, ker je bila prepričana, da je imela ta politika za cilj vključitev NDR v ZRN (prav tam). Po drugi strani pa so se oblasti v NDR bale tudi notranjepolitičnih učinkov zahodne politike popuščanja napetosti. Zato je intenzivirala proti zahodnonemško propagando, sprejela nove restriktivne ukrepe, kot je bila uvedba potnih listov in viz za potovanja zahodnonemških državljanov in prebivalcev zahodnega Berlina v NDR, deloma je popolno zaustavila poštni in bančni promet, pa tudi v zvezi z

18 Aleksej Kosigin, predsednik sveta ministrov Sovjetske zveze 1964–1980.

evropsko varnostno politiko se je popolnoma naslonila na predloge držav iz vzhodnega »lagerja« (prav tam, 155–156).

Zaradi takih razmer tako v ZRN kot tudi v NDR, kar zadeva politiko približevanja in popuščanja napetosti, se je Erhardova vlada v osebi zunanjega ministra Schröderja odločila, da mora napraviti resnejši rez. Schröder je sklenil, da napravi konec togi politiki vkopavanja v obrambne jarke in se zavzel za večjo prisotnost ZRN v vzhodni Evropi. Toda zato je moral najti pota okoli načel Hallsteinove doktrine. Ni se zavzemal za priznanje politične realnosti obstoja dveh nemških držav in ni pristajal na to, da bi druge države v nasprotju z načeli Hallsteinove doktrine priznale NDR, temveč se je odločil za mehkejšo pot. Zavzel se je namreč za odpiranje trgovinskih predstavništev v državah vzhodne Evrope in tako je že leta 1963 ZRN sklenila trgovinske sporazume s Poljsko, Romunijo in Madžarsko, leta 1964 pa sporazum o blagovnem in plačilnem prometu z Bolgarijo. Le pri sporazumevanju s Češkoslovaško ji je spodletelo, ker ta ni hotela pristati na t. i. »Berlinklausel«, na določbo v sporazumu, po kateri sporazum velja tudi na ozemlju zahodnega Berlina. Prav vztrajanje na implementaciji »Berlinklausel« je postalo karakteristika Schröderjeve »Ostpolitik«. Ni mu pa uspelo do te mere spremeniti zahodnonemško politiko do Vzhoda, da bi ločil nemško vprašanje, vprašanje ponovne nemške združitve, torej vprašanje odnosa do NDR, od vprašanja približevanja vzhodni Evropi in politiki popuščanja napetosti. Nasprotno, napravil je celo korak nazaj, saj je poskušal NDR na ravni vpenjanja v mednarodne tokove omejiti na Varšavski pakt in COMECON. Njegova je namreč tako imenovana »Teorija stiskanja /Zangen-Theorie«, na nastanek katere je vplival zlasti zunanjepolitični svetovalec ameriškega predsednika Lydona Johnsona, Zbigniew Brzezinski. Menil je namreč:

ZRN je in mora ostati edina resnično legitimirana in mednarodno priznana govornica za vse Nemce ... Ne smemo dopustiti, da bi se Pankow vse bolj pojavljal na mednarodni sceni ... Nepriznavanje cone v osnovi pomeni veliko več; pomeni tudi, da se ji ne povečuje vrednost, da se ji ne dovoli biti opazna. (Hacke, 2004, 112).

Seveda je taka politika negativno odmevala tako v Moskvi kot tudi v Berlinu. Še posebej zato, ker so bili v obeh prestolnicah prepričani, da ima nemška politika približevanja k drugim srednje- in vzhodnoevropskim državam za cilj zabiti klin med vzhodnonemško vlado in njenimi zaveznici iz Varšavske zveze. Na drugi strani pa je imela taka politika zunanjega ministra Schröderja tudi notranjepolitično komponento. Skupaj z že omenjenim svetovalcem ameriškega predsednika Brzezinskim je bil namreč tudi on nasprotnik politike malih korakov oz. politike, poimenovane »Spremembe s približevanjem«, ki sta jo zagovarjala in poskušala

uresničevati Willy Brandt in Egon Bahr. Brzezinski in Schröder sta bila leta 1964 prepričana:

Z okni bo zid osrednjim Nemcem mogoče bolj znosen, zahodnemu svetu manj odiozen. Ta politika lahko prispeva k vsesplošnemu popuščanju napetosti v osrednji Nemčiji, tako da bi režim v sovjetski coni lahko omilil svoje prakse. Pritisk znotraj cone bi se lahko zaradi poroznega zidu zmanjšal. Končni rezultat bi bila stabilizacija razmer v osrednji Nemčiji ... Nemška politika mora torej ostro ločiti med »cono« in vzhodno Evropo. Politika malih korakov – iz človeških razlogov popolnoma razumljiva – je popolnoma nezdržljiva s politiko približevanja prebivalcem vzhodne Evrope ... Zahod mora svoj odnos do vzhodne Nemčije in ostale vzhodne Evrope ostro ločevati. Do vzhodne Nemčije je treba voditi politiko izolacije, do vzhodne Evrope pa politiko miroljubne angažiranosti v gospodarskem, kulturnem in političnem smislu. (Prav tam).

Analitiki v Moskvi in Berlinu so imeli torej prav. Schröderjeva »Ostpolitik« je pod vplivom ZDA res jasno ločevala odnos do vzhodne Evrope z odnosom do NDR. Do držav vzhodne Evrope je bil Schröder prijaznejši kot do NDR. Enako kot njegov vzornik Brzezinski, ki je bil še prepričan, da »bo samo tako vzhodna Nemčija na zemljevidu Evrope postala politični anahronizem – vir stalne neprijetnosti za Moskvo in nič več varnostni dejavnik za prebivalce vzhodne Evrope.« (Prav tam).

Schröder je bil sicer v praktični, vsakodnevni »Ostpolitik« vsaj na retorični ravni manj oster in ne tako dokončno odklanjajoč do NDR. Vodil pa je ambivalentno politiko, ki je imela za cilj preko približevanja vzhodnoevropskim državam doseči pritisk na NDR, da bi se Ulbrichtov režim omehčal in se približal rešitvi nemškega vprašanja po predstavah ZRN, tj. po načelih Hallsteinove doktrine in »Alleinvertretungsanspruch«. V teh ciljih leži najpomembnejša razlika med Brandtovo/Bahrovo »Ostpolitik« in »Ostpolitik« Gerharda Schröderja. Brandt je želel s približevanjem na znotraj spreminjati NDR, jo po možnosti demokratizirati, vsekakor pa upoštevati politično realnost obstoja dveh nemških držav. Nemškega vprašanja ni hotel rešiti s politiko izolacije NDR, temveč s približevanjem k njej ustvariti nekakšno sobivanje obeh držav in zlasti dvigniti življenjsko raven prebivalstva NDR.

Schröderjeva politika se je hitro pokazala kot varljiva oziroma kot neuspešna. Ulbricht se je še bolj odvrnil od ZRN in se še tesneje naslonil na Sovjetsko zvezo. Vzhodnoevropske komunistične države se niso odločile za brezpogojno približevanje ZRN, temveč ravno nasprotno. Moskva je skupaj z vzhodnim Berlinom izdelala tako imenovano Ulbrichtovo doktrino, s katero je Schröderjevi »Ostpolitik« porinila zapah na vrata. Po tej doktrini bi moral Bonn vsaki komunistični

državi, s katero bi želel navezati diplomatske odnose, izpolniti kar nekaj pogojev, med njimi:

- priznati zahodni Berlin kot samostojno politično enoto, torej ne kot del ZRN, s čimer je ta vedno znova pogojevala vsakršen sporazum s tretjimi državami;
- priznati mejo na Odri in Nisi, in kar je najpomembneje
- priznati samo NDR.

Skratka, šlo je za neke vrste pendant Hallsteinovi doktrini in na ta način je bila Schröderjeva »Ostpolitik« blokirana (več o tem: prav tam, 112–113).

Popolnoma drugo sliko je kazala politika senata berlinske SPD pod vodstvom tamkajšnjega župana Willyja Brandta. Še posebej potem, ko so uspela dolgotrajna (1963–1965) pogajanja in je bil sklenjen že omenjeni »Sporazum o mejnih prepustnicah/Passierscheinabkommen«. Na ta način SPD ni samo olajšala življenje ljudi v mestu, temveč tudi ustvarila nov profil pri uresničevanju »nemške politike/Deutschlandspolitik«. Probleme med državama je želela reševati direktno z oblastniki na drugi strani in to na najnižji možni ravni. Toda taka politika je bila za vlado Erhard/Schröder nesprejemljiva in tudi previdni koraki v smeri približevanja k NDR, ki so jih poskušali storiti nekateri politiki-ministri iz vrst SDU, so bili v kali zatrti.¹⁹

Ne glede na nekatere bolj ali manj nenačrtovane in nehotene uspehe Schröderjeve »Politike premika/Politik der Bewegung« proti vzhodnoevropskim državam, ki so se kazali zlasti na področju gospodarstva, trgovine in industrije – trgovinska izmenjava z Vzhodom je namreč naraščala, Schröder pa se ni odločil za embargo – njegova politika ni bila konstruktivni element »nemške politike/Deutschlandspolitik«. Za razliko od Brandtove »nove vzhodne politike« je bila naravnana na destabilizacijo NDR, s čimer je bila hote ali nehote tudi zoper SZ. Njena očitna slabost je bila, tako nemški poznavalci tematike, da Schröderjeva »Ost- und Deutschlandspolitik« nista bili prepleteni, temveč je vzhodna politika ostala čista zahodnonemška nacionalna/notranja politika, ukrojena po »raison d'état«. Pozitivno pri tem pa je bilo dejstvo, da je ZRN postala izhodišče za samozavestno, proti Vzhodu obrnjeno politiko. Pod Schröderjem je zunanjepolitična specifična teža ZRN prišla bolj do izraza tudi v kontekstu evropske integracijske politike, kakršno je vodil francoski predsednik Charles de Gaulle. Kljub temu pa je bila Erhardova zunanja politika v nasprotju z de Gaullovo idejo zahodnoevropske integracije, popuščanja napetosti zlasti proti Sovjetski zvezi in zahtevi, da mora ZRN priznati mejo na Odri in Nisi. Zato so ostali odnosi med ZRN in Francijo do konca Erhardove vladavine »ledeni« (prav tam, 114–115).

¹⁹ Tako na primer poskusi ministra za pregnancy/Vertriebenenminister Johanna Baptista Gradla ali ministra za vsenemška vprašanja Ericha Mendeja (prav tam, 113).

1.3.1 »Mirovna nota« Erhardove vlade – začetek »nove vzhodne politike«?

Do NDR je Erhard ostal trd in neizprosni ter je Ulbrichtov režim želel na vsak način zlomiti. Marca 1966 se je odločil, da bo NDR »napadel« z njenim orožjem in zavrnil vse njene očitke, da je ZRN grožnja za mir v Evropi. 25. marca tistega leta je namreč njegova vlada izdala tako imenovano »Mirovno noto/Friedensnote«. Posredovala jo je vsem državam, s katerimi je imela diplomatske odnose, kakor tudi vsem vzhodnoevropskim in arabskim državam – z izjemo NDR. V njej je zahodnonemška vlada podčrtala svojo mirovno naravnost in jasno opredelila svoje stališče do nemškega vprašanja. Signalizirala je novo dimenzijo v politiki popuščanja, saj je naslovnikom ponudila izmenjavo izjav o opustitvi politike sile v medsebojnih odnosih.

S to gesto je ZRN prevzela način zunanjepolitičnega komuniciranja (ponujanja miroljubnih rešitev), ki ga je dotedaj uporabljala NDR. Zato ni čudno, da se je le ta na mirovno noto odzvala z očitkom in kritiko, da bi zahodnonemška ponudba odpovedi sile pri medsebojnih odnosih šele takrat res prispevala k politiki popuščanja napetosti, če bi bila ponujena tudi njej in bi se ZRN odpovedala »vsem svojim revanšističnim zahtevam«. Sicer pa taka ponudba služi le prikrivanju njenih »agresivnih stremeljenj«, je menil Berlin. NDR se je o »nevarnih ciljih« zahodnonemške ponudbe na široko razpisala v »spomenici o vzhodni politiki bonske vlade«. Očitno se je za temi agresivnimi zavračanju bonske ponudbe odražal strah, da bi socialistične države lahko sprejele ponudbo Bonna in bi se NDR na ta način znašla v mednarodni izolaciji (Haftendorn, 2001, 156).

Z mirovno noto je Erhard poskusil na novo postaviti odnos med ponovno združitvijo Nemčije in razoroževanjem. Bolj kot dotedaj je upošteval potrebo vzhodnih in srednjeevropskih držav po zagotavljanju varnosti, politiko popuščanja napetosti pa ni več vezal in jo pogojeval z napredkom pri reševanju nemškega vprašanja. Tako si je Erhardova vlada pridobila več manevrskega prostora na zunanjepolitičnih tleh, zlasti zato, ker je proti Sovjetski zvezi in vzhodnoevropskim državam dokumentirala pripravljenost po sporazumevanju in popuščanju napetosti. Uspela je vsaj deloma utišati zadevno kritiko opozicije (tj. SPD), saj jo je pritegnila k pripravi note. Ta je bila, kot vemo, skupaj z velikim delom javnosti, tudi obeh nemških cerkva, zlasti kritična do pomanjkanja vladnih zunanjepolitičnih iniciativ na področju politike popuščanja napetosti, pa tudi na področju uresničevanja »nemške politike«. Tudi po sprejemu »mirovne note« so se vrstile kritike, češ da vlada CDU pri reševanju nujnih vprašanj nemške politike, kot so olajšave pri vsakodnevem življenju ljudi, svoboda gibanja, ureditev obiskovanja med vzhodno in zahodno

Nemčijo in v Berlinu, nima pravih idej. Kritiki so bili tudi prepričani, da je potrebna diferenciacija Hallsteinove doktrine, če želi biti politika popuščanja napetosti učinkovita in trajna. Trdili so, da togo odklanjanje priznanja meje na Odri in Nisi jemlje zvezni vladi možnost pogovorov s Poljsko. Za mnoge je bila mirovna nota sicer pomembna, toda preveč previdna. Ostala je brez notranjega zagona, motivirana predvsem s pričakovanjem zunanjih pritiskov. Kot je svoj čas dejal Helmut Schmidt, »kasnejšim možnostim ni zaprla poti, temveč jih je, čeprav obotavljivo, odprla. Zasluga kanclerja Erharda pri tem je, da je za njeno realizacijo pustil proste roke svojemu zunanjemu ministru Schröderju.« (Hacke, 2004, 116).

Naslednji korak zoper Erhardovo ponudbo, zapisano v mirovni noti, je Berlin storil šele naslednje leto, maja 1967, ko je predsednik vzhodnonemške vlade Willi Stoph novemu zveznemu kanclerju Kurtu Georgu Kiesingerju poslal pismo, v katerem predlaga pogajanja med državama na ravni zunanjih ministrov o vseh odprtih vprašanjih. Septembra istega leta je Willi Stoph v drugem pismu ponudbo ZRN še razširil z osnutkom pogodbe o navezavi normalnih odnosov, na osnovi »splošnih mednarodnopravnih načel«. ZRN teh ponudb ni sprejela, bila je pripravljena le na pogovore na ravni opolnomočenja, pa še to brez razprave o spornih vprašanjih. Brez pomisleka so zavrnili predlog o pogovorih med obema državama na ravni zunanjih ministrov, saj bi to po njihovem prepričanju pomenilo priznanje NDR. Hitro pa se je pokazalo, da strah NDR, da bi se s to politično potezo ZRN lahko znašla v mednarodni izolaciji, ni bil povsem neosnovan. Ne toliko zaradi tega, ker je ponudbo ZRN sprejela Moskva in se začela z njo pogovarjati o opustiti sile v medsebojnih odnosih – s to velesilo, ki je bila tudi ena od zmagovalk v drugi svetovni vojni, je ZRN tako ali tako gojila posebne vrste odnosov – temveč predvsem zato, ker so se na ponudbo odzvale tudi Poljska, Češkoslovaška in Romunija. Vse tri države so začele z neformalnimi stiki z Bonnom. Ne smemo tudi spregledati dejstva, da je januarja 1967 ZRN navezala diplomatske odnose z Romunijo, kar je sicer pomenilo vsaj začetek odpovedi vztrajanja Bonna na načelih Hallsteinove doktrine, obenem pa tudi konec monolitnega sataniziranja ZRN kot revanšistične in militaristične države, za kar se je posebej zavzemala NDR. Taka otoplitvena politika je tudi olajšala liberalizacijo na Češkoslovaškem in pomagala uresničiti tako imenovano »Praško pomlad« leta 1968 (prav tam, 156–157). Toda vse to se je dogajalo že globoko v času, ko je bil v Bonnu zunanji minister Willy Brandt in se je na vse kriplje trudil uresničiti »novo vzhodno politiko«. Zato je teoretično sicer mogoče »Mirovno noto« kanclerja Ludwiga Erharda imeti za začetke »nove vzhodne politike«, praktično pa se je ta, na temelju Brandt/Bahrovih zunanje političnih vizij, začela uresničevati šele za časa Kiesinger/Brandtove vlade 1966–1969. Nemški poznavalci te problematike so po večini mnenja, da je imela mirovna nota ambivalenten značaj, značilen za prehodno razdobje.

Prav ta ambivalentnost je najpomembnejša značilnost Erhardove vlade ali povedano drugače, pomenila je srednji del na prehodu iz Adenauerjeve ere k novi »Ostpolitik« velike koalicije (prav tam, 116).

Willy Brandt se tega časa in te politike v svojih spominih takole spominja:

Pet let kasneje (po decembru 1961, ko je na temo nemške politike ponovne združitve/Wiedervereinigungspolitik v zvezi z vladno izjavo kanclerja Adenauerja govoril v zveznem parlamentu, op.p.) sem sam prevzel zunanje ministrstvo. Poslavljaljočega se državnega sekretarja (šlo je za Karla Carstensa, zveznega predsednika v letih 1979–1984,²⁰ op.p.) sem prosil, da me je seznanil z nekaterimi zaupnimi postopki. Pripravil je zapis, iz katerega je izhajalo, da sploh ni šlo več za domnevne korake k državni enotnosti, temveč za konec prizadevanj, da bi drugi nemški državi preprečili mednarodno priznanje. V vedno večji meri je postajalo težje odrekati NDR pravico do članstva v mednarodnih organizacijah. Facit: zvezno-nemško »Alleinvertretung« bi bilo mogoče še nekaj časa obdržati le, če bi se vojaški izdatki in sredstva za pomoč nerazvitim opazno dvignili. Že dva meseca pred tem (pred nastopom Kiesinger/Brandtove vlade velike koalicije, op.p.) je državni sekretar zveznemu kabinetu, še pod predsedstvom Erharda, povedal: Čas tega, kar se je imenovalo »aktivna politika ponovne združitve/aktive Wiedervereinigungspolitik«, je za nami.

Zahteve po neki drugačni politiki ni bilo več mogoče naravnost zavrniti. Vendar se je pokazalo kot zelo naporno nov kurs tudi uveljaviti. (Brandt, 2003, 167–168).

Njegov ideološki somišljenik, dolgoletni avstrijski kancler in predsednik avstrijskih socialdemokratov, Bruno Kreisky, ni bil le njegov osebni prijatelj, temveč je tudi visoko cenil njegovo politično delo. V svojih spominih se ga spominja takole:

Nikoli nisem dvomil o tem, da ne bo delitev Nemčije, kakršna je danes, obstojala dolgo, vsaj tako dolgo, dokler bosta obstojala vzhodni in zahodni blok. Morda je bila ideja tudi zaradi tega tako pomembna, ker je Nemcem na obeh straneh dovoljevala, da so se imeli za Nemce, ne da bi se v dognenem času mogli združiti. Willy Brandt je to vizijo prepričljivo utelešal in najnovejši razvoj mu je dal prav. (Kreisky, 2000, 42).

Kot pa sem že zapisal, se je uresničevanje idej nove »Ostpolitik«, kot sta jo načrtovana Brandt in Bahr, lahko začelo šele z nastopom Kiesinger – Brandtove vlade

20 Prof. dr. Karl Carstens je bil državni sekretar v zunanjem ministrstvu Gerharda Schröderja, med drugim odgovoren tudi za tako imenovani Vzhodni oddelek 7/ Ostabteilung 7. (Glej: Tabela 2 v: Bettzeuge, 1995, 1162).

leta 1966. Že v vladni izjavi kanclerja Kiesingerja z dne 13. decembra 1966, je bilo izboljšanje odnosov s SZ in drugimi vzhodnoevropskimi državami namreč postavljeno kot eden najpomembnejših ciljev zunanje politike (Kiesinger, 1966).

Mejniki Brandtove nove »Ostpolitik« v mednemških odnosih²¹

1969

- 17./18. 12. – Walter Ulbricht predlaga Gustavu Heinemannu osnutek pogodbe o enakopravnih odnosih med NDR in ZRN.

1970

- 21. 1. – Willy Brandt predlaga Williju Stophu pogovore o izmenjavi izjav o odpovedi nasilju.
- 19. 3. – Srečanje Stoph – Brandt v Erfurtu.
- 26. 3. – Veleposlaniki treh velesil v ZRN in sovjetski veleposlanik v NDR začene pogajanja o sporazumu štirih o Berlinu.
- 21. 5. – Srečanje Brandt – Stoph v Kasslu.
- 12. 8. – Podpis Moskvske pogodbe.
- 3.–13. 11. – Uradna pogajanja o nemško-poljski pogodbi.
- 7. 12. – Podpis nemško-poljske pogodbe = Varšavska pogodba.

1971

- 3. 9. – Podpis sporazuma štirih o Berlinu.
- 20. 10. – Nobelova nagrada Brandtu za (novo/neue) »Ostpolitik«.
- 17. 12. – Podpis sporazuma o tranzitnem prometu med ZRN in zahodnim Berlinom = Sporazum Bahr – Kohl.

1972

- 26. 5. – Podpis nemško-nemškega sporazuma o prometu.
- 15. 6. – V vzhodnem Berlinu se začene pogajanja o nemško-nemški Pogodbi o načelih sodelovanja med NDR in ZRN/Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen DDR und BRD = Pogodba o načelih/Grundlagenvertrag.
- 8. 11. – Parafranje Pogodbe o načelih/Grundlagenvertrag.
- 21. 12. – Podpis Pogodbe o načelih/Grundlagenvertrag.

1973

- 31. 7. – Ustavno sodišče ZRN odloči, da je Pogodba o načelih/Grundlagenvertrag skladna z ustavo.
- 11. 12. – Podpis nemško-češkoslovaške pogodbe v Pragi.

21 Izbor po: Hacke, 2004, 625–627.

- 21. 12. – Vzpostavitev diplomatskih odnosov ZRN z Bolgarijo, Madžarsko in Češkoslovaško.

1974

- 14. 3. – Podpis protokola v Bonnu o postavitvi »stalnih predstavništev«.
- 2. 5. – Otvoritev stalnega predstavništva NDR v Bonnu.
- 6. 5. – Odstop Willyja Brandta.

1.3.2 Prvi veliki koraki v mednemškem približevanju in konkretizaciji nove »Ostpolitik« sodijo v leto 1970

Nekateri poznavalci naslovne problematike, enako kot tudi vzhodnonemška politična elita, menijo, da je prvi korak v smeri mednemškega približevanja v obravnavanem času naredil vodja NDR, Walter Ulbricht, ko je 17. decembra 1969 predlagal ZRN sklenitev pogodbe o enakopravnih odnosih med državama. V Bonn je poslal že kar osnutek take pogodbe. Toda ta aktivnost vzhodnonemškega vodstva je bila le zapoznala reakcija na drugačne tone, ki so prišli iz vladne izjave kanclerja Brandta 28. oktobra 1969 pred Bundestagom in kot so jih bili v NDR vajeni doslej. V njej je namreč govoril o »dveh državah v Nemčiji« in ponovil ponudbo vlade v Bonnu, da se izmenjajo izjave o odpovedi uporabe sile v medsebojnih odnosih:

... Zvezna vlada bo nadaljevala politiko, ki jo je decembra 1966 vpeljal zvezni kancler Kiesinger in ponovno ponuja svetu ministrov NDR pogajanja brez diskriminacije na vladni ravni. Pripeljala naj bi do pogodbeno dogovorjenega sodelovanja. Mednarodnopravno priznanje NDR s strani zvezne vlade ne pride v poštev. Tudi če v Nemčiji obstajata dve državi, zato druga drugi še nista tujina; odnosi med njima so lahko le posebne vrste. Navezujoč se na politiko predhodnice, zvezna vlada izjavlja, da pripravljenost skleniti obvezujoč sporazum o medsebojni odpovedi uporabe sile ali grožnje z njo velja tudi za NDR... (willy-brandt.de, 2013, 70).

Vzhodnonemški politični vrh je reagiral šele na te pomirjujoče in neizključujoče tone iz Brandtove vladne izjave in to šele potem, ko so svojo pozicijo do Brandtove in z njo povezane politike ZRN v začetku decembra 1969 uskladili na sestanku partijskih in vladnih predsednikov držav varšavskega sporazuma. Walter Ulbricht je predsedniku Gustavu Heinemannu v Bonn, 17. decembra 1969, poslal pismo, ki mu je dodal omenjeni predlog pogodbe, katere končni cilj je bil doseči mednarodnopravno priznanje NDR in navezavo diplomatskih odnosov. Kako resno je mislil s predlogom kaže dejstvo, da je pismo vsebovalo zahteve, ki so bile za

ZRN popolnoma nesprejemljive. V pismu je namreč zahteval še več, kot so bile dotedanje maksimalistične zahteve NDR in jih najdemo tudi v predlogu pogodbe. Zahteval je namreč, da: »... je treba brez zadrževanja revidirati vse zakone in sodne odločitve, ki bi bile nasprotne s sprejeto pogodbo.« (Haftendorn, 2001, 158).

***Predlog pogodbe Walterja Ulbrichta o sodelovanju med
NDR in ZRN, 17. 12. 1969.***

Entwurf eines Vertrages über die Aufnahme gleichberechtigter Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland (17. Dezember 1969)

Der Vorsitzende des Staatsrates der Deutschen Demokratischen Republik und der Präsident der Bundesrepublik Deutschland, geleitet von dem Bestreben, einen wirkungsvollen Beitrag zur Entspannung und zur Sicherung des Friedens in Europa zu leisten, die Spannungen zwischen den beiden deutschen Staaten schrittweise abzubauen, zwischen ihnen ein geregeltes Nebeneinanderleben und ein Verhältnis der guten Nachbarschaft als gleichberechtigte, souveräne Staaten herbeizuführen, die Schaffung eines Systems der europäischen Sicherheit zu fördern, haben beschlossen, einen Vertrag über die Aufnahme gleichberechtigter Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland abzuschließen, und zu ihren Bevollmächtigten ernannt, der Vorsitzende des Staatsrates der Deutschen Demokratischen Republik:

Herrn Willi Stoph, Vorsitzender des Ministerrates, Herrn Otto Winzer, Minister für Auswärtige Angelegenheiten, der Präsident der Bundesrepublik Deutschland: Herrn Willy Brandt, Bundeskanzler, Herrn Walter Scheel, Bundesminister des Auswärtigen, die nach Austausch ihrer in guter und gehöriger Form befundenen Vollmachten über folgende Bestimmungen übereingekommen sind:

Artikel I

Die Hohen vertragsschließenden Seiten vereinbaren die Aufnahme normaler gleichberechtigter Beziehungen, frei von jeder Diskriminierung, zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland auf der Grundlage der allgemein anerkannten Prinzipien und Normen des Völkerrechts. Ihre gegenseitigen Beziehungen beruhen insbesondere auf den Prinzipien der souveränen Gleichheit, der territorialen Integrität und Untastbarkeit der Staatsgrenzen, der Nichteinmischung in die inneren Angelegenheiten und des gegenseitigen Vorteils.

Artikel II

Die Hohen vertragschließenden Seiten anerkennen gegenseitig ihren gegenwärtigen territorialen Bestand in den bestehenden Grenzen und deren Unverletzlichkeit. Sie anerkennen die im Ergebnis des zweiten Weltkrieges entstandenen Grenzen in Europa, insbesondere die Grenzen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland sowie die Grenze an Oder und Neiße zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Volksrepublik Polen.

Artikel III

Die Hohen vertragschließenden Seiten verpflichten sich, auf die Androhung und Anwendung von Gewalt in ihren gegenseitigen Beziehungen zu verzichten und untereinander alle Streitfragen auf friedlichem Wege und mit friedlichen Mitteln zu lösen.

Beide Seiten verpflichten sich, alle den Festlegungen in Artikel I entgegenstehenden und den Vertragspartner diskriminierenden Maßnahmen zu unterlassen, ohne Verzögerung diesem Vertrag entgegenstehende Gesetze und andere Normativakte aufzuheben sowie die Revision entsprechender Gerichtsentscheidungen zu veranlassen. Sie werden auch in Zukunft jegliche Diskriminierung des Vertragspartners unterlassen.

Artikel IV

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland verzichten darauf, Kernwaffen zu erlangen oder in irgendeiner Form über diese zu verfügen. Sie verpflichten sich, dafür einzutreten, daß Verhandlungen über Abrüstung durchgeführt werden. Auf dem Boden der beiden deutschen Staaten dürfen weder chemische noch biologische Waffen hergestellt, stationiert oder gelagert werden.

Artikel V

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland nehmen miteinander diplomatische Beziehungen auf. Sie lassen sich gegenseitig in den Hauptstädten Berlin und Bonn durch Botschaften vertreten. Die

Botschaften genießen alle Immunitäten und Privilegien entsprechend der Wiener Konvention über diplomatische Beziehungen vom 18. April 1961.

Artikel VI

Die Beziehungen auf Teilgebieten werden gesondert vertraglich vereinbart.

Artikel VII

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland verpflichten sich, den Status Westberlins als selbständige politische Einheit zu achten und unter Berücksichtigung dieses Status' ihre Beziehungen zu Westberlin zu regeln.

Artikel VIII

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland beantragen ohne Verzögerung in Übereinstimmung mit dem Prinzip der Universalität der Organisation der Vereinten Nationen ihre Aufnahme als vollberechtigte Mitglieder in die Organisation der Vereinten Nationen. Sie werden dafür eintreten, daß andere Staaten die Aufnahme der beiden deutschen Staaten in die Organisation der Vereinten Nationen unterstützen.

Artikel IX

Der Vertrag wird auf die Dauer von 10 Jahren abgeschlossen. Er unterliegt der Ratifizierung und tritt einen Monat nach Austausch der Ratifikationsurkunden in Kraft.

Dieser Vertrag wird gemäß Artikel 102 der Charta der Vereinten Nationen dem Sekretariat der Organisation der Vereinten Nationen zur Registrierung übergeben.

Für die Deutsche Demokratische Republik

Für die Bundesrepublik Deutschland

(Vir: Neues Deutschland, Berlin (Ost), 21. Dezember 1969)

Predlog pogodbe NDR je zato potrebno jemati le kot »alibi dejanje« in ne kot resno namero za kompromisno rešitev izboljšanja odnosov med državama. Tudi reakcije oziroma odgovori Gustava Heinemanna in Willyja Brandta kažejo v to smer. V odgovoru na pismo Walterja Ulbrichta sta oba le pozdravila pripravljenost NDR za pogovore, predloga pogodbe pa sploh nista komentirala. Brandt je v svojem odgovoru le še dodal, da se je pripravljen pogajati o vseh vprašanjih, ki zadevajo obe državi (prav tam; Brandt, 2003, 225).

1.4 Srečanje Stoph – Brandt v Erfurtu 19. marca 1970

Eden prvih pomembnih, velikih korakov k uresničevanju Brandtove nove »Ostpolitik« sta bili zagotovo prvi srečanji predsednikov vlad držav. Zvezni kancler Willy Brandt je že 22. januarja 1970 pisal nemškemu kolegu Williju Stophu in mu predlagal pogovore o izjavi glede odpovedi uporabe nasilja.²² Prvi je, kmalu po nastopu svojega kanclerstva, na obisk prišel Brandt. 19. marca 1970 sta se z Willijem Stophom sestala v Erfurtu. Kot je bilo v navadi v NDR, je bilo srečanje protokolarno, pripravljeno do najmanjših podrobnosti, denimo dolžina predvidenega nagovora direktorja spominskega središča Buchenwald ni smela preseči ene, nagovor okrajnega glavarja pa ne treh minut. V protokol so seveda »skrili« tudi vsebinska (zunanje) politična vprašanja – v ospredju je stalo vprašanje zahodnega Berlina – kar bi kmalu preprečilo srečanje obeh predsednikov vlad.

Protokolarni pogovori so se začeli 2. marca 1970 v stavbi ministrskega sveta NDR v vzhodnem Berlinu in so trajali do 12. marca 1970. Samo na vzhodnonemški strani so o njihovem poteku napisali za več kot 300 strani zapisnikov, izjav, predlogov in drugih dokumentov, kar samo na sebi kaže na težavnost in zapletenost pogovorov. Delegaciji nista vodila vladna šefa protokola, temveč visoka politična predstavnika, v rangi državnih sekretarjev: vzhodno je vodil dr. Schüssler,²³ zahodno pa dr. Sahn. NDR je upoštevala terminske predloge kanclerja Brandta in je najprej predlagala obisk zahodnonemškega kanclerja za 12. ali 13. marca 1970. Srečanje naj bi bilo v »glavnem mestu NDR« Berlinu, Brandt pa naj bi pripotoval z letalom na letališče Schönefeld. Dr. Schüssler je obisk označil kot uradni obisk, čemur je treba prilagoditi

22 *Ministerbüro Dr. Kobl, Dokumente aus der Verhandlungen zum Treffen des Ministerpräsidenten der DDR, Willi Stoph und dem Bundeskanzler der BRD, Willi Brandt, in Erfurt und Kassel über die Fragen zwischen DDR und der BRD sowie offizielle Erklärungen der DDR rund BRD sowie anderer Staaten*, Bestand MfAA, G-A 96, Dokumente und Erklärungen zum Vierseitigen Abkommen über Westberlin, 1969–1971

23 Dr. Gerhard Schüssler je bil namestnik vodje urada ministrskega sveta NDR. S telegramom, naslovljenim na šefa urada zveznega kanclerja ZRN, zveznega ministra, prof. dr. Horsta Ehmkeja, ga je dr. Michael Kohl, državni sekretar pri ministrskem svetu NDR, 20. februarja 1970, imenoval za vodjo pogajanj za tehnično pripravo srečanja Stoph-Brandt. Z obratno pošto istega dne pa mu je le ta odgovoril, da je za isto vlogo s strani ZRN pooblaščen ministerialni direktor dr. Ulrich Sahn (DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A, *Fiche 1*).

protokol. In težave so se začele. Zahodnonemški predstavnik dr. Sahm je namreč začel nasprotno stran prepričevati, da gre za delovni in ne za uradni obisk. Predlagal je kar se da preprost protokol. Med drugim je dr. Schüsslerju dejal: »... kakor koli je Vaša ponudba laskava, bi želeli zveznega kanclerja bolj odgovarjalo, da naj bo protokol kar se da preprost. Tudi zaradi tega, ker predlagani protokol pristoji samo državnim poglavarjem, on pa ne želi biti konkurenca tem visokim osebnostim ...«²⁴ Zahodna delegacija zato ni želela nobenih zastav, tudi ne avta, s katerim bi se peljal Brandt, ne intonacij himen in zlasti nobene častne čete oz. straže. Toda na koncu so vendarle pristali na predlagani protokol, saj so si predvsem želeli, da pride do srečanja. Višje postavljeni cilj jim je namreč bil, da bi kancler v vzhodni Berlin prišel iz zahodnega Berlina. Tako je dr. Sahm »na svojo roko« predlagal, da naj kancler pride z vlakom ali pa iz zahodnega Berlina, tako kot je prišla protokolarna delegacija. Na ta način so seveda hoteli prikazati, da je zahodni Berlin sestavni del ZRN. Predstavniki NDR so se temu ostro postavili po robu in dr. Schüssler je predlog dr. Sahma zavrnil z izključujočimi besedami: »... neprimerno zahtevo, da bi obiskali Stopha preko zahodnega Berlina, bodo imeli kot sovražno dejanje.« (Prav tam). Če pa bi kancler želel priti z vlakom, ga bodo v Berlinu sprejeli na Ostbahnhofu/Vzhodnem kolodvoru, je ponujal dr. Schüssler. Toda tudi to možnost so na zahodni strani odklonili. Tako je ostala v zraku možnost prihoda s posebnim vlakom, vendar ne v Berlin.

Vprašanje, ali bo Brandt lahko prišel na prvo srečanje predsednikov vlad obeh Nemčij iz zahodnega Berlina, ali bo med srečanjem lahko obiskal zahodni Berlin oz. ali bo lahko odšel iz vzhodnega Berlina preko zahodnega, je dokončno zapletlo pogovore o protokolu. Ti naj bi sicer tekli o tehničnih podrobnostih obiska, sprevrgli pa so se v dolgotrajna pogajanja o političnih in vsebinskih zadevah odnosa med državama, čeprav sta oba voditelja delegacij nenehno ponavljala, da za to nimata mandata in nista kompetentna. Prišlo je do prekinitve pogovorov, do večkratnih pogovorov vodij delegacij na štiri oči in do njunih posvetovanj z najvišjimi predstavniki obeh držav. Sahm je na konzultacije z Brandtom letel celo v London in Bonn in večkrat odšel v zahodni Berlin, Schüssler pa se je posvetoval s partijskim vrhom vse do Walterja Ulbrichta. Sahm je od Brandta dobil inštrukcije, da se z vsem strinja, razen z načinom odhoda iz vzhodnega Berlina. Od tam je namreč želel odpotovati najprej v zahodni Berlin in naprej v Bonn. Schüssler pa je kar naprej ponavljal, da vpletanje zahodnega Berlina

24 DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A, Fiche 1, *Ministerbüro Dr. Kohl Gesprächsvermerke und andere Materialien über die technisch-protokollarische Vorbereitungen des Treffens zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph, und dem Bundeskanzler der BRD, Willy Brandt, in Erfurt, März 1970;*

DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A 467, Fiche 1-2, *Besuch des Bundeskanzlers der BRD Willy Brandt in der DDR und Verhandlungen des Vorsitzenden des Ministerrates der DDR Willi Stoph mit dem Bundeskanzler, 1970;*

DE-PAAA: Bestand MfAA Ministerbüro, G-A 156, Bd.1 Mai 1970. *Dr. Kohl, Vorbereitung des Treffens und Treffen zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph, mit dem Bundeskanzler der BRD, Willy Brandt, in Kassel, Mai 1970. Vorbereitung des Treffens.*

kot mesta Brandtovega prihoda ali odhoda ocenjujejo kot »sovražno dejanje«. Do kakšnega vidnejšega napredka pogajanj ni prišlo, morda le v tem, da so začeli razmišljati tudi o možnosti, da bi Brandt na obisk prišel s posebnim vlakom.

Pogovori so 5. marca zastali in bili prekinjeni. Nadaljevanje je bilo predvideno za 9. marec ob 10. uri. Sahm pa je že vnaprej jasno povedal, da ga na pogovore ne bo, če ne bo NDR pripravila novih predlogov, in podčrtal, da je vzhodni predlog, da do pogovorov pride v vzhodnem Berlinu, nujno navrgel tudi vprašanje zahodnega Berlina. Pogajanja so se 9. marca vendarle nadaljevala, vzhodnonemška delegacija pa je nanje prišla s posebno pisno izjavo svoje vlade, ki jo je Schüssler na sestanku prebral. Izjava je bila izjemno ostra, v njej so bili zavrjeni vsi zahodnonemški predlogi, vztrajanje na njih pa označeno kot dokaz, da Brandt s pogovori ni mislil resno in si jih ne želi. Toda kljub temu so se pogovori nadaljevali, saj je bilo obema stranema veliko do tega. Zahodna stran je tako kompromisno predlagala, da se Brandt poslovi na Ostbahnhofu, potem pa svoje potovanje v Bonn za nekaj ur prekine »na nekem neimenovanem ozemlju«. Vzhodna stran je tudi to ponudbo zavrnila. Kar naprej so silili, da naj Brandt pride z letalom. V četrtek, 12. marca, so se sestali že petič, pogovori pa naj bi skupaj trajali že 17 ur, so ugotavljali novinarji. Predstavniki ZRN so previdno poskušali pripraviti nasprotno stran do tega, da bi sprejela varianto, po kateri bi Brandt eventuelno prišel z letalom, namesto kosila pa za nekaj ur odšel »na neimenovano mesto«. Tudi ta varianta je bila zavrnjena in Schüssler je odšel na konzultacije. Vrnil se je z novim predlogom Willija Stopha: srečanje naj se preloži na 19. ali 20. marec, namesto v vzhodni Berlin pa naj Willy Brandt pride na srečanje v Erfurt. Sahm je predlog takoj sprejel in določili so datum 19. marec, kar je bil tako ali tako eden od ponujenih zahodnih datumov za srečanje. Druge tehnično protokolarne podrobnosti so bili rešene že davno in to brez problemov.

Srečanje je bilo rešeno. In kdo je bil zmagovalec? Oboji, kot se za diplomacijo spodobi, saj je diplomacija mukotrpno delo, ki se običajno konča s kompromisom. O njenih uspehih pa nam slikovito kaže citat iz knjige Douglasa Hurda Izberite svoje orožje, ki govori o britanski zunanji politiki in je še kako primeren za opisana pogajanja. Hurd med drugim navaja zunanjega ministra, lorda Salisburyja, ki je konec 19. stoletja postal predsednik vlade:

V uspehu diplomata ni nič dramatičnega. Njegove zmage so dosežene iz vrste mikroskopskih dosežkov; premišljena sugestija tu, primerna zadržanost tam; modra skrb v določenem trenutku in daljnovidno vztrajanje v drugem; nenehna taktnost, neomajna mirnost in potrpežljivost, ki je ne more načeti še takšna neumnost, provokacija ali nerodnost. (Hladnik-Milharčič, 2010, 11).

Da bi poudarili vsaj uradnost obiska zahodnonemškega zveznega kanclerja, če že ne posredno priznanje NDR s strani ZRN, so nad vhodom v hotel Erfurterhof, kjer so se odvijali pogovori, obesili obe državni zastavi in, kar je še pomembneje, pred vrata postavili častno stražo, kot je to predvideno za najvišje državniške obiske. Zahodnonemška stran se sicer na to ni obregnila, na povračilnem obisku Wilija Stopha (od 20. do 22.) 21. maja istega leta pa zahodnonemška stran nikakor ni popustila pod pritiski berlinskih diplomatov, da bi pred stavbo hotela v Kasslu, kjer so se odvijali pogovori, stala častna straža. Svoje ravnanje so opravičevali z izgovorom, da gre za delovni in ne za uradni obisk (prav tam). Podoben diplomatsko politični maneuver je izvedel Willi Stoph na neformalnem pogovoru pri kosilu. Willy Brandt je namreč tedaj med drugim predlagal, da bi za neposredne stike z NDR, ki da so zelo potrebni, z njihove strani skrbel minister za notranje nemške odnose (innerdeutsche Beziehungen), Franke. Vzhodnonemški politiki na čelu s Stophom so ga zavrnil, češ da ima Franke že tako ali tako zadosti dela in da ni treba stvari tako zapletati. Oba predsednika vlad naj bi se kar tam ustno dogovorila za vzpostavitev diplomatskih odnosov in za izmenjavo veleposlanikov. Brandt tega provokativnega predloga sicer ni neposredno zavrnil, temveč je nanj reagiral rekoč, da bo mogoče o tem spregovoril zvečer.²⁵

V nastopnem govoru na pogovorih je Brandt obširno, kar na 25. straneh, pravzaprav predstavil temelje svoje nove »Ostpolitik« in v tem kontekstu svoje videnje bodočih mednemških odnosov. Na strani NDR pa so pogovore prikazovali kot zmago svoje politike in jih ocenili približno tako, kot je to opredelil Herman Axen, kandidat za člana politbiroja SED in sekretar CK, na nekem strankinem zborovanju, 11. 4. 1970: »... Srečanje v Erfurtu je pred celim svetom demonstriralo obstoj NDR in ZRN kot dveh med seboj neodvisnih držav z različnima družbenima sistemoma. Zahodnonemška vlada je bila prisiljena, da se prvič pogovarja s predsednikom ministrskega sveta NDR ...«²⁶ Prava nasprotja, ki so se pokazala med pogovori, pa so prišla do izraza pri sestavljanju skupnega komuniqueja o Brandtovem obisku.

NDR je na vsak način želela imeti zapisano, da se obe državi zavzemata za obojestransko članstvo v OZN in da odnosi med državama temeljijo na mednarodnem pravu, kar je pomenilo zahtevo po mednarodnopravnem priznanju. V ZRN pa so to zahtevo odločno zavrnil in želeli, da naj bo v komuniqueju

25 PAAA, Bestand MfAA, G-A 156, Bd.1 *Ministerbüro Dr. Kohl, Vorbereitung des Treffens und Treffen zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph mit dem Bundeskanzler der BRD, Willy Brandt in Kassel. Mai 1970. Vorbereitung des Treffens, Mai 1970.*

26 PAAA, Bestand MfAA, G-A 155, Ministerbüro Dr. Kohl, Unterlagen, Berichte, Informationen, über das Treffen zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph, und dem Bundeskanzler der BRD Willy Brandt, in Erfurt, März 1970.

zapisana njihova formulacija, ki govori o enotnosti naroda, nediskriminaciji in nedotakljivosti meja.²⁷

Ko pa je Brandt prišel nazaj v Bonn, je tako rekoč takoj, že samo dan po vrnitvi, 20. marca 1970, spregovoril pred parlamentom, kar dokazuje pomembnost srečanja. Willi Stoph pa je o obisku pred ljudsko skupščino spregovoril 21. marca. Brandtova izjava je bila zelo emocionalna, a mnogo krajša od uvodnega govora na pogovorih. Potem ko je govoril o močnem vtisu, ki ga je dobil ob obisku, in potem ko je napovedal, da bo njegov govor le posredovanje prvih vtisov, je ocenil pogovore oz. obisk z besedami:

... To potovanje v Erfurt je bilo pravilno, je bilo potrebno in je bilo koristno. To sva med drugim, ne glede na to, da sva imela hudo različna mnenja, soglasno ugotovila tudi midva z gospodom Stophom ... To je lahko le začetek in bil je začetek. Ob vsega začetka si nisem postavljajl drznejšega cilja, kot doseči, da bo prišlo do drugega srečanja. To je ob polnem soglasju gospoda Stophja tudi uspelo. (Deutscher Bundestag, 1970, 2089–2090).²⁸

27 Vendarle pa v Bonnu niso brez razmisleka zavračali vzhodnonemške zahteve. Vodja političnega oddelka II Hans Ruete je, zavedajoč se pomembnosti tega vprašanja tako za vzhodno Nemčijo kot za uspeh »nove Ostpolitik«, teden dni pred srečanjem v Erfurtu, 12. marca 1970, pripravil ekspertizo o prednostih in slabostih mednarodnega priznanja NDR s strani ZRN. V njej se je opredeljeval in analiziral zlasti stališča vodje SPD frakcije v parlamentu, Herberta Wehnerja, o tem vprašanju. V povezavi z Wehnerjevo izjavo za medije, npr. za Der Spiegel, št. 5 (26. 1. 1970), str. 24, je zapisal: »V razpravi ob vladni izjavi decembra 1969 sem zastopal mnenje, da nepriznanje v mednarodnopravnem smislu nikakor ni absolutna zadeva; moramo pomagati priti do položaja, v katerem bi bilo povsem mogoče, da bi to nepriznanje modificirali ali popolnoma spremenili«. Ali za radiotelevizijski postaji NDR in WRD: »Vedno sem dejal, in Vam pravim tudi danes, da sem mnenja, če ni nič drugega, lahko glede na okoliščine, čez nekaj let ali kakorkoli, nastane položaj, v katerem bomo lahko ali celo morali mednarodnopravno priznati... Toda nikoli ne sme biti priznanje ali nepriznanje dogma... Lahko nastane položaj, v katerem bomo rekli, prosim, ljudje tam prek, v drugem delu Nemčije, hočejo, da živimo v skupnosti. Ta lahko nastane v nekaj letih ali desetletjih. Če bi bili lahko gotovi, da je to njihova svobodna odločitev, potem se moramo med seboj pogovarjati, kako se bomo eden do drugega zadržali,« (prav tam).

Glede na Wehnerjeve izjave je Ruete menil, da pride mednarodnopravno priznanje NDR v poštev le pod dvema pogojema: a.) po obširni pogodbeni ureditvi tega vprašanja, in b.) po pristanku prebivalstva v NDR v neki »neoporečni lastni odločitvi«. Zapisal je, da pri drugem pogoju ni treba, da so to nujno svobodne vsenemške volitve, lahko je to tudi referendum. Pa tudi tega ne bi bilo treba brezpogojno izvesti pod mednarodno kontrolo, lahko bi njegovo izvajanje nadzorovali denimo novinarji iz različnih držav. Ko je naštel kar devet prednosti mednarodnopravnega priznanja NDR pod zapisanimi pogoji – domala vse so se dotikale olajšav pri sklenitvi generalne pogodbe med obema državama – je ugotavljal: »Ta predlog bi našo pozicijo v »Ostpolitik« najbrž okrepil«. Naštel je pet slabosti, ki so bile pretežno vezane na izvedbo in pomen referenduma, zlasti zaradi slabe kontrole pri njegovem izvajanju, pa tudi možnosti, da bi bil v nasprotju z ustavo. Morda najpomembnejšo slabost pa je videl v dejstvu, da bi se zvezna vlada v tem primeru odpovedala pomembnemu in vedno znova potrjevanemu osnovnemu načelu, da mednarodnopravno priznanje NDR ne pride v poštev. Ko je pretehtal argumente za in proti, je državnima sekretarjema Bahru in Duckowitzu ter ministru Scheelu predlagal, da naj se ta razmišljanja uporabijo predvsem v taktične namene pri pogovorih o odpovedi uporabe sile v medsebojnih odnosih tako med Brandtom in Stophom v Erfurtu, kot tudi med Bahrom in predstavniki SZ v Moskvi. Njegova razmišljanja niso rodila sadov in vsaj odločno niso bila nikoli uporabljena. (Rainer, 2001: Dokument 116, Aufzeichnung des Ministerialdirektors Ruete, 12. 3. 1970, Völkerrechtliche Anerkennung der DDR, 460–463).

28 Naslednje srečanje je bilo predvideno 21. maja 1970 v Kasslu.

K o m m u n i q u é

Auf Einladung des Vorsitzenden des Ministerrates der Deutschen Demokratischen Republik, Willi Stoph, trafen am 19. März 1970 der Vorsitzende des Ministerrates der DDR mit dem Bundeskanzler der Bundesrepublik Deutschland, Willy Brandt, in Erfurt zu einem ersten Gespräch zusammen.

Der Vorsitzende des Ministerrates der Deutschen Demokratischen Republik wurde bei der Zusammenkunft von Minister Otto Winzer, von Staatssekretär Dr. Michael Kohl, von Staatssekretär Günter Rohrt, von dem Stellvertreter des Leiters des Büros des Ministerrates, Dr. Gerhard Schädler, und dem Abteilungsleiter Dr. Hans Voß begleitet.

In der Begleitung des Bundeskanzlers der Bundesrepublik Deutschland befanden sich Bundesminister Egon Franke, der Parlamentarische Staatssekretär Wolfram Dorn, Staatssekretär Conrad Ahlers, Ministerialdirektor Dr. Ulrich Sehm und Ministerialdirigent Jürgen Weichert.

Anwesend waren ferner Berater und Experten beider Seiten.

Eingedenk ihrer Verantwortung für den Frieden legten beide Seiten ihre Auffassungen hinsichtlich einer Normalisierung der Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland dar.

Der Vorsitzende des Ministerrates der DDR und der Bundeskanzler der BRD gehen von der Notwendigkeit aus, gleichberechtigte Beziehungen zwischen der Deutschen

Fotografiji 10 in 11: Osnutek komunikeja o obisku Willyja Brandta v Erfurtu 19. marca 1970 s predlogom popravkov, ki jih je zahtevala NDR.

Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland

- auf der Grundlage der völkerrechtlichen Prinzipien der Nichtdiskriminierung, der Unverletzlichkeit der Grenzen beider Staaten und der Achtung ihrer territorialen Integrität,
- auf der Grundlage der Nichtdiskriminierung, der Unverletzlichkeit der Grenzen beider Staaten und der Achtung ihrer territorialen Integrität auf der Grundlage/entsprechend den Prinzipien des Völkerrechts

herzustellen.

Sie stimmen überein, daß es in den Beziehungen zwischen der DDR und der BRD keinerlei Diskriminierung geben darf.

Bundeskanzler Erhard ehrte die Opfer der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft durch die Niederlegung eines Kranzes an der Mahn- und Gedenkstätte Buchenwald. Er wurde dabei von Minister Otto Winzer begleitet.

Der Vorsitzende des Ministerrates der Deutschen Demokratischen Republik nahm eine Einladung des Bundeskanzlers der Bundesrepublik Deutschland zu einem weiteren Gespräch am 21. Mai 1970 in Kassel an.

Brandt si tudi sam ni bil na jasnem, kako doseči zблиžanje pri načelnih vprašanjih, saj je ugotavljal, da se je vzhodnonemška stran koncentrirala izključno na priznanje. Postavila je celo vrsto zahtev, ki so bile zaradi pravnih ali moralnih razlogov neuresničljive. Poleg tega, po njegovem menju NDR ni razumela oz. ni sprejemala realnosti, da obe nemški državi ena za drugo nista enostavno tujina, temveč gre za poseben odnos. Kot da gre za dve tuji državi, je bil koncipiran tudi predlog pogodbe Walterja Ulbrichta, ki ga je 17. decembra 1969 posredoval predsedniku ZRN, dr. Gustavu Heinemannu. Zato je bil za ZRN nesprejemljiv.

Če je bila za vzhodnonemško stran najpomembnejša tema in cilj, kako doseči mednarodnopravno priznanje, je bil za Willyja Brandta eden najpomembnejših tematskih sklopov vprašanje statusa zahodnega Berlina. Na pogovorih so tej tematiki posvetili kar nekaj pozornosti in enako trdovratno kot Brandt, ki ni hotel ničesar slišati o mednarodnopravnem priznanju NDR, tudi Stoph ni niti pomislil na to, da bi bil status zahodnega Berlina lahko drugačen od dela vzhodnonemškega ozemlja, ki je bilo pod upravo zahodnih zaveznikov. Zato je bilo tudi toliko zapletov pri pogajanjih o protokolarnih zadevah pri pripravi obiska. Sogovorniku je dejal: »Jasno sem povedal, da mora druga stran, če že govori o priznavanju realnosti, sprejeti realnost zahodnega Berlina in njegove mnogostrane povezanosti z ZRN. To je za nas pozicija, ki se ji ni mogoče odpovedati ...« (Prav tam, 2090).

Svojo izjavo pred parlamentom je Brandt zaključil zelo previdno in ni obljubljal ničesar:

Po včerajšnjem dnevu nihče – tudi jaz ne – ne more vedeti, ali je mogoče, da počasi pride do izboljšanja med obema deloma. Vsak pa naj ve, da smo se resno potrudili in se bomo resno trudili tudi v bodoče, da bo do takega izboljšanja tudi prišlo. Velike besede tu in v tej zvezi niso na mestu. Kljub temu pa mislim, da je bilo srečanje v Erfurtu dogodek, ki bo, ne glede na to, kakšni bodo praktični rezultati, učinkoval naprej, vsaj kot primer dobre volje, in v tem duhu bom pripravil srečanje v Kasslu. (Prav tam, 2091).

Vladne stranke so njegov govor bučno pozdravile, nato pa se je začela dolga razprava, ki jo je opozicija (CDU/CSU) seveda izrabila za frontalni napad na njega in njegovo politiko (prav tam).

Toda storjen je bil prvi nepovraten korak.

Dan po nastopu pred parlamentom je Willy Brandt zapisal tudi, o čem sta se »na štiri oči« 19. marca 1970 pogovarjala z Willijem Stophom. Pravzaprav to ni bil pogovor na štiri oči, temveč pogovor najpomembnejših vladnih politikov vzhodnonemške strani – poleg Stoph je bil prisoten tudi zunanji minister Otto Winzer in oba državna sekretarja, Michael Kohl in Günther Kohrt – z delom zahodnonemške delegacije

– Willyja Brandta sta spremljala minister za mednemška (innerdeutsche) vprašanja Egon Franke in Conrad Ahlers, državni sekretar in vodja tiskovnega in informacijskega urada zvezne vlade. Pogovor je tekel predvsem o zelo konkretnih stvareh, problemih, ki naj bi bili rešeni, preden bi vzhodnonemški predsednik vlade prišel na povračilni obisk v ZRN. Stoph je na primer zahteval, da se pred njegovim obiskom v ZRN odpravi obtožni predlog, ki so ga proti njemu vložili v Münchnu. Brandt ga je po drugi strani obvestil, da je postala obsoletna uredba o prepovedi javnega kazanja zastave NDR. Pravi pogovor »na štiri oči« pa se je odvijal zvečer, med 18.30 in 20.30 uro. Vlogo napadalca je prevzel Willi Stoph. Tako kot pri kosilu, ko je predlagal, da bi se že tedaj dogovorili o izmenjavi veleposlanikov, je tudi na večernem pogovoru provokativno predlagal, da bi objavili izjavo, da bosta obe državi skupaj zaprosili za članstvo v OZN, vse seveda s ciljem mednarodnega priznanja NDR. Zato se je Stoph tudi pritoževal nad dejavnostjo vlade ZRN, ki da ovira povezovanje NDR z drugimi državami. In to ne samo na področju diplomatskih odnosov, temveč tudi pri gospodarskem sodelovanju. Brandt mu je na to odgovoril s proti očitkom/vprašanjem, ali ni prav NDR tista, ki se trudi ovirati normalizacijo odnosov med ZRN in drugimi državami Varšavskega sporazuma. Na ta očitek je Stoph menda odgovoril s pritrjujočim smehljajem, obenem pa Brandta prosil, da naj vendarle poskusi spremeniti odnos ZRN do vstopa NDR v svetovno zdravstveno organizacijo (WHO). Nista mogla tudi mimo večnega vprašanja zahodnega Berlina, saj je NDR vedno protestirala, ko so se v zahodnem Berlinu odvijale politične manifestacije in obiski zahodnonemških politikov. Toda Brandt je vendarle ugotovil: »Poleg teh trdih in nespravipljivih izjav so obstajale tudi pomenljive izjave, kakor ta, da bi bilo mogoče 'brez hrupa' to ali ono praktično rešiti.« (Rainer (ur.), 2001: Dokument 124, Aufzeichnung des Bundeskanzlers Brandt, geheim, 21. März 1970, 493). Brandt je kot tako izjavo razumel tisto, ko mu je Stoph dal vedeti, da so v NDR pričakovali, da bo na obisk prišel iz zahodnega Berlina, toda ker sta zahodnonemški tisk in propaganda zganjala tak hrup okoli tega, je to za NDR postalo nemogoče. Potem ko sta se nekoliko trše pogovarjala o reševanju konkretnih problemov pri poštnem prometu med zahodnim Berlinom in NDR, sta zaplula v mirnejše vode, ko sta načela problematiko gospodarskega oz. trgovinskega sodelovanja. Zlasti Stoph je izrazil željo, da bi se to sodelovanje razširilo. Obenem pa je Brandtu zagotavljal, da govorice, ki so prišle do njega, da bi mu bila Straussova vlada ljubša kot Brandtova, nikakor niso točne. Oba sta zato opozarjala na previdnost pri informacijah, ki jih dobivata od »posrednikov«, in se zavzela za neposredne stike, čeprav se še nista dogovorila o konkretnih osebah. Za Brandta pa je bilo najvažnejše to, kar je povadal že v govoru pred Bundestagom, in sicer, da sta se na tem pogovoru »na štiri oči« dogovorila, da bo do naslednjega srečanja prišlo 21. maja 1970 v Kasslu. Zaključila pa ga nista dogovorno. Zapletlo se je, kot sem že zapisal, pri oblikovanju

skupnega komunikeja o obisku. Ko sta se na koncu pogovora na »štiri oči« že sporazumela o tem dokumentu, je pozno zvečer Stoph prosil Brandta še za en pogovor na »štiri oči«. Dogovorjeni materialni del komunikeja je bil sledeč:

Spričo odgovornosti za mir prikazujeta obe strani svoje razumevanje za normalizacijo odnosov med Nemško demokratično republiko in Zvezno republiko Nemčijo.

Predsednik ministrskega sveta NDR in zvezni kancler ZRN izhajata iz nujnosti, da je treba med Nemško demokratično republiko in Zvezno republiko Nemčijo vzpostaviti odnose na osnovi nediskriminacije, nedotakljivosti meja obeh držav in spoštovanju njunih teritorialnih integritet. (Prav tam, 494).

Stoph pa je od Brandta znova zahteval, da se v komunike za besedo »integritet« vnese pasus »skladno z načeli mednarodnega prava«. Brandt je to odklonil z znano obrazložitvijo, da bi to pomenilo, da sta se oba predsednika vlad dogovorila o mednarodnopravnem priznanju NDR, tako kot si to predstavlja NDR. Stoph je nato dejal, da je potem treba črtati ves materialni del komunikeja, in ni pristal niti na Brandtov predlog, da naj ostane vsaj prvi odstavek (prav tam, 494–495). Komunike je tako vseboval le protokolarno leporečje.

O obisku kanclerja Brandta je seveda poročal tudi Willi Stoph in sicer že 20. marca ministrskemu svetu/vladi NDR, dan nato pa tudi pred ljudsko skupščino. Če odmislimo velike besede samohvale in zaslug za sestanek ter za prispevek k miru, k čemur naj bi prispeval prvi obisk zahodnonemškega kanclerja v NDR, lahko strnemo njegovo poročilo v stavek: »Obisk je bil koristen«. Vendarle pa ni mogel skriti razočaranja nad dejstvom, da ni uspel prepričati Brandta o nujnosti mednarodnopravnega priznanja NDR. Zato je pa poudaril, da so bili na srečanju položeni temelji za nadaljnja posvetovanja, ki bodo ne samo v korist prebivalstvu obeh držav, ampak bodo lahko tudi pot do mednarodnopravnega priznanja NDR, članstva obeh držav v OZN in odpovedi uporabe sile v medsebojnih odnosih. Zanimivo pa je, da je kot enega od dogovorov med predsednikoma vlad navedel tudi tistega, o katerem ni sledu v drugih pregledanih dokumentih: »Poravnava vseh dolgov, ki jih ima ZRN do NDR, in ureditev obvez ZRN, ki jih le ta ima iz naslova odškodnin«. ²⁹ Razočaran je bil tudi nad tem, da se Brandt ni želel pogovarjati o predlogu pogodbe, ki jo je Ulbricht posredoval Heinemannu decembra 1969. Potem ko se je kritično dotaknil zahodnonemške notranje politične situacije, je spregovoril še o problematiki

29 DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A 155, *Ministerbüro Dr. Kobl, Unterlagen, Berichte, Informationen über das Treffen zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph, und dem Bundeskanzler der BRD, Willi Brandt, in Erfurt, März 1970.*

zahodnega Berlina, ki jo je Brandt nekajkrat načel, vzhodna stran pa pogovor o tem vprašanju zavrnila, češ da tudi ni predmet pogovorov med obema državama. Svoj dolg ekspozé je zaključil sistemu in ideologiji v NDR primerno:

... Uspeh je močno odvisen od tega, kot mi to razumemo, da moramo vsestransko krečiti našo republiko. Zato pozivam vse državljane NDR, da na lokalnih volitvah oddajo svoj glas za kandidate Ljudske fronte (Nationale Front). Tako kot vedno doslej, bomo skupaj s Sovjetsko zvezo in zavezniškimi socialističnimi državami storili vse, da zagotovimo mirno socialistično bodočnost naših narodov. (Prav tam).

Kaj ima izrečeno skupnega s pogovori v Erfurtu, je najbrž vedel le Willi Stoph. Vzhodnonemška ljudska skupščina je sprejela poročilo predsednika ministrskega sveta in sprejem potrdila s posebnim sklepom, ki ga je objavila v uradnem listu. Državni in ministrski svet je zadolžila za nadaljnja pogajanja:

Ljudska skupščina (Volkskammer) pooblašča državni svet (Staatsrat) in ministrski svet (Ministerrat), da skladno z načeli socialistične ustave sprejmeta vse nadaljnje potrebne ukrepe, ki bi prispevali k pogodbeno urejenim, enakopravnim odnosom miroljubne koeksistence med NDR in ZRN, na osnovi mednarodnega prava, kot je to med dvema suverenima državama običajno in neobhodno potrebno za ohranitev miru. (Prav tam).

Tako je bilo mogoče začeti priprave za majsko srečanje med obema predsednikoma vlad v Kasslu.

1.5 Srečanje Brandt – Stoph v Kasslu 21. maja 1970 in 20 točk kanclerja Brandta

Tokrat je prvi, že 5. maja 1970, poslal pismo s predlogom po nadaljevalnem sestanku predsednik ministrskega sveta NDR Willi Stoph. Vendar je v pismu postavil kar nekaj pogojev za sestanek, ki pa so se nanašali v glavnem na vprašanje njegove osebne varnosti, na skupni nastop nasproti mednarodnim organizacijam, na nekatera vprašanja, povezana s sodnimi postopki, in seveda na nediskriminacijsko obravnavanje vseh vprašanih s ciljem mednarodnopravnega priznanja NDR. Brandt mu je odgovoril takoj naslednji dan. Njemu in članom njegove delegacije je zagotovil enako varnost in status gosta, kot ga je bil deležen sam v Erfurtu. Izrazil je upanje, da bodo pri vseh obravnavanih vprašanjih dosegli napredek.³⁰

30 PAAA, Bestand MfAA, G-A 96, Ministerbüro Dr. Kohl. Dokumente aus den Verhandlungen zum Treffen des Ministerpräsidenten der DDR, Willi Stoph, und dem Bundeskanzler der BRD, Willi Brandt, in Erfurt und Kassel über die Fragen zwischen DDR und der BRD sowie offizielle Erklärungen der DDR rund BRD sowie anderer Staaten. Dokumente und Erklärungen zum Vierseitigen Abkommen über Westberlin. 1969 – 1971, Bd. 1, Vorbereitung des Treffens, Mai 1970.

Tehnično protokolarna vprašanja sta spet reševala pogajalca iz srečanja v Erfurtu, za zahodnonemško stran dr. Sahm, za vzhodnonemško pa dr. Schüssler. V dokumentaciji vzhodnonemškega zunanjega ministrstva je ostalo 166 strani zapisov o tehnično protokolarnih pogajanjih. Seveda tokrat ni bilo najpomembnejše vprašanje zahodnega Berlina oz. od kod bo prišel gost na obisk, temveč vprašanje o statusu obiska – delovni, kot je to predvidevala zahodna stran, ali uradni, kot je to pričakovala in želela vzhodna stran. Oboje je bilo povezano z mednarodnopравnim priznanjem NDR, na zunaj pa naj bi se to kazalo s postavitvijo častne straže pred hotelom, v katerem je bival Stoph in v katerem so se odvijali pogovori. »Zmagala« je zahodna stran z izgovorom, da njihov protokol pri obiskih predsednikov vlad tega ne predvideva, in častne straže pred hotelom ni bilo. Dosegli pa so, da so se interni pogovori (»na štiri oči«) odvijali v posebnem vlaku, s katerim je Stoph priprotoval iz Berlina.³¹

Kot sem že nekajkrat zapisal in kot je iz zgodovinopisja že poznano, je bila temeljna zahteva in najpomembnejše pričakovanje vodstva NDR, da bi bila njihova država mednarodnopравno priznana. Nič drugačne niso bile želje in pričakovanja vzhodnonemške strani tudi pred srečanjem obeh ministrskih predsednikov v Kasslu. Zato je Willy Brandt na predvečer srečanja, 20. maja 1970, v intervjuju za kasselski dnevnik »Hessische Allgemeine« posebej svaril pred prevelikimi pričakovanji ob srečanju z Willijem Stophom in jasno podčrtal, da za njegovo vlado mednarodnopравno priznanje NDR ne pride v poštev, saj ni pripravljena »mednarodnopравno sankcionirati delitev Nemčije«. Nato je nedvoumno pojasnil namene in stališča svoje vlade, ki se še vedno, četudi čisto rahlo, skladajo s prvinami Hallsteinove doktrine:

Pogodbena ureditev odnosov med NDR in ZRN mora upoštevati poseben položaj Nemčije, s čimer morata računati obe državi. Njuni odnosi enostavno niso primerljivi z odnosi obeh Nemčij s tretjimi državami. Toda pravne obveznosti ne bi smele biti manjše, kot so tiste z drugimi državami ...³²

Svaril je tudi pred pričakovanjem hitrih rešitev, saj je, po njegovem mnenju, treba po petindvajsetletni delitvi k tej problematiki pristopiti trezno in potrpežljivo. O tem ga je prepričalo že srečanje v Erfurtu in dogajanje po njem. Zato tudi od srečanja v Kasslu ni pričakoval velikega napredka. Intervju pa je kljub temu zaključil optimistično in odločno: »Nikakor pa si ne pustim jemati poguma, temveč se bom

31 Prav tam in G-A 156.

32 Citirano po: DE-PAAA, Bestand BfAA Ministerbüro, G-A 156 Dr. Kohl, *Vorbereitung des Treffens und Treffen zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph, mit dem Bundeskanzler der BRD, Willy Brandt, in Kassel. Mai 1970.*

tudi naprej vztrajno trdil doseči boljše odnose med Vzhodom in Zahodom in med obema državama v Nemčiji.« (Prav tam).

V zelo obširnem uvodnem govoru na srečanju v Kasslu je Willy Brandt v dvajsetih točkah pojasnil svoje in vladino videnje »načel in pogodbenih elementov za ureditev enakopravnih odnosov med ZRN in NDR/Grundsätze und Vertragselemente für die Regelung gleichberechtigter Beziehungen zwischen BRD und DDR«. Teh dvajset točk imamo lahko tudi za posredni odgovor zahodnonemške strani na decembrski (1969) predlog bilateralne pogodbe med NDR in ZRN, ki ga je Walter Ulbricht poslal Gustavu Heinemannu, in obenem za uradno stališče ZRN do ureditve odnosov z NDR. Od tega stališča v bistvenih elementih ni odstopila vse do sklenitve bilateralne pogodbe/Grundlagenvertrag iz leta 1972/1973. Brandt je v govoru predstavljene točke nasprotni strani predložil tudi v pisni obliki in je seveda pričakoval tudi povratne komentarje.

Vsebina točk se vsaj pri najpomembnejših načelih Brandtove politike do NDR pokriva s tistim, kar je zapisano v dve leti zatem podpisani t. i. Pogodbi o načelih/Grundlagenvertrag. Sumarno lahko rečemo, da je v »dvoboju« med vzhodnonemškimi zahtevami po mednarodnem priznanju NDR in zahodnonemškimi predstavami o ureditvi nemškega vprašanja na osnovi priznanja obstoja dveh nemških držav enega naroda, katerih odnosi temeljijo na nediskriminaciji, a jih vendar ni mogoče enostavno enačiti z njunimi odnosi s tretjimi državami, »zmagala« zahodnonemška stran. Brandt je svoja, v citiranem intervjuju zapisana načela mednemške politike podrobno elaboriral v »Kasselskih dvajsetih točkah«. V prvih točkah se je skladno s svojo »novo vzhodno politiko/neue 'Ostpolitik'« zavzel za takšno pogodbo med državama, ki bo izhajala iz enotnosti nemškega naroda, in k takšnemu izboljšanju medsebojnih odnosov, ki bodo prispevali k boljšemu povezovanju prebivalstva obeh držav. Njena osnova naj bi bila spoštovanje človekovih pravic, enakopravnosti in miroljubnega sodelovanja, kakor tudi opustitev kakršnekoli grožnje ali celo uporabe sile v medsebojnih odnosih. Zlasti pomembni sta 5. in 6. točka, ki govorita o tem, da obe državi spoštujeta njuno neodvisnost in samostojnost ter da nobena od njiju ne bo težila k zastopanju druge v svetu. Tu je Brandt zagotovo naredil korak nasproti NDR in stran od izključujočih načel Hallsteinove doktrine. Sledile so točke, ki so bile usmerjene bolj k splošni/evropski/svetovni politiki, kot je zavzemanje za mir, za razoroževanje, za to, da Nemčija nikoli več ne bo povzročila vojne. Deseta točka pa se je zopet vrnila na nemška tla s poudarkom na enotnosti nemškega naroda: »Pogodba mora izhajati iz posledic druge svetovne vojne in posebnega položaja Nemčije in Nemcev, ki sicer živijo v dveh državah, a vendarle hočejo biti pripadniki enega naroda« (prav tam). Posebej se je Brandtu

zdelo potrebno, kasneje je bila vsebinsko enaka določba vnesena tudi v pogodbo, da je v enajsti točki zapisal, da obveze, ki jih imajo štirje zavezniki do Berlina in do Nemčije kot celote, ostanejo nedotaknjene. V naslednji, dvanajsti točki pa je tej vsebini dodal še svojo posebno skrb in bolečo točko, namreč, da bodo spoštovani tudi vsi dogovori štirih, ki zadevajo povezave zahodnega Berlina in Zvezne republike Nemčije. Zavzel se je za tako zakonodajo v obeh državah, kjer zakonodaji NDR in ZRN kolidirata, da le ta ne bo v škodo prebivalstva, pri čemer pa je treba izhajati iz načela, da je suverenost obeh strani omejena z državnim ozemljem.

Druga polovica Brandtovih točk se je bolj ukvarjala s konkretnějšími predlogi ureditve odnosov med državama. Predlagal je ureditev prometnih povezav, olajšav pri združevanju/stikih razdeljenih družin, olajšav pri prehodu meje za prebivalstvo mejnih upravnih enot (nekakšna ureditev maloobmejnega prehoda meje), sodelovanje na področjih javnega prometa, poštnega in telegrafskega prometa, znanosti, športa, kulture in izobraževanja, okoljskih vprašanj ... skratka na vseh področjih vsakdanjega življenja. Sodelovanje na vseh teh področjih naj bi se po njegovem mnenju intenziviralo ob upoštevanju že sklenjenih dogovorov in sporazumov, posebna pozornost pa naj bi bila posvečena razvoju trgovinskega sodelovanja. Za uresničitev vseh naštetih načel medsebojnega sodelovanja je predlagal, da obe vladi imenujeta opolnomočenca na ravni ministra in ustanovita stalni predstavništvi v obeh državah. O podrobnostih delovanja stalnih predstavništev naj bi še tekla beseda, že sedaj pa naj bi se obe vladi obvezali, da bosta stalnim predstavništvom omogočili nemoteno delo in pripadajoče olajšave. Tudi ta predlog je v vsebinsko enaki obliki prišel v kasnejšo Pogodbo o načelih sodelovanja. Ustanovitev stalnih predstavništev formalno ni enako diplomatskemu predstavništvu in formalno ne pomeni mednarodnopravnega priznanja NDR s strani ZRN, vendar pa to vseeno pomeni odločilen korak stran od Hallsteinove doktrine in praktično priznanje NDR.

V zadnji, 20. točki je Brandt spet napravil korak proti NDR, saj je v njej predlagal, da naj bi se obe državi trudili za vstop in sodelovanje pri mednarodnih organizacijah. Ni pa izrecno omenil ne OZN in ne skupnega nastopa za vstop med njeno članstvo. Svoj govor je zaključil z nevtralnimi, treznimi besedami, s katerimi ni hotel ničesar prejudicirati, temveč povedano le predati v razpravo:

... Ti predlogi naj bodo skupaj s predlogom pogodbe s strani NDR ter drugih izjav in vzpodbud obeh strani, predmet nadaljnje izmenjave mnenj. Pri tem naj se ugotovi, katerih vprašanj se je mogoče lotiti takoj in jih tudi rešiti, katera pa je treba reševati le v povezavi z načelno ureditvijo odnosov med obema državama. Z naše strani bomo v času nadaljnjih pogajanj dali o tem konkretne predloge ... (prav tam).

Entscheidungen vorzubereiten. Eine vorbereitende Verhandlungsebene zu organisieren, sollte nicht schwer sein, wenn wir uns darüber einig werden, dass sie geschaffen werden soll. Selbstverständlich müssen dann auch die Voraussetzungen für eine wirkungsvolle Zusammenarbeit erfüllt sein. Ich darf daran erinnern, dass ich in Erfurt bereits die Einrichtung ständiger Arbeitsmöglichkeiten für unsere beiderseitigen Beauftragten am Sitz der beiden Regierungen vorgeschlagen hatte.

Die Bundesregierung hat über die Elemente eines Vertrages zwischen unseren beiden Staaten ihre Vorstellungen entwickelt. Ich möchte sie Ihnen sogleich im einzelnen vortragen.

Die Bundesregierung ist der Auffassung, dass die vertragliche Regelung unserer Beziehungen in einem unauflösbaren Wechselverhältnis zu dem Inhalt der vertraglichen und sonstigen Beziehungen zwischen unseren Staaten steht. So ist auf unserer Seite auch - bei allen sonstigen Unterschieden - der Vertragsentwurf der DDR verstanden worden.

Unsere Vorstellungen über Grundsätze und Vertrags Elemente für die Regelung gleichberechtigter Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der deutschen Demokratischen Republik lauten wie folgt:

Fotografije 12-18: Kasselskih 20 točk Willyja Brandta (21. 5. 1970).

1.) Die Bundesrepublik Deutschland und die Deutsche Demokratische Republik, die in ihren Verfassungen auf die Einheit der Nation ausgerichtet sind, vereinbaren im Interesse des Friedens sowie der Zukunft und des Zusammenhalts der Nation einen Vertrag, der die Beziehungen zwischen den beiden Staaten in Deutschland regelt, die Verbindung zwischen der Bevölkerung der beiden Staaten verbessert und dazu beiträgt, bestehende Benachteiligungen zu beseitigen.

2.) Der Vertrag soll in den verfassungsgemäss vorgesehenen Formen den gesetzgebenden Körperschaften beider Seiten zur Zustimmung zugeleitet werden.

3.) Die beiden Seiten sollen ihren Willen bekunden, ihre Beziehungen auf der Grundlage der Menschenrechte, der Gleichberechtigung, des friedlichen Zusammenlebens und der Nichtdiskriminierung als allgemeinen Regeln des zwischenstaatlichen Rechts zu ordnen.

4.) Beide Seiten unterlassen jede Androhung oder Anwendung von Gewalt gegeneinander und verpflichten sich, alle zwischen ihnen anhängigen Fragen mit friedlichen Mitteln zu lösen. Dies umschliesst die Achtung der territorialen Integrität und der Grenzen.

- 5.) Beide Seiten respektieren die Unabhängigkeit und Selbständigkeit jedes der zwei Staaten in Angelegenheiten, die ihre innere Hoheitsgewalt betreffen.
- 6.) Keiner der beiden deutschen Staaten kann für den anderen handeln oder ihn vertreten.
- 7.) Die vertragschliessenden Seiten erklären, dass niemals wieder ein Krieg von deutschen Boden ausgehen darf.
- 8.) Sie verpflichten sich, alle Handlungen zu unterlassen, die geeignet sind, das friedliche Zusammenleben der Völker zu stören.
- 9.) Beide Seiten bekräftigen ihren Willen, alle Bemühungen um Abrüstung und Rüstungskontrolle zu unterstützen, die der Erhöhung der Sicherheit Europas dienen.
- 10.) Der Vortrag muss von den Folgen des zweiten Weltkrieges und von der besonderen Lage Deutschlands und der Deutschen ausgehen, die in zwei Staaten leben und sich dennoch als Angehörige einer Nation verstehen.

11.) Die jeweiligen Verpflichtungen gegenüber der Französischen Republik, dem Vereinigten Königreich von Grossbritannien und Nordirland, den Vereinigten Staaten von Amerika und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken, die auf den besonderen Rechten und Vereinbarungen dieser Mächte über Berlin und Deutschland als Ganzes beruhen, bleiben unberührt.

12.) Die Viermächte-Vereinbarungen über Berlin und Deutschland werden respektiert. Das gleiche gilt für die Bindungen, die zwischen West-Berlin und der Bundesrepublik Deutschland entstanden sind.

Beide Seiten verpflichten sich, die Bemühungen der Vier Mächte um eine Normalisierung der Lage in und um Berlin zu unterstützen.

13.) Beide Seiten werden prüfen, auf welchen Gebieten Kollisionen zwischen der Gesetzgebung der beiden Staaten bestehen; sie werden darauf hinwirken, dass Kollisionen beseitigt werden, um Nachteile für Bürger beider Staaten in Deutschland zu vermeiden. Dabei werden sie von dem Grundsatz ausgehen, dass die Hoheitsgewalt jeder Seite sich auf ihr Staatsgebiet beschränkt.

- 14.) Der Vertrag soll Massnahmen vorsehen, die den gegenseitigen Reiseverkehr erweitern, und das Ziel der Freizügigkeit anstreben.
- 15.) Die Probleme, die sich aus der Trennung von Familien ergeben, sollen einer Lösung zugeführt werden.
- 16.) Den Kreisen und Gemeinden an der gemeinsamen Grenze sollte ermöglicht werden, die dort bestehenden Probleme nachbarschaftlich zu lösen.
- 17.) Beide Seiten sollten ihre Bereitschaft bekräftigen, die Zusammenarbeit unter anderem auf den Gebieten des Verkehrs, des Post- und Fernmeldewesens, des Informationsaustauschs, der Wissenschaft, der Erziehung, der Kultur, der Umweltfragen und des Sports im Interesse des gegenseitigen Vorteils zu intensivieren und zu erweitern sowie Verhandlungen über die Einzelheiten aufzunehmen.
- 18.) Für den Handel zwischen den beiden Seiten gelten weiterhin die bestehenden Abkommen, Beauftragungen und Vereinbarungen. Die Handelsbeziehungen sollen weiter ausgebaut werden.

19.) Die beiden Regierungen ernennen Bevollmächtigte im Ministerrang und errichten Dienststellen für die ständigen Beauftragten der Bevollmächtigten. Die Aufgaben der Bevollmächtigten und ihrer Beauftragten werden im einzelnen festgelegt. Ihnen werden am Sitze der jeweiligen Regierung Arbeitsmöglichkeiten gegeben und die notwendigen Erleichterungen und Vergünstigungen gewährt.

20.) Die Bundesrepublik Deutschland und die Deutsche Demokratische Republik werden auf der Grundlage des zwischen ihnen zu vereinbarenden Vertrages die notwendigen Vorkehrungen treffen, um ihre Mitgliedschaft und Mitarbeit in internationalen Organisationen zu regeln.

Soweit, Herr Vorsitzender, der Wortlaut der Grundsätze und Elemente, den ich hiermit auch schriftlich überreiche. Diese Vorschläge sollten zusammen mit dem Vertragsentwurf der DDR und sonstigen Erklärungen und Anregungen, die jeder von uns vorgebracht hat oder weiterhin vorbringen will, Gegenstand des weiteren Meinungsaustausches sein. Dabei sollte auch geprüft werden, welche Fragen alsbald praktisch in Angriff genommen und gelöst

werden können, und welche Fragen nur im Zusammenhang mit der grundsätzlichen Regelung der Beziehungen zwischen den beiden Staaten behandelt werden können. Wir werden hierzu im Laufe der weiteren Verhandlungen konkrete Vorschläge machen.

In Erfurt hatte ich mich im einzelnen auch zu Berlin geäußert. Dem will ich jetzt nur folgendes hinzufügen: Die Bundesregierung begrüßt das begonnene Gespräch der Vier Mächte. Sie ist der Überzeugung, dass Fortschritte bei den Bemühungen um eine Normalisierung in und um Berlin auch für den weiteren Fortgang der Verhandlungen zwischen unseren beiden Regierungen bedeutend sein würden.

Im Augenblick möchte ich mich auf diese Bemerkungen beschränken. Ich gehe davon aus, dass Sie, Herr Vorsitzender, die Absicht haben, zunächst Ihrerseits eine Erklärung abzugeben. Danach sollten wir uns über den weiteren Ablauf des heutigen Tages verständigen.

Kljub temu pa je zadnje stavke svojega govora, tako kot je to storil že na pogovorih v Erfurtu, spet posvetil eni najpomembnejših tem za zahodnonemško stran, tj. zahodnemu Berlinu. To tematiko je vzel iz konteksta svojega govora in sogovornikom iz NDR zatrdil:

... Zvezna vlada pozdravlja začetni pogovor štirih velesil (o Berlinu, op.p.). Prepričana je, da bi lahko bil napredek pri naporih za normalizacijo v in okoli Berlina pomemben tudi za napredek nadaljnjih pogovorov med obema vladama ... (prav tam).

Te besede zagotovo lahko razumemo kot pritisk na vzhodnonemško stran, češ, če se bodo o Berlinu dogovorili veliki, bodo morali popustiti tudi v NDR.

Reakcija Berlina na Brandtovih 20 točk je bila pričakovano odklonilna. Ne da bi se spuščal v podrobnosti razprave na srečanju v Kasslu, naj povzamem ugotovitvi, ki so jih v berlinskem »štabu« Willija Stopha pripravili nekaj dni po koncu srečanja – 26. maja 1970. Analiza je obširna, v oči pa bode dejstvo, da je komentiranju Brandtovega predloga namenjen le en odstavek, kar potrjuje domnevo, da je bilo za vzhodnonemško stran pomembnejše, da se pogovori nadaljujejo, kot da Brandtove predloge dokončno zavrnejo. V to smer govori tudi dejstvo, da niso analizirali le pogovorov v Kasslu, temveč tudi nekaj deset različnih predlogov, izjav, vzpodbud, pisem, telegramov in drugega gradiva, povezanega s kasselskim srečanjem. Brandtove točke pa so zavrnil z besedami:

20 točk, ki jih je Brandt predstavil v Kasslu, je sicer prikrit a nedvoumen NE konstruktivnim predlogom NDR za mednarodno-pravne odnose in sprejem NDR in ZRN v OZN. Edini odločilni točki, namreč vzpostavitev mednarodnopravnih odnosov med NDR in ZRN, se je Brandt spet izognil. Namesto tega je navajal točke, v katerih je s pojmi, kot 'miroljubno sožitje' in 'enakopravnost', prikrival bonški NE mednarodnemu pravu. Točke stremijo k nadaljnji diskriminaciji NDR, želijo sankcionirati agresivnost Pariške pogodbe in pozornost usmerjajo v postranska vprašanja.³³

Tudi iz zapisa kanclerja Brandta, ki ga je o pogovoru »na štiri oči« s predsednikom vzhodnonemške vlade Willijem Stophom sestavil takoj 21. maja 1970, je razvidno izredno negativno razpoloženje vzhodnonemške strani do Brandtovih predlogov. Stoph naj bi, po pričevanju Brandta, poudarjeno izjavil, da so pogajanja o pogodbi možna le, če bo le ta sestavljena na mednarodnopravni podlagi. Zavzemal se je

33 Prav tam, *Kurze Auswertung der bisher vorliegenden Stellungnahmen, Resolutionen und anderen Schriften zum Kasseler Treffen nach dem Stand vom 26. 5. 1970 – 16.00 Uhr, Berlin, 26. 5. 1970.*

zato, da bi se obe državi trudili za članstvo v OZN, kar je Brandt odklonil z argumentacijo, da mora biti prej doseženo splošno izboljšanje odnosov. Pri reševanju praktičnih vprašanj, npr. trgovanja ali prometa, je bilo čutiti več dobro volje s strani Stopha, medtem ko je odločno odklonil imenovanje opolnomočencev tudi za področje znanosti in kulture. Očitno je bilo vzdušje na pogovorih v Kasslu zelo napeto, s strani NDR tudi zavračajoče in s tem na robu prekinitve. Brandt je namreč v svojem zapisu poročal, da je to zaznal tudi vzhodnonemški predsednik vlade, in je zato izjavil, da ne bi smeli dajati vtisa, da pogajanja v Kasslu pomenijo prekinitev odnosov oz. truda za njihovo izboljšanje. Dejal pa je: »Morda bi bil koristen odmor za premislek.« (Rainer (ur.), 2001: Dokument št. 226, Aufzeichnung des Bundeskanzlers Brandt, tajno, 21.5.1970, 843–845). Ta odmor je s presledki trajal dobri dve leti, saj je bila Pogodba o načelih sodelovanja med obema državama parafrirana šele novembra 1972, začela pa je veljati sredi leta 1973. Parafriranje in podpis pogodbe v zadnjih dneh leta 1972 sta se zgodila šele potem, ko je nepopustljivega in zoper globalne interese Sovjetske zveze delujočega Walterja Ulbrichta, na sovjetski pritisk, 3. maja 1971 zamenjal Erich Honecker (Brandt, 2003, 229 in de.wikipedia.org, 2013b).

Toda začetega procesa ni bilo mogoče več ustaviti in Brandtova »nova vzhodna politika/neue »Ostpolitik«« je že v nekaj naslednjih mesecih in letih prinesla otipljive rezultate. Zato se je težko strinjati s tistimi navedbami nemških poznavalcev tematike, ki zatrjujejo, da sestanka v Erfurtu in Kasslu »nista prinesla nobenega oprijemljivega napredka v odnosih med nemškima državama« (Haftendorn, 2001, 158). Mogoče jim je sicer pritrditi, da kratkoročno gledano ni bilo velikih oprijemljivih rezultatov. Teh tudi Brandt ni pričakoval. Toda merjeno historično razvojno njun pomen leži v dejstvu, da sta to bila sestanka, ki sta sprožila neustavljiv proces približevanja obeh nemških držav. In to ne glede na to, da si je vlada ZRN takrat kot prednostno nalogo postavila skleniti pogodbo z Moskvo, kar je, kot so v Bonnu pravilno ocenili, narekovalo novo mednarodno razmerje sil. In tudi kljub temu, da so imeli navdušen sprejem zahodnonemškega kanclerja v NDR ter demonstracije (nacističnih) desničarjev ob obisku Stopha v Kasslu, kontraproduktivne učinke pri vodstvu NDR, kar posledično ni vzbujalo simpatij do zahodne Nemčije in njene »Ostpolitik« (prav tam, 158–159).

1.5.1 Desetletja kasneje se Brandt spominja obeh srečanj

Brandt se je sestankov v Erfurtu in Kasslu desetletja kasneje spominjal z mešanimi občutki. Opisoval jih je z določeno mero emotivnega naboja pa tudi ironije. Posebej se mu je vsedel v dušo sestanek v Erfurtu. V spominih se tako sprašuje: »Ali bi

bilo mogoče, da je bil v mojem življenju dan, ki je bil bolj napolnjen z emocijami ...» (Brandt, 2003, 226). Fasciniran je bil z dejstvom, da so ga na drugi strani nemško-nemške meje spontano pozdravljali ljudje – »ženske z oken, njihovi možje pa iz ali pred delovnimi mesti.« Navdušen je bil, ker se je peljal skozi deželo, ki je bila tako jedro nemškega protestantizma, kot tudi delavskega gibanja. Tudi pred železniško postajo, na kateri ga je pričakal Willi Stoph, se je zbrala množica, ki ga je navdušeno pozdravljala. Spominja se, da so se potem, ko je prišel v hotel Erfurterhof in se je umaknil v svoje prostore, iz množice preko megafonov zaslišali pozivi: »Willy Brandt k oknu!«. Pozivom sicer ni takoj sledil, končno pa se je vendarle prikazal na oknu in z gestiko rok poskušal množico pripraviti do tega, da preneha z vzklikanjem. »Bil sem ganjen in zaslutil sem, da so ljudje z menoj. Kako močan mora biti občutek pripadnosti, da izbruhne na tak način. Vsiljuje se tudi vprašanje, ali se niso zanašali na upanje, ki pa ga ni mogoče – vsaj tako hitro ne – uresničiti ...« (prav tam). Uradna stran je na »probrandtovski demonstracije« reagirala tako, da je čez dan zbrala svoje privržence, ki so »razveseljevali« drugega Willija z vzkliki »Hoch/živijo«. Očitno Brandt svojega sogovornika ni prav visoko cenil. To je v spominih tudi zapisal:

Predsednik ministrskega sveta name ni napravil posebnega vtisa. Kar je povedal za pogajalsko mizo, to je praviloma prebral, ni bilo vredno napa. Dajal je vtis, kot da je prežet z enotno socialistično (SED, op.p.) nezmotljivostjo. Zid (berlinski, op.p.) je dejansko imenoval kot 'dejanje človečnosti' in zahodna Nemčija bi morala biti vesela (gradestehen), da je NDR olajšala državljane za sto milijard mark ... (prav tam, 226–227).

Z Willijem Stophom sta se, po pričevanju Bradta, popolnoma strinjala le o tem, da ne sme Nemčija nikoli več povzročiti vojne in da pri pogovorih ne potrebujeata tolmača. Brandt je bil prepričan, da je Stoph od Walterja Ulbrichta dobil navodilo, da pride kot rezultat pogovorov v pošte v le mednarodnopravno priznanje NDR, sicer pa naj pridobiva na času. Priznal pa je, da sta tako Berlin kot Bonn vedela, da so se v Moskvi začela pogajanja o tako imenovani Moskovski pogodbi in da zato s svojimi pogovori ne bi smeli prehitevati dogodkov. Skratka, Brandt je v spominih potrdil navedbe sočasnih dokumentov o pogovorih v Erfurtu. Stoph je tudi na pogovorih na »štiri oči« zanimalo le mednarodnopravno priznanje NDR = izmenjava veleposlanikov in izjava, s katero bi se obe državi skupaj potegovali za članstvo v OZN. Ker tega ni dosegel, je povsem razumljivo, da je pred ljudsko skupščino zlasti poudaril, da se ZRN ni prav veliko spremenila. Tisk v NDR pa je nadaljeval z agresivnimi napadi na Brandtovo vlado. Tako je ostalo pravzaprav edini oprijemljivi rezultat pogovorov v Erfurtu dejstvo, da sta se oba predsednika vlad dogovorila za ponovni sestanek 21. maja 1970 v Kasslu (prav tam, 227–228).

Kasselskega sestanka se Brandt ni niti približno tako navdušeno spominjal kot erfurtskega. Zapisal je: »Kassel ni stal pod nobeno ugodno zvezdo.« (Prav tam, 228). Njegovo razočaranje se je nanašalo na razgrajanje nekaj tisoč nacistov, ki jim po njegovem mnenju policija ni bila kos. Namesto lepega sprejema, so ga pričakali s parolo »Brandt an die Wand/ Brandta pred zid«. Nasprotno pa je Stopha pričakalo nekaj članov komunistične stranke, tako »da se gostu iz vzhodnega Berlina ni bilo treba počutiti ignoriranega«, beremo v spominih (prav tam). Za piko na i so avto, v katerem sta se peljala predsednika vlad, resnično napadli, fanatični mladeniči pa so z droga sneli vzhodnonemško zastavo, ki je visela pred hotelom. Težave z demonstranti so bile tako velike, da ni bilo mogoče izvesti predvidenega polaganja venca na spomenik žrtvam fašizma in ga je bilo treba preložiti na večerne ure. To dogajanje je bilo po Brandtovem mnenju voda na mlin njihovi taktiki, da na pogovorih niso veliko govorili o vsebinskih zadevah sodelovanja med državama. Na drugi strani pa vzhodnonemška stran tudi ni prišla v Kassel, da bi se pogovarjala o čem drugem kot o osnutku pogodbe iz decembra 1969. To je med drugim dal jasno vedeti tudi vzhodnonemški zunanji minister Otto Winzer, ko je bil 24. aprila 1970 na obisku v Beogradu. Takrat je na tiskovni konferenci odgovoril tudi na vprašanje o pripravah na kasselsko srečanje, ki mu ga je postavil znani zahodnonemški novinar in poznavalec jugoslovanskih razmer, dopisnik DPA, dr. Wolfgang Libal. Potem ko je, kot že ničlikokrat prej, opozoril na grobe napade NDR na ZRN, tudi v zvezi z njeno popustljivo politiko do nacistov, je spregovoril še o tem, kaj je njihov namen doseči na kasselskem srečanju: »Kar pa zadeva Kassel, vam lahko samo rečem, da odhajamo tja z dobrim namenom, da se resno pogajamo o edinem konkretnem predlogu, ki doslej obstoja in ki ga je predstavila NDR ...«³⁴ Tako se je tudi v resnici zgodilo. Stoph je imel na kasselskem srečanju kar dva govora, oba vnaprej napisana. Prvega je kanclerju prebral pred začetkom pogovorov in se v njem obregnil zlasti ob notranjo kazenskopravno zakonodajo v ZRN, ki naj bi bila napisana tako, da je po njej mogoče kazensko preganjati tudi državljane NDR. V drugem, mnogo daljšem govoru, dolgem celih 24 gosto tipkanih strani, pa je poleg običajnih napadov na zahodnonemški imperializem in neverodostojnost zahodnonemške zunanje politike, posebej tiste do NDR, zahteval pravzaprav le, da ZRN NDR mednarodnopravno prizna, kar je temeljna vsebina vzhodnonemškega decembrskega osnutka pogodbe. To je povedal že v prvem stavku svojega nastopnega govora, vse drugo je bilo le utemeljevanje tega:

Naj že takoj na začetku spregovorim o bistvu stvari: prišli smo v Zvezno republiko v prizadevanju, da z naše strani storimo vse, da končno

---

34 DE-PAAA, Bestand MfAA, C 1539/72, *Stenografisches Protokoll über die Pressekonferenz des Ministers für Auswärtige Angelegenheiten der DDR, Otto Winzer, am 24. 4. 1970 in Belgrad, 1970.*

vzpostavimo enakopravne, mednarodnopravne odnose med NDR in ZRN in da s tem istočasno pomembno prispevamo k miru in varnosti v Evropi ...³⁵

Tako stališče ne govori le o trmoglavosti najvišjega političnega vodstva NDR na čelu z Walterjem Ulbrichtom, ampak tudi o tem, da si to vodstvo zagotovo ni upalo storiti kaj takega, kar bi lahko bilo v neskladju z dogovori, ki so jih sočasno oblikovali na konferenci štirih velesil v Moskvi.

V tem smislu je razumeti tudi to, kar v spominih zatrjuje Brandt, namreč, da je bil Stoph pri uradnih nastopih mnogo ostrejši kot v pogovorih na štiri oči. Prav na takih pogovorih je Stoph želel preprečiti, da bi deklarirana načelna stališča ne povzročala škode pri reševanju praktičnih vprašanj, posebej pri vprašanju trgovinskega sodelovanja. Namen pridobiti čas in počakati na dogovor štirih pa je jasno zaznaven v njegovem že zapisanem predlogu, da kasselsko srečanje ne pomeni prekinitve odnosov oz. truda za vzpostavitev boljših odnosov, temveč bi bil dobrodošel le odmor za premislek. Čeprav je bil to njegov predlog, je Stoph, po pričevanju Brandta, domov sporočil, da je odmor predlagal Brandt.

Kasselski pogovori so se končali mirneje, kot so se začeli. Stoph je pridobil malo časa za premislek tudi potem, ko se je s kanclerjem Brandtom pogovarjal na odprtem prostoru v strahu, da ga ne bi prisluškovali. Ob koncu pogovorov pa je, tokrat v sejni sobi, še enkrat poudaril, da se ne sme povzročiti nobene škode na področjih gospodarstva, prometa in pošte. Brandt se nadalje spominja, da se je Stoph posebej zahvalil, da je bilo kljub vsemu mogoče položiti venec pred spomenik žrtvam fašizma in da je prebivalstvo, za razliko od »pretepačev«, pokazalo poudarjeno prijateljsko držo (Brandt, 2003, 229).

---

35 DE-PAAA, Bestand MfAA, C 4965, *Erklärung des Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, W. Stoph, beim Treffen mit dem Bundeskanzler der BRD, W. Brandt, in Kassel am 2. Mai 1970.*

2 Vzhodne pogodbe/Ostverträge

2.1 Pogodba o načelih sodelovanja med NDR in ZRN / Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen DDR und BRD

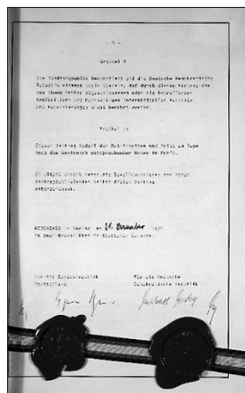
Ta pogodba sicer ni bila sklenjena prva, pomeni pa nekakšen temelj, po namenu in vsebini pa celo vzor za vse druge pogodbe, ki jih je Willy Brandt pri uresničevanju »nove vzhodne politike«, v kateri je načela zunanjepolitične Hallsteinove doktrine zamenjala notranja nemška politika »Spremembe s približevanjem«, sklenil z drugimi vzhodnoevropskimi državami. Med njimi seveda ni bilo Jugoslavije, saj tudi po njegovem mnenju ni sodila v sovjetski tabor, pa tudi ne Romunije, ki je bila razmeroma nepomembna vzhodnoevropska država. Brandt se je zadovoljil s tem, da je imel z obema urejene diplomatske odnose. Pred Pogodbo o načelih so bile podpisane Moskovska pogodba s SZ, Varšavska pogodba s Poljsko, sporazum štirih velesil o Berlinu, za njo pa še Praška pogodba s ČSSR. Neposredno v kontekst »Pogodbe o načelih« med obema Nemčijama in kot njeno dopolnilo pa sodita pogodba o tranzitu, ki je urejala povezave med Berlinom in ZRN, ter pogodba o prometu, s katero sta se državi sporazumeli o olajšavah pri potovanjih med državama. Oba sporazuma sta mogla biti sklenjena šele po tem, ko so se štiri velesile dogovorile o Berlinu.

Pogodbo so kratko poimenovali Grundlagenvertrag ali Pogodba o načelih. Najti pa je mogoče tudi še krajše poimenovanje Grundvertrag/Temeljna pogodba. Parafrirana je bila 8. novembra 1972, podpisana 21. decembra istega leta, ratificirana 11. maja 1973, 21. junija 1973 je stopila v veljavo, 31. julija 1973 pa je ustavno sodišče ZRN potrdilo njeno skladnost z ustavo. Pogovori o sklenitvi pogodbe so se začeli 15. junija 1972 v vzhodnem Berlinu. Glavna pogajalca, z zahodnonemške strani zvezni minister za posebne naloge v kanclerjevem kabinetu Egon Bahr, z vzhodnonemške strani pa državni sekretar Michael Kohl, sta se sestala trinajstkrat, preden sta pogodbo parafirala. Pogajanja o njeni sklenitvi so bila mučna in so se le počasi premikala naprej, saj je NDR vztrajala na sklenitvi takšne pogodbe, ki bo imela za posledico mednarodnopravno priznanje države. Te zahteve pa ZRN (Brandtova vlada) ni mogla sprejeti predvsem zato, ker bi s tem kršila določila ustave (Grundgesetz), ki zapovedujejo ponovno združitev Nemčije (Wiedervereinigungsgebot). S strani zahodnonemških pogajalcev so zato mogla prihajati precej akrobatska in zamotana pravna zagotovila, namreč da bo ZRN le državnotpravno priznala NDR, čeprav so obenem potrjevali njen status mednarodnopravnega subjekta. Ta pravna modrost je imela zaslombo v Moskovski in Varšavski pogodbi, s katerima je ZRN priznala status quo in suverenost NDR. Po podpisu Moskovske pogodbe je Walter Ulbricht na »ukaz« Moskve

brezpogojno dovolil podpis mednemške Pogodbe o načelih. Pogajalci se niso mogli dogovoriti le o odprtih premoženjskih vprašanjih med državama (Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013b in de.wikipedia.org, 2013c).

Pogodba je razmeroma kratka, saj vsebuje le 10 členov, ki temeljijo na Brandtovih kasselskih 20. točkah. V prvem členu sta se Bahr in Kohl sporazumela, da bosta državi gojili dobrososedske odnose. Drugi člen govori o pripravljenosti obeh držav, da bosta spoštovali načela Temeljne listine OZN.

V tretjem členu pogodba govori o odpovedi uporabe sile pri morebitnih spornih vprašanjih in o nedotakljivosti državnih mej, pri čemer lahko pride do spreminjanja mej, če se tako dogovorita obe strani. Z vidika načel Hallsteinove doktrine je pomemben četrti člen, ki določa, da nobena od njiju mednarodno ne predstavlja druge. Med splošnejše člene sodi peti, v katerem sta se obe obvezali, da bosta podpirali in tudi sodelovali v procesu varnosti in sodelovanja v Evropi ter se trudili za razoroževanje. V šestem členu sta se vrnili na domača tla in se dogovorili, da je državna suverenost obeh držav omejena na njuno državno ozemlje in da bosta spoštovali samostojnost in neodvisnost tako pri notranjih kot zunanjih zadevah. Sedmi člen predvideva sodelovanje na mnogih področjih, od gospodarstva in znanosti, preko pošte in telegrafa, do kulture in športa. Za zunanjo podobo sodelovanja med državama pa je morda najpomembnejši osmi člen, v katerem sta se Bahr in Kohl dogovorila, da bosta državi izmenjali stalna predstavništva. Zadnja dva člena sta bolj tehnične narave, saj govorita o tem, da ta podoba v ničemer ne izničuje določil že prej sklenjenih pogodb in da je treba to pogodbo tudi ratificirati.³⁶

Fotografije 19–24: *Original Pogodbe o načelih sodelovanja med NDR in ZRN/Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen DDR und BRD, podpisane 21. 12. 1972.*

36 PAAA, Bestand MfAA, G-A 277.

V e r t r a g

über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der
Deutschen Demokratischen Republik und der
Bundesrepublik Deutschland

Die Hohen Vertragschließenden Seiten

eingedenk ihrer Verantwortung für die Erhaltung
des Friedens,

in dem Bestreben, einen Beitrag zur Entspannung
und Sicherheit in Europa zu leisten,

in dem Bewußtsein, daß die Unverletzlichkeit der
Grenzen und die Achtung der territorialen Integrität
und der Souveränität aller Staaten in Europa in ihren
gegenwärtigen Grenzen eine grundlegende Bedingung
für den Frieden sind,

in der Erkenntnis, daß sich daher die beiden deutschen
Staaten in ihren Beziehungen der Androhung oder
Anwendung von Gewalt zu enthalten haben,

ausgehend von den historischen Gegebenheiten und
unbeschadet der unterschiedlichen Auffassungen der
Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik
Deutschland zu grundsätzlichen Fragen, darunter zur
nationalen Frage,

geleitet von dem Wunsch, zum Wohle der Menschen in den beiden deutschen Staaten die Voraussetzungen für die Zusammenarbeit zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland zu schaffen, sind wie folgt übereingekommen:

Artikel 1

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland entwickeln normale gesamtstaatliche Beziehungen zueinander auf der Grundlage der Gleichberechtigung.

Artikel 2

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland werden sich von den Zielen und Prinzipien leiten lassen, die in der Charta der Vereinten Nationen niedergelegt sind, insbesondere der souveränen Gleichheit aller Staaten, der Achtung der Unabhängigkeit, Selbständigkeit und territorialen Integrität, dem Selbstbestimmungsrecht, der Wahrung der Menschenrechte und der Nichtdiskriminierung.

Artikel 3

Entsprechend der Charta der Vereinten Nationen werden die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland ihre Streitfragen ausschließlich mit friedlichen Mitteln lösen und sich der Drohung mit Gewalt oder der Anwendung von Gewalt enthalten.

Sie bekräftigen die Unverletzlichkeit der zwischen ihnen bestehenden Grenze jetzt und in der Zukunft und verpflichten sich zur uneingeschränkten Achtung ihrer territorialen Integrität.

Artikel 4

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland gehen davon aus, daß keiner der beiden Staaten den anderen international vertreten oder in seinem Namen handeln kann.

Artikel 5

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland werden friedliche Beziehungen zwischen den europäischen Staaten fördern und zur Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa beitragen.

Sie unterstützen die Bemühungen um eine Verminderung der Streitkräfte und Rüstungen in Europa, ohne daß dadurch Nachteile für die Sicherheit der Beteiligten entstehen dürfen.

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland werden mit dem Ziel einer allgemeinen und vollständigen Abrüstung unter wirksamer internationaler Kontrolle der internationalen Sicherheit dienende Bemühungen um Rüstungsbegrenzung und Abrüstung, insbesondere auf dem Gebiet der Kernwaffen und anderen Massenvernichtungswaffen, unterstützen.

Artikel 6

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland gehen von dem Grundsatz aus, daß die Hoheitsgewalt jedes der beiden Staaten sich auf sein Staatsgebiet beschränkt. Sie respektieren die Unabhängigkeit und Selbständigkeit jedes der beiden Staaten in seinen inneren und äußeren Angelegenheiten.

Artikel 7

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland erklären ihre Bereitschaft, im Zuge der Normalisierung ihrer Beziehungen praktische und humanitäre Fragen zu regeln. Sie werden Abkommen schließen, um auf der Grundlage dieses Vertrages und zum beiderseitigen Vorteil die Zusammenarbeit auf dem Gebiet der Wirtschaft, der Wissenschaft und Technik, des Verkehrs, des Rechtsverkehrs, des Post- und Fernmeldewesens, des Gesundheitswesens, der Kultur, des Sports, des Umweltschutzes und auf anderen Gebieten zu entwickeln und zu fördern. Einzelheiten sind in dem Zusatzprotokoll geregelt.

Artikel 8

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland werden ständige Vertretungen austauschen. Sie werden am Sitz der jeweiligen Regierung errichtet.

Die praktischen Fragen, die mit der Einrichtung der Vertretungen zusammenhängen, werden zusätzlich geregelt.

Artikel 9

Die Deutsche Demokratische Republik und die Bundesrepublik Deutschland stimmen darin überein, daß durch diesen Vertrag die von ihnen früher abgeschlossenen oder sie betreffenden zweiseitigen und mehrseitigen internationalen Verträge und Vereinbarungen nicht berührt werden.

Artikel 10

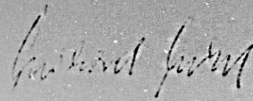
Dieser Vertrag bedarf der Ratifikation und tritt am Tage nach dem Austausch entsprechender Noten in Kraft.

ZU URKUND DESSEN haben die Bevollmächtigten der Hohen Vertragschließenden Seiten diesen Vertrag unterzeichnet.

GESCHEHEN in Berlin am *21. Dezember* 1972
in zwei Urschriften in deutscher Sprache.

Für die Deutsche
Demokratische Republik

Für die Bundesrepublik
Deutschland

Kot dodatno (notranjepolitično) varovalo, da se ZRN ni odrekla težnji po združitvi Nemčije, je Egon Bahr pred podpisom pogodbe predal nasprotni strani tako imenovano »Pismo o nemški enotnosti/Brief zur deutschen Einheit«, v katerem se med drugim ugotavlja, da ta pogodba ni v nasprotju s političnim ciljem ZRN in da ima nemški narod pravico s svobodnim odločanjem o sebi ponovno doseči enotnost (Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013b in de.wikipedia.org, 2013c). Toda vse to ni bilo dovolj, saj je opozicija (CDU/CSU) pogodbi nasprotovala in jo kritizirala, češ da niso zadosti poudarjeni, oziroma jih v pogodbi sploh ni najti, pojmi in vprašanja, kot so mirovna pogodba, status Berlina, enotnost naroda, svoboda in človekove pravice ... Toda Bundestag, v katerem je imela vladajoča socialdemokratsko-liberalna koalicija večino, je pogodbo vendarle sprejel (268:217 glasov). V Bundesratu, kjer je večino imela opozicija, pa je pogodba, po pričakovanjih, padla. Kljub temu je bil zaradi postopkovnih razlogov ratifikacijski zakon sprejet. S tem pa težav za Brandtovo vlado in uveljavljanje pogodbe še ni bilo konec. Ena najbolj konzervativnih nemških dežel Bavarska se je namreč 23. maja 1973 odločila, da sproži postopek preverbe pred ustavnim sodiščem. V dobrih dveh mesecih je 31. julija 1973 ustavno sodišče ZRN sprejelo odločitev, da pogodba ni v nasprotju z ustavo, da pa ustavna zapoved o ponovni združitvi (Wiedervereinigungsgebot) slej ko prej obvezuje vse ustavne organe, toda pot do ponovne združitve je prepuščena politikom (prav tam). Ustavno sodišče seveda ni odločalo o tem, ali je pot, ki jo je za dosego ponovne združitve izbral Brandt, dobra ali prava.

Zgodovinski razvoj pa je pokazal, da je bila to prava pot za reševanje (med)nemškega vprašanja. Septembra 1973 sta pred stavbo OZN v New Yorku zavihrali zastavi obeh Nemčij kot posledica obojestranskega dogovora, da bosta zahtevali članstvo v OZN. Zahtevi je bilo 18. septembra 1973 ugodeno. Nekaj dni (2. maja 1974) pred Brandtovim odstopom sta začeli delovati obe stalni zastopstvi. Vzhodnonemškega v Bonnu je vodil kar Michael Kohl sam, zahodnonemškega pa Günter Gaus. Oba vodja stalnih zastopstev sta se izmenjala 18. decembra 1974. Pogodbi o načelih so potem sledile še številne pogodbe na različnih področjih, še posebej na prometnem, ki so olajševale življenje razdeljenega naroda in sobivanje obeh nemških držav (prav tam).

2.2 Moskvska in Varšavska pogodba

2.2.1 Moskvska pogodba, podpisana 12. avgusta 1970

Čeprav je bila »nova vzhodna politika/neue 'Ostpolitik'« pretežno naravnana v reševanje (med)nemškega vprašanja, posebej vprašanja (zahodnega) Berlina, pa

sta se Willy Brandt in njegova socialdemokratsko-liberalna vlada zavedala, da je to vprašanje težko ali pa sploh nerešljivo brez spremembe odnosov Vzhod-Zahod in še posebej odnosov med ZRN in vzhodnimi socialističnimi državami. V prvi vrsti je šlo za reševanje najpomembnejših problemov, tj. izboljšanja sodelovanja in reševanja odprtih vprašanj s Sovjetsko zvezo in Poljsko. Zato je začel v to smer delovati takorekoč takoj po nastopu svoje prve vlade, čeprav je o reševanju praktičnih vprašanj bilateralnih odnosov še kot zunanji minister v Kiesingerjevi vladi govoril s sovjetskim zunanjim ministrom Andrejem Gromikom. Konec oktobra 1969 je postal nemški kancler, že decembra istega leta pa so se v Moskvi začela pogajanja o sklenitvi pogodbe o odpovedi uporabe sile (Gewaltverzichtvertrag). Seveda ja k uspehu zahodnonemške iniciative prispevala tudi sovjetska politika, ki se je začela obračati k intenziviranju procesa popuščanja napetosti v Evropi in k približevanju med Vzhodom in Zahodom. Tako je sovjetski veleposlanik v Bonnu, Semjon Zarpakin, že 6. decembra 1969 državnemu sekretarju Georgu Fernandezu Duckowitzu sporočil, da je Sovjetska zveza pripravljena že od 8. decembra dalje z zahodnonemško stranjo spregovoriti o izjavi o odpovedi uporabe sile (Rainer (ur.), 2000: Dokument št. 390, Bundesminister Scheel an Botschafter Allardt, Moskau, VS-vertraulich, 6.12.1969, 1379). Zahodnonemški veleposlanik Helmut Allardt se je že 8. decembra prvič srečal s sovjetskim zunanjim ministrom Gromikom in pogovori so nato trajali razmeroma kratko, le dobrega pol leta. To seveda ne pomeni, da so bili enostavni, saj je zlasti Sovjetska zveza želela s tem sporazumom vsaj indirektno reševati tudi probleme bilateralnega sodelovanja ZRN z drugimi državami »lagerja«, posebej NDR, ter na ta način rešiti nekaj najpomembnejših spornih vprašanj v Evropi.

Konec januarja 1970 je bonška vlada dvignila raven pogajalcev in s tem pokazala na velik interes za podpis sporazuma. Namesto skeptičnega veleposlanika Allardta je Brandt v Moskvo poslal arhitekta »Ostpolitik«, Egona Bahra, ki je imel mnogo večjo avtoriteto in bil bolj fleksibilen. Po treh srečanjih s sovjetskim zunanjim ministrom Gromikom oz. pristojnim vodjem oddelka v sovjetskem zunanjem ministrstvu Falinom, se je Bahr maja 1970 uspelo dogovoriti o okvirih – načelnih izhodiščih bodoče pogodbe. Glede na izhodiščne pozicije obeh strani ZRN sicer ni uspelo doseči temeljnega cilja, tj. podpisa »čiste« pogodbe o odpovedi uporabe nasilja, ji je pa uspelo uveljaviti svoj pogled na politične realnosti v Evropi. Dogovor, ki ga je uspel doseči Bahr, je dobil v nemškem zgodovinopisju ime »Bahrov papir/Bahr-Papier«, moral pa bi se pravzaprav imenovati »Bahr-Falinov papir«.

»Bahr (Falin) Papier/Babrov (Falinov) papier«

1.

Die Bundesrepublik Deutschland und die Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken betrachten es als wichtiges Ziel ihrer Politik, den internationalen Frieden aufrechtzuerhalten und die Entspannung zu erreichen.

Anzeige

Sie bekunden ihr Bestreben, die Normalisierung der Lage in Europa zu fördern, und gehen hierbei von der in diesem Raum bestehenden wirklichen Lage und der Entwicklung friedlicher Beziehungen auf dieser Grundlage zwischen allen, europäischen Staaten aus.

2.

Die Bundesrepublik Deutschland und die Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken werden sich in ihren gegenseitigen Beziehungen sowie in Fragen der Gewährleistung der europäischen und internationalen Sicherheit von den Zielen und Prinzipien, die in der Satzung der Vereinten Nationen niedergelegt sind, leiten lassen.

Demgemäß werden sie ihre Streitfragen ausschließlich mit friedlichen Mitteln lösen und übernehmen die Verpflichtung, sich in Fragen, die die europäische Sicherheit berühren, sowie in ihren bilateralen Beziehungen gemäß Artikel 2 der Satzung der Vereinten Nationen der Drohung mit

Gewalt oder der Anwendung von Gewalt zu enthalten.

3.

Die Sowjetunion und die Bundesrepublik Deutschland stimmen in der Erkenntnis überein, daß der Friede in Europa nur erhalten werden kann, wenn niemand die gegenwärtigen Grenzen antastet.

Sie verpflichten sich, die territoriale Integrität aller Staaten in Europa in ihren heutigen Grenzen uneingeschränkt zu achten.

Sie erklären, daß sie keine Gebietsansprüche gegen irgend jemand haben und solche in Zukunft; auch nicht erheben werden.

Sie betrachten heute und künftig die Grenzen aller Staaten in Europa als unverletzlich, wie sie am Tage der Unterzeichnung dieses Abkommens verlaufen, einschließlich der Oder- Neiße-Linie, die die Westgrenze Polens bildet, und der Grenze zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik.

4.

Das Abkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken berührt nicht die früher geschlossenen zweiseitigen und mehrseitigen Verträge und Abkommen beider Seiten.

Vir: <http://www.zeit.de/1970/33/Am-Anfang-das-Bahr-Papier?page=2>

Ta dokument je po nemarnosti pricuriljal v javnost in v ZRN spožil zelo ostro, kontraverzno razpravo. Glavni očitek opozicije je bil, da so v dogovoru prevladali interesi Sovjetske zveze in da za Bahrom ni stal kancler Brandt. Slednje so raziskave takratnega dogajanja zavrnille. Kakorkoli, Brandt je bil po tej ostri razpravi v javnosti prisiljen, da je vlada sprejela posebna navodila za pogajanja s Sovjetsko zvezo, kar je bilo lažje tudi zaradi tega, ker Bahrov papir seveda še ni bil tekst pogodbe. Za uresničitev navodil je Brandt pooblastil zunanjega ministra Walterja Scheela, ki je 27. julija 1970 odpotoval v Moskvo, kjer so se začela zaključna pogajanja za sklenitev pogodbe. Scheelova pogajanja v Moskvi je prekrivala »senca« Bahrovega papirja in ZRN zmanjševala pogajalski manevrski prostor (več: Haftendorn, 2001, 180–190). Toda kljub temu je bil poleti 1970 na mizi osnutek bilateralne pogodbe med ZRN in SZ.

Pogodbo sta 7. avgusta 1970 parafrala zunanja ministra Scheel in Gromiko, potem ko se je Scheel posvetoval z Brandtom in so bile o njeni vsebini informirane tri zahodne velesile. Ob prisotnosti generalnega sekretarja sovjetske KP, Leonida Brežnjeva, sta jo 12. avgusta 1970 v Moskvi podpisala Willy Brandt in Aleksej Kosigin. Postala je nekakšna vzorčna pogodba za kasnejše pogodbe med ZRN in Poljsko ter ZRN in Čehoslovaško. Izhajala je iz ugotovitve, da obe strani priznavata status quo v Evropi, posebej kar zadeva meje, vključujoč razmejitveno črto na Odrin in Nisi ter mejo med obema Nemčijama. Podpis pogodbe tudi ni pomenil mednarodnopravnega priznanja NDR, pa tudi ne dokončne rešitve nemškega vprašanja. Scheel je namreč še pred podpisom pogodbe sovjetskim sogovornikom zagotavljal, da bo ratifikacija pogodbe

odvisna od napredka pogajanj štirih velesil o Berlinu, izročil pa jim je tudi »Pismo o nemški enotnosti/Brief zur deutschen Einheit«. V njem je zahodnonemška vlada poudarila, da je zanjo nemško vprašanje še vedno odprto (Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013c; dtv-Atlas, 2009, 589; Hacke, 2004, 159–168; Haftendorn, 2001, 159–159; Brandt, 2003, 168–224).

Začela se je trnova pot njenega sprejemanja. V nemškem zgodovinopisju je najti povsem sprejemljivo trditev, da je že osnutek pogodbe s Sovjetsko zvezo zadel v dolgo negovane tabuje o odnosih do vzhodnih držav in tako sprožil silovit boj za »vzhodne pogodbe«. Kritiki so Brandtu in njegovi vladi očitali izdajo nemških interesov in prepričevali, da gre pri njegovi politiki za politiko odpovedovanja (Verzichtspolitik). Zagovorniki pa so trdili, da gre le za priznanje politične realnosti v Evropi.

Še v Moskvi je Brandt, zavedajoč se predvsem notranjepolitične pomembnosti pravkar podpisane pogodbe, spregovoril v televizijskem nastopu. Z njim je zlasti poskušal pomiriti nasprotnike pogodbe in omiliti njihov strah. Med drugim je takrat dejal:

S to pogodbo ni izgubljenega nič takega, kar ne bi bilo že zdavnaj zaigrano ... Ta pogodba v nobenem primeru ne krni trdne zasidranosti Zvezne republike in njene svobodne družbe v povezavi z zahodom ... Pogodba ne ogroža ničesar in nikogar. Pomagala naj bi odpreti pot naprej. Če ji bo to uspelo, potem bo koristila miru, Evropi in nam vsem. (Haftendorn, 2001, 186).

Za tiste generacije, ki so upale, da bodo doživele ponovno združitev Nemčije, po možnosti v mejah iz leta 1937, je bila Moskovska pogodba zagotovo trpka pilula. Toda ZRN je dajala možnost, da normalizira politične odnose z državami vzhodne Evrope, kar je bilo, gledano globalno in v bodočnost, pravzaprav pomembnejše. Lahko pa bi tudi rekli, da je dokončno sodbo o tej dilemi dala mednarodna javnost, saj je bil Willy Brandt prav za to in tako politiko leta 1971 nagrajen z Nobelovo nagrado za mir. Zgodovinsko gledano pa se je Willy Brandt s podpisom Moskovske pogodbe postavil ob bok tradiciji nemškega zunanjega ministra Waltherja Rathenaua, ki je leta 1922 podpisal Rapalsko pogodbo in ki je v Weimarski republiki stremel k spravi med vzhodom in zahodom. Tudi glede notranjepolitičnega odziva je bil Brandt podoben Rathenau, kajti tudi njega so obrekovali in tudi on je poskušal potegniti realistične sklepe iz izgubljene vojne (Brandt, 1976, 524; citirano po: Hacke, 2004, 163).

Jugoslovanska stran je z oceno te temeljne vzhodne pogodbe Brandtove »nove vzhodne politike« in sploh temeljnega dokumenta za popuščanje napetosti v Evropi počakala nekaj dni. Tito se je šele 17. avgusta oglasil s izjavo, ki jo je posredovala tiskovna agencija Tanjug. Pogodbo je pohvalil in jo označil za »zelo

pomemben korak v smeri ureditve posledic vojne, ki resno otežujejo odnose med evropskimi državami, ovirajo širše evropsko sodelovanje in pomenijo stalno grožnjo miru in varnosti ...«. ³⁷

Zahodnonemški veleposlanik v Beogradu Jaenicke pa je kljub temu poročal v Bonn, da je od jugoslovanske strani pravzaprav težko dobiti jasno politično oceno Moskovske pogodbe. Interni pogovori z jugoslovanskimi visokimi uradniki so vendarle jasneje pokazali politično oceno pa tudi skrbi v zvezi s to pogodbo. Od državnega sekretarja na ministrstvu za informacije, Lojzeta Skoka, ki je bil dolgoletni tesni sodelavec Mitje Ribičiča, predsednika jugoslovanskega izvršnega sveta, so dobili informacijo, da je slednji pred odhodom na obisk na Norveško 7. avgusta imel v Ljubljani z najvidnejšimi slovenskimi politiki in novinarji pogovor, v katerem je ocenil, da bo imel nameravani podpis Moskovske pogodbe velik neposreden pomen za jugoslovanski mednarodni položaj, istočasno pa bo pomenil olajšanje dosedanje konfrontacije med Vzhodom in Zahodom na meji med ZRN in NDR. Izrazil pa je tudi prepričanje/bojazen, da bo pogodba prinesla okrepljen pritisk SZ predvsem proti Balkanu in Skandinaviji. Državni sekretar Skok pa je nemškemu sogovorniku pomenljivo navrgel, da ni nujno, da so Ribičičeva stališča, izražena v Ljubljani, tudi stališča ostalega jugoslovanskega vodstva.

Po mnenju nemškega veleposlanika v Beogradu, ki je temeljilo na informacijah iz jugoslovanske strani – že omenjeni Lojze Skok, pa tudi državni sekretar v jugoslovanskem zunanjem ministrstvu Boris Šnuderl –, so imeli Jugoslovani s podpisom Moskovske pogodbe še druge, mnogo konkretnješe skrbi. Bali so se namreč, da bo ZRN sedaj fokus svoje »nove vzhodne politike«, zlasti iz gospodarskega vidika, naravnala na SZ in Poljsko in da bo Jugoslavija potisnjena povsem na rob zahodnonemškega interesa. Tako sliko so jugoslovanskim diplomatom v deželah vzhodnega bloka slikali njihovi državni in partijski funkcionarji. Tudi sovjetski veleposlanik v Beogradu, Smirnov, je zahodnonemškimi diplomatom posredoval tako mnenje in jim nekako razumevajoče svetoval, naj raje podprejo gospodarsko močnejše države in ne gospodarsko slabo stoječo Jugoslavijo. Jaenicke je zato kot eno glavnih nalog bonske vlade videl v prepričevanju Jugoslavije, da ZRN nima takega namena, saj bi s tako politiko zelo škodila lastni verodostojnosti kot partnerici državam vzhoda in jugovzhoda Evrope. Menil je, da bi jugoslovansko zaskrbljenost najlažje odpravili z napredkom pri vprašanju odškodnine in pri hitrem reševanju vlog – dodeljevanje zveznih garancij – nemških podjetnikov za investicije v Jugoslaviji (prav tam).

---

37 DE-PAAA: Bestand 150/1970, Bd. 210, Botschafter Jaenicke, Belgrad, an AA, Betr.: *Jug. Reaktion auf den Moskauer Vertrag*, 17. 8. 1970.

Da je Jugoslavija imela kar nekaj skrbi zaradi morebitnih posledic podpisa Moskvske pogodbe, so zaznali tudi tamkajšnji avstrijski diplomati. Po njihovem mnenju naj bi namreč v Beogradu po podpisu pogodbe zavladal nemir, češ da bo ZRN »žrtvovala« Jugoslavijo v korist novih sovjetsko-zahodnonemških odnosov. V Bonnu so zatrjevali, da to nikakor ne pride v poštev. Veleposlaništvo ZRN v Beogradu je iz Bonna dobilo celo nalogo, naj začne s široko »pomiritveno terapijo« v Jugoslaviji, ki so jo uporabili že pri zunanjem ministru Mirku Tepavcu. Interno naj bi v Bonnu namreč ugotavljali, da bi moralo biti v interesu Zahoda ohraniti jugoslovansko obliko socializma, skupaj s sistemom gospodarskega samoupravljanja, ki zelo privlači sovjetske satelite. Trdili so, da bi zato moral biti odnos do Jugoslavije odnos do »posebnega primera/Sonderfall«, čeprav le ta še ni zaključila procesa demokratizacije. Mnenja so bili, da je zato vedno bolj nujno, da Jugoslavija dobi vsakršno tujo gospodarsko pomoč. Takšno je ZRN zagotovila Jugoslaviji spomladi 1970 s kreditom v višini 120 milijonov nemških mark. V ZRN so ocenjevali, da se bo na ta način zagotovo zmanjševala navezanost SFRJ na SZ. Ko pa bi kasneje (v letu 1970) prišel na obisk v Beograd zahodnonemški zunanji minister Scheel, naj bi se gospodarska podpora Jugoslaviji nadaljevala, neodvisno od tega, kako bi se končala zgodba o jugoslovanskih milijardnih zahtevah kot povračilu za nacistične zločine (Wiedergutmachung), so menili.

Razlaganju Moskvske pogodbe naj bi služil tudi obisk visokega predstavnika SPD Herberta Wehnerja v Beogradu septembra 1970, saj naj bi jugoslovanska stran želela slišati razlago Moskvske pogodbe tudi od pomembnega nevladnega politika. Kmalu pa se je pokazalo, da je pri Wehnerjevem obisku v prvi vrsti šlo za medstrankarski stik – SPD je tako postala prva zahodnoevropska socialdemokratska stranka, ki je navezala uradne obiske z ZKJ. Seveda pa so na pogovorih med Wehnerjem in Titom ter drugimi jugoslovanskimi politiki načeli tudi problematiko najnovejše pogodbe med ZRN IN SZ.³⁸

Veleposlanika Jaenickega je na pogovor o Moskovski pogodbi sprejel tudi jugoslovanski zunanji minister/državni sekretar Mirko Tepavac. Jaenicke ga je iz prve roke informiral o vsebini pogodbe, Tepavac pa je sklenitev pogodbe pozdravil in poudaril, da je z njo bonska vlada, zlasti pa njen kancler Brandt, pogumno stopila na pot, ki lahko prinese le napredek v mednarodnih odnosih. Prepričano je zatrjeval, da bo javno mnenje v mnogih državah sveta pogodbo pozdravilo. Še več, pogodbo je označil kot najvažnejši dokument po koncu druge svetovne vojne, kanclerja Brandta pa kot osebo, ki vedno izpolni tisto, kar obljubi.

38 AUT-ÖStA: AdR, BMfA, II-pol, BRD 2, 1614, *Pismo avstrijskega veleposlanika v Beogradu, zunanjemu ministru na Dunaju, 16. 9. 1970*; prav tam, 1615, *Pismo avstrijskega veleposlaništva v Beogradu, avstrijskemu zunanjemu ministru na Dunaju, 1. 9. 1970*; prav tam, 1615, *Telegram avstrijskega veleposlaništva v Beogradu, avstrijskemu zunanjemu ministru na Dunaju, 9. 9. 1970*.

Minister pa ni povsem skrival zaskrbljenosti. Zdelo se mu je namreč nujno poudariti, da bo pogodba pozitivno vplivala tudi na nemško-jugoslovanske odnose. Ko pa ga je veleposlanik direktno vprašal, ali ima Jugoslavija kakšne pridržke glede pogodbe in ali je zaradi nje zaskrbljena, kot se je izrazil Boris Šnuderl, je Tepavac to odločno zavrnil. Opozoril je na izjavo predsednika Tita, v kateri ni sledu o izraženih pomislekih in skrbih. Po mnenju zahodnonemškega diplomata, kaj drugega ni bilo pričakovati, saj naj bi Tito najpomembnejše zunanje-politične poteze vedno določal sam. Na drugi strani pa tudi ni mogel mimo dejstva, ki je prišlo do izraza tudi na pogovoru s Tepavcem, da jugoslovanska stran visoko ceni in zaupa osebi in politiki kanclerja Willyja Brandta.³⁹

Le neuradno naj bi zahodnonemški politiki in diplomati slišati mnenje, da je bila Jugoslavija prvi preizkus vzhodnopolitičnih stikov ZRN. S splošnim zmanjšanjem napetosti med ZRN in Sovjetsko zvezo pa naj bi slednja teoretično dobila svobodne roke za morebitno brzdaje Jugoslavije.⁴⁰ Edino disonanco med uglašeni in enotnimi pozitivnimi pogledi na nemško-sovjetski sporazum so diplomati v Beogradu zaznali v pisanju pariškega dopisnika Politike, ki je zapisal, da bo s tem sporazumom ZRN sedaj prehitela Francijo pri »ruskih poslih«. To naj bi pomenilo premik dosedanjega ravnotežja, česar pa ZDA zagotovo ne bodo dovolile (prav tam, 2). Dopisnik se je v svojih ocenah temeljito zmotil.

2.2.2 Varšavska pogodba, podpisana 7. decembra 1970

Nekaj mesecev za zahodnonemško-sovjetskimi pogovori o sklenitvi bilateralne pogodbe, so se februarja 1970 v Varšavi začela podobna pogajanja tudi med ZRN in Poljsko. Že nekaj dni potem, ko je Bonn ponudil bilateralne pogovore Moskvi, je zvezna vlada novembra 1969 predlagala tudi poljski vladi pogovore o vseh vprašanjih, ki zanimajo obe državi. Poljaki bi radi videli, da bi bila pogodba med ZRN in Poljsko podpisana prva oz. da bi ZRN prvo potezo svoje politike popuščanja, tj. »Ostpolitik«, potegnila tako, da bi podpisala pogodbo z njimi. Meja na Odri in Nisi je bila seveda ključni problem ne samo poljsko – nemških odnosov, temveč tudi urejanja povojne Evrope nasploh. Zato je zahtevala njeno formalno priznanje za sedanjost in v bodoče (Hacke, 2004, 165 in Haftendorn, 2001, 187).

Neposredna iniciativa za pogajanja je to pot prišla s poljske strani, saj je 13. februarja 1970 namestnik poljskega zunanjega ministra Winiewicz na lastno željo

39 DE-PAAA: Bestand 150/1970, Bd. 210, Botschafter Jaenicke, Belgrad, an AA, Betr.: *Jug. Haltung zur deutsch-sowjetischen Vertrag*, 19. 8. 1970.

40 AUT-ÖStA: AdR, II. – Pol., Berichte/70, Belgrad, *Der sowjetisch-bundesdeutsche Gewaltverzicht; jugoslawische Stellungnahme*, str. 3/4.

poklical zahodnonemškega veleposlanika v Varšavi Böxa na neformalni pogovor. Izrazil je optimizem za izboljšanje bilateralnih odnosov in mu sporočil, da njegova vlada pripravlja osnutek pogodbe o mejah, ki bo dokončan predvidoma do konca februarja. Prav tako je zagotavljal veleposlaniku, da njegova vlada zelo zaupa kanclerju Brandtu ter da Ulbrichtova intransigenca v Varšavi ni vedno dobro sprejeta. Nemška stran pa je sočasno pripravila osnutek pogodbe o odpovedi sile, ki naj bi jo konec februarja tudi predala poljski strani (Rainer (ur.), 2001: Dokument 57, Botschafter Böx, Warschau an das Auswärtige Amt, 252–254).

Poti za pogajanja so bile odprte, pogajanja pa trda, zapletena in kaotična. Kancler Brandt se je moral v pogajanja s poljsko vlado večkrat osebno vmešati. V središču pozornosti so bili trije problemi: priznanje meje na Odri in Nisi, možnosti za preselitev (Ausreise) Nemcev, ki so ostali na Poljskem, in odškodnina za storjene nacistične zločine. Pogajanja, posebej tista zaključna, ki so se začela 3. novembra 1970, je z nemške strani vodil Walter Scheel. Klima ni bila najboljša, saj je poljska stran težko prenesla dejstvo, da so bile temeljne postavke reševanja mejnega vprašanja vsebovane že v tako imenovanem »Bahrovem papirju«, tj. osnovi za Moskovsko pogodbo. Posebej jih je motilo, tako je poročal zahodnonemški veleposlanik v Varšavi Böx, da je Bahr dokončno in brez pridržkov ponudil Moskvi pripadnost vzhodne Prusije Sovjetski zvezi. Po mnenju Varšave bi moralo to veljati tudi za zahodne poljske pokrajine. Böx je še poročal, da poljska stran s »trpkostjo« ugotavlja, da se Bonn do mogočne Sovjetske zveze obnaša mnogo bolj ustrežljivo kot do šibkejše Poljske in na ta način izničuje »domnevno sveta načela« svoje politike (Rainer (ur.), 2001: Dokument 152, Botschafter Böx, Warschau, an das Auswärtige Amt, VS-Vertraulich, 10. 4. 1970).

Da bi ozračje pomiril in izboljšal, je Brandt aprila 1970 partijskemu šefu Vladimirju Gomulki poslal pismo, v katerem je znova potrdil, da misli ZRN s spravo resno in da popolnoma razume željo Poljske, da bi živela za varnimi mejami in na nedotakljivem ozemlju (Haftendorn, 2001, 187. Več: prav tam, 185–189 in Rainer (ur.), 2001, Dokument 167, Bundeskanzler Brandt an den Ersten Sekretär des ZK der PVAP, Gomulka, 20. 4. 1970). V Varšavi so njegovo pismo dobrohotno sprejeli, zato pa je imel Brandt doma več težav in to v lastni koaliciji, saj njegove intervencije, očitno zaradi silne želje po spravi s Poljsko, niso bile usklajene z zunanjim ministrom Scheelom. Iz zapisnikov pogajanj⁴¹ pa je, kot

41 V seriji objavljenih zahodnonemških diplomatskih virov – Rainer Achim, Blasius et al. (ur.), 2001: Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1970, Band 1–3, München: Oldenbourg – je najti zelo veliko dokumentacije o poteku pogajanj, pa tudi o odnosih med Brandtom in Scheelom, kar zadeva Varšavsko pogodbo. To med drugim kaže tako na pomembnost, ki jo je ZRN pripisovala tej pogodbi, kot tudi na zamotanost in kaotičnost pogajanj. Glej npr.: Dokument št. 152, 167, 174, 175, 178, 180, 181, 183, 185, 203, 262, 495, 509, 511–513, 516–518, 521, 526, 528–530, 534, 537, 539–546, 551.

poročajo raziskovalci tega dogajanja, mogoče razkriti, da je bil Scheel res malo seznanjen z materijo pogajanj in da je zato največkrat prepustil vodenje pogajanj Bahru ali pristojnemu državnemu sekretarju Duckowitzu. Resničnost teh navedb potrjuje beležka, ki jo je Egon Bahr iz Varšave poslal kanclerju Brandtu. V njej mu poroča, da je Scheel vpričo drugega nemškega pogajalca, državnega sekretarja Franka, izjavil, »da ga je boleče pogrešal.« Zmedeno in prizadeto naj bi Bahru še dejal, da je položaj v Varšavi popolnoma drugačen kot v Moskvi. Imel ni nobene povezave s poljskimi oblastmi, ni vedel, kaj je mogoče in kaj ne, kdaj bo prišlo do kakšne odločitve in kakšen je taktični položaj. Popolnoma naj bi »visel« v zraku in nevednosti (Rainer (ur.), 2001: Dokument 534, Aufzeichnung des Staatssekretärs Bahr, Bundeskanzleramt, 1998). Vsekakor precej kaotična slika o pogajanjih v Varšavi.

Državni sekretar Duckowitz s strani ZRN je namestniku zunanjega ministra Wieniewiczu, ki je zastopal Poljsko, 22. aprila 1970 predal osnutek pogodbe med državama. Plenarna in zaključna pogajanja so se začela 3. novembra istega leta, pogodbo pa so parafirali 18. novembra 1970. Še prej je bilo treba rešiti težko vprašanje možnosti za preselitev poljskih državljanov nemške narodnosti. Težava je bila v prvi vrsti v tem, ker so Poljaki trdili, da pri njih ni nikakršne nemške narodne manjšine. Pogodba je bila, ob navzočnosti Willyja Brandta, podpisana 7. decembra 1970, podpisala pa sta jo z nemške strani kancler Brandt in zunanji minister Scheel, na poljski strani pa predsednik poljske vlade Józef Cyrankiewicz in zunanji minister Stefan Jedrychowski. Zaradi notranjepolitičnih težav je nemški Bundestag pogodbo ratificiral šele 17. maja 1972.

Varšavska pogodba, podpisana 7. decembra 1970

Die Bundesrepublik Deutschland
und
die Volksrepublik Polen

IN DER ERWÄGUNG, daß mehr als 25 Jahre seit Ende des Zweiten Weltkrieges vergangen sind, dessen erstes Opfer Polen wurde und der über die Völker Europas schweres Leid gebracht hat,

EINGEDENK DESSEN, daß in beiden Ländern inzwischen eine neue Generation herangewachsen ist, der eine friedliche Zukunft gesichert werden soll,

IN DEM WUNSCH, dauerhafte Grundlagen für ein friedliches Zusammenleben und die Entwicklung normaler und guter Beziehungen zwischen ihnen zu schaffen,

IN DEM BESTREBEN, den Frieden und die Sicherheit in Europa zu festigen,

IN DEM BEWUSSTSEIN, daß die Unverletzlichkeit der Grenzen und die Achtung der territorialen Integrität und der Souveränität aller Staaten in Europa in ihren gegenwärtigen Grenzen eine grundlegende Bedingung für den Frieden sind,

SIND wie folgt übereingekommen:

Artikel I

Die Bundesrepublik Deutschland und die Volksrepublik Polen stellen übereinstimmend fest, daß die bestehende Grenzlinie, deren Verlauf im Kapitel IX der Beschlüsse der Potsdamer Konferenz vom 2. August 1945 von der Ostsee unmittelbar westlich von Swinemünde und von dort die Oder entlang bis zur Einmündung der Lausitzer Neiße und die Lausitzer Neiße entlang bis zur Grenze mit der Tschechoslowakei festgelegt worden ist, die westliche Staatsgrenze der Volksrepublik Polen bildet.

Sie bekräftigen die Unverletzlichkeit ihrer bestehenden Grenzen jetzt und in der Zukunft und verpflichten sich gegenseitig zur uneingeschränkten Achtung ihrer territorialen Integrität.

Sie erklären, daß sie gegeneinander keinerlei Gebietsansprüche haben und solche auch in Zukunft nicht erheben werden.

Artikel II

Die Bundesrepublik Deutschland und die Volksrepublik Polen werden sich in ihren gegenseitigen Beziehungen sowie in Fragen der Gewährleistung der Sicherheit in Europa und in der Welt von den Zielen und Grundsätzen, die in der Charta der Vereinten Nationen niedergelegt sind, leiten lassen.

Demgemäß werden sie entsprechend den Artikeln 1 und 2 der Charta der Vereinten Nationen alle ihre Streitfragen ausschließlich mit friedlichen Mitteln lösen und sich in Fragen, die die europäische und internationale Sicherheit betreffen, sowie in ihren gegenseitigen Beziehungen der Drohung mit Gewalt oder der Anwendung von Gewalt enthalten.

Artikel III

Die Bundesrepublik Deutschland und die Volksrepublik Polen werden weitere Schritte zur vollen Normalisierung und umfassenden Entwicklung ihrer gegenseitigen Beziehungen unternehmen, deren feste Grundlage dieser Vertrag bildet.

Sie stimmen darin überein, daß eine Erweiterung ihrer Zusammenarbeit im Bereich der wirtschaftlichen, wissenschaftlichen, wissenschaftlich-technischen, kulturellen und sonstigen Beziehungen in ihrem beiderseitigen Interesse liegt.

Artikel IV

Dieser Vertrag berührt nicht die von den Parteien früher geschlossenen oder sie betreffenden zweiseitigen oder mehrseitigen internationalen Vereinbarungen.

Artikel V

Dieser Vertrag bedarf der Ratifikation und tritt am Tage des Austausches der Ratifikationsurkunden in Kraft, der in Bonn stattfinden soll.

ZU URKUND DESSEN haben die Bevollmächtigten der Vertragsparteien diesen Vertrag unterschrieben.

GESCHEHEN zu Warschau am 7. Dezember 1970 in zwei Urschriften, jede in deutscher und polnischer Sprache, wobei jeder Wortlaut gleichermaßen verbindlich ist.

Für die
Bundesrepublik Deutschland
Willy Brandt
Walter Scheel

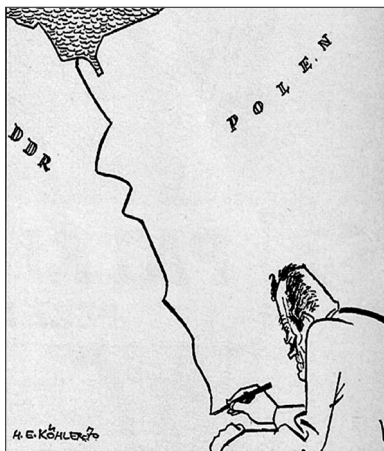
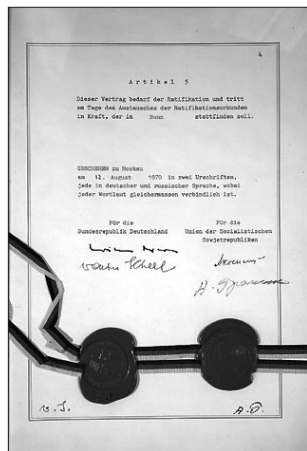
Für die
Volksrepublik Polen
Józef Cyrankiewicz
Stefan Jedrychowski

Vir: Bulletin des Presses- und Informationsamtes der Bundesregierung vom 8. Dezember 1970, Nr. 171, S. 1815

V pogodbi je bila zagotovo najpomembnejša rešitev vprašanja poljske zahodne meje. V Varšavski pogodbi je bila dotedanja »črta na Odri in Nisi prekvalificirana v zahodno državno mejo Ljudske republike Poljske«. Obe strani sta se v pogodbi obvezali še, da se odpovedujeta uporabi sile pri reševanju odprtih vprašanj in da nimata druga do druge nikakršnih ozemeljskih zahtev. Ta meja je še danes meja med

ZRN in Poljsko. Medijsko pa tudi politično in simbolično je bilo najbolj odmevno nepričakovano dejanje Willi Brandta ob polaganju venca na spomenik žrtvam vstaje v Varšavskem getu leta 1943. Brandt je namreč v spomin na mrtve in v ime-nu vseh Nemcev pokleknil pred spomenikom Junakom geta. Slika o tem je obšla ves svet, sam pa jo objavljam kot naslovno sliko naslednjega poglavja (Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013c; dtv-Atlas, 2009, 589; Hacke, 2004, 159–168; Haftendorn, 2001, 159–159; Brandt, 2003, 168–224).

Kot sem že omenil, je bila Varšavska pogodba notranjepolitično zelo sporna. Njeni kritiki in tudi del zgodovinske stroke trdijo, da je bila glavna napaka ta, da je Poljska dosegla zadovoljivo priznanje meje na Odri in Nisi, ZRN pa ni zadovoljivo rešila vprašanja možnosti za preselitev pripadnikov nemške narodne manjšine na Poljskem (deutschstämmige Polen). Možnosti njihove preselitve sploh niso bile neposredno zapisane v pogodbi. Dodatno k temu pa je Poljska želela omejiti njihovo število na nekaj deset tisoč, čeprav naj bi jih bilo po podatkih nemškega Rdečega križa okoli 300.000 (Hacke, 2004, 166). Opozicija CDU/CSU je Brandtu še očitala, da se brez mirovne pogodbe sploh ne bi smel odpovedati ozemljem vzhodno od Odre in Nise. Zato so se njihovi poslanci ob glasovanju o vzhodnih pogodbah vzdržali. Še istega dne, 17. maja 1972, je zato zahodnonemški parlament soglasno sprejel izjavo, da pogodba ne jemlje možnosti za sklenitev mirovne pogodbe, v kateri bi sporazumno lahko spremenili mejo. Po nemški združitvi sta državi z nemško – poljsko pogodbo o meji, 14. novembra 1990, dokončno določili mejo na Odri in Nisi (de.wikipedia.org, 2013d in Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013d).

Fotografiji 25 in 26: Stran s podpisi na Varšavski pogodbi in karikatura iz tistega časa z naslovom: »Podpis leta«.

2.3 Pogodba štirih velesil o Berlinu, podpisana 3. septembra 1971

Avtor enega obsežnejših in kvalitetnejših pregledov povojne zahodnonemške zunanje politike, Christian Hacke, je o pomenu rešitve berlinskega vprašanja posrečeno in točno zapisal: »Od leta 1945 je Berlin postal politično šivankino uho nemškega vprašanja in odnosov Vzhod-Zahod.« (Hacke, 2004, 169). Na drugi strani pa je prav, da poudarim, da ta pogodba pravzaprav ne sodi med »klasične« vzhodne pogodbe/Ostverträge Brandtove »nove vzhodne politike/Ostpolitik« oziroma njegove »politike do Nemčije/Deutschlandpolitik«. Nastajala je sicer v istem času in imela pomemben vpliv na vsebino vzhodnih pogodb, vendar v strogem smislu ni bila rezultat Brandtove politike, temveč rezultat spremenjenih odnosov med velesilami, ki so v interesu miru in sodelovanja v Evropi rožljanje z orožjem (začetki politike popuščanja) zamenjali za dogovarjanje in poskušali rešiti problem »šivankinega ušesa nemškega vprašanja«. Prve zadevne iniciative sodijo še v čas pred veliko koalicijo. Izhodiščno pozicijo za pogajanja o Berlinu je namreč ustvaril že ameriški predsednik Nixon v govoru v tovarni Siemens, 27. februarja 1969, sovjetski zunanji minister Gromiko pa je nekaj mesecev kasneje, v juliju 1969, nakazal pripravljenost sovjetske strani za pogovore o Berlinu. Brandt v svojih spominih navaja, da je še kot zunanji minister, torej v Kiesinger/Brandtovi vladi, kolege treh zahodnih velesil pridobil za idejo, da bi začeli s pogajanja s Sovjetsko zvezo o izboljšanju stanja v Berlinu in za izboljšanje vsakdanjega življenja Berlinčanov. Takrat jim je lahko tudi poročal, da je sovjetski veleposlanik Abrasimov na idejo o globalnem povračilu za uporabo dostopnih poti do Berlina pozitivno reagiral (Brandt, 2003, 229).

Pogovori o Berlinu so se na ravni štirih veleposlanikov začeli 26. marca 1970. Zasedali so v zahodnem Berlinu, v stavbi nekdanjega Zavezniškega kontrolnega sveta, tj. v stavbi bivšega pruskega sodnega senata (Kammergericht) v Kleistparku, berlinskega okraja Schöneberg (Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013e). Namen teh pogovorov je bil postaviti temelje za pravni status razdeljenega mesta, razčistiti odnos zahodnega Berlina do Zvezne republike Nemčije, kakor tudi problematiko dostopa do zahodnega Berlina. Veleposlaniki štirih velesil so si zato postavili, če nekoliko poenostavimo praktično in teoretično zelo zapleteno problematiko, ki ni bila dokončno rešena vse od leta 1945,⁴² štiri sklope

42 Ob koncu vojne nista bili samo Nemčija in Avstrija kot državi razdeljeni na štiri okupacijske cone, enako sta bili razdeljeni tudi njuni glavni mesti Berlin in Dunaj. Delitev Berlina je bila med tremi velikimi dogovorjena že leta 1944, sredi julija 1945 pa je tudi Francija dobila svoj okupacijski sektor. Zato je tudi najvišji gremij za Nemčijo, Zavezniški kontrolni svet, prvič zasedal šele 30. julija 1945. Najvišji gremij za mesto Berlin pa je bilo Zavezniško poveljstvo, ki je bilo podrejeno Zavezniškemu kontrolnemu svetu. Zahodno Nemčijo in zahodni Berlin je od 1945–1955 upravljala Zavezniška visoka komisija, ki so jo sestavljali trije visoki komisarji. V tem času je bil to tudi najvišji zavezniški kontrolni organ. Ko je leta 1955 prenehal veljati Zasedbeni statut za Nemčijo, ki so ga

ciljev. Najprej je bilo treba razčistiti vprašanje nadaljevanja statusa štirih velesil vsaj za zahodni Berlin, kar je pomenilo vključitev in odgovornost Sovjetske zveze (ne pa samo NDR) do ureditve vprašanja Berlina, nadalje trajno utrditev statusa zahodnega Berlina, konec motenja dostopnih poti do Berlina in končno doseči olajšave za prebivalce zahodnega Berlina (de.wikipedia.org, 2013e).

Fotografija 27: Sedež Zavezniškega kontrolnega sveta v zahodnem Berlinu.

Med nevralgične točke »problema zahodnega Berlina« je sodilo vprašanje prometa. Civilnega prometa z zahodnim Berlinom niso urejevali vse od tako imenovanega Jessup-Malikovega⁴³ sporazuma iz leta 1949, zato je ostal neurejen. Z izmenjavo pism med NDR in SZ iz septembra 1955 je bil promet prepuščen samovolji

---

odpravile tistega leta sprejete Pariške pogodbe, je prenehala delovati Zavezniška visoka komisija, vendar je bila suverenost zahodnonemške države s strani zaveznikov še vedno omejena.

Sovjetsko okupacijsko cono je upravljala Sovjetska vojaška administracija za Nemčijo (do leta 1949) oziroma Sovjetska kontrolna komisija do 28. maja 1953.

Kontrolni svet je bil ukinjen šele z združitvijo Nemčij leta 1990 s tako imenovano Pogodbo dva + štiri.

To vse skupaj imenujemo »Status štirih velesil/Viermächte Status«, ki je predstavljal pravni in organizacijski prenos skupne odgovornosti zmagovalcev v drugi svetovni vojni. Z nastankom dveh nemških držav sredi petdesetih let in prenosom (dela) suverenosti nanju, se je položaj Berlina močno zapletal in hromil prizadevanja za rešitev nemškega vprašanja. Temeljno vprašanje je bilo, spet nekoliko poenostavljeno, ali je zahodni Berlin del Zvezne republike Nemčije ali pa je v celoti glavno mesto NDR, katerega del imajo pod upravo zahodni zavezniki.

- 43 Gre za sporazum, podpisan 4. maja 1949, s katerim je bila končana blokada Zahodnega Berlina. Za zahodne zaveznike jo je podpisal Philip Jessup, za Sovjetsko zvezo pa Jakov Aleksandrovič Malik. Sporazum je določal, da bo SZ opravila vse ovire, ki jih je vzpostavila v času blokade Berlina, pri povezovanju zahodnega Berlina z ZRN, zahodni zavezniki pa so se obvezali odpraviti gospodarsko blokado vzhodne Nemčije (de .wikipedia .org, 2009).

vzhodnonemške kontrole. Vsak potnik v in iz zahodnega Berlina je bil popolnoma prepuščen šikanam vzhodnonemških mejnih oblasti. Odvisno od razpoloženja, so pustili potnike tudi ure dolgo čakati, morali so izprazniti avtomobile, doživljali so osebne preglede in bili še na različne druge načine šikanirani. Tako stanje je ZRN želela spremeniti (Hacke, 2004, 169–170). Na drugi strani je bilo v interesu Sovjetske zveze skleniti sporazum o Berlinu, ker je bila od njega odvisna ratifikacija tako Moskovske kot tudi Varšavske pogodbe. Poleg tega je imela Sovjetska zveza na mednarodni sceni v ognju še predlog o sklicu evropske konference o varnosti, kateremu je posvečala posebno pozornost. Tudi na strani NDR je obstajal velik interes za podpis četudi omejenega sporazuma o Berlinu, čeprav morda navzven to ni bilo tako očitno. Če takega sporazuma ne bi sklenili, bi bila resno ogrožena pogajanja o sklenitvi Pogodbe o načelih in s tem bi bila prekinjena tudi prizadevanja za mednarodno (pravno) priznanje države. In končno je bila tudi najpomembnejša zahodna velesila, ZDA, zainteresirana za sklenitev sporazuma o Berlinu, saj se je zavedala, da je podpis pogodbe pogoj za ratifikacijo vzhodnih pogodb, te pa so pogoj za uspešnost in nadaljevanje ameriško-sovjetskega dialoga o popuščanju napetosti in omejevanju oboroževanja. Takorekoč življenjsko si je prizadevala za sklenitev takega sporazuma, pa čeprav je bila edina med zainteresiranimi državami, ki ni bila udeleženka pogajanj za njegovo sklenitev. Poznavalci pa ob tem trdijo, da je bil njen indirektni vpliv prava »diplomatska mojstrovina« (prav tam, 170).

Kakorkoli že, ugotovimo lahko, da so bili vsi akterji zainteresirani za sklenitev sporazuma o Berlinu, a so bila pogajanja in iskanje kompromisa kljub temu zelo težavna in dolgotrajna ter so pridobila na dinamiki šele po podpisu Moskovske pogodbe avgusta 1970. Pričakovati je namreč bilo, da bo mogoče po podpisu pogodbe štirih velesil o Berlinu urediti vrsto vprašanj o podrobnostih. Da bi pripravili teren za urejanje takih vprašanj, sta Michael Kohl in Egon Bahr začela s pogovori, ki so bili namenjeni vprašanju prometa. Po podpisu Pogodbe štirih o Berlinu so štirje veliki pooblastili obe nemški državi, da se pogajata o tranzitnem prometu med zahodnim Berlinom in ZRN, kasneje pa še o potniškem prometu ter o prometu za obiskovalce (Besuchverkehr) zahodnega Berlina (Haftendorn, 2001, 160). Sporazum o tranzitnem prometu je bil podpisan 17. decembra 1971, o prometu pa 26. maja 1972.

Zaradi obsežnosti in zamotanosti problematike spet nekoliko poenostavljam, da lahko zapišem, da je bil eden najpomembnejših zahodnih uspehov zagotovo obveza Sovjetske zveze, da bo poskrbela za neoviran promet iz in v Berlin na »najenostavnejši in najhitrejši način« (Hacke, 2004, 170). Drugi pomemben napredek, ki je bil dosežen s tem sporazumom, je bilo določilo, da zahodni Berlin navzven zastopa zahodna Nemčija, pa čeprav je bila v sporazumu uporabljena formulacija »lahko

zastopa«. To je dalo Sovjetski zvezi možnost, da v kriznih situacijah izvršuje pritisk na zahodne sile. V sporazumu je bilo zapisanih tudi nekaj sprememb pri vprašanju prisotnosti zahodnonemških oblasti v zahodnem Berlinu. Toda bistvo je ostalo nespremenjeno. Do združitve obeh Nemčij niso smeli v Berlinu zasedati najvišji politično-oblastni organi ZRN, kot sta bila Bundestag in Bundesrat. Razlog za to je bil v stari »formuli«, da zahodni Berlin ni del zahodne Nemčije (prav tam, 171).

Status Berlina je bil torej najtrši in osrednji oreh pri pogajanjih. Zahodni zavezniki so želeli doseči, da bi zavezniška oblast veljala na vsem ozemlju Berlina, Sovjetska zveza pa je to oblast želela omejiti le na zahodni del. Ker tega problema niso uspeli rešiti, so pogajanja zastala. Šele podpis Moskovske pogodbe je pogajanja pognal z mrtve točke. To se je zgodilo potem, ko je, kot sem že zapisal, bonska vlada tako rekoč ultimativno poudarila, da je njena ratifikacija odvisna od pozitivnega rezultata pogajanj v in o Berlinu. Končno so štirje veleposlaniki 3. septembra 1971 v Berlinu podpisali Pogodbo štirih o zahodnem Berlinu.

Sklepno še povzetek rezultatov pogajanj o Pogodbi štirih o zahodnem Berlinu:

Prvič po letu 1945 je Sovjetska zveza zagotovila neoviran tranzitni promet na cestah, železnici in na vodi med ZRN in zahodnim Berlinom in zapisano je bilo, da bodo v pogodbah med obema nemškima državama določene podrobnosti o tem. Moskva je s Pogodbo štirih o zahodnem Berlinu sprejela naravno stanje, namreč dejansko pripadnost zahodnega Berlina h gospodarskemu, družbenemu in pravnemu redu Zvezne republike Nemčije. Kancler Brandt je dobri dve leti kasneje, v kontekstu podpisovanja Praške pogodbe, posebej poudaril, da sporazum štirih velesil o zahodnem Berlinu ugotavlja, da zahodni Berlin z Zvezno republiko Nemčijo tvori enotni gospodarski prostor. Sporazum po njegovem mnenju govori še o tem, da je treba vezi, ki obstojajo med zahodnim Berlinom in ZRN, ohranjati in razvijati (Haftendorn (ur.), 2004: Dokument 415, Gespräch des Bundeskanzlers Brandt mit dem Generalsekretär der KPČ Husák, in Prag, 12. 12. 1973, 2033). Istočasno pa je bilo v pogodbi tudi ugotovljeno, da zahodni del Berlina »kot doslej, ni sestavni del« Zvezne republike Nemčije, ki je zato morala tam omejiti svojo prisotnost. Poudariti pa moram, da je prav ta sporazum, ko je 3. junija 1972 s podpisom zaključnega protokola skupaj z vzhodnimi pogodbami in pogodbo z NDR o prometu stopil v veljavo, stabiliziral in sprostil položaj v tem razdeljenem mestu (dtv-Atlas, 2009, 589; de.wikipedia.org, 2013e).

2.4 Praška pogodba, podpisana 11. decembra 1973

Če je bila potreba po podpisu Moskovske pogodbe v prvi vrsti pogojena s procesom splošnega popuščanja napetosti v Evropi in napredkom pri mednemških

pogajanjih in če je bilo potrebno podpisati Varšavsko pogodbo iz istih razlogov, zlasti pa zaradi dokončne določitve poljske zahodne in nemške vzhodne meje, je bil podpis Praške pogodbe v znamenju reševanja Sudetskega vprašanja ali bolj natančno, vprašanja veljavnosti ali neveljavnosti Münchenskega sporazuma iz leta 1938. Morda so se prav zaradi izredno občutljivega narodnopolitičnega vprašanja o usodi Sudetskih Nemcev pogajanja tako zapletala, da je bila ta pogodba podpisana kot zadnja. ZRN se je zelo trudila za sklenitev pogodbe in je bila doma zato pod stalnim pritiskom organizacij pregnancev (Bund der Vertriebenen) in njihovih konzervativnih opozicijskih zaveznikov. Dan pred podpisom pogodbe, 10. decembra 1973, sta tako predsednik CDU Helmut Kohl in vodja parlamentarne frakcije CDU/CSU ostro kritizirala pot kanclerja in zunanjega ministra rekoč, da je nepotrebna, saj še ni bil dosežen nikakršen napredek pri berlinskem vprašanju (Haftendorn (ur.), 2004: Dokument 412, Gespräch des Bundeskanzlers Brandt mit Präsidenten Swoboda, dem Generalsekretär des ZK der KPČ, Husák, und Ministerpräsident Štrougal in Prag, 11. 12. 1973, 2015–2017). Svojevrsten protest so izrazili tudi v vrstah koalicije, saj je podpisu pogodbe sledil val izstopov iz strank (de.wikipedia.org, 2013f).

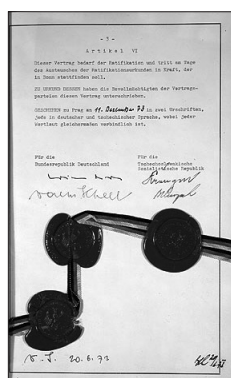
Pogodba je bila podpisana 11. decembra 1973 v Pragi. Z zahodnonemške strani sta jo podpisala kancler Willy Brandt in zunanji minister Walter Scheel, s češkoslovaške pa ministrski predsednik Lubomir Štrougal in zunanji minister Bohuslav Chňoupek. Tako kot je na plenarnem zasedanju obeh delegacij po podpisu pogodbe 12. decembra 1973 obljubil generalni sekretar KPČ Gustav Husak (Haftendorn (ur.), 2004: Dokument 415, Gespräch des Bundeskanzlers Brandts mit dem Generalsekretär der KPČ, Husák, in Prag, 12. 12. 1973, 2030), je bila pogodba zelo hitro ratificirana in je zato že 17. decembra 1973 stopila v veljavo. Brandta in Scheela je ob priliki podpisa pogodbe sprejela vsa češkoslovaška politična elita na čelu z generalnim sekretarjem KPČ Husákom in predsednikom republike Ludvikom Swobodo, ter se z njima zadržala v dolgih prijateljskih pogovorih (prav tam in Dokument 412, Gespräch des Bundeskanzlers Brandt mit Präsidenten Swoboda, dem Generalsekretär des ZK der KPČ, Husák, und Ministerpräsident Štrougal in Prag, 11. 12. 1973, 2015–2017).

Pravzaprav je do neke mere čudno, da je bila pogodba podpisana tako pozno, saj je kancler Kiesinger že v vladni izjavi leta 1966 zapisal, da »Münchenski sporazum, ki je bil dosežen s prisilo, ni več veljaven« (Haftendorn, 2001, 190). Kajti prav to je bila najpomembnejša vsebina Praške pogodbe in s tem je bilo rešeno še drugo – poleg meje na Odri in Nisi – pomembno ozemeljsko/mejno vprašanje poveljne Evrope. Dogovorjena je bila ničnost Münchenskega sporazuma, ki je predvideval

priključitev Sudetov nacističnemu nemškemu rajhu. Na prvi pogled enostavno vprašanje so reševali dolgo časa. Češkoslovaška stran je namreč zahtevala, da se proglasi ničnost Münchenskega sporazuma »od začetka dalje«, medtem ko je ZRN zastopala stališče, da je treba ničnost proglasiti od »današnjega dne«. Kompromisna rešitev je bila torej, da sta se obe strani, brez časovne opredelitve, dogovorili za ničnost sporazuma (bio.bwb.de, 2013). Ker je šlo za ozemelske/mejne zadeve, so zadevne pogodbene formulacije prevzeli iz Varšavske pogodbe. V Praško pogodbo pa niso vključili nekaterih drugih spornih vprašanj, med katerimi je bilo najpomembnejše vprašanje odškodnin za nacistične zločine, storjene v drugi svetovni vojni. Ob sklicevanju na določila Ustanovne listine OZN pri zagotavljanju odpovedi sile v medsebojnih odnosih pa so nadalje zapisali, da državi ena do druge nimata nikakršnih ozemelskih zahtev, da priznavata nedotakljivost meja in da predvidevata bodoče sodelovanje na področju gospodarstva, znanosti, športa, kulture, znanstveno-tehničnih odnosov, okolja, prometa in na vseh drugih področjih. Na dan podpisa pogodbe sta državi vzpostavili tudi diplomatske odnose. Za našo naslovno temo in za uresničevanje Brandtove »nove vzhodne politike« pa je morda najpomembnejša posledica pogodbe dejstvo, da je ZRN le nekaj dni po tem, ko je Praška pogodba stopila v veljavo, navezala diplomatske odnose še z Bolgarijo in Madžarsko. V obeh državah so že obstoječa trgovinska predstavništva (Handelsvertretung) preoblikovali v veleposlaništva (de.wikipedia.org, 2013f). Tako je uredila diplomatske stike in normalizirala odnose z vsemi vzhodnoevropskimi državami, razen z Albanijo.

Na ta način je bila uspešno zaključena Brandtova »nova vzhodna politika / neue 'Ostpolitik'«.

Fotografiji 28 in 29: Glavna vsebina Praške pogodbe je bila izničenje veljavnosti Münchenskega sporazuma iz leta 1938.

3 Kdo je bil Willy Brandt?⁴⁴

Fotografija 30: *Willy Brandt se poklanja poljskim žrtvam nacizma v Varšavskem getu 7. 12. 1970.*

Willy Brandt je bil karizmatični nemški socialdemokratski politik, Nobelov nagrajenec za mir, ki je globoko zaznamoval nemško sodobno zgodovino. Morda bi lahko nekoliko preveč izostreno celo rekli, da je bil to tisti nemški politik, ki ni samo sredi globoke hladne vojne prvi resno utiral pot politiki popuščanja napetosti v Evropi in na svetu, ampak tudi naredil prve korake v smeri ponovne združitve nemškega naroda. Najbrž je doživel svoje največje politično zadovoljstvo in potrditev pravilnosti svoje politike, ko je v pozni starosti, nekaj let pred smrtjo, dočakal padec berlinskega zidu leta 1989 in mirno združitev Nemčije, 3. oktobra 1990.

Brandt se je rodil v hanseatskem mestu Lübeck 18. decembra 1913, kot nezakonski sin prodajalke Marthe Frahm in učitelja Johna Möllerja. Rodil se je kot Herbert Ernst Karl Frahm. Svojega biološkega očeta ni nikoli spoznal, njegova mati pa tudi ni vpisala očetovega imena v formular, ko je na matičnem uradu urejala formalnosti ob

44 To poglavje je napisano predvsem na osnovi naslednje literature in virov: Brandt, 2003; Geiss, 1981; Hacke, 2004 in Haftendorn, 2001. Obstaja pa seveda še cela vrsta drugih krajših in obširnejših biografij Williya Brandta: Nobel prize, 2013; The Age of Sage, 2013; Center for New Global Negotiations, 2013; Who's who, 1999–2013; Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013f; Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013g; sl.wikipedia.org, 2013b; de.wikipedia.org, 2013c; de.wikipedia.org, 2013g; Bundestag, 2013.

njegovem rojstvu. Odraščal je pri svoji materi in njenem očimu Ludwigu Frahmu. Ta se je namreč poročil z Brandtovo staro materjo po mamini strani, Wilhelmine Ewert, in od tod ime Brandtove matere in njegovo krstno ime, Frahm. Njegov odnos do Ludwiga Frahma je bil tako dober, da ga je mladi Brandt imenoval kar »papa«, v maturitetnem spričevalu pa se ime Ludwiga Frahma pojavi že kar v rubriki »oče«. Toda Martha Frahm se je kasneje, septembra 1927, poročila s polirjem Emilom Kuhlmanom. Ko se jima je leta 1928 rodil sin Günther, je Herbert ostal pri svojem »papanu« Frahmu in njegovi drugi ženi Dori. Njegovo otroštvo ni bilo travmatično, z obema rejnikom, s »papanom« Ludwigom in »teto« Dori, se je lepo razumel. Njegovo nezakonsko poreklo so mnogi njegovi sorodniki jemali kot hibo oziroma madež, njegovi politični nasprotniki pa so to dejstvo izrabljali, da bi ga javno poniževali. Tudi njegovo zakonsko življenje je bilo pestro. Poročen je bil trikrat. Leta 1941 se je še na Norveškem poročil s Carlotto Thorkildsen. Zakon je trajal do leta 1948, še pred poroko pa se jima je leta 1940 rodila hči Ninja. Po vrnitvi v Nemčijo se je ločil in se leta 1948 v drugo poročil z vdovo Rut Bergaust. Z njo je imel tri sinove, Petra (1948), Larsa (1951) in Matthiasa (1961). Po 32 letih zakona se je (leta 1980) ponovno ločil in se tri leta kasneje tretjič poročil z mlado zgodovinarico in publicistko Brigitte Seebacher.

Šolal se je na deški srednji šoli Sv. Lovrenca/ St.-Lorenz-Knaben-Mittelschule, od leta 1927 na Grossheimske realke/Großheimsche Realschule, ki jo je naslednje leto zamenjal z Joaneumom v Lübecku/Johanneum zu Lübeck. Leta 1932 je tam tudi maturiral. V prijavi za maturo je kot željen poklic navedel poklic novinarja. Novinarsko je bil namreč dejaven že od rane mladosti. Kot trinajstletnik je začel pisati v lokalni lübeški SDP časnik Lübecker Volksbote, v katerem je med leti 1929 in 1931 redno objavljал politične članke. V tem času je nanj močno vplival glavni urednik časnika, Julius Leber. Za študij se ni odločil, saj mu je primanjkovalo sredstev, sprejel pa ni niti Leberjeve ponudbe, da bi s štipendijo študiral na partijski šoli. Zato je maja 1932 začel z volonterskim delom v pomorski družbi F. H. Bertling KG v Lübecku.

S socialdemokratsko politično opcijo se je Brandt prvič srečal prav v družini Ludwiga Frahma, ki je bil član SPD in je večkrat (1926, 1929) kandidiral na lübeških lokalnih volitvah. Mladi Willy Brandt/Herbert Frahm, se je tako nekako družinsko pogojeno vključil med mlade socialiste. Od leta 1929 je bil član lübeške radikalne skupine Karl Marx, ki je delovala v okviru Socialistične delavske mladine/ Sozialistische Arbeiter Jugend (SAJ). Vso mladost pa je bil tudi član Socialistične nemške mladine – sokoli/ Sozialistische Jugend Deutschland – die Falken. Stranki SPD se je priključ kot sedemnajstletnik (leta 1930), naslednje leto pa je prestopil v levo Sozialistische Arbeiterpartei/ Socialistično delavsko stranko (SAP). To je storil po tem, ko se je razšel s svojim vzornikom Juliusom Leberjem.

S prihodom Adolfa Hitlerja na oblast je bila SAP prepovedana. Stranka pa se je odločila, da bo v ilegali vodila protinacistični boj. Marca 1933 je Brandt dobil partijsko nalogo, da organizira in izvede prebeg enega od voditeljev SAP, Paula Frölich, na Norveško v Oslo. Tam naj bi le ta organiziral celice SAP. Toda Frölich je bil aretiran in njegovo vlogo je prevzel kar Willy Brandt sam. Preko Danske je pobegnil na Norveško in tam začel s političnim, antinacističnim delom med norveškim delavstvom, začel pa je tudi študirati zgodovino. Študija ni končal, zlasti zato ne, ker je bil preveč zaposlen s pisanjem za norveške časopise in zaradi intenzivnega političnega dela. Posebej se je posvetil pojasnjevanju resnice o ciljih in namenih nacističnega režima v Nemčiji in podpori notranje nemškemu protinacističnemu gibanju. Postal je vodja centrale Mladinske zveze SAP/Jugendverband SAP (SJVD) in bil predstavnik te organizacije pri Mednarodnem uradu revolucionarnih mladinskih organizacij – Londonski urad.

V nacistično Nemčijo se je vrnil kot študent pod ilegalnim imenom Gunnar Gasland. Od septembra do decembra 1936 je kot vojni dopisnik deloval v Berlinu, kjer je komuniciral v nemščini z norveškim naglasom. Sodeloval je pri prizadevanjih Heinricha Manna, da bi se v Nemčiji oblikovala nemška ljudska fronta proti Hitlerju. V letu 1937 pa je bil nekaj mesecev v Kataloniji, kot poročevalec iz španske državljanske vojne.

Naslednje leto mu je nemška nacistična oblast odvzela nemško državljanstvo, zato si je prizadeval dobiti norveško. Postal je sekretar norveške ljudske pomoči. Toda leta 1940, ko je Nemčija okupirala Norveško, je za kratek čas padel v nemško ujetništvo. Rešil se je zato, ker je ob prijetju nosil norveško uniformo in ker v preiskavi niso odkrili njegove prave identitete. Uspelo mu je prebegniti na Švedsko, kjer je nadaljeval s publicistično dejavnostjo. V Stockholmu je skupaj s še dvema novinarjema ustanovil švedsko-norveško tiskovno agencijo, ki je s članki zalagala 70 švedskih dnevnikov. Avgusta 1940 mu je norveška begunska vlada v Londonu dodelila norveško državljanstvo. Do konca vojne je ostal v Stockholmu, kjer je spoznal tudi kasnejšega avstrijskega zveznega kanclerja Bruna Kreiskega (SPÖ). Z njim je ostal dolgoletni prijatelj. Leta 1942 je postal častni sekretar mednarodne skupine, ki je združevala leve socialiste, tj. Mirovna linija demokratičnih socialistov/Friedenszeile demokratischer Sozialisten. Sicer pa si je v emigraciji na Švedskem, skupaj z Augustom Enderlejem, politično ves čas prizadeval za zблиžanje med emigranti SAP in SDP. Bil je član deželne organizacije SPD na Švedskem, povezal se je s skupino, ki je pripravljala protinacistični upor – atentat na Hitlerja, 20. julija 1944, in se zavzemal za reintegracijo različnih skupin v na novo nastajajočo SDP.

Ob koncu vojne se je leta 1945 najprej vrnil v Oslo. Zatem pa je kot dopisnik za skandinavske časopise prišel nazaj v Nemčijo. Poročal je z nürnberskih procesov. Socialdemokrati v rojstnem Lübecku so mu leta 1946 predlagali, naj se vrne domov. Toda istočasno mu je norveški zunanji minister Halvard Lange ponudil mesto v norveški diplomaciji, ki ga je seveda sprejel. Za prvo ponudbo pa je menda dejal, da se mu je po njegovih mednarodnih izkušnjah »Lübeck zdel preozek«. Tako je dve leti po koncu vojne, leta 1947, postal tiskovni ataše v norveškem zastopstvu (vojaški komisiji) pri zavezniškem kontrolnem svetu v Berlinu. Od tu je norveški vladi poročal o začetkih hladne vojne. Kljub temu je ostal tesno povezan s svojim rojstnim mestom in zlasti pri volitvah pomagal socialdemokratom.

Herbert Frahm se je skril za psevdonom Willy Brandt leta 1934. To ime je ohranil vse do leta 1947, leta 1949 pa se je tudi uradno, na policijski direkciji v Berlinu, preimenoval v Willija Brandta. Sam je leta 1961, ko so ga vprašali, odkod je prevzel to ime, dejal, da gre za povsem vsakdanje ime, njegovi biografi pa vedo povedati, da je v mladosti svoj volontariat v Lübecku opravljal pri podjetju za opremo ladij, ki je nosilo ime William Brandt Wwe.

Njegova državna politična pot je bila v prvi vrsti vezana na zahodnonemški parlament (Bundestag) in seveda posredno na zvezno vlado. Kar 31 let je bil Willy Brandt poslanec Bundestaga s presledki od leta 1949 do smrti, leta 1992. V I. nemški parlament leta 1949 in II. nemški parlament leta 1953 je prišel kot poslanec iz Berlina, kjer je leta 1957 prevzel tudi funkcijo župana (regierende Bürgermeister). V tej vlogi je ostal vse do decembra 1966, ko je kot zunanji minister stopil v vlado. Volitev v III. Bundestag leta 1957 se ni udeležil, ker je bil član Bundesrata, v letih 1957/1958 je bil večkrat tudi njegov predsednik. Ponovno se je zveznih volitev udeležil leta 1961 in 1965. Pri obeh ga je stranka nominirala za kanclerskega kandidata. Obakrat s kandidaturo ni uspel in je zato razočaran za nekaj časa zapustil zvezno politiko. Leta 1961 ga je premagal Konrad Adenauer, leta 1965 pa Ludwig Erhard. Adenauer oz. njegova CDU/CSU sta ga v volilni kampanji osebno napadala, predvsem z očitki o njegovem nezakonskem poreklu in s provokativnimi vprašanji o njegovem dvanajstletnem življenju in delu v emigraciji, kar je bilo razumeti kot obtožbo veleizdaje. SDP je sicer dobila na volitvah kar nekaj odstotkov več glasov kot na zadnjih, toda oblikovanje vlade s FDP ni uspelo. Brandt je bil zelo prizadet, tako zaradi volilne kampanje nasprotnikov leta 1965 kot tudi nad odnosom CDU/CSU do njega. Morja je celo mogoče pritrditi tistim njegovim biografom, ki zatrjujejo, da je bil v tem času, torej v prvi polovici šestdesetih let, Willy Brandt najbolj sporen politik v ZRN. Zameril je zlasti to, da so ga hoteli očrniti zaradi njegove preteklosti, ki pa so jo bivšim nacistom, po drugi strani, mirno odpuščali. Njegova prizadetost in razočaranje

nad tem sta bila tako velika, da predvolilnih dogajanj v spominih sploh ne omenja. Leta 1965 pa je bojda izjavil le: »Ta predvolilni boj je pustil rane.« Tako velike, da je takrat celo zagotavljal, da ne bo nikoli več kandidiral za zveznega kanclerja.

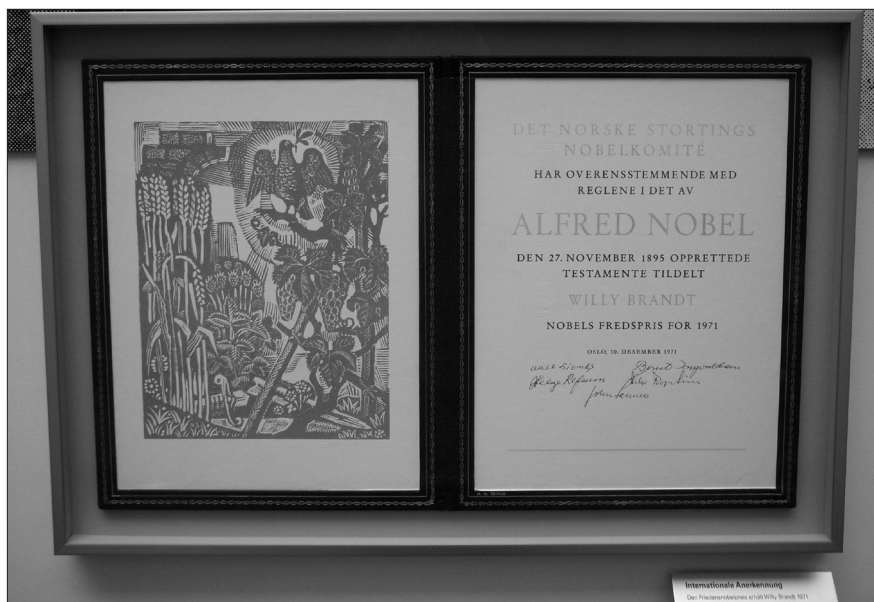
Toda že naslednje leto je kancler Erhard odstopil in oblikovala se je nova vlada, sestavljena iz dveh najmočnejših strank CDU/CSU in SPD, t. i. velika koalicija. Kancler je postal Kurt Georg Kiesinger,⁴⁵ zunanji minister in njegov namestnik pa Willy Brandt. O tem je v spominih zapisal:

Velika koalicija mi ni na noben način prijala. Toda kje bi bilo najti boljše rešitev? ... Med Kiesingerjem in menoj ni bilo nikakršnega prepada, bila pa je distanca, ki sta jo ustvarila različna življenjska pot in različne vsebine življenja ... (Brandt, 2003, 169).

Tako je Willy Brandt skozi velika vrata stopil v izvršno zvezno politiko in v njej ostal vse do odstopa leta 1974.

Da mu vlada velike koalicije nikakor ni bila po godu, je pokazal po zmagi SPD na volitvah leta 1969. Čeprav so mu visoki strankini funkcionarji (Herbert Wehler, Helmut Schmidt) odsvetovali, je oblikoval vlado SDP/FDP. To je storil ne samo zaradi tega, ker so mu rezultati septembrskih volitev to dopuščali, temveč predvsem zato, da bi lahko realiziral načela in cilje svoje zunanje politike. Zanimivo pri tem pa je, da je sam bil popolnoma prepričan, da tudi to pot ne bi postal kancler, če bi desnoekstremistična Nacionaldemokratska stranka Nemčije/Nationaldemokratische Partei Deutschland (NPD) preskočila petodstotno mejo za vstop v parlament. Ker je ostala pod to mejo, so se pri razdeljevanju mandatov njeni glasovi dodeliti drugim strankam. Kakorkoli že, Brandt je leta 1969 postal četrti zvezni kancler ZRN in je sestavil svoj I. vladni kabinet, po predsednikih SPD in FPD imenovan tudi Brandt/Scheelov kabinet. Na čelu mu je ostal do leta 1972. To je bil najbolj intenziven čas izvajanja njegove nove »Ostpolitik«, pripravljanja in sprejemanja tako imenovanih vzhodnih pogodb/Ostverträge. Moto njegove prve vlade je bil »Mi si hočemo upati več demokracije/Wir wollen mehr Demokratie wagen«. Tako je zapisal tudi v svojo vladno izjavo 28. oktobra 1969.

45 Podobno kot so politični nasprotniki poskušali diskreditirati Willyja Brandta, češ da se je v času vojne kot norveški državljani in v uniformi norveškega vojaka boril zoper nemško vojsko, so se leta 1969 spravili tudi na kanclerja Kiesingerja, le da z druge strani. Ko je namreč Kiesinger marca 1969 uradno obiskal Avstrijo, so očitno levičarji po Dunaju raztrosili letake, v katerih so ga označevali kot »starega nacist« z nizko člansko številko 2.633.930. Očitali so mu, da se je med vojno ukvarjal z ariziranjem francoskih radijskih postaj, bil zadolžen za razpečevanje napačnih informacij na zasedenih ozemljih ter s pomočjo domačih nacističnih somišljenikov predvsem v Franciji, Grčiji, Turčiji, na Portugalskem in v Angliji, ustanavljal kvizliške radijske postaje. Po vojni so ga Američani za 18 mesecev internirali. Tenor in namen teh anonimnih letakov se je skrival v zapisani paroli: »Ni mogoče zahtevati, da bodo na Poljskem in Českoslovaškem spoštovali človeka, ki je do zloma Tretjega rajha skrbel za nacistično propagando.« Kakšnega posebnega učinka pa vse skupaj ni imelo. Več v: AUT-ÖStA: AdR/01, BMfA, Sektion II-pol, 1496, Information, 25. 3. 1969.

Fotografija 31: *Brandtova listina o podelitvi Nobelove nagrade za mir je razstavljena v Haus der Geschichte v Bonnu.*

Zlasti jugoslovanska javnost in mediji so se z volilno zmago Brandta in osnovanjem njegove prve vlade v koaliciji s FDP zelo intenzivno ukvarjali. V Berlinu so ugotavljali, da je bilo poročanje medijev izredno naklonjeno zmagi in oblikovanju vlade. Rezultate parlamentarnih volitev so v tisku ocenjevali kot potrditev pravilnosti sodelovanja SPD v veliki koaliciji ter posebej kot rezultat Brandtove »Ostpolitik«, ki je pripeljala do velikih sprememb na državnem vrhu. Številni članki in biografije, bogati s fotografijami, so se ukvarjali z Brandtom osebno in analitiki berlinskega veleposlaništva v Beogradu so zajedljivo pisali celo o tem, da so mediji ustvarili »Brandtov mit kot osebnost čiste preteklosti in aktivnega borca proti fašizmu« ter ga slavili kot »bonskega Johna Kennedyja«. Dodali so še, da je bila po oblikovanju koalicije SPD/FDP ustavljena vsakršna kritika do bonske vladne politike.⁴⁶

Kmalu po nastopu vlade je tudi na zunaj pokazal vsemu svetu, da misli resno. 7. decembra 1970 je v skladu z izvajanjem nove »Ostpolitik« zaradi podpisa Varšavske pogodbe obiskal Poljsko in se z znamenitim poklekom pred spomenikom žrtvam vstaje v varšavskem getu leta 1943 zapisal v zgodovino. V spomin na to dejanje so v poljskem glavnem mestu, na trgu Willyja Brandta, postavili spomenik. To je

46 DE-PAAA: Bestand MfAA, Fiche, C1422/70, *Abschrift einer Information der Botschaft der DDR Belgrad, von 10. 11. 1969 über die Berichterstattung der jugoslawischen Presse zur Bildung und zum Program der Regierung Brandt/Scheel, Berlin, 18. 11. 1969.*

bilo tisto simbolično dejanje popuščanja napetosti, ki je omogočilo sklenitve tako imenovanih vzhodnih pogodb/Ostverträge s Sovjetsko zvezo (Moskovska pogodba, 12. avgust 1970) in Poljsko (Varšavska pogodba, 7. december 1970), sklenitve Grundlagenvertrag z NDR 21. decembra 1972 (ratificirana 11. maja 1973, stopila v veljavo 21. junija 1973), s katero so bili postavljeni temelji odnosov med ZRN in NDR, ter sklenitve pogodbe s Češkoslovaško (Praška pogodba, 11. december 1973). To je bilo simbolično dejanje politike, zaradi katere je bil 10. decembra 1971 nagrajen z Nobelovo nagrado za mir. Če k temu dodamo še prelomna obiska, prvi dve srečanja z vzhodnonemškim predsednikom vlade Willijem Stophom 19. marca 1970 v Erfurtu in med 20.–22. majem 1970 v Kasslu, ter podpis Sporazuma štirih velesil o Berlinu (20. 9. 1971), lahko njegovo obdobje realizacije »Ostpolitik« označimo ne samo kot pomemben prispevek k reševanju nemškega vprašanja, temveč tudi kot pomemben prispevek k popuščanju napetosti v Evropi sploh.

Toda prav njegova nova »Ostpolitik« je bila trn v peti opoziciji CDU/CSU. Nezadovoljen z Brandtovo pa tudi Scheelovo zunanjo politiko, četudi je Brandt zanj dobil Nobelovo nagrado za mir in četudi so njegovo politiko, sicer ne čisto brez rezerve, podpirale zahodne velesile, ter v prepričanju, da se pri tem nezadovoljstvu lahko opre tudi na desno krilo koalicijske FPD, je vodja frakcije CDU/CSU v Bundestagu, Rainer Barzel, 27. aprila 1972 vložil konstruktivno nezaupnico zoper Willyja Brandta. Zveznemu parlamentu je predlagal, da odstavi Brandta in na njegovo mesto postavi njega. Barzelova nezaupnica pa kljub nasprotovanju v vrstah vladne koalicije in kljub samo dvanajstih mandatom »debeli« večini ni uspela: za uspeh je bilo potrebnih 249 glasov poslancev, Barzel je računal na 250 glasov, dobil pa jih je le 247. K uspehu Willyja Brandta naj bi po mnenju poznavalcev nemalo prispevalo tudi dejstvo, da je prebivalstvo ZRN po vsej Nemčiji manifestiralo v njegovo podporo.

Toda njegova vlada v parlamentu ni imela posebno velike podpore, pravzaprav je bila v nekakšni pat poziciji. Nekateri so zaradi opozicije v vrstah lastne koalicije celo menili, da vodi manjšinsko vlado. Pri glasovanju o kanclerjevem predlogu državnega proračuna dan po glasovanju o nezaupnici, 28. aprila 1972, je 247 poslancev glasovalo za predloženi proračun, prav toliko pa proti. Brez proračuna in brez ratifikacije vzhodnih pogodb ni mogel izvajati načrtovane politike. Vodja opozicije Barzel mu je pri tem celo »nespodobno« predlagal, naj odide na eleganten način in sicer tako, da bi ga soglasno izvolili za zveznega predsednika.

Morda je bil to zadnji argument pri odločitvi za nevarno in negotovo avanturo. 20. septembra 1972, torej le nekaj mesecev po komaj dobljeni bitki z opozicijo, se je namreč odločil, da bo v parlamentu sprožil vprašanje zaupnice vladi. Z ministri se je dogovoril, da se bodo glasovanja o njej vzdržali in vlada je »umetno« padla. Brandt

Fotografija 32: *Zahteva po konstruktivni nezaupnici kanclerju Brandtu in čestitke poraženca Barzela.*

je nato uradno zaprosil predsednika ZRN Heinemanna, da razpusti parlament in razpiše nove volitve. Ta je določil za datum novih volitev 19. november 1972. Že velika volilna udeležba na parlamentarnih volitvah, največja v zgodovini ZRN, kar 91.1 odstotna, je kazala na Brandtov uspeh. Brandt, njegova nova »Ostpolitik« in njegova SPD sta dosegli največji volilni uspeh doslej. SPD je dobila kar 45,8 odstotka glasov (prej 32 %) in postala najmočnejša stranka v parlamentu. Tudi FPD se je na volitvah okrepila, dobila je 8,4 % glasov in se ji ni bilo več treba bati za obstoj v parlamentu. Tako je 14. decembra 1972 Willy Brandt drugič postal nemški zvezni kancler, to pot močne in stabilne II. vlade. Sam je bil prepričan, da je prav boj za vzhodne pogodbe odločil volitve v njegovo prid. Tudi v tujini so bili mnenja, da so bile te volitve nekakšen referendum o novi »Ostpolitik« Willyja Brandta in o vzhodnih pogodbah. Nedvomno so se s temi volitvami na široko odprla vrata k njihovi ratifikaciji.

Ob tem pa je treba tudi povedati, da je napredovanje uresničevanja Brandtove nove »Ostpolitik« nedvomno olajšalo tudi dejstvo, da je CK SED 3. maja 1971 odstavil Walterja Ulbrichta kot prvega sekretarja SED in na njegovo mesto postavil Ericha Honeckerja. To se je seveda zgodilo na pritisk Sovjetske zveze. Ta je imela dovolj trmoglavega partijskega in državnega voditelja NDR (ne pozabimo, da je bil edini politik v vzhodnoevropskih državah, ki ga ni zadela destalinizacija in je lahko ostal na vodilnem mestu), ki se je zoperstavljal strategiji Moskve po popuščanju napetosti. Tudi Brežnjev se je često pritoževal nad njegovo aroganco. Vsekakor je sovjetski

politični vrh od Ericha Honeckerja pričakoval bolj poslušno politiko in Brežnjev ga je nedvoumno opozoril, da Sovjetska zveza ne bo trpela izvajanja politike, ki ne bo dogovorjena z njo: »Pri vas imamo enote, Erich. Popolno jasno ti povem, nikoli ne pozabi: NDR ne more obstojati brez nas, Sovjetske zveze, njene sile in moči.« (Haftendorn, 2001, 159 in Hacke, 2004, 177).

Sodobniki dogajanja, politični opazovalci in raziskovalci tistega časa in dogajanja (npr. Egon Bahr) pa so Brandtovo zmago na volitvah novembra 1972 označili ne samo za njegov največji notranjepolitični uspeh, temveč tudi za višek njegovega vzpona. Od tedaj dalje je šlo le še navzdol. Končalo se je z njegovim odstopom, 6. maja 1974, zaradi t. i. afere Guillaume. Kot pa smo že zapisali, so mnogi poznavalci mnenja, da je bila afera le sprožilec odstopa, vzroki za njegovo presenetljivo odločitev pa naj bi bili skriti tudi v njegovem slabem zdravstvenem stanju, poslabšanju gospodarskega prostora zaradi naftne krize in ostri stavki javnih uslužbencev, kar vse naj bi mu zelo zmanjšalo manevrski prostor za reforme in naj bi ga tudi duševno zelo prizadelo.

3.1 Funkcionar SPD, župan zahodnega Berlina, politična ikona, mednarodni pogajalec

Poleg aktivnega delovanja v izvršni zvezni politiki pa je pomembno vlogo v njegovi politični biografiji igralo tudi njegovo udejstvovanje v strankarski politiki in seveda županovanju zahodnega Berlina. Svojo politično pot po drugi svetovni vojni je, kot smo že zapisali, začel v zahodnem Berlinu, ko je kot njegov poslanec leta 1949 prišel v zvezni parlament. Že leta 1950 pa je postal tudi član mestnega sveta/Berliner Abgeordnetenhaus. Temu se je odpovedal šele leta 1971, dve leti po tem, ko je prvič postal kancler. Leta 1955 je kot predsednik mestnega sveta nasledil Otta Suhra, ki mu je dve leti kasneje prepustil tudi mesto župana zahodnega Berlina. V tem mestu je bil zelo popularen, zlasti v času tako imenovane druge berlinske krize leta 1958⁴⁷ in ob začetku gradnje berlinskega zidu leta 1961.

---

47 Druga berlinska kriza ali tudi Berlinski ultimatum se je začel 27. novembra 1958, ko je Nikita Hruščov naslovil na zahodne sile noto, s katero je zahteval, da se zahodni Berlin preoblikuje v posebno politično enoto (Freie Stadt/Svobodno mesto), neodvisno od ZRN. SZ naj bi prenesla svoje zasedbene (tudi vojaške) kompetence v Berlinu na NDR, zahodne sile pa naj bi svoje enote iz zahodnega Berlina umaknile. Berlin naj bi na ta način postal glavno mesto NDR. 14. decembra 1958 so zahodne sile na konferenci v Parizu tak scenarij zavrnile in nekaj dni kasneje ponovno zagotovile, da sodi zahodni Berlin pod varstvo NATO in da se ne odpovedujejo svojim pravicam v tem mestu. 5. januarja 1959 je noto zavrnila tudi vlada ZRN, Willy Brandt kot župan pa je 8. septembra tistega leta postavil štiri temelje nemške politike do Berlina: 1. zahodni Berlin je del svobodne Nemčije; 2. pravice do samoodločbe se Berlinčanom ne smejo krniti; 3. v in za Berlin so odgovorne štiri velesile; 4. pravica do svobodnega pristopa do Berlina. Vsebinsko zelo podobne principe je leta 1961 izrazil tudi ameriški predsednik John Kennedy, druga berlinska kriza pa je pravzaprav trajala vse do leta 1972, ko je bil v juniju podpisan sporazum štirih velesil o Berlinu (de.wikipedia.org, 2013h).

Svojo popularnost je znal politično unovčiti, saj se je na volitvah v mestni svet zahodnega Berlina leta 1958 njegova SPD močno okrepila in dobila več kot 52% glasov, na volitvah 1963 pa je dosegla skoraj 62 % glasov. Brandt je ostal župan zahodnega Berlina do 30. novembra 1966, v letih 1958 do 1963 pa je bil tudi deželni predsednik SPD. V njegov čas županovanja sodi znameniti obisk Johna Kennedyja v zahodnem Berlinu leta 1963, zaznamovan z njegovimi besedami: »Ich bin ein Berliner«. Tudi ameriški predsednik je javno visoko ocenil delo in osebnost Willyja Brandta. Do »svojega« zahodnega Berlina je imel Brandt vedno poseben odnos in bil do njegove problematike posebej občutljiv (glej npr. priprave za prvi obisk v NDR marca 1970).

Po smrti predsednika SPD Ericha Ollenhauerja leta 1964, je bil Brandt v Bad Godesbergu izvoljen za njegovega naslednika, zatem pa še desetkrat vse do zadnje ponovne izvolitve leta 1986. Predsednik nemške socialdemokratske stranke je ostal do leta 1987, od leta 1976 do 1992 pa je bil tudi predsednik socialistične internacionale. Kot predsednik SPD je odstopil 23. marca 1987, potem ko ga je zaradi ponovne nominacije za predsednika ostro kritizirala kandidatka za tiskovno predstavnico stranke, Margarita Mathiopoulos. Zato pa je bil na izrednem strankinem kongresu 14. junija istega leta izvoljen za doživljenjskega častnega predsednika SPD.

Sploh je bil po odstopu s kanclerskega položaja še naprej politično aktiven in to tako na domači kot tudi mednarodni sceni. Doma je veljal za nekakšno politično ikono. Po padcu berlinskega zidu pa je bil eden najodločnejših zagovornikov premestitve državnih ustanov iz Bonna v Berlin in določitve Berlina za glavno mesto združene Nemčije. Na mednarodnem področju je ostal v spominu po svojih pogovorih z Jaserjem Arafatom, Fidelom Castrom, Deng Xiaopingom in Mihailom Gorbačovom pa tudi z Erichom Honeckerjem. Od leta 1977 do 1980 je predsedoval komisiji Svetovne banke z imenom Neodvisna komisija za mednarodna razvojna vprašanja, kratko Komisija sever-jug, ki je svoje delo končala s tako imenovanim Brandtovim poročilom. Ko ga je leta 1978 doletel srčni infarkt, se je za nekaj časa umaknil iz politike, a se že čez nekaj mesecev ponovno vključil v politično dogajanje.

Jeseni 1991 ga je zdravje dokončno izdalo. Odkrili so mu rakav tumor na črevesju, ga dvakrat operirali, vendar mu ni bilo pomoči. Umrl je skoraj natančno dve leti po tem, ko so mu odkrili neozdravljivo bolezen. Preminil je 8. oktobra 1992 ob 16.35 uri v svoji hiši v Unkelu pri Bonnu. Pokopan je v častnem grobu/Ehrengrab na enem od berlinskih pokopališč – Waldfriedhof Zehlendorf, in leži poleg svojega predhodnika na mestu župana zahodnega Berlina, Ernsta Reuterja.

Fotografija 33: *Ehrengrab/Častni grob Williya Branda na Waldfriedhof v berlinskem Zehlendorfu.*

Fotografija 34: *Willy Brandt z Güntherjem Guillaumom (z očali) v ozadju.*

Ker je bil Willy Brandt največji zagovornik nemško-nemškega približevanja med zahodnonemškimi politikami, ga je še toliko bolj prizadelo spoznanje, da mu je sosednja NDR v njegov kabinet uspela vriniti vohuna. Brandt v spominih zagrenjeno pojasnjuje, da si nikakor ni predstavljal, da mu bodo vzhodnonemške oblasti podtaknile agenta, ki se je leta dolgo skrival za konzervativno socialdemokratsko krinko, še posebej, ker se je sam, ob hudem odporu doma, trudil za sprostitvev odnosov med državama (Brandt, 2003, 315–316).

Brandt je odstopil le pet dni po tem, ko je ubral pomembne sadove svoje »Nove vzhodne politike« – tj. pet dni po odprtju stalnega predstavništva ZRN v NDR. Še več, uradno je vlada v NDR izjavila, da je bil Guillaume v času politike popuščanja napetosti kot vohun že »izključen« – kar pa so na zahodu dvomili. Iz Berlina so še zagotavljali, da Brandtov padec ni bil v interesu njihove države, saj so podpirali njegovo vzhodno politiko. Nekdanji vzhodnonemški vodja urada za informiranje tujine (Auslandsaufklärung) Markus Wolf je v svojih spominih, ki so izšli leta 1998, zatrjeval, da Brandtov padec ni bil nikoli v interesu NDR in da ga je tudi Stasi označil za velik spodrseljaj (Wolf, 1998; de.wikipedia.org, 2013i).

Kakorkoli že, nedvomno gre za najbolj odmevno in politično pomembno vohunsko afero v nemško-nemški zgodovini. Günther Guillaume je bil eden od referentov v kabinetu, ki je skrbel za stike s stranko in sindikati, pripravljala urnik terminov in Brandta spremljal na obiskih »na terenu«. Bil je sicer vedno v njegovi bližini, vendar ni sodil med njegove politične zaupnike. Sam Brandt ga je v spominih označil takole:

Ni bil pravi politični sogovornik, temveč le zanesljiv pribočnik; ni bil duhovna veličina, pač pa priden in redoljuben tehnični delavec. Kot sem dal vedeti šefu urada, ga nisem imel ne rad in ne namena dolgo zadržati v svoji bližini. Da bo njegovo razkrinkanje pomenilo konec mojega kanclerstva, nisem vedel, pa tudi slutil ne (Brandt, 2003, 315).

Dne 24. aprila 1974 se je kancler Willy Brandt vrnil z državniskega obiska pri egiptovskem predsedniku Anvarju El Sadatu in alžirskemu predsedniku Huariju Bumedienu. Na letališču Bonn-Koeln sta ga pričakala notranji minister Hans Dietrich Genscher in šef kanclerjevega kabineta Horst Grabert. Brandt se spominja, da je bilo že od daleč videti, da mu imata povedati nekaj posebnega. In povedala sta mu, da so pod utemeljenim sumom vohunstva v jutranjih urah na domu aretirali Güntherja Guillaumea in njegovo ženo Christel. Tistim, ki so ga prijeli, je Guillaume bojda olajšal delo, saj je ob aretaciji sam poudaril, da je »državljan NDR in njen oficir« (prav tam).

Güntherja Guillaumea je vzhodnonemška tajna policija Stasi že leta 1956 poslala v ZRN kot oficirja s posebno nalogo. Izdajal se je za begunca in se vključil v konzervativno krilo nemške socialne demokracije. Leta 1970 je postal sodelavec v uradu zveznega kanclerja, v katerem je bil, kot sem že zapisal, zadolžen pretežno za stike s SPD. Nemški poznavalci trdijo, da je na ta način postal tesen sodelavec zveznega kanclerja, kar pa je Brandt, kot je razvidno iz prej opisane omembe v spominih, močno relativiziral. Na drugi strani pa najdemo tudi trditve, da je bil Guillaume eden redkih v kanclerjevem krogu, ki naj bi ga spremljali tudi v zasebnem življenju in na dopustu (prav tam in de.wikipedia.org, 2013i). Nekateri drugi avtorji pa zatrjujejo, da Günther Guillaume sploh ni bil pomemben in še manj uspešen vohun NDR, temveč je sodil v kategorijo povprečnežev. V dokaz navajajo podatke, da od štiriindvajsetih poročil, ki jih je iz Urada zveznega kanclerja (pod psevdonimom Hansen) med julijem 1969 in aprilom 1974 poslal v vzhodni Berlin, niti eno ni bilo ovrednoteno z najvišjo oceno I (zelo pomembno). Od devetnajstih, ki so jih v vzhodnonemški obveščevalni službi posebej analizirali, je štirinajst poročil dobilo srednjo oceno III (srednja pomembnost) in le pet oceno II (pomembno) (Schreiber, 2003, 79–80).

Brandt odkritju vohuna v svoji bližini najprej ni posvečal velike pozornosti. Güther Guillaume je bil v preiskavi že sredi leta 1973 in o tem je bil kancler obveščen. Toda takrat, maja 1973, so Guillaumea v interesu preiskave pustili na njegovem službenem mestu, Brandt pa je o tem obvestil le najbližje operative sodelavce, ne pa tudi najbližjih svetovalcev, kot je bil na primer Egon Bahr. O resnih dokazih zoper Guillaumea pa sta kanclerja 1. marca 1974 obvestila predsednik Zveznega urada za ustavno varstvo Günther Nollau in notranji minister Hans Dietrich Genscher. Nollau je kanclerju celo napovedal njegovo skorajšnjo aretacijo: v dveh do treh tednih. Toda Brandt je očitno podcenjeval resnost zadeve. Verjel je namreč, da bo afera poniknila (de.wikipedia.org, 2013i). Tako svoje prepričanje je Brandt potrdil tudi v spominih, ko je zapisal: »Da bi njegovo (Guillaumovo, op.p.) razkritje pomenilo konec mojega kanclerstva, si sploh nisem mislil. Gotovo, na kritična vprašanja sem moral biti pripravljen – s strani tiska, s strani opozicije. Toda njim bom kos, sem si mislil. In tudi petnajst let po tem ne morem prikimavati tistim, ki želijo pomiriti svojo vest z izgovorom, da tako ali tako ne bi ostal dolgo predsednik vlade. Ta verzija ni s tem nič bolj pravilna, če so se o tem poenotili interesi iz več strank in iz več kot ene nemške države.« (Brandt, 2003, 316).

Guillaumea je zahodnonemška obveščevalna služba (BND – Bundesnachrichtendienst) odkrila tako rekoč slučajno in zlasti zelo pozno. Že daljnega leta 1956 je namreč Stasi 1. februarja preko kratkovalovnega radijskega oddajnika poslala rojstnodnevne čestitke »Georgu«, 6. oktobra istega leta pa »Chr«. Sredi aprila 1957 so sledile čestitke za »Chr«: »Čestitamo k drugemu moškemu!«, saj se je takrat zakoncema Guillaume rodil sin Pierre. Zahodnonemška obveščevalna služba je ta sporočila sicer dešifrirala, a jih potem le arhivirala. Dokler ni februarja 1973 eden od uradnikov zahodnonemškega Zveznega urada za varstvo ustave preiskoval sume vohunstva na treh drugih primerih in pri teh naletel na ime Guillaume. Njegov kolega ga je opozoril na 17 let stare zapise radijskih čestitk in tako so obveščevalci prišli do zakoncev Guillaume. Opazovali so ju in dobro leto zbirali podatke, dokler ju niso, kot sem že zapisal, 25. aprila 1974 aretirali. Leta 1975 sta bila oba obsojena pred zahodnonemškim sodiščem. Guillaume se je, zato ker mu niso dovolili pogovora z Brandtom, branil z molkom. Zaradi »težke izdaje domovine« so ga obsodili na 13, njegovo ženo pa na 8 let zapor. Odsedela sta kazen do leta 1981, ko so ju zamenjali pri izmenjavi vohunov med NDR in ZRN (de.wikipedia.org, 2013i).

Razkritje vohuna v kanclerjevem kabinetu pa naj ne bi bil edini oziroma najpomembnejši razlog, da je Willy Brandt moral odstopiti. Iz literature, zlasti pa iz

njegovih spominov, je razbrati, da je šlo za širše (strankarsko)politične razloge, saj je bila mnogim v ZRN Brandtova »Nova vzhodna politika« preveč radikalna in je SPD zaradi tega na deželnih volitvah izgubljala glasove. Nekateri v Brandtovi politični okolici (SPD), zlasti Herbert Wehner, so bili mnenja, da bi Willyju Brandtu zaradi depresij, bolezni in težavah z alkoholom zmanjkalo moči za boj v pričakovani ostri medijski kampanji. Morda so tudi pričakovali, da bo SPD z novim neobremenjenim kanclerjem imela večje možnosti za volilni uspeh na zveznih volitvah leta 1976. Podobnega mnenja o širših razlogih za Brandtov odstop je bila tudi vzhodnonemška stran.⁴⁸

Na Brandta so že 1. maja 1974 močno pritiskali. Osebni referent notranjega ministra Genscherja mu je namreč v hamburški hotel Atlantik, kjer je bil na neki prireditvi, prinesel dosje, ki je vseboval izjave zahodnonemških obveščevalcev, zapisane v času preiskave zoper Guillaumea, ki so zadevale Brandtovo zasebno življenje. Očitani so mu alkoholizem in seksualne afere. Prav Guillaume naj bi bil tisti, ki naj bi Brandtu vodil ženske. Da obstajajo takšni očitki, je kanclerju sporočil že zahodnonemški minister za pravosodje in strankarski kolega Gerhard Jahn, ki je podatke dobil iz zveznega tožilstva. Brandt je vse očitke označil za smešne in jih zavrnil. V spominih je namreč zapisal:

Gerhardu Jahnu sem dejal, da je to smešno in da naj sporoči pristojnim organom, da mi zaradi takih govoric ne bo posivel niti en las na glavi ... In kaj je bilo v tem papirju? Proizvod čiste fantazije. Prvič, lepljiva mešanica dogodkov, ki so jih deloma opazovali, deloma pa podtaknili. Drugič pa je šlo za drago prijateljico, s katero sem se leta, brez kakršnegakoli skrivanja dobival in ki je vse drugo kot zaslužila, da so jo spremljali obveščevalci. Ženi dobrega prijatelja so brez čuta in pameti pripesnili afero z menoj ... (Brandt, 2003, 320).

Pojasnil in zavrnil je tudi očitke o aferi z neko skandinavsko novinarko in neko publicistko, ki naj bi ji podaril ogrlico. Priznal pa je tudi: »Zakaj bi zamolčal, da me je hamburška lekcija precej šokirala.« (Prav tam, 321). Bil je zelo deprimiran, nikakor pa ni mislil na samomor, kot se je šepetalo v političnih krogih. Po njegovih besedah so se mu obveščevalci, katerih izjave so bile zapisane v dosjeju, le nekaj dni po njegovem odstopu »v solzah« opravičili in priznali neresničnost izjav, v katere naj bi bili prisiljeni, in da je bilo obremenitveno gradivo zoper njega zbrano že pred njihovim zaslišanjem (prav tam, 321–322).

48 Npr.: DE-SAPMO: DY 30/IV B 2/20/132 – Internationale Verbindungen, *Aktennotiz über das Gespräch zwischen Genossen Erich Honecker und Genossen Josip Broz Tito am Mittwoch dem 13. 11. 1974, 17:00–18:50*. 8 – 11; Schöllgen, 2001.

O odstopu je bilo odločeno na sestanku vrha SPD z vrhom sindikatov 4./5. maja 1974 v Münstereiflu, čeprav je najti tudi trditev, da je zadnjo besedo pri odločitvi imela Brandtova soproga, ki naj bi izjavila, da mora končno vendarle nekdo (Brandt, op.p.) prevzeti odgovornost za afero (de.wikipedia.org, 2013i). Kot je razbrati iz Brandtovih spominov, je glavno vlogi pri pritisku nanj, naj odstopi, igral vodja SPD frakcije v parlamentu, Herbert Wehner. Ta naj bi celo v svoj dnevnik 3. maja 1974 zapisal, da so on in njegovi kolegi prišli do sklepa, da mora nekdo zveznega kanclerja prisiliti, da odstopi. Wehner naj bi bil namreč prepričan, da bi bil Brandt drugače lahko izpostavljen (političnemu) izsiljevanju. Brandt pa se je spominjal, da je bil Wehner na pogovorih 5. maja, kjer so v ožjem krogu razpravljali tudi o kanclerjevem odstopu, zelo zadržan. Dva od njegovih najožjih sodelavcev naj bi ga poskušala odvrniti od nameravanega odstopa, vsi na sestanku prisotni, med njimi tudi njegov kasnejši naslednik Schmidt, pa so bili mnenja, da mora ostati predsednik stranke (Brandt, 2003, 323). Prav Schmidt naj bi bil tisti, ki je najbolj nasprotoval odstopu Willyja Brandta, in naj bi odločno dopovedoval Brandtu, da vohunska afero z Guillaumom nikakor ni razlog za odstop. Prepričan naj bi namreč bil, da so Brandtove depresije tiste, ki so bile povod za odstop. Na drugi strani pa poznavalci te tematike vedo, da ga je Schmidt poskušal odvrniti od odstopa predvsem zato, ker je imel »polne hlače« in ni upal prevzeti mesta zveznega kanclerja (de.wikipedia.org, 2013i).

4.1 Politične posledice razkritja vohuna v uradu zveznega kanclerja

Zvezni kancler Willy Brandt je preko vodje urada zveznega kanclerja zveznemu predsedniku Gustavu Heinemannu 6. maja 1974 ob 23.35 uri poslal na roko napisano odstopno izjavo:

Spoštovani gospod zvezni predsednik!

Prevzemam politično odgovornost za malomarnost v zvezi z vohunsko afero Guillaume in razglašam svoj odstop z mesta zveznega kanclerja. Istočasno prosim, da dovolite, da moj odstop velja nemudoma ter da pooblastite mojega namestnika, zveznega ministra Scheela, da prevzame posle zveznega kanclerja, dokler ne bo izvoljen naslednik.

Z vdanimi pozdravi, Willy Brandt.⁴⁹

⁴⁹ Sehr geehrter Herr Bundespräsident! Ich übernehme die politische Verantwortung für Fahrlässigkeiten im Zusammenhang mit der Agentenaffäre Guillaume und erkläre meinen Rücktritt vom Amt des Bundeskanzlers. Gleichzeitig bitte ich darum, diesen Rücktritt unmittelbar wirksam werden zu lassen und meinen Stellvertreter Bundesminister Scheel, mit der Wahrnehmung der Geschäfte des Bundeskanzlers zu beauftragen, bis ein Nachfolger gewählt ist. Mit ergebenen Grüßen Ihr Willy Brandt (Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013f).

den 6. Mai 1974

Ihr geehrter Herr Bundespräsident!

7/5

Ich übernehme die politische Verantwortung für Fahrlässigkeiten im Zusammenhang mit der Angelegenheit Guillaume und erkläre meine Rücktritt vom Amt des Bundeskanzlers.

Gleichzeitig bitte ich Herrn, Herrn Rücktritt unmittelbar wirksam werden zu lassen und meinen Stellvertreter Bundesminister Scheel, mit der Wahrnehmung der Aufgaben des Bundeskanzlers zu beauftragen, bis ein Nachfolger gewählt ist.

Mit ergebenen Grüßen
W

W. Brandt

Fotografija 35: Odstopna izjava Willyja Brandta, 6. 5. 1974.

Na zasedanju parlamentarne frakcije SPD in v pismu podkanclerju Walterju Scheelu pa je skopo besedilo odstopnega pisma, v katerem je najpomembnejša beseda »malomarnost«, in razloge za odstop natančneje specificiral. V pismu Scheelu je sintagmo iz pisma predsedniku Heinemannu »prevzemam politično odgovornost« preoblikoval v »prevzemam politično (in seveda tudi osebno) odgovornost«. Na zasedanju parlamentarne frakcije svoje stranke 7. maja pa je k vzvodom za odstop dodal še, da je do njega prišlo zaradi »... izkušnje pri opravljanju funkcije, iz mojega

razumevanja nenapisanih pravil demokracije in zato, da ne bi bila uničena moja osebna in politična integriteta ...» (Brandt, 2003, 324–325).

Vzhodni Berlin je novico o odstopu zahodnonemškega kanclerja objavil slabe pol ure kasneje, točno ob 24.00 uri. Naslednjega dne pa so svet obšli posnetki nemške televizije, ki so se po mnenju nemških analitikov trajno vtisnili v kolektivni spomin: na seji socialdemokratske parlamentarne frakcije je njen predsednik Herbert Wehner namreč na Brandtov sedež položil velik cvetlični šopek, Egon Bahr pa je svoj jokajoč obraz zakopal globoko v dlani (de.wikipedia.org, 2013i; Rupps, 2004, 44–47).

Gledano brez emocij je pomenil padec Brandta šok in začasni zastoj v nemško-nemških odnosih. Posledično je to pomenilo, da je Honeckerjeva NDR morala kar nekaj časa čakati na politiko popuščanja Brandtovega naslednika Helmuta Schmidta. Kljub vohunski aferi in Brandtovem odstopu pa se ZRN ni mogla dokončno in brez posledic odpovedati politiki popuščanja, saj bi na ta način zamajala njegov koncept »Spremembe s približevanjem«, na kateri je stala zahodnonemška »nemška politika« ter bi zahodnonemška zunanja politika izgubila notranjepolitično podporo (Haftendorn, 2001, 218 in Hacke, 2004, 251).

Tudi NDR ni bila navdušena nad odstopom Brandta in izbruhom vohunske afere, saj si je vladajoča garnitura vendarle želela približevanja z ZRN. Zato je po njegovem odstopu prišlo do intenzivnih neuradnih stikov med obema državama s ciljem, čim bolj omejiti škodo, ki je nastala zaradi afere. Zahodna Nemčija je tudi na ta način signalizirala vzhodni sosedu, da je pripravljena nadaljevati politiko normalizacije odnosov, vendar pod pogojem, da »v bodoče obveščevalne službe upoštevajo določene meje«. Istčasno je svarila pred »daljnosežno obremenitvijo medsebojnih odnosov, če v Berlinu ne bodo skrbeli, da se kaj takega v bodoče ne bo več dogajalo« (de.wikipedia.org, 2013i).

Menili so, da je afera sicer povzročila določene spremembe v odnosu do NDR in da so mednemški odnosi zaradi nje utrpeli škodo, toda ne glede na to sta državna sekretarja Gaus in Kohl (NDR) nastopila svoji službi v 2. maja 1974 odprtih stalnih predstavništvi v obeh državah (Schwarz (ur.), 2005: Dokument 186, Gespräch des Bundeskanzlers Schmidt mit Staatspräsident Tito 24. 6. 1974, 810).

V vladajoči bonški koaliciji so se seveda trudili, da bi afera povzročila čim manj političnih pretresov in posledic. Še posebej po tem, ko je 5. junija 1974 opozicija CDU/CSU v Bundestagu zahtevala ustanovitev parlamentarne preiskovalne komisije, ki naj bi ugotovila, kako je bilo mogoče, da je imel Guillaume dostop do zaupnih dokumentov. Zahteva je vsebovala kar 14 vprašanj, ki naj bi pripeljale do tega odgovora. Naslednji dan so sicer v parlamentu zahtevo, s samo enim glasom

proti, sprejeli, ko pa je 20. junija 1974 začela z delom, se po enodnevnem zasedanju niso mogli poenotiti o tem, kaj naj bi komisija sploh preiskovala. Člani CDU so zahtevali preiskavo samo o » aferi Guillaume«, toda SPD in FDP sta jih preglasovali z zahtevo, da naj se raziskuje vse podobne afere od leta 1949 dalje:

Težišča preiskave bodo, skladno z obema zahtevama, tudi kriteriji, pod katerimi – prav tako od 1949 dalje – so v kanclerjevem uradu in notranjem ministrstvu zaposlovali uslužbence in v katerih primerih je pri teh zaposlitvah prišlo do kršenja varnostnih predpisov.« (Schwarz (ur.), 2005: Dokument 159, opomba 2, Gespräch des Bundeskanzlers Schmidt mit dem amerikanischen Botschafter Hillenbrand, 677–678).

Delo komisije se je na ta način razvodenelo.

4.2 Odstop Willyja Brandta tudi tema na obisku Josipa Broza Tita v NDR novembra 1974

O Brandtovem odstopu je bilo govora tudi med obiskom jugoslovanskega predsednika Tita (bil je najmanj njegov podpornik, če ne celo (politični) prijatelj) pri predsedniku CK SED NDR, Erichu Honeckerju.

Potem ko je Tito 24.–27. junija 1974 obiskal ZRN, je bil s številno delegacijo, od 12. do 15. novembra 1974, tudi na obisku v NDR. Kot je bilo v NDR v navadi, je bil sprejem veličasten, Tito pa odlikovan z najvišjim odlikovanjem Vzhodne Nemčije, redom Karla Marxa, in sicer »za desetletja trajajoče neumorno delovanje in aktivno zavzemanje za mir, socializem in prijateljstvo med narodi, za njegove velike zasluge pri razvoju in poglobljanju tesnih in prijateljskih odnosov med SED in ZKJ, NDR in SFRJ«. Tudi Tito je Ericha Honeckerja in Willija Stopha odlikoval z najvišjim jugoslovanskim odlikovanjem za tujce, redom Jugoslovanske velike zvezde. Kot je bilo takrat v navadi za vzhodnonemški režim pa tudi za druge podobne režime, so tudi vsi člani jugoslovanske delegacije dobili »primerno«, vnaprej predvideno darilo. Tako je

Tito dobil lovsko puško in elektronske orgle, Jovanka kavni servis iz Meissner porcelana (moderno obliko), Milka Planinc servis za črno kavo tudi iz Meissner porcelana, Miloš Minić kamero (dobro), Vojo Srzentić jedilni servis (kakovostni porcelan), Blagoje Popov škaflo za jedilni pribor (pozlačena), namizni prt (zaščiten pred madeži) ...⁵⁰

Pred obiskom so oktobra 1974 v SED pripravili obširno informacijo o notranji in zunanji politiki Jugoslavije ter o razvoju odnosov med SED in ZKJ ter NDR

50 DE-SAPMO: DY 30/IV B 2/20/ 132, Internationale Verbindungen. Cel fascikel je posvečen samo Titovemu obisku.

in SFRJ.⁵¹ Posebej podrobno so Honeckerju pripravili poglavje o »Odnosih med SFRJ in imperialističnimi silami, posebej z ZRN«. Iz natančnega pregleda odnosov z ZRN izstopajo nekateri poudarki. Tako so posebej izpostavili, da tečejo odnosi med obema državama kontinuirano, torej ne glede na desetletno prekinitev odnosov zaradi uporabe Hallsteinove doktrine, in da se SFRJ trudi izgraditi tako stike med ZKJ in SPD, kot tudi med državama. To je bil tudi namen Titovega junijskega obiska v Bonnu. Opazili so tudi, da obstajajo tesni odnosi med posameznimi nemškimi zveznimi deželami in jugoslovanskimi federalnimi republikami. Honeckerja so opozorili, da želja po izgradnji odnosov ni samo enostranska, torej jugoslovanska, temveč da se tudi ZRN trudi ohraniti vpliv v Jugoslaviji in ga še povečati. Glede na to, da je ZRN največji gospodarski partner Jugoslaviji, ima zato dobre možnosti, so bili prepričani vzhodnonemški politični analitiki. Honeckerju so natančno poročali o višini zunanje trgovinske izmenjave (1 milijarda dolarjev), višini (300 + 700 milijonov nemških mark) in obliki tako imenovane »Kapitalhilfe« ter kako je do nje sploh prišlo. Nadalje so poročali o 500.000 delavcih (gastarbajterjih), ki delajo v ZRN, turizmu v Jugoslaviji, kjer so nemški turisti najštevilnejši, podpora ZRN Jugoslaviji pri približevanju EGS, želji Jugoslavije, da bi se povečale zahodnonemške investicije in industrijsko sodelovanje, v obeh državah pa naj bi bil zaznaven tudi interes, da se v državah v razvoju povežeta politična moč Jugoslavije z gospodarsko močjo ZRN, s tem naj bi oboji imeli gospodarske koristi.

Vzhodnonemški analitiki so v nadaljevanju opozarjali, da se v Jugoslaviji ukvarjajo tudi z idejo, da bi ta zahodnonemški prevladujoči gospodarski status zmanjšali z gospodarsko izmenjavo med socialističnimi državami in državami v razvoju, vendar so bili do tega skeptični. Ne samo, da so bili prepričani, da želi ZRN preko gospodarske prevlade zgraditi svoje ideološke politične pozicije, SFRJ naj bi ji pri tem pomagala, saj naj bi bile v njej razširjene »iluzije o vlogi SPD in o ciljnih vzhodne politike ZRN« (prav tam, 11).

Še bolj kritični do Jugoslavije so bili pri oceni jugoslovanskega odnosa do zahodnega Berlina. Pri tem vprašanju naj bi Jugoslavija sledila izključno svojim političnim in ekonomskim interesom. Na deklarativni ravni naj bi zastopala stališča Sovjetske zveze, NDR in drugih »bratskih socialističnih držav«, v praksi pa se teh načel, tako kot vedno doslej, ni držala. Kot primer so navajali direktno letalsko povezavo zahodni Berlin – Jugoslavija. Ta naj bi delovala nemoteno, kljub protestom NDR, da na ta način krši suverenost in zračni prostor NDR. Na drugi strani pa so pohvalili jugoslovansko politiko, ki je izjavljala, da noče na noben način kršiti določil

---

51 Prav tam, *Information über die Innen- und Aussenpolitik der SFRJ sowie über die Entwicklung der Beziehungen zwischen SED und BaKJ, DDR und SFRJ*. 32 strani + priloge in 6 biografij.

sporazuma štirih velesil o zahodnem Berlinu.⁵² Poudarili so, da je treba pozitivno ocenjevati jugoslovansko zavračanje zahodnonemških zahtev, da bi v sporazum o »Kapitalhilfe« prišla tako imenovana »Westberlin-Klausel«.⁵³

Stanje odnosov med SFRJ in NDR so vzhodnonemški politiki pogojevali z odnosom Jugoslavije do SZ in drugih socialističnih držav. Ker so se ti izboljševali, so analitiki SED videli tudi dobre možnosti za izboljšanje odnosov med NDR in SFRJ, katerih prelomnico so zaznali v obisku jugoslovanskega predsednika Izvršnega sveta Džemala Bijedića v NDR. Napredek se je pokazal še posebej na gospodarskem področju, deloval je namreč Gospodarski komite/Wirtschaftskomitee NDR/SFRJ, pa tudi odnosi na drugih področjih javnega življenja so se popravljali – odnosi med mesti, med družbenopolitičnimi organizacijami, na kulturnem in znanstvenem področju, na področju masivnih medijev itd.

Toda vse to je bilo na nizki ravni. Samo za primer navajam, da se je leta 1974 nadaljevala izmenjava turistov, ki so jo s strani NDR prekinili leta 1968, ko so bili ponovno navezani diplomatski stiki med ZRN in Jugoslavijo. Izmenjava turistov je bila seveda številčno omejena in zapisana v zadevnem sporazumu, do konca oktobra pa je v Jugoslavijo od dovoljenih 2500 turistov prišlo dobrih 1500, v NDR pa od načrtovanih 750 le 250 Jugoslovanov (prav tam).

Domala vse zapisano je prišlo tudi v skupni komunike ob koncu Titovega obiska v NDR. Še zlasti dejstvo, da so odnosi med državama odvisni od odnosov SFRJ do SZ in drugih vzhodnih držav. Brandtovo »vzhodno politiko« pa so očitno ocenjevali kot svoj uspeh, saj so v komunike po visoko zvenečih besedah o boju za mir, sodelovanju in zaupanju v Evropi, zapisali:

... V tej zvezi obe strani podčrtujeta velik pomen pogodb Sovjetske zveze, Ljudske republike Poljske, Češkoslovaške socialistične republike, Nemške demokratične republike in Zvezne republike Nemčije, kakor tudi sporazum štirih velesil z dne 3. septembra 1973 ... (Prav tam).

Tudi sicer sta obe strani obisku Tita v NDR pripisovali veliko pomembnost in ga ocenjevali kot pomemben prispevek k »utrjevanju prijateljskih odnosov med NDR in SFRJ.«⁵⁴

52 Gre za sporazum o statusu Berlina in o odnosu med tako imenovanim Velikim Berlinom/Gross Berlin in zahodnim Berlinom iz septembra 1971, ki sodi v kontekst vzhodnih pogodb/Ost-Verträge. Pogajanja o sporazumu so se začela 26. marca 1970 in se zaključila z njegovim podpisom septembra 1971.

53 Pri »Westberlin-Klausel« gre za zahtevo ZRN, da se zahodni Berlin prizna kot sestavni del te države in ne kot razdeljeno glavno mesto NDR. Torej naj bi imel zahodni Berlin status posebne federalne enote ZRN. V sporazumu, ki so ga podpisali 10. decembra. 1974, je ta klavzula vendarle prišla (prav tam).

54 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 878/76, *Vermerk über ein Gespräch Genossen Dr. Kohl mit dem Botschafter der SFRJ in Bonn, Genossen Budimir Lončar, am 2. 12. 1974.*

4.3 Erich Honecker o razlogih za Brandtov odstop

Za naslovno problematiko je mnogo bolj kot razvoj splošnih odnosov med NDR in Jugoslavijo pomembno dejstvo, da je do Titovega obiska prišlo le nekaj mesecev po tem, ko je zaradi vohunske »afere Guillaume« s kanclerskega položaja odstopil Willy Brandt. Govorice o tem, ali je bil to res razlog za odstop ali ne morda notranji strankarski boji ali celo kaj bolj vsakdanjega, kot je pretirana Brandtova ljubezen do alkohola, se nikakor niso polegale. Na pogovoru na štiri oči, ki sta ga imela Tito in Honecker 13. novembra 1974, med 17.00 in 18.50 uro, je tekla beseda tudi o tem vprašanju.⁵⁵ Temo je v kontekstu odnosov med NDR in ZRN načel jugoslovanski predsednik, Honecker pa je o njej na široko in razburjeno govoril ter postavil odstop Brandta v popolnoma drugačno luč, kot je bila uradno razglašena:

... Tovariš Tito je informiral v povezavi s tem (prispevkom NDR k normalizaciji odnosov z ZRN, op.p.) na svojem zadnjem obisku v ZRN. Pojasnil je, da je dobil vtis, da bo Schmidt nadaljeval vzhodno politiko, ki jo je začel Brandt. Vprašal je, ali lahko E. Honecker to potrdi. O Brandtu je dobil vtis, da je zelo prizadet. J. Tito je vprašal, kakšno vlogo ima pri tem primer 'Guillaume'. E. Honecker je predstavil stališče NDR do odstopa Brandta s položaja zveznega kanclerja. Opozoril je na volitve v Hamburgu, na katerih je SPD izgubila več kot 10 % glasov, pa tudi na volitve v vrsti drugih dežel, kjer se je slika ponovila. Izguba glasov različnih slojev volivcev je na začetku leta 1974 povzročila zaostritev nasprotovanj v vodstvu SPD in v SPD sami. Ljudje kot Schmidt, von Dohnanyi in Wehner, so očitno nastopili zoper Brandta in njegov stil vodenja. Schmidt sam je izjavil, da je do oblikovanja nove vlade prišlo 'pet minut pred dvanajsto' s ciljem, da se zaustavi nazadovanje SPD in zagotovi socialno-liberalni koaliciji zmago na zveznih volitvah 1976. Brandtova trditev, da je bila afera Guillaume vzrok za njegov odstop, je E. Honecker označil kot pravljico. Prav nasprotno, brez podpore NDR bi zveznega kanclerja Brandta že dolgo ne bilo več.⁵⁶ E. Honecker je označil vlogo zvezne obveščevalne službe kot nadaljevanje prejšnjega oddelka 'Fremde Heere Ost' v hitlerjanskem generalštabu. Ta oddelek je

55 DE-SAPMO: 30/IV B 2/20/132 - Internationale Verbindungen. *Aktennotiz über das Gespräch zwischen Genossen Erich Honecker und Genossen Josip Broz Tito am Mittwoch dem 13. 11. 1974, 17:00 – 18:50.* 12 strani, str. 8 – 11.

56 Morda je imel pri tem v mislih tudi dogajanja v zvezi s tako imenovano afero Steiner-Wienand, povezano z nezaupnico CDU/CSU Brandtu aprila leta 1972. Takrat naj bi Wienand (SPD) s 50.000 DM podkupil Steinerja (CDU), da je glasoval proti zaupnici. Kljub natančnim preiskavam se nikoli ni ugotovilo, ali je to bila resnica, po združitvi Nemčij pa je prišlo na dan, da je bil Wienand dolgoletni agent NDR (Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2013g).

po drugi svetovni vojni pod poveljstvom generala Gehlena⁵⁷ prišel pod okrilje Američanov in zanje vohunil v socialističnih deželah. Kasneje je bil podrejen zveznemu kanclerju. Zvezna obveščevalna služba je iz proračuna dobivala letno 100 milijonov mark. V sedanjem preiskovalnem odboru bonskega parlamenta so prišle na dan zanimive stvari, tako npr. vohunjenje vseh vodilnih osebnosti Zvezne republike, kot tudi sodelovanje številnih novinarjev Zvezne republike z obveščevalno službo. Toda to omenjam samo mimogrede. Tovariš Tito zna prav tako dobro kot tovariš E. Honecker, oceniti delo imperialističnih obveščevalnih služb. Očitno je, da so zahodne obveščevalne službe pri padcu Brandta igrale določeno vlogo. Odločilno pa je tudi dejstvo, da je Zvezno republiko prvič v svoji zgodovini pretresa globoka ekonomska kriza, ki ima seveda tudi svoje politične posledice.

E. Honecker je v tem kontekstu opozoril na rezultate volitev v Hessnu in na Bavarskem in ugotavljal, da bi lahko vlada Schmidt/Genscher ob odločnem boju zoper draginjo, inflacijo in za zagotavljanje delovnih mest – ta čas je prvič okrog milijon brezposelnih in delno zaposlenih v ZRN – ponovno pridobila volivce, kar bi pomenilo, da bi ostala na oblasti tudi po letu 1976. Kar pa bi zadevalo Brandta, ne bi rad nič več dodal – očitno je njegovo zdravje načeto zaradi mnogo prevelikega uživanja alkohola, čemur je pritrjeval tudi J. Tito ...⁵⁸

Nekoliko drugačno stališče o vzrokih odstopa kanclerja Willyja Brandta je imel avstrijski veleposlanik v Bonnu Gredler, ki je odstop analiziral v kontekstu dejstva, da z njim ni imel ravno čestih stikov. Kancler Brandt naj bi se namreč v stikih z Dunajem, kjer je imel strankarskega kolega in osebnega prijatelja Bruna Kreiskega, posluževal bolj neposrednega telefonskega stika kot stikov preko avstrijskega veleposlaništva. Gredler je bil kljub temu prepričan, da »afera Guillaume« ni bila najpomembnejša pri takšnem in zlasti pri tako hitrem odstopu nemškega kanclerja. Po njegovem mnenju naj bi se mnogo dogajalo v zakulisju nemške socialne

57 Reinhard Gehlen je bil rojen 3. aprila 1902 v Erfurtu. Zaključil je vojaško šolanje in je v času tretjega rajha postal general. V letih 1942–1945 je bil vodja oddelka »Fremde Heere Ost« v generalštabu nemške vojske in pristojen za ruski oficirski zbor. Tik pred koncem vojne je Gehlen mikrofilmal vse gradivo svojega oddelka. Leta 1945 so ga aretirali, naslednje leto pa ga je vojaško sodišče spoznalo za »neobremenjenega«. Z odobritvijo ZDA je kot vojaški strokovnjak Reinhard Gehlen organiziral Obveščevalno službo v tujini/Auslandnachrichtendienst s projektnim imenom Organizacija Gehlen/Organisation Gehlen. Leta 1947 je organizacijo prestavil v Pullach pri Münchnu. Leta 1955 jo je prevzela vlada Konrada Adenauerja. Dne 1. aprila 1956 je Organizacija Gehlen začela delovati z uradnim imenom Bundesnachrichtendienst (BND)/Zvezna obveščevalna služba in je bila, kot služba, podrejena Uradu zveznega kanclerja/Bundeskanzleramt. Gehlen je umrl 8. junija 1979 v kraju Berg am Stemberger See.

58 DE-SAPMO: 30/IV B 2/20/132 – Internationale Verbindungen. *Aktennotiz über das Gespräch zwischen Genossen Erich Honecker und Genossen Josip Broz Tito am Mittwoch dem 13. 11. 1974*, 17:00–18:50, 11.

demokracije, pri Brandtovem odstopu pa naj bi vidno vlogo odigral Herbert Wehner. Sicer pa je ocenjeval, da je bila bolezen tista, ki je zaznamovala kanclerjev odstop. Že nekaj mesecev naj bi se kazala njegova fizična in duhovna utrujenost pa tudi otrplost. Po njegovem mnenju je bilo zelo mogoče, da je vohunska afera bila le povod za »eksplozijo v njegovi okolici«, zavedal pa naj bi se tudi neuspeh svoje politike, predvsem svoje »Ostpolitik«.

Avstrijski veleposlanik je bil namreč prepričan, da je »afera Guillaume« razblinila iluzije, ki si jih je Brandt pričaral s svojo politiko sprave in približevanja k vzhodnim državam. Na drugi strani pa naj ne bi uspel niti z demokratizacijo družbe doma, kot si je to sam predstavljal in jo tudi obljubljal. Demokratizirati ni uspel niti svoje stranke. Nasprotno, njegovemu stalnemu in potrpežljivemu trudu po integraciji v lastnih vrstah so se uprle radikalne sile. Te so izrabljale volilne poraze SPD zato, da bi iz nje napravile levo socialistično stranko. Gredler je zatrjeval, da so notranjepolitični neuspehi še bolj kot zunanjepolitični prispevali k padcu Brandta: preveč načrtovanih reform, inflacija, višanje cen, slaba gospodarska politika ...

Avstrijski diplomat očitno ni bil kdo ve kako naklonjen Brandtu. Kljub temu pa je zapisal, da je njegov stil vladanja »človeško simpatičen in zaznamovan z dobrnamernimi impulzi«. Dodal pa je, da se je dobro politično razpoloženje, ki je prevladovalo ob dodelitvi Nobelove nagrade in ob neuspelem poskusu zrušitve njegove prve vlade, spomladi 1974 sprevrglo v svoje nasprotje. Vohunsko afero naj bi si »zakuhal« kancler sam, je še razbrati iz veleposlanikovega poročila. Celo mnogi iz kanclerjevega urada naj bi namreč menili, da je pogoj za politični uspeh več vedenja in občutka o človeški naravi. Dobra vera ne pomaga dosti, so še zatrjevali kanclerjevi sodelavci in se ob tem spominjali kanclerja Adenauerja, ki je bil poln nezaupanja do sodelavcev. V zadnjih mesecih se je po mnenju avstrijskega veleposlanika še bolj jasno pakazalo njegovo pomankanje odločnosti pri reševanju problemov. Prepričano je zato trdil, da padec »mirovnega kanclerja/Friedenskanzler« ni bilo delo njegovih nasprotnikov, temveč delo njegovih lastnih ljudi. Posebej je tu izpostavil njegovega naslednika Helmuta Schmidta.⁵⁹ Njegova opazovanja so bila, kot vemo danes, v veliki meri točna.

V zapisano je do te mere verjel, da je v nadaljevanju napovedal, da Brandt tudi predsedstva SPD ne bo dolgo ohranil, kar pa se ni uresničilo. Gredler je bil mnenja, da je Brandt sicer užival med ljudmi veliko podpore, toda ko ga je zapustila »fortuna«, se je tudi podpora bistveno zmanjšala. Svoje mnenje je podkrepil z rezultati mnenjske ankete, ki je pokazala, da je tretjina respondentov pričakovala, da bo

59 AUT-ÖStaA: AdR, BMfA, Pol/74, BRD 22, 2194. *Pismo veleposlanika Gredlerja zunanjemu ministru, Zum Rücktritt von Bundeskanzler Brandt, 28. 5. 1974, 1–4.*

prevzem oblasti s strani Schmida imel pozitivne posledice, prav tako je bila ena tretjina mnenja, da je Schmidt prav tako sposoben kot Brandt, zgolj 11% pa je z menjavo kanclerja pričakovalo poslabšanje položaja v državi. Svoje pismo/poročilo zunanjemu ministru Rudolfu Kirchschrägerju je končal s pomilovalnimi besedami: »... Brandt je bil očetovska figura ... Kot takega ga je novembra 1972, direktno ali indirektno preko FDP, volila jasna večina. Toda morda je čas očetovskih figur, vsaj kar zadeva kanclerski položaj v Zvezni republiki, minil. Brandtov čas je zagotovo.« (Prav tam, 5). Gre za pomilovalne besede, ki pa v mojem vrednostnem kanonu pomenijo veliko priznanje za politiko in delo Willyja Brandta.

Kakorkoli, nesporno je dejstvo, da je vohunska afera zabila zadnji žebelj v politično krsto enega največjih nemških zveznih kanclerjev.

5 Ponovna navezava diplomatskih stikov med ZRN in Jugoslavijo

5.1 Na poti do pogajanj o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov

Od prekinitve diplomatskih odnosov med ZRN in Jugoslavijo kot posledice implementacije tako imenovane Hallsteinove doktrine, 19. oktobra 1957, sta interese obeh držav zastopali izbrani tuji diplomatski predstavništvi. V Bonnu je jugoslovanske interese zastopalo veleposlaništvo kraljevine Švedske, v Beogradu pa nemške interese veleposlaništvo republike Francije. V okvirih obeh so delovale skupine diplomatov, imenovane Zastopstvo države zaščitnice/ *Schutzmachtvertretung*. Odnosi med ZRN in Jugoslavijo so bili na diplomatsko-politični ravni sicer hladni in uradnih stikov domala ni bilo, zato pa je sodelovanje na gospodarskem področju in v vsakdanjem življenju teklo dalje. Zahodnonemška politika v začetku šestdesetih let nikakor ni odstopala od svoje politike, naravnane proti razširjanju priznanja in vpliva NDR v svetu. Drugo nemško državo so striktno označevali kot SBZ (*Sowjetische Besatzungszone*/Sovjetska okupacijska cona). Na ta način so tudi na terminološki ravni hoteli poudariti, da njenega obstoja ne priznajo, zlasti pa ne pravice, da lahko tudi ona zastopa interese nemškega naroda. Še na začetku leta 1966 je bil eden od temeljev zahodnonemške politike »izolacija SBZ«. Ko je namreč zahodnonemški državni sekretar Karl Carstens v začetku januarja 1966 v šestdesetih tezah povzel rezultate posvetovanja zahodnonemških veleposlanikov o tako imenovani »Deutschlandpolitik/ Politiki o Nemčiji« (posvetovanje je bilo konec decembra v Bonnu), je o izolaciji NDR zapisal tole:

Izolacija SBZ pomeni, da bomo SBZ pozorno, povsod tam, kjer poskuša prodreti, korak za korakom, potiskali nazaj in poskušali mobilizirati naše zaveznike, da nas pri tem podprejo. To na primer pomeni: tistim državam, v katerih ima cona svoje trgovinsko predstavništvo, bomo preperečili, da v coni odpro svoj konzulat. Seveda je samo po sebi umevno, da bomo storili vse, da bi preperečili vzpostavitev diplomatskih odnosov med drugimi državami in cono, ali da bi se že obstoječa poslaništva (Jugoslavija) spremenila v veleposlaništva. Poskušali bomo preperečiti, da bi druge vlade sprejemale Ulbrichta ali vladne delegacije cone ... (Schwarz (ur.), 1997: Dokument 21, *Aufzeichnung des Staatssekretärs Carstens*, 27. Januar 1966, 86).

Kljub temu je bilo sredi šestdesetih let mogoče ugotoviti, da so se na obeh straneh začela previdna politična tipanja v smeri izboljšanja odnosov in ponovne navezave diplomatskih stikov. V začetku septembra 1964, tik pred obiskom Walterja

Ulbrichta v Jugoslaviji (19. in 20. 9. 1964), je na »tajno misijo« v Beograd pripotoval nemški državni sekretar Rolf Lahr in se 4. septembra popoldne v hotelu Metropol za dve uri in pol srečal z jugoslovanskim državnim sekretarjem Markom Nikezićem. O tem srečanju je zunanjemu ministrstvu napisal obširno poročilo, v katerem je najprej zelo pohvalno ocenil Nikezića kot sogovornika: »... Nikezić je sogovornik povsem zahodnega habitusa, inteligenčen, odprt, brez kompleksov in tabujev, dobro posluša in nikoli ni v zadregi z argumenti ...« (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 243, *Aufzeichnung des Staatssekretärs Lahr*, 8. 9. 1964, 1001–1003). V nadaljevanju pa je poročal o vsebini pogovora. Ta se je v prvi vrsti vrtel okoli gospodarskih vprašanj. Nikezić je zlasti vztrajal na vprašanjih, povezanih z odškodnino žrtvam nacizma (*Wiedergutmachung*), tako da neposredno o obnovitvi diplomatskih odnosov sploh ni bilo govora (prav tam in Janjetović, 2007, 56). Toda kljub temu je bilo vsaj na jugoslovanski strani čutiti željo po približevanju. Nikezić je namreč sogovorniku zagotavljal, da Beograd ne bo ustregel Ulbrichtu, če bi ta predlagal povišanje ranga diplomatskih predstavništev iz poslaništva v veleposlaništvo; nemškega vprašanja naj bi tudi ne načenjali na konferenci neuvrščenih v Kairu oktobra 1964; cilj jugoslovanske zunanje politike pa naj bi bil popuščanje napetosti v svetu tudi s pozitivno politiko do obeh nemških držav (prav tam). Vse to so bile izjave, ki so jih v Bonnu radi slišali, kljub temu pa so bili to zadnji politični pogovori na tej ravni in o teh zadevah do leta 1967 (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 15, *Gesprache des Bundesministers Brandt mit dem französischen Außenminister Couve de Murville in Paris*, 13. 1. 1967, 85–86).

Na drugi strani so bili jugoslovanski odnosi z NDR kljub uradnim diplomatskim odnosom in tudi siceršnjim stikom formalistični, zlasti pa jugoslovansko vodstvo ni popuščalo »prijateljskim« pritiskom po razširitvi stikov in spremembi statusa diplomatskih predstavništev v obeh državah. To je namreč že spomladi 1966 zaznalo tudi nemško/francosko »Predstavništvo države zaščitnice« v Beogradu. V svojih poročilih marca in aprila tistega leta so zahodnonemški diplomati v Beogradu ugotavljali, da se je odnos Jugoslavije do ZRN po obisku Tita v NDR junija 1965 kljub načelni jugoslovanski podpori sovjetske teze o obstoju dveh nemških držav izboljšal. Zlasti so ugotavljali, da je postala jugoslovanska politika do ZRN manj agresivna, zmernejša in bolj zadržana. Posebej pa jim je bilo všeč, npr. Ministerialdirigentu dr. Hansu Rueteju, da Jugoslavija zavrača zahteve NDR po spreminjanju statusa diplomatskih predstavništev v obeh državah.⁶⁰ Pred obiskom Tita v NDR pa so

60 DE-PAAA: Bestand 150/ 1966, Band 73, 1. – 15. 4. 1966. *Jugoslawisches Verhalten gegenüber der BRD, Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Ruete*, 13. 4. 1966, 1.

Najbrž so zahodnonemški diplomati, ki sem jih citiral v besedilu, pri ocenjevanju politike Jugoslavije do ZRN po obisku Tita v NDR, imeli na voljo še kakšne druge informacije, ki so bile skrite očem javnosti in so dovoljevale bolj optimistične ocene.

bili v Bonnu manj optimistični in bolj ostri do jugoslovanske politike do NDR. Ko je Tito denimo aprila 1965 obiskal Alžir in še istega meseca Norveško, je bonsko zunanje ministrstvo svojima veleposlanikoma v teh državah poslalo telegram, s katerim je njima in drugim diplomatskim predstavnikom ZRN v tujini prepovedalo udeležbo na uradnih prireditvah v čast predsednika Tita. Svojo odločitev pa so utemeljevali prav z nesprijemljivo jugoslovansko politiko do NDR.⁶¹

Tito je obiskal NDR med 9. in 14. junijem 1965, na poti iz Prage. Po poročanju slovenskega časopisja (*Delo*, Ljubljana, od 9. do 16. junija 1965) je obisk potekal na običajni protokolarni ravni in ni bilo zaznati kakšnih posebnosti. Največ sta oba državnika, Tito in Ulbricht, govorila o gospodarskem, trgovinskem in znanstvenem sodelovanju. Med ideološko-političnimi temami sta se poleg sodelovanja med partijama dotaknila tako svetovnih tem kakor tudi nemškega vprašanja in odnosa do ZRN. Iz objavljene skupne izjave o obisku ni razvidno, da bi bil odnos Jugoslavije do ZRN kaj boljši oziroma da bi bil ton ocenjevanja njene politične dejavnosti kaj omiljen. Oba državnika sta namreč podpisala izjavo, v kateri ugotavljata, da je dejavnost militarističnih in revanšističnih sil v ZRN stalna in še narašča, da želijo v ZRN revidirati rezultate druge svetovne vojne in se dokopati do jedrskega orožja. Obe strani sta se tudi strinjali, da je treba »skupaj z drugimi miroljubnimi silami nastopiti proti tej nevarnosti.« Obenem se je Jugoslavija spet trdno postavila za tezo o obstoju dveh nemških držav, vendar se tudi zavzela za normalizacijo položaja v zahodnem Berlinu. V skupni izjavi o tem piše:

Obe državi se strinjata, da je mogoče mir in varnost v Evropi zagotoviti samo ob upoštevanju obstoječih odnosov v Evropi in realnosti obstoja dveh suverenih nemških držav z različnim družbenim in političnim sistemom. To je važen pogoj za miroljubno sporazumevanje in postopno zbliževanje dveh nemških držav. Obe strani sta tudi poudarili potrebo po normalizaciji položaja v zahodnem Berlinu. Hkrati sta poudarili, da so poskusi ignoriranja ali izoliranja Nemške demokratične republike ne-realni in škodljivi. V tej zvezi sta obsodili Hallsteinovo doktrino kot politiko pritiska in izsiljevanja v mednarodnih odnosih ... (*Delo*, 1965, 4).

Po drugi strani pa je pristojni oddelek II A 5/214 v bonskem zunanjem ministrstvu za državnega sekretarja napisal obširno analizo Titovega obiska v NDR, v kateri ni ugotovil nobene večje spremembe v (negativnem) odnosu oz. retoriki jugoslovanske politike do ZRN. Pravzaprav nasprotno, uradniki oddelka so ugotavljali, da je obisk pokazal tendenco tesnejšega navezovanja na sovjetska stališča do nemškega

61 DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Telegram, Alžir*, 7. 4. 1965 in *Telegram, Oslo*, 29. 4. 1965. Tito so očitali, da je leta 1957 priznal NDR in tudi napovedal, da jo bo v kratkem obiskal (glej prejšnjo opombo).

in berlinskega vprašanja in da je Tito v doslej še ne videni maniri napadal ZRN, kar zadeva obstoj in delovanje »sil, ki delujejo zoper mir in sodelovanje v Evropi in ogrožajo mir na svetu« (tako stališče so povezovali z ubojem jugoslovanskega konzula v Münchnu, Klarića, op.p.), Res pa je, da so med pozitivna dejanja uvrščali to, da Tito ni obiskal berlinskega zidu in da »militarističnih in revanšističnih sil« ni enačil z nemško zvezno vlado. Titov obisk v NDR so sklepno ocenili kot obisk, ki je »Ulbrichtovemu režimu dvignil vrednost«. ⁶²

Podobnega mnenja je bil tudi ocenjevalec Titovega obiska v Berlinu iz francoskega veleposlaništva oziroma iz zastopstva države zaščitnice bonskih interesov, svetnik veleposlaništva in »odpravnik poslov« ZRN Werner Loeck, ki je v dolgi analizi zapisal, da je obisk prispeval k otoplitvi odnosov med Jugoslavijo in NDR (v besedilu analize se dosledno uporablja termin SBZ, Pankow, cona ali sovjetska cona, op.p.). Tudi on je poudarjal za ZRN neprijazne pasuse iz Titovih izjav in komuniqueja, kot je tista, da pomeni Hallsteinova doktrina izsiljevanje ZRN, da naj se drži mednarodnopravnih obveznosti, potrebe po normalizaciji v zahodnem Berlinu, nujnosti približevanja dveh nemških držav, da je za Evropo sprejemljiva le taka enotna Nemčija, v kateri ne bo militarističnih in revanšističnih sil ... Zaznal pa je tudi, da Tito vendarle ni povsem opustil zadržanega odnosa do SBZ, saj je npr. berlinski zid označil kot deformacijo (Missbiligung) in ni neposredno napadel bonške vlade. Ocenjevalec ni znal dokončno opredeliti, zakaj je do tega tako imenovanega »spektakularnega« obiska prišlo, predvideval pa je, da predvsem zaradi krepitve gospodarskih stikov, ne samo z NDR, temveč tudi s SZ. Gospodarskim razlogom je dodal še glavni, politični razlog, tj. približevanje sovjetskemu bloku. Njegovo morda najzanimivejšo ugotovitev pa najdemo ob koncu analize. Ostra, do ZRN neprijazna stališča ter približevanje vzhodnemu bloku, in to kljub opozorilom ZRN, ZDA, Francije ter drugih zahodnih držav, je mogoče po njegovem mnenju pripisati tudi Titovi »prapotrebi/Urbedürfniss« demonstrirati svojo neodvisnost proti močnejšim državam, kot je to storil leta 1941 proti Hitlerju in 1948 proti Stalinu. Prave predstave, kako naprej v bilateralnih odnosih, pa ni imel. V zadnjem stavku je namreč napoved za bodočnost prestavil do svojega naslednjega obiska v Bonnu: »O mojih predstavah in vzpodbudah za naslednjo fazo nemško-jugoslovanskih odnosov bom ustno poročal ob mojem naslednjem službenem obisku Bonna.« ⁶³

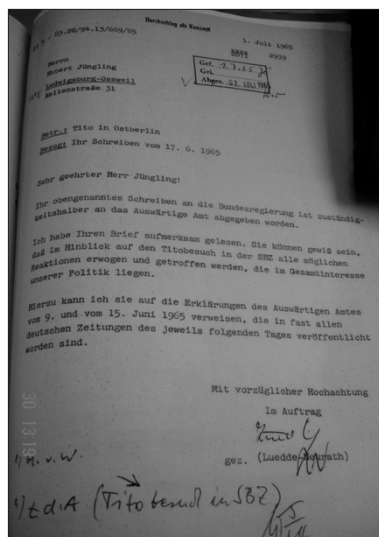
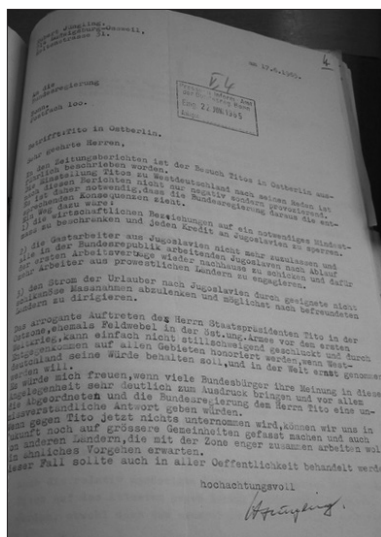
Vsaj del nemške javnosti pa je bil nad »arogantnimi« izjavami Tita o ZRN ogorčen in jih je označeval kot provokacijo, ki zahteva takojšnjo reakcijo s strani

62 DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1010, Aufzeichnung, *Besuch des jugoslawischen Präsidenten Tito ins SBZ*, 18. 6. 1965.

63 DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1010, Aufzeichnung, *Französische Botschaft, Schutzmachtvertretung der deutschen Interessen, Besuch Titos in der SBZ, Belgrad*, 21. 6. 1965.

zahodnonemške politike. Zahtevali so omejitev gospodarskega sodelovanja na najnižjo možno raven in ukinitve kreditiranja Jugoslavije, zaustavitev prihoda gostarbateljev v ZRN, vse tiste, ki so že v državi, takoj po preteku delovnih pogodb poslati domov ter usmeriti tok nemških turistov v druge, Nemčiji prijateljske države. Bonska politika je na take zahteve reagirala zelo zadržano in avtorju pisma z gornjimi zahtevami, Jünglingu, odgovorila le s kratkim, nekaj vrstičnim sporočilom, v katerem mu je vljudno napisala, da so pismo pazljivo prebrali, in mu obenem zagotovila, da »so se v zvezi s Titovim obiskom v SBZ pretehtale in sprejele vse mogoče reakcije, ki so v skupnem interesu naše politike«.⁶⁴

Fotografiji 36 in 37: *Ogorčeno protestno pismo, naslovljeno na bonsko vlado ob obisku Tita v NDR, in odgovor nanj.*

Po Titovem obisku v NDR so se odnosi med ZRN in Jugoslavijo začeli izboljševati. Do skoraj enakih spoznanj, kot jih je opisal dr. Ruete – torej manj agresivnih tonov v jugoslovanski retoriki do ZRN – v prej omenjenem poročilu iz aprila 1966 bonskemu zunanjemu ministrstvu, so namreč po Titovem obisku NDR prišli tudi politični opazovalci pristojnega oddelka bonskega zunanjega ministrstva. Ugotavljali so, da se je jugoslovanska kampanja proti ZRN v primerjavi z leti 1963 in 1964 močno omilila. Razloge za to so našli predvsem v gospodarskih težavah Jugoslavije. ZRN je bila po mnenju bonskih diplomatov najpomembnejši gospodarski partner Jugoslavije, iz nje je prihajalo v Jugoslavijo največ turistov, vanjo je odhajalo

64 DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1010, Aufzeichnung, Pismo Jünglinga bonski zvezi vladi, 17. 6. 1965 in odgovor bonškega zunanjega ministrstva nanj, 1. 7. 1965.

največ jugoslovanskih gastarbajterjev in zato si ta ni mogla privoščiti poslabševanja odnosov. Bonski diplomati so bili tudi mnenja, da jugoslovanska politika do ZRN po obisku Tita v »Pankowu« nima več možnosti za še močnejši pritisk nanjo, obenem pa so tudi ocenjevali, da Jugoslavlani po Titovem obisku v »SBZ« ne morejo več računati na to, da bi jih Američani priporočali v ZRN. Konec marca 1966 je namreč ameriški odpravnik poslov v Beogradu zagrozil jugoslovanskemu podsekretarju v zunanjem ministrstvu Laloviću, da mora Jugoslavija računati na hude gospodarske sankcije, če bo še nadalje verbalno napadala ZRN. In končno je njihova ocena milejše politike Jugoslavije do ZRN temeljila na prepričanju, da gre zahvala za to tudi jugoslovanskemu zunanjemu ministru Marku Nikeziću, »ki tako vsaj kaže, jugoslovansko-nemške odnose obravnava bolj trezno kot njegov predhodnik«. ⁶⁵

Zato ni prav nič čudno, da je sredi maja 1966, torej še v času vlade Ludwiga Erharda (CDU/CSU), zahodnonemški državni sekretar v zunanjem ministrstvu, prof. dr. Karl Carstens (CDU/CSU) ⁶⁶ pisal zaupno depešo v Beograd vodji zahodnonemške diplomacije na francoskem veleposlaništvu Hansu Bocku, da se strinja z njegovim mnenjem, da bi bil koristen pogovor med njim in zunanjim ministrom Nikezićem. Pogovor naj bi bil le izmenjava mnenj o nekaterih vprašanjih. Potekal naj bi neke izven ZRN oziroma SFRJ. Posebej je poudaril, da iniciativa za pogovor ne sme priti z nemške strani, pač pa naj bi Jugoslovanom le ponudili priložnost, da pokažejo interes za dvostranske pogovore. Prav tako naj bi Bock dal Nikeziću jasno vedeti, da pogovori na višji ravni ne pridejo v poštev. Če Hans Bock ne bi mogel najti primerne priložnosti za stik z Nikezićem, mu je Carstens predlagal, naj se Nikeziću najavi, da bi mu ustno pojasnil nekatere vidike nemške izjave o miru z dne 24. marca. Ob koncu depeše je še enkrat »pritisnil na zavoro«, saj je nemškemu diplomatu v Beogradu zabičal, da pogovori nikakor ne pridejo v poštev, če bo v Beograd res prišel – kakor so informirani v Bonnu – v drugi polovici maja na obisk Walter Ulbricht ali pa bi bil tak obisk načrtovan v naslednjih mesecih. ⁶⁷

Walter Ulbricht je res prišel na obisk v Jugoslavijo. Tu se je mudil med 26. septembrom in 2. oktobrom 1966. Prišel je tudi v Slovenijo, v Kranj, in bil povsod pompozno sprejet (Delo, 1966). Vzhodnonemška diplomacija pa je v tem obisku videla »nov višek tesnih prijateljskih stikov med obema državama«. Za tako oceno sta bila, po njihovem mnenju, pomembna dva razloga: ponovno so dosegli visoko

65 DE-PAAA: Bestand B150/ 1966, Band 73, 1. – 15. 4. 1966, *Jugoslawisches Verhalten gegenüber der BRD, Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Ruete*, 13. 4. 1966, str. 2, opomba 2.

66 Zunanji minister v vladi Ludwiga Erharda (CDU/CSU) je bil takrat dr. Gerhard Schröder.

67 DE-PAAA: Bestand B150/ 1966, Band 73, 1. – 15. 4. 1966, Depeša, *St. S. Carstens an Legitionsrat I. Klasse, Bock, Belgrad, Meinungsaustausch mit Jugoslawien*, 11. 5. 1966, str. 1–2.

stopnjo enotnosti do najpomembnejših mednarodnih vprašanj in sporazumeli so se o tem, da dvignejo rang diplomatskih predstavništev. Odslej sta namreč v Beogradu in Berlinu delovali veleposlaništvi.⁶⁸ Zagotovo je to pomenilo uspeh vzhodnonemške diplomacije, jugoslovanska stran pa se je s tem, da je požrla besedo, da ne bo pristala na zvišanje statusa diplomatskih predstavništev z NDR, zahodnonemški pokazala kot dokaj neverodostojni sogovornik. Res pa je, da v Jugoslaviji povišanja statusa diplomatskih predstavništev niso obešali na veliki zvon in da ga v sicer zelo obširnem poročanju tiska ni bilo zaznati.

»Toplo/hladni« ali drugače »bi/ne bi« odnosi ZRN do Jugoslavije in obratno so se kazali tudi v diplomatsko-političnih pripravah Bonna na obisk predsednika Tita v sosednji Avstriji, s katero sta imeli obe državi dobre, lahko bi celo rekli prijateljske odnose.⁶⁹ Obisk je bil predviden že v letu 1966, a so ga prestavili na čas med 13. in 17. februarja 1967, ko je Tito res obiskal Dunaj. Operativni kreator politike do Jugoslavije v bonnskem zunanjem ministrstvu Ruete je v zvezi s pripravami na obisk že januarja 1966 (torej še pod zunanjim ministrom Schröderjem) pisal na veleposlaništvo ZRN na Dunaj, kopijo pa poslal tudi na »Schuzmachtvertretung« v Beograd, z navodili, kako naj nemški diplomati na Dunaju informirajo avstrijsko politiko o odnosih med Jugoslavijo in ZRN. V pismu je Jugoslaviji najprej priznal poseben pomen v svetovni politiki in v tej zvezi nakazal tudi željo po izboljšanju odnosov med državama. Zapisal je:

... Dvojni položaj Jugoslavije kot istočasno komunistične in »neuvrščene« države, nas postavlja pred posebne probleme. Priznavamo pomen jugoslovanskega vzora za liberalizacijske tendence in tendence rahljanja odnosov v vzhodni Evropi, kakor tudi jugoslovanske napore, da vzdržuje odnose z državami svobodnega sveta. Zato tudi pozdravljamo dobre avstrijsko-jugoslovanske odnose ...⁷⁰

Nadaljeval pa je s kritiko jugoslovanske politike do ZRN:

... Nemški odnosi z Jugoslavijo so obremenjeni z jugoslovansko-sovjet-skim soglasjem, kar zadeva nemško vprašanje. To je prišlo vedno bolj do izraza v preteklem letu, potem ko je predsednik Tito v juniju 1965 obiskal Pankow in Moskvo. Jugoslavija si prizadeva bagatelizirati nemško-jugoslovanske odnose. Vedno znova poskuša predstaviti svojo nemško politiko, ki sledi sovjetskemu vzoru, kot da ta ne bi imela nikakršnega vpliva na

68 DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehung zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im III/66, Berlin 5. 10. 1966.*

69 Med SFRJ in Avstrijo je bilo zares odprto le manjšinsko vprašanje.

70 DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Pismo Rueteja, 12. 1. 1966.*

istočasno izboljšanje jugoslovansko-nemških odnosov. Pri svoji pripravljenosti, z vsemi državami ustvariti dobro sodelovanje (Einvernehmen), pričakuje nemška vlada določeno razumevanje za življenjske interese nemškega naroda. Trenutno pri jugoslovanski politiki do Nemčije pogrešamo tako razumevanje ... (prav tam).

Ruete je v pismu nadalje zagotavljal, da bo kljub taki jugoslovanski politiki nemška vlada storila vse, kar je mogoče, da ne bi dodatno poslabšala medsebojnih odnosov. Poudarjal je namreč, da so sicer drugi – razen diplomatsko-političnih – odnosi živahni, posebej na področju gospodarstva, kulture, zaposlovanja jugoslovanskih delavcev in turizma. Jasno pa je dal vedeti, da Jugoslavija ob taki politiki do nemškega vprašanja ne more računati na gospodarsko/finančno pomoč. Ta pa je bila podstat vseh drugih odnosov in najpomembnejša želja jugoslovanske strani (prav tam).

5.1.1 Približevanje

Približevanje obeh držav, ZRN in Jugoslavije, je tudi zaradi nezaupljivosti na obeh straneh teklo počasi, skrito pred očmi javnosti in previdno, vendar neprekinjeno. Kljub temu so v ZRN že januarja 1967 tudi javno in uradno spregovorili o možnosti ponovne navezave diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. To se je zgodilo potem, ko je 1. decembra 1966 novi zunanji minister v vladi Kurta Georga Kiesingerja (CDU/CSU) postal Willy Brandt (SPD). Zvezni kancler Kiesinger je namreč o tem spregovoril na tiskovni konferenci o nemški zunanji politiki za tuje novinarje, 20. januarja 1967 v Bad Godesbergu. Na vprašanje novinarja, ali je zvezna vlada res pripravljena navezati diplomatske stike z Jugoslavijo kljub temu, da je ta priznala NDR, in ali je res prišlo, kot se je govorilo, do dozadevnih pogovorov z njo, je odgovoril sicer zelo diplomatsko, a je bilo iz odgovora vendarle povsem jasno, da ima ZRN tak namen:

... Če bodo dovoljevale okoliščine, da. Dejstvo, da so te države priznale vzhodni Berlin (torej nič več Pankow ali SZB, op.p.), nas postavlja pred poseben problem. Rešiti ga moramo poskusiti na pragmatičen način ob vzajemnem spoštovanju pravnih stališč. Pod temi pogoji in danostmi smo seveda pripravljeni tudi z Jugoslavijo normalizirati odnose, saj nas z njo povezujejo zelo mnoge praktične povezave ... (Bettzeuge (ur.), 1995: Dokument št. 79, 304).

Toda očitno ta odločenost ni bila povsem enotna, saj je Ministerialdirektor Ruete še 8. februarja 1967 zatrjeval, da »zaenkrat ni predvidena obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo« (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 15, Gespräche des

Bundesministers Brandt mit dem französischen Außenminister Couve de Murville in Paris, 13. 1. 1967, 85–86), čeprav je obenem tudi ugotavljal, »da je iz vseh polituradnih in uradnih jugoslovanskih izjav jasno razbrati, da Beograd ne postavlja pogojev za obnovo diplomatskih odnosov.« (Prav tam).

Ko pa je po bukreštanski izjavi držav Varšavske zveze iz julija 1966, po konferenci zunanjih ministrov Varšavske zveze februarja 1967 v Varšavi in po tako imenovani Konferenci v Karlovih Varih iz aprila 1967 postalo očitno, da so Češkoslovaška, Madžarska in Bolgarija popustile pod sovjetsko-poljskim pritiskom in so vzpostavitev diplomatskih odnosov do nadaljnjega zavrnila,⁷¹ so dobile jugoslovanske izjave po novem oblikovanju nemško-jugoslovanskih odnosov opazen, nov poudarek (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 191, Botschaftsrat Loeck, Belgrad, an das Auswärtige Amt, 29. 5. 1967, 1). Dne 23. februarja 1967 je, dober mesec za zveznim kanclerjem Kiesingerjem, o navezavi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo pred nemškim Društvom za tuji tisk/Verein für Auslandspresse spregovoril tudi zunanji minister Brandt. Ti dve dejanji sta bili osnova za to, da je z jugoslovanske strani prihajalo do vse več izraženih želja po čimprejšnji obnovitvi diplomatskih odnosov. Formalno je jugoslovanska stran sicer vedno znova poudarjala, da povsem prepušča nemški strani, ali bo izboljšanje meddržavnih odnosov dosegla z obnovitvijo diplomatskih odnosov ali pa le z nadaljnjimi koraki za izboljšanje in razvoj obstoječih odnosov. Toda iz Beograda so v Bonn poročali, da je iz vsake uradne ali neuradne jugoslovanske izjave jasno zaznati, da dajejo prednost prvi možnosti (prav tam). Na nemški strani so bili tako že februarja 1967 prepričani v dve stvari: prvič, da je Jugoslavija pripravljena na obnovo

71 Varšavska zveza je namreč s pogoji, ki jih je postavila na teh konferencah, zgradila nepremostljive ovire za začetek uredničenja nemške »Ostpolitik« in za nameravano navezavo diplomatskih stikov med državami vzhodne Evrope in ZRN. Od nje so namreč zahtevale, da se prej odpove atomskemu orožju, da prizna vse evropske meje, predvsem pa mejo na Odri in Nisi, da se odpove Hallsteinovi doktrini in »Alleinvertretungsanspruch« ter prizna NDR. Za zahodni Berlin so zahtevale priznanje statusa svobodnega mesta in ne dela ZRN. Sklenitev bilateralne pogodbe o odpovedi uporabe sile med ZRN in državami vzhodne in srednje Evrope so zavrnila. Na konferenci v Karlovih Varih pa so države Varšavske zveze dodatno k temu zahtevale še sklic vseevropske konference o varnosti, na kateri bi nastopila NDR, ZDA pa ne. SZ se je namreč na vse načine trudila iz Evrope izgnati ameriški politični vpliv. Kot da NDR ne bi bila dovolj močno povezana s SZ, je ta po letu 1967 sklenila s Poljsko in Češkoslovaško pogodbe o prijateljstvu in pomoči. Tudi na ta način je želela nevtralizirati zahodnonemške napore po popuščanju napetosti, kar si je za cilj zadala Kiesinger/Brandtova vlada.

Kako trdo so tisti čas na strani NDR zavračali vsako možnost, da bi se zahodni Berlin mogel tolmačiti kot del ZRN, in kako odločno so si na strani ZRN ob vsaki priložnosti trudili dokazati, da to je, kaže tudi zapisnik o sestanku sovjetskih diplomatov v NDR s člani zahodnoberlinskega vodstva SPD, 22. novembra 1967. Odvijal se je v prostorih »Sowexportfilma« v zahodnem Berlinu. Zahodnonemška delegacija je na sestanku sovjetsko stran vprašala, ali je res, da kljub poprejšnjemu neformalnemu dogovoru na sprejemu v čast leningrajskega baleta telovadca Voronina ne bo na »Fest der Sportpresse«, ki je bil predviden za 2. december 1967 v zahodnem Berlinu. Na tej priložnosti naj bi vrhunski sovjetski športnik dobil častno medaljo, ki mu jo naj bi predal predsednik »Bundessportbunda«, Daume. Sovjetski diplomati so to namero odločno zavrnila in zagrozili, da Voronina ne bo na prireditve, če se bo tam pojavil katerikoli drugi uradni predstavnik ZRN. Več glej v: Hacke, 2004, 133–136, in DE-PAAA, Bestand MfAA, G-A 443, 1967.

diplomatskih odnosov brez vnaprej postavljenih pogojev, in drugič, da je obnova diplomatskih odnosov v nemškem interesu ter v skladu s cilji izjave Kiesinger/Brandtove vlade z dne 13. decembra 1966.⁷² Jugoslavija naj bi bila za brezporojno obnovo diplomatskih odnosov, po mnenju analitikov bonskega zunanjega ministrstva, v prvi vrsti zato, ker od tega pričakuje konkretne gospodarske in finančne koristi. Zato so predlagali, da lahko ZRN Jugoslaviji ponudi le obnovo diplomatskih odnosov, nikakor pa ne »popolne normalizacije« odnosov, ki naj bi jo Jugoslovani razumeli kot gospodarsko-finančno podporo. Gre seveda za uredništev stalnih jugoslovanskih zahtev po odškodnini za nacistične vojne zločine v času druge svetovne vojne (Wiedergutmachung). Vlado so opozarjali, da bi obnova diplomatskih stikov lahko povzročila v državah tretjega sveta napačno interpretacijo tega nemškega koraka, kar zadeva odnos do NDR. Prepričani so bili, da se ZRN lahko izogne tej nevarnosti le z močno aktivnostjo lastnih diplomatskih predstavništev v tujini, po potrebi tudi na višji državniški ravni in tudi s pomočjo Jugoslavije.⁷³ Za navezavo diplomatskih stikov prav z Jugoslavijo je njim v prid govorilo dejstvo, da ima Jugoslavija veliko težo in vpliv v tretjem svetu ter da bi jo zato ne smeli predolgo pustiti čakati. Prepričani so bili tudi, da je prav na primeru Jugoslavije postavljena na preizkušnjo verodostojnost vladne izjave iz 13. decembra 1966 (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 51, Aufzeichnung des Staatssekretärs Schütz, 13. 2. 1967, 282–283).

Kljub nekaterim pomislekom je državni sekretar v zunanjem ministrstvu Schütz predlagal (13. 2. 1967), da naj ZRN v smislu procesa normalizacije odnosov z jugovzhodno in vzhodno Evropo ponovno vzpostavi diplomatske odnose z Jugoslavijo. Dodal pa je še predlog za nekatere previdnostne ukrepe. Vsa diplomatska predstavništva ZRN naj bodo poučena o zahodnonemški politiki do Jugoslavije.

72 Gre za vladno izjavo/Regierungserklärung, v kateri je Kiesinger, očitno pod močnim vplivom Willyja Brandta »Ostpolitik« postavil pred »Westpolitik«. Bila je odlično formuliran apel za spravo in pripravljenost na pogajanja. V še nobeni zahodnonemški vladni izjavi do takrat ni bilo toliko prostora namenjenega Sovjetski zvezi in politiki sporazumevanja. Gre za zelo spretno pripravljen dokument, s katerim je kancler Kiesinger z navajanjem »Ostpolitik« podobnih potez prejšnjih konservativnih vlad pomiril nasprotnike te politike v svojih vrstah in jih pripravil za novo usmeritev nemške zunanje politike. V vladni izjavi je namreč zapisal: »Nemčija je bila stoletja dolgo most med vzhodno in zahodno Evropo. Te naloge želimo tudi v naših časih uredničiti«. V njej je omilil tudi trdoto »Alleinvertretungsanspruch«, ko je zapisal: »Mi želimo sprostiti in ne utrjevati, želimo jarke premostiti in ne poglobiti. Zato hočemo z vsemi silami pospeševati človeške, gospodarske in duhovne odnose z našimi sodeželeni v drugem delu Nemčije«. Več o tem glej: Hacke, 2004, 134, in Kiesinger, 1966, 18–24.

73 Te namere zahodnonemške politike so zaznali tudi na vzhodnonemški strani, kar se je pokazalo na rednem srečanju zunanjih ministrov SZ in NDR v Moskvi 17. novembra 1967. Osnovna tema pogovora so bili sicer odnosi NDR s Sirijo, toda vzhodnonemški zunanji minister Winzer je že takoj na začetku pogovora prepričano zatrjeval, da ima obisk zahodnonemškega zveznega kanclerja Kiesingerja v jugovzhodni Aziji jasan cilj: »Zahodni Nemci želijo preprečiti, da bi afro-azijske države iz aktivnega prizadevanja Bonna za obnovo diplomatskih stikov z Jugoslavijo premislile tudi za svoj odnos do NDR.« DE-PAAA, Bestand MfAA, G-A, 443, 1967.

Beogradu naj predstavnik ZRN v jugoslovanskem glavnem mestu čim prej predlaga začetek izmenjave mnenj na višji ravni, s ciljem obnove diplomatskih stikov. Prav tako naj bi veleposlanike v nekaterih najpomembnejših državah neuvrščenega sveta, tj. v New Delhiju, Rangun, Đakarti (Jakarta) in Colombu, povprašali, ali je po njihovem mnenju potrebna kakšna interpretacija zadevne politike do Jugoslavije na višji ravni (prav tam, 3).

Niso pa bili vsi visoki uradniki na nemški strani takega mnenja, saj je bil nemajhen del pomembnega članstva v konservatini CDU/CSU zelo zadržan, če ne celo nasproten načelom »Ostpolitik«, ki je tudi v zelo mili obliki nista mogla uresničiti ne prejšnji kancler Erhard in ne njegov zunanji minister Schröder. Drugi državni sekretar v zunanjem ministrstvu Lahr se je le nekaj dni po mnenju kolega Schütza (15. 2. 1967) postavil na povsem nasprotno stališče. Temelj njegovega nasprotovanja je bilo vprašanje odnosa do NDR oz. do »Pankowa«, kot ga je sam imenoval. Prepričan je namreč bil, da ni mogoče hkrati ohraniti načela Hallsteinove doktrine in obenem ponovno navezati diplomatske stike z Jugoslavijo, ki je v tem pogledu napravila »izvirni greh«. Po njegovem mnenju potem nihče več ne bo jemal resno »groženj« po prekinitvi diplomatskih stikov s tistimi državami, ki bodo priznale NDR, in če bodo druge države sprejele nemško argumentacijo, da ZRN ne more biti brez diplomatskih odnosov s tako pomembno državo, kot je Jugoslavija, kljub temu, da je priznala NDR, je pričakovati, da bodo domnevale, da ZRN prav tako ne more biti brez diplomatskih odnosov s tako pomembnimi državami, kot sta na primer Indija in ZAR (Združena arabska republika, danes Egipt, op.p.). Ocenjeval je, da je neugodno, če ZRN nima diplomatskih odnosov z Jugoslavijo, da pa je še neugodnejše, če bi s tem propadla Hallsteinova doktrina in načelo »Alleinvertretungsanspruch«. Priznal je, da je že sedaj Hallsteinova doktrina ogrožena, pričakoval pa, da se bo vendarle ohranila, in menil, da vlada ne bi smela pospeševati njenega propada. Zato ji je predlagal, da naj se najprej osredišči na navezavo diplomatskih odnosov z Bolgarijo, Češkoslovaško, Madžarsko in Poljsko. »Dokler ta akcija ni zaključena, se gospod Tito ne more pritoževati«, je zapisal v svojem mnenju in komentarju na Schützerjevo analizo z dne 13. februarja 1967, ter nadaljeval:

... Ko bo akcija končana, nam morda uspe neevropske države prepričati, da iz geografskih razlogov – sicer bi bila Jugoslavija edina država na kontinentu, s katero nimamo diplomatskih odnosov – ne smemo dopustiti te izjeme. Tudi ni mogoče izključiti, da Tito pri svojih prijateljih v New Delhiju in Kairu take akcije ne bi podprl. Toda to (obnova diplomatskih stikov z Jugoslavijo, op.p.) ni vprašanje, ki bi si ga postavljali v najkrajšem času. (Prav tam: Dokument 56, Aufzeichnung des Staatssekretärs Lahr, 15. 2. 1967, 283).

Odločitev je bila v rokah zunanjega ministra Willyja Brandta. Dne 6. marca 1967 je na osnovi mnogih pridobljenih mnenj, očitno pa tudi po pogovorih s kanclerjem osebno, Georgu Kiesingerju poslal svoje mnenje in predlog o »primeru Jugoslavija«. V njem je povzel vsa prej omenjena stališča, pridržke, argumente za in proti ter strahove, ki so jih navajali njegovi sogovorniki: od tistih, da je obnova diplomatskih stikov v skladu z vladno izjavo Kiesingerjeve vlade in v interesu nemške politike do Evrope in politike popuščanja ter da je Jugoslavija pripravljena ponovno navezati diplomatske stike brez vnaprejšnjih pogojev, preko tistih, da bo imela nameravana obnova finančne posledice za ZRN, do tistih, da je treba z diplomatsko ofenzivo/pojasnjevanjem prepričati svet, da se ZRN ni odpovedala Hallsteinovi doktrini in »Alleinvertretungsanspruch«. Morda sodi med najpomembnejše Brandtove argumente na izražene strahove o valu prizanj NDR, ki da ga je pričakovati, če bi ZRN ponovno navezala diplomatske odnose z Jugoslavijo, njegova opazka: »... Izkušnje z Romunijo že imamo. Ni prišlo do nikakršne povodnji ...« (prav tam: Dokument 88, Bundesminister Brandt an Bundeskanzler Kiesinger, 414). Njegov predlog kanclerju je bil zato pričakovano diplomatsko izmuzljiv, a za poznavalce vendarle zelo jasen v smeri trdne odločenosti, da se diplomatski odnosi z Jugoslavijo ponovno vzpostavijo. Zapisal je namreč tudi tale stavek: »... Ponovna vzpostavitev – če je le mogoče v teku tega leta – pride v poštev le ...« in nadaljeval: »... Potem se bo – v smislu vladne izjave in dopolnil zveznega kanclerja – treba odločiti, ali je »glede na okoliščine« mogoče vzpostaviti diplomatske odnose.« (Prav tam, 415). Že na začetku pisma pa je Brandt kanclerju nakazal, da bo proces za obnovo diplomatskih stikov z Jugoslavijo nadaljeval, če od njega ne bo dobil nasprotnega mnenja (prav tam, 413).

Da je bilo temu tako, kaže tudi Diehlov zapis iz srede marca 1967, v katerem je opisal stanje in perspektive nemške zunanje politike. Na prvem mestu je opis stanja in perspektiv na področju uresničevanja »Ostpolitik«:

'Ostpolitik' je že v operativni fazi. Njen cilj je vzpostavitev diplomatskih odnosov z vsemi državami Varšavske zveze, kakor tudi z Jugoslavijo. Treba je preveriti, ali ne bi morali dali prednost Jugoslaviji, v kolikor se ne bi Madžarska, Bolgarija in ČSSR pustile predolgo čakati. Če bi ostala Poljska edina brez diplomatskih odnosov z ZRN, bi bilo treba stremeti k rešitvi, da obe strani objavita izjavo o takem namenu ... (prav tam: Dokument 96, Aufzeichnung des Ministerialdirektors Diehl, 10. 3. 1967, 460).

Aufzeichnung des Ministerialdirektors Diehl

10. März 1967

Pl-82.06-27/67 geheim

Betr.: Außenpolitisches Aktionsprogramm der Großen Koalition

Bezug: Außenpolitische Bestandsaufnahme vom 5. 1. 1967

Pl-184/66 geh.¹

Die Große Koalition hat bis zu den Wahlen 1969 verhältnismäßig wenig Zeit, um größere außenpolitische Aktionen zu planen und durchzuführen. Eine große Koalition ist aber andererseits auch außenpolitisch besser gerüstet, Entscheidungen zu treffen, die eine breite Basis im Parlament und in der Bevölkerung erfordern. Wenn die zu Verfügung stehende Zeit gut genutzt wird, könnte die Bundesregierung das im folgenden grob skizzierte Programm in Angriff nehmen, dessen einzelne Teile nicht hintereinander, sondern weitgehend gleichzeitig realisiert werden müßten. Dieses Programm, das auf der Außenpolitischen Bestandsaufnahme vom 5. Januar 1967 beruht, könnte ergänzt werden, aber schon in der aufgezeichneten Größe erfordert seine Durchführung eine große Anstrengung, auch wenn es oft nur darum geht, den vorhandenen Kräften und Bewegungen eine andere Richtung oder neue Impulse zu geben. Wenn die Tendenz der Aufzeichnung von der Amtsleitung ganz oder teilweise gebilligt wird, könnte der Planungsstab in Abstimmung mit den operativen Abteilungen und interessierten Ressorts genauere Untersuchungen und Vorschläge zu den einzelnen Themenkreisen machen. Die erforderlichen Materialsammlungen sind begonnen worden.

1) Die Ostpolitik ist schon in ein operatives Stadium eingetreten. Ziel ist die Aufnahme diplomatischer Beziehungen zu allen Staaten des Warschauer Pakts sowie zu Jugoslawien. Es ist zu prüfen, ob Jugoslawien nicht vorgezogen werden müßte, falls Ungarn, Bulgarien und die CSR sehr lange auf sich warten lassen. Sollte Polen schließlich alleine ohne diplomatische Beziehungen mit der BRD übrig bleiben, so wäre eine Lösung anzustreben, die Absichtserklärungen beider Seiten enthält. Die polnische Seite könnte erklären, daß sie sich einer friedlichen Wiedervereinigung nicht widersetzen würde. Die deutsche Seite könnte erklären, daß sie im Falle der Wiedervereinigung die Oder-Neiße-Linie anerkennen würde.

¹ In dieser Aufzeichnung kam Ministerialdirektor Diehl zu dem Schluß: „Eine Politik, die das Bündnis mit den USA erhält, die europäische Einheit verwirklicht und den Austausch mit Osteuropa und der Volksrepublik China in Gang setzt, hält für den Fall größerer machtpolitischer Verschiebungen mehrere Optionen offen und ist vorbereitet für jede mögliche Entwicklung. [...] Es kommt darauf an, den Weg offen zu halten, der zur deutschen Einheit führt und sich auf eine langandauernde, jahrzehntelange Auseinandersetzung ebenso einzustellen wie auf einen schnellen Wechsel der Lage. Die Existenz der atomaren Waffen hat die Kriegsfurcht in der Welt so gesteigert, daß das Verlangen nach Veränderung des Besitzstandes in dem politisch hochempfindlichen Raum Europa allgemein als gefährlich empfunden wird. Die deutsche Politik muß daher vor allem die Gewißheit bieten, daß sie den Frieden nicht gefährden, sondern ihn dauerhaft begründen will.“ Vgl. VS-Bd. 11576 (Planungsstab); B 150, Aktenkopien 1967.

Fotografija 38: Zapis ministerialnega direktorja Diehla o stanju in perspektivah nemške zunanje politike z dne 10. marca 1967.

Tudi nemški zavezniki so v tem času podpirali tako usmerjeno nemško »Ostpolitik«. Nemški veleposlanik v Rimu, Herwarth von Bittenfeld, je na primer poročal o pogovorih s francoskim diplomatom Alphandom o nameri ZRN, da obnovi diplomatske odnose z Jugoslavijo, in o možnih učinkih tega dejanja na druge države. Menil je, da bi bilo bolje, če bi diplomatske odnose z Jugoslavijo navezali istočano s kakšno drugo vzhodnoevropsko državo. Toda na koncu je vendarle potrdil pravilnost nemške namere, da najprej obnovi diplomatske odnose z Jugoslavijo, saj je bil prepričan, da vzpostavitev diplomatskih odnosov z Madžarsko ni mogoče kmalu pričakovati (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 118, Botschafter Herwarth von Bittenfeld, Roman an das Auswärtige Amt, 5. 4. 1967, 537). Brandt je sredi aprila 1967 o nameravani obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo previdno obvestil tudi britanskega zunanjega ministra Browna. Ko mu je pripovedoval o trudu zahodnonemške politike, da bi izboljšala odnose z Vzhodom in na ta način prispevala k popuščanju napetosti, je Brownu dejal, da k tej politiki sodi tudi namera obnovitve diplomatskih odnosov z Jugoslavijo, ki da je iz znanih razlogov »Sonderfall«. Vendar je očitno v dvomih, ali bo to britanski sogovornik z naklonjenostjo sprejel, tudi zatrjeval, da morajo s to državo najprej urediti vprašanja, povezana z gastarbajterji, gospodarstvom, kulturo, socialno zakonodajo in dvojnim statusom sedanjih diplomatskih predstavništev pri silah zaščitnicah. Poleg tega je tudi izrazil upanje/strahove, da obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ne bo napačno intepretirana pri neuvrščenih državah, zlasti v Kairu in New Delhiju. Pri pojasnjevanju tega koraka (v teh državah) je prosil za pomoč britansko stran. Brown je z razumevanjem sprejel Brandtove argumente in pričakovati je bilo britansko pomoč pri izvajanju nove »Ostpolitik« (prav tam: Dokument 124, Gespräch zwischen Brandt und Brown, 12. 4. 1967, 669).

Tudi jugoslovanska stran je spomladi leta 1967 še vedno kazala veliko zanimanje za obnovo diplomatskih odnosov, obenem pa bila že kar nestrpna. Sredi aprila sta se na gospodarski konferenci v Ženevi sestala nemški državni sekretar Schütz in jugoslovanski pomočnik zunanjega ministra, odgovoren za mednarodna evropska vprašanja, Dimče Belovski. Seveda sta v pogovorih največ prostora namenila prav obnovi diplomatskih odnosov. Nemški sogovornik je skladno z izjavami njegovega premierja in zunanjega ministra, pa tudi skladno s pogovori, ki jih je marca 1967 v Beogradu, sicer o gospodarskih vprašanjih, vodil visoki uradnik nemškega zunanjega ministrstva Kastl, sledil želji Belovskega po pojasnjevanju trenutnega stanja glede tega vprašanja. V pogovorih z njim je opazil velik interes Jugoslavije po obnovitvi diplomatskih odnosov in obenem veliko nestrpnost. Pri tem Belovski ni bil kdove kako diplomatski. Omenil je sicer, da ima jugoslovanska vlada simpatije do nove zahodnonemške vlade, da pa se lahko te simpatije kaj kmalu sprevžejo v svoje nasprotje. Posebej je poudaril, da so zelo moteče izjave članov vlade, ki v javnosti

zatrjujejo, da je sedanje stanje odnosov na zadovoljivi ravni in da med vladama obstojajo stalni stiki. To je bilo v Beogradu razumljeno, kot da so taki stiki povsem dovolj in da nemška stran izgublja pripravljenost za obnovo diplomatskih odnosov. Zato je Belovski ponovno poudaril, da so strahovi Bonna, da bo Jugoslavija po navezavi diplomatskih stikov nagovarjala in vzpodbujala države tretjega sveta, da naj priznajo NDR. Skratka, jugoslovanski interes je bil, da odstrani vsaj največje strahove ZRN, torej tiste, ki so povezani z načeli Hallsteinove doktrine in »Allen-vetretungsanspruch«. Ni razloga, da ne bi bil Schütz s pogovorom in z zagotovili Belovskega vsaj deloma zadovoljen (prav tam: Dokument 127, Aufzeichnung des Staatssekretärs Schütz, 13. 4. 1967, 586–587).

Približno istočasno, v začetku aprila 1967, se je v Bruslju mudil jugoslovanski minister Nikezić. Na tamkajšnjih pogovorih je načel tudi vprašanje nemško-jugoslovanskih odnosov in o tem so Belgijci iz Bruslja takoj poročali v Bonn. Nikezić je bil po eni strani kritičen do ZRN, na drugi strani pa je kazal že omenjeno nestrpnost, kar zadeva ponovno navezavo diplomatskih odnosov med obema državama. Belgijskim sogovornikom je namreč dejal, da

nemška vlada očitno želi ne samo navezati diplomatskih odnosov z vsemi vzhodnoevropskimi državami, temveč z njimi imeti tudi prijateljske odnose. Samo do Poljske in Jugoslavije obstaja z njene strani nekakšna antipatija ... za jugoslovansko vlado bi bila navezava diplomatskih odnosov zaželjena in nujna ter bi bila pripravljena to storiti brez postavljanja poprejšnjih pogojev, vsekakor pa mora zvezna vlada (nemška, op.p.), ki je svoj čas prekinila diplomatske odnose, storiti prvi korak ... je pa med Jugoslavijo in zvezno vlado nekaj različnih mnenj.⁷⁴

Omenil je tudi problem odškodnine ter določene probleme jugoslovanskih gastarbajterjev. V pogovorih naj bi še dejal, da vse to niso nerešljivi problemi in da njihova rešitev tudi ni nikakršen pogoj za ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov. Zelo pozitivno naj bi Nikezić ocenil tudi prizadevanja in podporo ZRN jugoslovanskim željam po pridružitvi k EGS.

Belgijskim poročevalcem o pogovoru z Nikezićem so bonški diplomati hiteli pojasnjevati, da ZRN ne goji nikakršne antipatije do Jugoslavije, kar naj bi dokazovalo tudi vedno večje število tja odhajajočih nemških turistov. Pri navezavi diplomatskih odnosov pa naj bi zgolj morali paziti, da ne bi to dejanje, na pritisk SZ, sprožilo val priznavanja NDR s strani neevropskih držav. Belgijcem so zatrjevali, da upajo, da bodo rešitev tega problema našli skupaj s svojimi zavezniki in celo z Jugoslavijo

74 DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Telegram*, 6. 4. 1967.

(prav tam). Obe strani nista o tematiki ponovne navezave stikov povedali nič novega, jasno pa sta nakazali, da je to v interesu obeh, čeprav je Bonn še naprej vztrajal na nepriznavanju NDR in živel v strahu, da bi ponovna navezava diplomatskih stikov sprožila val priznavanj NDR, zlasti v deželah tako imenovanega »tretjega sveta«. Prav to je namreč ponovno razbrati iz diplomatske depeše nemškega veleposlaništva v Bruslju, ki poroča o pogovoru veleposlanika Federerja z belgijskim zunanjim ministrom Harmelom. Ta je namreč nemškega veleposlanika obvestil o svojih pogovorih z jugoslovanskim zunanjim ministrom Nikezićem.⁷⁵

Zelo podobna stališča do ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov med Bonnom in Beogradom, do nove nemške vlade in sploh do nemške »Ostpolitik« je Nikezić izpovedal tudi pri obisku na Danskem konec maja (21.–24. maja 1967). Pozitivno je bil nastrojen do nove nemške vlade, v nemško-jugoslovanskih odnosih mu je bilo najpomembneje, da v praksi tečejo nemoteno (gospodarska vprašanja, vprašanje gastarbajterjev), ne glede na to, da bi Jugoslavija pozdravila ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov, ki so za nemško stran »težko vprašanje«, za jugoslovansko pa »ne tako nujno«. Tudi v Kopenhagenu je izrazil prepričanje, da sklepi aprilske konference Varšavske zveze v Karlovih Varih⁷⁶ sicer pomenijo premor v izgradnji odnosov med ZRN in vzhodno Evropo, kar pa ne pomeni ovire pri njihovem kasnejšem razvoju. Toda v okviru »Ostpolitik« bo kljub temu, po njegovem predvidevanju, kot zadnje vzpostavila diplomatske odnose s Poljsko in Jugoslavijo. Naj na tem mestu omenimo še oceno osebnosti Marka Nikezića, kot so jo pripravili na Danskem:

Po nastopu in jezikovnem znanju deluje kot državnik zahodnega kova. Kljub previdnim formulacijam je govoril odprto ... Gre za samostojno mislečo politično glavo, ki zaradi svoje strokovnosti uživa spoštovanje jugoslovanskega vodstva, čeprav nima nobene druge partijske funkcije.⁷⁷

5.1.2 Jugoslovansko-nemške skrivalnice

Manj »nestrpen« in bolj previden, vsekakor pa je igral z manj odkritimi kartami, glede možnosti skorajšnje obnove diplomatskih stikov med ZRN in SFRJ je bil jugoslovanski predsednik Tito. Morda je želel le »potolažiti« vzhodnonemško veleposlanico Leonoro Staimer. V pogovoru z njo, 19. aprila 1967, je namreč izrazil mnenje, da do obnove diplomatskih odnosov z ZRN ne bo prišlo tako enostavno in hitro. Nazaj do Jugoslavije bi naj namreč v ZRN prišli šele po sklepih Varšavske

75 DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Telegram* 11. 4. 1967.

76 Glej opombo 69; Hacke, 2004, 152.

77 DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Telegram*, 25.5. 1967.

zveze. To naj bi bil manever bonske vlade, toda Jugoslavija naj bi imela pri obnovi diplomatskih odnosov tudi kaj reči, ji je zagotavljal. Predvsem je v pogovoru z njo poudarjal vprašanje odškodnin za žrtve nacizma, ki še ni bilo rešeno. V pogovorih o obnovi diplomatskih stikov pa naj bi Jugoslavija načela tudi vprašanja evropske varnosti, priznavanja meja v Evropi, izničenje veljavnosti Münchenskega sporazuma in obstoja dveh nemških držav, vprašanje nerazširjanja atomskega orožja itd. Veleposlanici naj bi zatrdil, da ne verjame, da bo v doglednem času prišlo do obnove diplomatskih odnosov z zahodno Nemčijo, medtem ko je jugoslovanski odnos do NDR znan. Prav tako ji je pomirljivo zagotavljal, da je lahko NDR prepričana, da se Jugoslavija bori proti Hallsteinovi doktrini in »Alleinvertretungsanmassung« bonske vlade ter da se bo zavzemala za interese NDR.⁷⁸

Vse to takorekoč tik pred začetkom pogajanj o obnovi diplomatskih odnosov: prepričanje, stanje stvari na dan izjave, dvolična, prikrojena politika, varovanje državnih interesov, taktika, zavajanje, diplomatsko sprenevedanje ...? Najbrž vsakega malo!

Upoštevajoč zapisano, je povsem razumljiv mešan ton neke vrste zbirnega poročila nemškega »odpravnika poslov« v Beogradu, svetnika veleposlaništva (Botschaftsrat) Loecka, ki ga je o stanju pri akciji obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo napisal konec maja 1967 in poslal na zunanje ministrstvo. Loeck je namreč poročal v Bonn o novih poudarkih v jugoslovanskem odnosu do ZRN in njene »Ostpolitik«. Iz poročila izhaja, kot da bi se Jugoslovani nekako ohladili pri vztrajanju za obnovo diplomatskih odnosov, čeprav se ji niso eksplicitno odrekli ali jo zavrnil. Da pa so se ohladili, naj bi kazale zahteve po pogajanjih o novi bilateralni pogodbi o položaju in varstvu gastarbajterjev in vedno nove zahteve po odškodnini za nacistične zločine. Plačilo odškodnine naj bi tedaj postavljali celo pred zahteve po začetku pogajanj o obnovitvi diplomatskih odnosov. Kot dokaz za novo accentuiranje odnosa do ZRN je Loeck navajal intervju zunanjega ministra Marka Nikezića za beograjski list Večernje novosti. V njem je Nikezić poudarjal, da mora ZRN, če res hoče uspeti s politiko popuščanja med Vzhodom in Zahodom, »priзнati obstoječe realnosti« (mišljena je seveda NDR). Na novinarjevo vprašanje, kaj je z nemško pripravljenostjo po obnovitvi diplomatskih odnosov, je Nikezić le kratko odvrnil, da so bile z bonske strani dane izjave v tem smislu, in dodal, da »v odnosih med Jugoslavijo in Bonnom ne gre le za načelne izjave, ki jih ena ali druga stran dajeta, ampak tudi za reševanje problemov iz preteklosti, ki so se nakopičili in ki morda z mnogimi drugimi državami ne obstajajo« (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 191, Botschaftsrat Loeck, Belgrad, an das Auswärtige Amt, 29. 5. 1967,

78 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 423/70, *Zur Frage der Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen SFRJ – Westdeutschland*, Berlin 15. 11. 1967.

821). Nikezić se je torej odločil za povečan pritisk na Bonn z ustvarjanjem vtisa, da gre Jugoslaviji bolj za pravično rešitev vprašanja odškodnine za nacistične zločine, storjene med vojno v Jugoslaviji, kot pa za formalno obnovo diplomatskih stikov. Tako so Nikezićeve besede interpretirali tudi v Bonnu, saj so ugotavljali, da sintagma »reševanje problemom iz preteklosti« ne pomeni nič drugega kot obnovitev odškodninskih zahtev (prav tam).

Svetnik veleposlaništva Loeck je poročal v Bonn, da ta novi stil oz. te nove poudarke v jugoslovansko-nemških odnosih povzema tudi jugoslovansko časopisje. Posebej je omenjal zapise bonskega dopisnika beograjske Politike, ki da je o odnosu ZRN do odškodninskih zahtev Jugoslavije pisal še zlasti rafinirano in poniževalno. Med drugim naj bi zapisal:

... če se Bonn že čuti obvezanega drugi nemški državi plačati odškodnino iz povojnega časa (mišljena je bila znotrajnemška poravnava poštinih pristojbin, op.p.), ne more še naprej zavračati jugoslovanskih zahtev po vojni odškodnini samo zato, ker ima Beograd normalne odnose z NDR. (Prav tam, 821–822).

Kot je to v politiki mnogokrat v navadi, so bili za poslabšanje odnosov »(so)krivi« tudi novinarji.

Nemški diplomat v Beogradu pa vendarle slike odnosov med državama glede vprašanja obnove diplomatskih stikov ni videl preveč črno. Bonskega naslovnika je prepričeval, da sicer ni mogoče prezreti novega akcentuiranja jugoslovanskih predstav o nemško-jugoslovanskih odnosih, vendar pa, da po natančni analizi dogajanj ni mogoče trditi, da je prišlo bo obrata. Še vedno naj bi bili Jugoslovani, tako Loeck, pripravljeni na brezpogojno obnovo diplomatskih odnosov, vendar pa pri tem niso nikoli dopuščali niti najmanjšega dvoma, da pomeni njihova obnova uvod v reševanje »stvarnih problemov«. Loeck je še zapisal: »Zato bi bila nevarna prevara misliti, da je mogoče z obnovo diplomatskih odnosov odkupiti jugoslovanske zahteve po odškodnini. Povsem drugo vprašanje je, če bi bili pripravljeni njihove, za nas nesprejemljive zahteve umakniti za gospodarske prednosti drugačne narave. Jasen odgovor na to vprašanje bi lahko dobili le s konkretno ponudbo.« (Prav tam, 822).

Loeck »novo« in na prvi pogled trše jugoslovansko stališče do obnove diplomatskih odnosov z Nemčijo, navidez junktimirano z vprašanjem odškodnine, ni ocenil kot tako, ki bi realno ogrozilo obnovo diplomatskih stikov med državama. Pronicljivo je namreč ugotavljal, da v Jugoslaviji kljub velikim besedam prevladuje strah, da bi ZRN svojo »Ostpolitik« realizirala tako, da bi prej navezala diplomatske stike z drugimi vzhodnoevropskimi državami kot z njo. Prepričan

je bil, da se Jugoslavija dobro zaveda, da so Madžarska, Bolgarija in Češkoslovaška le odložile in ne zavrnila navezavo diplomatskih stikov z ZRN, Romunija pa je zadevne stike že navezala. To naj bi bil dovolj močan argument zato, da je Jugoslavija slej ko prej pripravljena obnoviti diplomatske stike brez pogojev. Zavedal pa se je tudi, da ni mogoče pričakovati, da se jugoslovanske zahteve po odškodnini ne bi še dodatno krepile. Prav strah pred navezavo diplomatskih stikov z drugimi državami vzhodnega bloka naj bi bil razlog za to, je dokazoval svoje trditve nemški diplomat, da Ulbricht, ki je bil na obisku v Jugoslaviji leta 1966, ni uspel prepričati jugoslovanske sogovornike (sic!), naj pogojujejo obnovo diplomatskih odnosov (prav tam, 822–823).⁷⁹

Prav »odmor« pri realizaciji »Ostpolitik«, ki so ga s svojim odlogom navezave diplomatskih stikov povzročile Madžarska, Bolgarija in Češkoslovaška, je prišel Nemcem prav, da so se lahko v miru pripravljali na obnovo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. V prvi vrsti tako, da so poskušali sprostiti politično klimo v odnosih med državama. K temu so močno prispevali že gospodarski pogovori predstavnika nemškega zunanjega ministrstva, vodje vzhodnega referata/Ostreferat, Jörga Kastla, marca v Beogradu. Na pogovorih, tako je poročal Kastl v Bonn, je bilo ustvarjeno ozračje zaupanja v iskrenost nove nemške »Ostpolitik«. Tako je ostalo tudi po pogovorih, kljub »novi akcentuaciji« z jugoslovanske strani in čeprav se je v krogih jugoslovanskih novinarjev razširilo mnenje, da je bil njegov obisk »razočaranje«, saj naj bi Kastl prišel v Beograd brez kakršnihkoli pooblastil.⁸⁰ K izboljšanju nemško-jugoslovanskih odnosov je nadalje prispeval tudi pristanek nemške strani, da se oblikuje mešana, bilateralna komisija na vladni ravni, kar so prej v Bonnu striktno odklanjali. Ta je zasedala konec aprila 1967. Celo zunanji minister Nikezić je v prej omenjenem intervjuju za Večernje novosti to omenil kot enega od pozitivnih rezultatov nemške »Ostpolitik« in s tem popravil svojo izjavo, da je edini rezultat te politike navezava diplomatskih stikov z Romunijo. Nadalje je k boljši politični klimi prispevalo dejstvo, da so se izboljšali pogoji za delo nemških diplomatov v Beogradu. Od konca aprila je bilo namreč vzpostavljeno nemoteno potovanje diplomatskih kurirjev in poslovanje s šifriranimi telegrami. Vse to je torej prispevalo k temu, da je Bonn po mnenju Loecka uspel prepričati Beograd, da se zato, da ZRN obravnava Jugoslavijo kot »Sonderfall/Poseben primer«, izplača ohraniti malo potrpljenja (Schwarz, Hans Peter et al. (ur.), 1998: Dokument 191, Botschaftsrat Loeck, Belgrad, an das Auswärtige Amt, 29. 5. 1967, 824).

79 Predsednik SED NDR Walter Ulbricht je bil na obisku v Jugoslaviji med 26. septembrom in 2. oktobrom 1966. Šele tedaj je NDR uspelo (leta 1964 jim ni), da je Beograd pristal na povišanje diplomatskih predstavništev na rang veleposlaništev, čeprav so bili diplomatski odnosi vzpostavljeni že leta 1957.

80 DE-PAAA: Bestand MfAA, Kastl- Besuch »enttäuschend«. *Bonner Vetretzung soll »aufgewertet werden, 1. 4. 1967.*

Kot odličen poznavalec jugoslovanskih razmer si je Loeck svojo vlado dovolil opozoriti, da bo jugoslovansko stališče ostalo pozitivno do izboljšanja dvostranskih odnosov, le če se bo tudi nemška stran držala svojih obljub. V mislih je imel predvsem obljubo za začetek pogajanj o sporazumih o zaposlovanju (Anwerbe) in socialnem zavarovanju. Po njegovem mnenju sta bila ta dva sporazuma za jugoslovansko stran po pomembnosti takoj za zahtevami po odškodnini. Če se ta pogajanja ne bi začela, je bil prepričan Loeck, lahko kaj hitro pride do izničenja nemških stremeljenj po izboljšanju odnosov. Istočasno pa je opozarjal, da ne bi smeli samo z nemške strani dajati ugodnosti, ampak jih zahtevati tudi od jugoslovanske strani. Pet je bilo takih, da jih je posebej navedel, čeprav niso imele kakšne posebne politične teže (prav tam):

1. »sklenitev pogodbe o ustanovitvi izpostave Goethe-Instituta za Jugoslavijo;
2. sklenitev sporazuma o vojnih grobovih;
3. pomilostitev domnevnega vojnega zločinca Hansa Kohla;⁸¹
4. izročitev zaplenjenih vrednosti gospe Tille Duireux in
5. podpora nemškemu pristopu k Donavski konvenciji.«

Prvi dve zahtevi so Jugoslovani striktno zavračali, za tretjo in četrto naj bi bili postopki v teku, peto pa naj bi podpirali, le pisno se o tem niso hoteli izraziti. Vsekakor so bile te nemške želje/zahteve mnogo skromnejše od jugoslovanskih, služile naj bi v prvi vrsti zato, da bi jugoslovansko stran prepričali, da gre tudi z njihove strani za namero po pravem sodelovanju, h kateremu pa morata prispevati obe državi. Zaključek poročila svetnika veleposlaništva Loecka je predvideval previdne nadaljnje korake. Eden od resnih nemških internih pogojev za nadaljevanje prizadevanj za izboljšanje realnih odnosov med ZRN in SFRJ, ki naj bi rezultirala v obnovi diplomatskih stikov med državama, je bil zagotovo jugoslovanski odnos do NDR in do vprašanja Berlina. Zato so veliko pozornost posvečali rezultatom obiska predsednika NDR Ulbrichta jeseni 1966 v Beogradu. Loeck je sicer ocenil, da njegov obisk ni razlog za spremembo nemške politike do Jugoslavije. Vemo pa tudi, da se hladen jugoslovanski odnos do NDR, kljub povišanju ranga diplomatskih predstavnikov, ni spremenil. Še važnejše, celo centralno vprašanje pri nadaljevanju približevanja med državama pa je bilo dejstvo, tako je ocenjeval Loeck, da jugoslovanska stran ni spremenila odnosa do Berlina in ga je tako kot zahodno-nemška vlada imela za del ZRN. Kljub temu je Loeck priporočil svoji vladi, naj da Jugoslovanom termine za začetek pogajanj o zaposlovanju, socialnem zavarovanju in gospodarskih zadevah vseh vrst šele po tem, ko bo znano, ali so in kakšni so rezultati Ulbrichtovega obiska v Beogradu (prav tam, 825).

81 Ta je bil pred jugoslovanskimi sodišči kot vojni zločinec obsojen na 15 leta zapor.

5.1.3 Dokončna nemška odločitev

Odločenost zahodnonemške vlade, da obnovi diplomatske odnose z Jugoslavijo, je bila torej v pozni jeseni 1967 kljub orisanim razburkanim medsebojnim odnosom že tako dokončna, da je minister Brandt o tem 13. oktobra 1967 spregovoril tudi pred nemškim parlamentom:

Neuvrščena Jugoslavija je članica evropske državne skupnosti, ki jo cenijo na vzhodu in na zahodu. Želja zvezne vlade je, da ravno s to deželo spet popolnoma normalizira odnose. Upamo, da bo s tem pove-zane pravne in politične težave mogoče preseči. Medtem pa nemški in jugoslovanski štabi pri zastopstvih držav zaščitnic, ne da bi spremenili svoj dejanski status, izvajajo praktično vse naloge samostojnih misij. Dejanski odnosi so se zadovoljivo razvili. Načrtujemo začetek pogajanj o sklenitvi dolgoročnega trgovinskega sporazuma, o gostujočih delavcih in o kulturnih vprašanjih.

O tem je informiral tudi francoskega zunanjega ministra Couveja de Murvilla, ko je bil oktobra na obisku v Parizu.⁸²

Bonn kljub temu ni hotel prav nič hiteti in še manj česarkoli prepustiti slučaju. V realizacijo svojega namena obnovitve diplomatskih odnosov z Jugoslavijo je zato vključil tudi nediplomate. Že 6. in 7. oktobra 1967 je v Beograd poslal glavnega urednika nemškega radia (Deutschlandfunk) Franza Barsiga, ki se je tam prav na to temo med drugim pogovarjal z generalnim direktorjem Borbe in članom CK ZKJ Markovićem ter z vodjem uprave na jugoslovanskem zunanjem ministrstvu Lučičem. Njegove »sondaže«, kot so pogovore poimenovali, niso pravzaprav prinesle nobenih bistvenih novosti ne v nemški in ne v jugoslovanski strategiji in taktiki pri uresničevanju namere po obnovitvi diplomatskih odnosov. Tudi Barsig je namreč v Bonn poročal, da so Jugoslovani pripravljeni čim prej obnoviti diplomatske odnose brez vnaprejšnjih pogojev ter da so se na načelni ravni pripravljeni pogovarjati o neke vrste izjavi, ki bi bila objavljena ob obnovitvi odnosov in bi nemški strani olajšala ta korak. Zato pričakujejo zadevne predloge z nemške strani. Ne vztrajajo na odškodninskem vprašanju in so brez ugovora sprejeli na znanje Barsigovo zatrjevanje, da kaj takega ni mogoče že zaradi proračunskih razlogov. In končno, Jugoslovani naj bi ponovno izrazili željo, da se neodvisno od obnove diplomatskih odnosov začnejo pogajanja o sklenitvi sporazuma o zaposlovanju in socialnem zavarovanju. Jugoslovanska stran naj bi pričakovala nadaljevanje dialoga

82 Prav tam: Dokument 355, Gespräch des Bundesministers Brandt mit dem französischen Aussenminister Couve de Murville in Paris, 17. 10. 1967, 1396 in DE-PAAA: Bestand MfAA, C423/70, *Information über die gegenwärtige jugoslawisch-westdeutschen Beziehungen*, Berlin 25. 10. 1967.

v Bonnu ali na kakšnem drugem mestu, je še poročal (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 367, *Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Sahm*, 25. 10. 1967, 1448). Tudi visoki predstavnik bonskega zunanjega ministrstva Sahm je menil, da bi začetek takih pogajanj na jugoslovanski strani imeli za preizkus dobre volje, morebitno izločitev pogajanj o socialnem zavarovanju pa bi najbrž zavrnil. Bonsko zunanje ministrstvo je bilo zato mnenja, da Barsigovi vtisi docela odgovarjajo sliki, ki so si jo o tem vprašanju ustvarili že sami. Glede na to ne pričakujejo nobenih posebnih težav na pogajanjih, posebej ne pri berlinskem vprašanju. Ministerialdirigent Sahm je konec oktobra 1967 zato menil, da je treba poleg terminskih vprašanj premisliti le še modalitete, izjave in postopke za obnovo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo (prav tam, 1449). Tudi ti elementi se pri nemški vladi niso spremenili. Sahm je še naprej opozarjal, da se je pri obnovi diplomatskih stikov treba ozirati na celoto nemško-jugoslovanskih odnosov, na načela nemške »Ostopolitik«, vključno z nemškim odnosom do Sovjetske zveze, pri nemški politiki (Deutschlandpolitik) vztrajati na »politiki nepriznavanja/Nichtanerkennungspolitik« (NDR, op.p) s strani tretjega sveta in upoštevati učinke te akcije na notranjepolitičnem področju. Nov poudarek glede na do tedaj prevladujočo oceno pri načrtovanju nadaljnjih postopkov za obnovo bilateralnih odnosov je bilo le opozorilo Sahma, da je pri tem ključno vprašanje odškodnine. Po njegovem mnenju bi se morala nemška politika osrediti predvsem na njegovo reševanje, saj ga bodo Jugoslovani zagotovo odprli takoj po ponovni navezavi diplomatskih stikov. Obnova diplomatskih odnosov za jugoslovansko stran zagotovo ne more pomeniti »odkupnine« za njihove odškodninske zahteve, je bil še prepričan. Vsa druga vprašanja, kot so denimo sporazum o gastarbajterjih, trgovinski sporazumi, delovanje jugoslovanske emigracije ..., so po njegovem drugotnega pomena. Najpomembnejše pri vsem pa se mu je zdelo, da bi morala obnova diplomatskih odnosov pomeniti »generalno očiščenje« (Generalbereinigung) bilateralnih odnosov. Glede jugoslovanskih zahtev po odškodnini je bil visok nemški uradnik izredno oster in trd. Zavzel se je zato, da bi morala ZRN pred in pri obnovi diplomatskih odnosov

razbliniti jugoslovanske iluzije pri vprašanju odškodnine ... Pri tem jim ne bi smeli ponuditi nikakršnih »nadomestnih plačil« – na primer na gospodarskem področju, ker to ne bi pomenilo samo približevanja priznanju upravičenosti njihovih zahtev, temveč bi vodilo tudi v stalne jugoslovanske poizkuse izsiljevanja ... (prav tam, 1450).

Sahm je ponovil še staro vodilo nemške politike približevanja k Jugoslaviji, in sicer, da obnova diplomatskih odnosov z njo ne bi smela obremenjevati odnose z drugimi vzhodnoevropskimi državami ali, povedano z drugimi besedami, obremenjevati izvajanja nove »Ostopolitik«. Nič novega ni zapisal tudi o odnosu do

»Nichtanerkennungspolitik«, ko je predvideval, da se bo morala ZRN potruditi in pravilno interpretirati obnovo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo, da ne bi druge države napačno dojele to dejanje.⁸³ Strah pred koncem Hallsteinove doktrine in obenem spoznanje, da ji pravzaprav ni rešitve?

Pristojnim v zunanjem ministrstvu je Sahm nadalje predlagal (staro) razlago nemškega koraka: »... Jedro bo odgovor na vprašanja, ki bodo zagotovo postavljena, npr. kako se bomo sedaj obnašali do držav, ki bodo priznale vzhodni Berlin. Opozarjati bomo morali, da gre pri oblikovanju odnosov med nami in Jugoslavijo za pomemben del naše politike popuščanja, ki naj pripravi pot pravičnemu mirovnemu redu v Evropi ...« (prav tam: Dokument 367, Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Sahm, 25. 10. 1967, 1451). Izjavi, ki naj bi ju sprejeli vladi ob ponovni navezavi diplomatskih stikov, je imel za zelo pomembni, še posebej, če bosta imeli vsaj minimalni skupni imenovalec. Obe izjavi bodo namreč po njegovem mnenju doma pa tudi v tujini, zlasti v vzhodni Evropi in tretjem svetu, natančno brali in ju razlagali. Zanimivo pa je, da je Sahm ugotavljal, da bi bilo treba za vsako od treh navedenih javnosti pripraviti drugačno izjavo, ki bi si bile med seboj vsaj delno v nasprotju. Npr. čim bolj trdno bi se v nemški izjavi držali načel Hallsteinove doktrine in »Nichtanerkennungspolitik«, toliko manj bi taka izjava pomagala pri pojasnjevanju nemške politike z ostalimi vzhodnoevropskimi državami (prav tam). Zato je bilo po njegovem mnenju razveseljivo, da se je jugoslovanska stran pripravljena pogovarjati z nemško o pripravi take izjave, ki bi bila Nemcem v pomoč. Bonn je njen diskusijski predlog v tem času že tudi pripravil. Celó več, Jugoslavija naj bi z nemške strani pričakovala predloge zase (prav tam, 1452). Očitno pa so v Bonnu napačno razumeli jugoslovansko pripravljenost na pogovore o izjavi, saj so si predstavljali, da bo nemška stran tista, ki bo odločala o njeni vsebini. Taka interpretacija je na pogajanjih o obnovi diplomatskih odnosov pripeljala do zelo hudih težav.

83 Kancler Kiesinger je že ob novembrskem obisku v eni najpomembnejših neuvrščenih držav na svetu, Indiji, v pogovoru na štiri oči z Indiro Gandhi načel to vprašanje. Spraševal jo je, kakšna bi bila reakcija Indije, če bi ZRN obnovila diplomatske stike z Jugoslavijo. Toda Indira Gandhi je bila zelo skrivnostna. Na vprašanje sploh ni odgovorila. Kar trikrat je Kiesinger v času obiska v Indiji načel to tematiko, dokler mu vendarle ni pojasnila, da Indija zaradi obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ne bo spreminjala svoje »nemške politike«. Od 15. februarja 1967 je namreč delovalo v vzhodnem Berlinu indijsko trgovinsko predstavništvo (Büro der indischen Handelsgesellschaft). Ni pa nemškemu kanclerju hotela direktno povedati, kakšna bo usoda tega predstavništva, ali se bo personalno okrepilo, bo dobilo drugačen status, ali se bo celo prelevilo v diplomatsko predstavništvo (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 399, *Botschafter Freiherr von Mirbach, Neu Delhi an das Auswärtige Amt*, 24. 11. 1967, 1540/1541).

V pogovoru nemškega zunanjega ministra Brandta s sovjetskim veleposlanikom v Bonnu, Semjonom Zarpakinom, prav tako novembra 1967, pa se je pokazalo, da Sovjetska zveza na navezavo stikov z Jugoslavijo gleda povsem drugače. Na omembo te teme se je veleposlanik odzval takoj in zelo ostro. Bonnu je očital, da želi ZRN z obnovo diplomatskih stikov z Jugoslavijo v njenih očeh le razvrednotiti NDR. Kljub temu sta sogovornika pogovor končala v spravljenem tonu, z željo po čim boljšem razvoju meddržavnih odnosov (prav tam: Dokument 401, Aufzeichnung von Duckowitz, 27. 11. 1967, 1546).

Nemška izjava bi morala po Sahmovem mnenju vsebovati štiri poudarke (prav tam):

1. Jugoslavija mora biti kot posredna sosedja Nemčije pritegnjena k politiki opuščanja napetosti in miru;
2. Jugoslavija ima z Nemčijo mnogo bolj razvite dejanske odnose kot katerakoli druga vzhodnoevropska država; nekatera jugoslovanska stališča so zelo podobna nemškim (npr.: berlinsko vprašanje, vprašanje gradnje berlinskega zidu);
3. prekinitev diplomatskih odnosov z Jugoslavijo leta 1957 je bila prava poteza Nemčije, tako kot bi bilo njeno perpetuiranje danes napačno;
4. države tretjega sveta naj iz te obnove diplomatskih odnosov, ki so notranje-evropska zadeva, ne potegnejo napačnih sklepov.

V teh okvirih, tudi z nadaljevanjem pogovorov med Barsigom in Markovićem o pripravi izjave, naj bi teklo nadaljnje priprave. Z le kozmetičnimi popravki je Sahmova stališča in predloge sprejel tudi zunanji minister Willy Brandt.

»Ministerialdirektor« Ruete je namreč 5. decembra 1967 na osnovi informacij, ki jih je dobil od Barsiga⁸⁴ in njegovih pogovorov z Markovićem, za ministra Brandta pripravil pismo, ki ga je ta poslal zveznemu kanclerju Kiesingerju. V njem je povzel glavne točke prej citiranega Barsigovega poročila ministru. Že iz Ruetejevega spremnega dopisa ministru Brandtu je bilo jasno, da se je Bonn dokončno odločil obnoviti diplomatske odnose z Jugoslavijo. V njem je namreč nemški visok uradnik zapisal oziroma predlagal, da želi ZRN Jugoslovanom predlagati Bonn kot mesto pogajanj o obnovi diplomatskih stikov. Pripravljeni pa so bili sprejeti tudi kakšen nevtralen kraj, le Beograda ne. Ruete je menil, da bi lahko za pogajalskega partnerja veljal vodja jugoslovanskega predstavništva pri sili zaščitnici jugoslovanskih interesov v ZRN (Švedska, op.p.), poslanik Lučić. Zdel se mu je primeren zlasti zato, ker je bil do pred kratkim vodja uprave za zahodno Evropo na jugoslovanskem zunanjem ministrstvu. Ponovno je podčrtil, da mora jugoslovanska izjava ob obnovi diplomatskih odnosov ščititi nemške interese (prav tam: Dokument 416, Bundesminister Brandt an Bundeskanzler Kiesinger, 5. 12. 1967, 1594, op. 1).

Brandt je bil z »nediplomatskimi« pogovori med Barsigom in Markovićem do te mere zadovoljen, da je kanclerju že v zgoraj omenjenem pismu predlagal začetek pogajanj o obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo: »Rezultat teh sondažnih (Barsigovih, op.p.) pogovorov so dobra osnova za zaupna diplomatska pogajanja. Predlagam, da s temi pogajANJI začnemo še pred Božičem.« (Prav tam, 1595). Svoj predlog pa je utemeljil v treh točkah, ki so se vse dotikale zunanjepolitičnih učinkov oziroma posledic takega nemškega koraka. Najprej je kanclerja spomnil, da je že

---

84 Barsig se je z Markovićem v Beogradu pogovarjal ponovno v času od 25. – 28. novembra 1967.

sam na svoji poti po Aziji spoznal, da bi obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo imela znosne posledice za Nemčijo. Nadaljeval je z ugotovitvijo, da naj bi tudi pred nekaj dnevi⁸⁵ opravljeni pogovori z vodilnimi predstavniki nemških diplomatskih zastopstev v vzhodnoevropskih in najpomembnejših zahodnih prestolnicah tak vtis potrdili. In končno, tri velesile so po Brandtovem zagotovu obnovu diplomatskih odnosov z Jugoslavijo pozdravile kot konstruktivni korak k popuščanju napetosti in k »Osteuropapolitik« (prav tam, 1596). Posebej važno pa se mu je zdelo Kiesingerja posvariti, da bi vsako zavlačevanje obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ponudilo vzhodnemu Berlinu ne samo propagandistično, temveč tudi stvarno možnost, da moteče/preprečujoče deluje. To naj bi NDR v Beogradu in Moskvi že poskusila. Ohraniti pa je treba tudi notranjepolitično verodostojnost, je še menil Brandt, saj bi težko zagovarjali neuresničitev nekega dejanja, ki je v celoti pripravljeno (prav tam).

Kot prvi, morda celo najpomembnejši cilj bodočih pogajanj o obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo je Brandt navedel uskladitev jugoslovanske in nemške izjave ob objavi obnovitve odnosov, pa tudi nujo, da se jugoslovansko stran prepriča o resnosti odklonilnega nemškega stališča do jugoslovanskih zahtev po odškodnini. Če bi se načrtovana diplomatska pogajanja zadovoljivo končala, bi lahko nemška vlada sprejela sklep o ponovni navezavi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo, je bil v pismu Kiesingerju dokončen Brandt (prav tam). Še posebej zato, je zatrjeval, ker so bili nemški diplomati v vzhodnoevropskih in neuvrščenih državah mnenja, da obnova diplomatskih stikov ne bi sprožila verižne reakcije priznavanja NDR. Kljub temu je, za vsak slučaj, svojim diplomatom v »kritičnih državah«, kot jih je imenoval, naročil, naj najkasneje do 11. decembra 1967 o tem izdelajo poročila. Zato je Brandt v pismu predsedniku vlade predlagal konkreten postopek za začetek pogajanj o obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo:

Mislim, da je prav, da zadevo najprej obravnavamo v delovnem krogu, a jo istočasno uvrstimo tudi na dnevni red seje vlade 13. decembra. O tem bi sam pripravil predlog. Če bi se vlada na načelni ravni, kot upam, odločila za začetek pogajanj o navezavi diplomatskih odnosov, bi bilo smiselno, da bi o tem v istem tednu informiral zunanjepolitični odbor parlamenta (prav tam, 1597).

Brandt je imel čimprejšnjo obnovo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo za tako važno zadevo, da ji je dal prednost pred svojo prisotnostjo na srečanju NATO v Bruslju.

---

85 V dneh med 4. in 5. decembrom 1967 je bilo v Bonnu delovno srečanje vodilnih nemških diplomatov v vzhodnoevropskih prestolnicah. Rezultat tega srečanja je bil dokument, ki so ga imenovali »17 tez k Ostpolitik«. V tem dokumentu je bilo med drugim zapisano: »Jugoslavija je pripravljena obnoviti diplomatske odnose brez vnaprejšnjih pogojev. Upa se, da gre pri tem za ureditev odprtih vprašanj, še posebej zahtev po odškodnini. Tudi mi želimo čim prej obnoviti diplomatske odnose z Jugoslavijo. Na ta način bi Jugoslavijo v celoti pritegnili v našo politiko popuščanja napetosti v Evropi. Kaže, da bi bila nevarnost negativne reakcije s strani tretjega sveta sprejemljiva« (prav tam, 1596, op. 8).

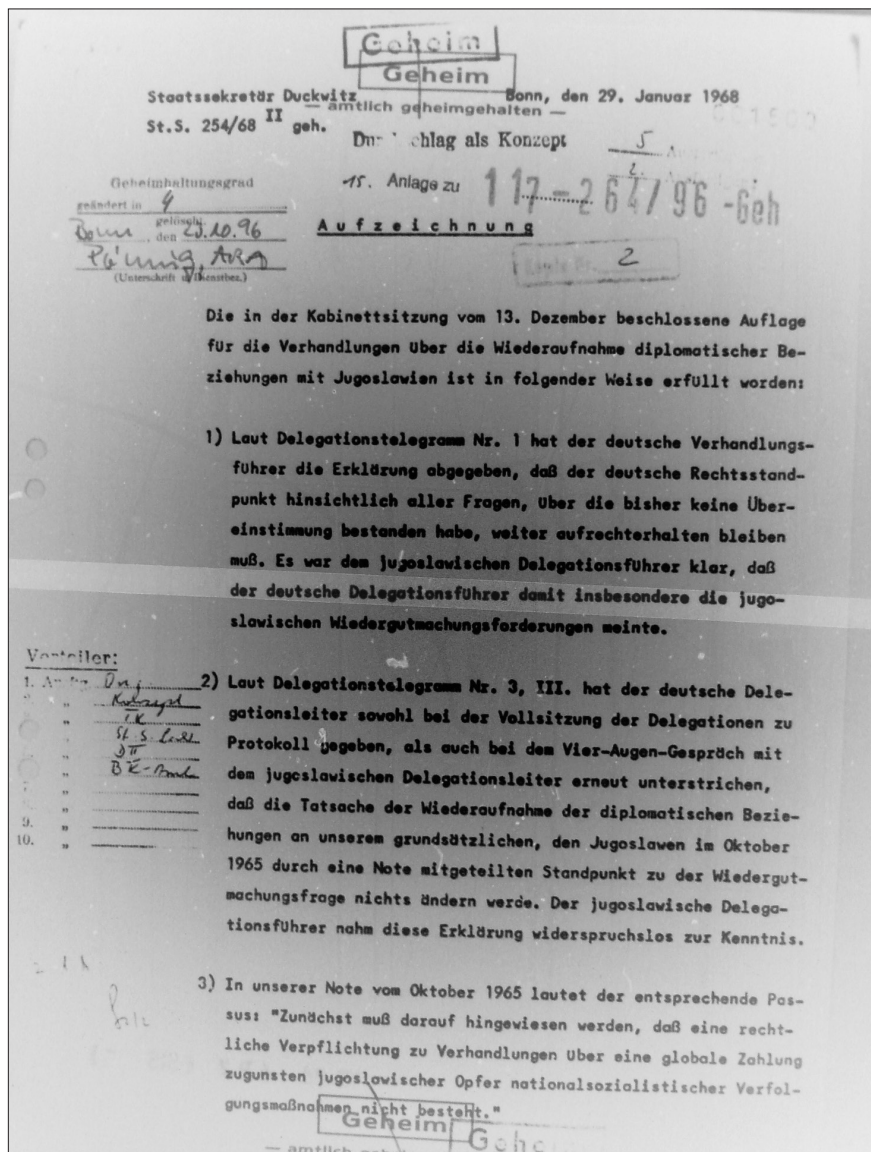
Kanclerju je sporočil, da je pripravljen »zaradi pomembnosti zadeve« prej zapustiti sejo NATO in priti v Bonn na sejo vlade (prav tam). Tako se je tudi zgodilo.

Brandt je bil torej popolnoma prepričan v pravilnost tega nemškega, lahko bi ga imenovali prelomnega, zunanjepolitičnega koraka. Gre namreč za prvi, dejanski, čeprav neformalni dokaz o koncu Hallsteinove doktrine in »Alleinvertetungsanspruch«, saj naj bi se obnovili diplomatski odnosi z državo, s katero je ZRN prav po načelih Hallsteinove doktrine kot prvo prekinila diplomatske odnose. Kancler Kiesinger se je tako iz notranje – kot tudi iz zunanjepolitičnih razlogov bal takšne interpretacije obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo, ki bi kazala na opustitev obeh omenjenih načel. Teden dni po sklepu vlade (18. 12. 1967) o začetku pogajanj za obnovo se je zato srečal z ameriškim veleposlanikom v Bonnu, Georgom McGheejem, in ga rotli, da obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ne smejo interpretirati kot odpovedi Hallstenovi doktrini in »Alleinvertetungsanspruch«, kar je ta z naklonjenostjo vzel na znanje (prav tam: *Dokument 440, Gespräch zwischen Kiesinger und McGhee, 18. 12. 1967*, 1683). Toda razvoj kasnejše zahodnonemške zunanje politike – »Ostpolitik«, in dejstvo, da je v Beogradu še naprej obstajalo vzhodnonemško diplomatsko predstavništvo, ne potrjujeta kanclerjevih zagotavljanj. Na drugi strani pa so pozitivne ocene nameravanega zahodnonemškega koraka prihajale tudi iz tabora vzhodnoevropskih držav. V zadnjih dneh decembra 1967 je zahodnonemški veleposlanik v Romuniji Strätling obiskal romunskega predsednika Ceausescuja. Ta je v pogovoru veleposlanika izrecno vprašal, kakšno je stanje pri vprašanju obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Ko ga je veleposlanik obvestil o sklepu vlade po začetku zadevnih pogajanj, je Ceausescu to pozdravil in bil prepričan, da ZRN s tem dokazuje resnost svoje nove »Ostpolitik«. Obenem pa je pripomnil, da bi morala ZRN nadaljevati po tej poti k cilju, da prizna »realnosti« (NDR, op.p.), ki so bile ustvarjene po koncu vojne. Veleposlanik se je neposrednemu komentarju na navrženo temo izognil s poudarjanjem pripravljenosti bonške vlade, da kolikor mogoče prispeva k popuščanju napetosti tudi med obema deloma Nemčije (prav tam: *Dokument 448, Botschafter Strätling, Bukarest, an das Auswaertige Amt, 27. 12. 1967*, 1710–1711).

5.1.4 Brandt dobi pooblastila za začetek pogajanj o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo

Konec leta 1967 so torej diplomatska tipanja, skrivanja, prerivanja, obtoževanja in tehtanja že prinesla jasne odločitve. Zvezna vlada je namreč v sredo, 13. decembra 1967, sprejela sklep, da pooblasti zunanjega ministra Willyja Brandta, da začne pogajanja o ponovni navezavi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo; vendar s pomembnim in izključujočim zadržkom, da ne bodo priznali jugoslovanskih zahtev iz naslova povračila za

storjene zločine v drugi svetovni vojni (Wiedergutmachung) in da je pri pogajanjih to treba jugoslovanski strani jasno poudariti (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 27, Aufzeichnung des Legationsrats Gehl, Stand der Verhandlungen über eine Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen mit Jugoslawien, 24. 1. 1968, 81, opomba 2).

Fotografija 39: Nemška navodila za pogajalce v Parizu o zavračanju jugoslovanskih zahtev po odškodnini /Wiedergutmachung.

Na drugi strani pa je bonska diplomacija pričakovala vzhodnonemško diplomatsko-politično ofenzivo. Državni sekretar v nemškem zunanjem ministrstvu Lahr je na to opozoril nemške diplomate po svetu z okrožnico 22. januarja 1968. Poleg posredovanja informacije o začetku pogajanj, jih je v okrožnici posebej opozoril, da naj pričakujejo povečan pritisk »vzhodnega Berlina«, da bi zahodnonemško »iniciativo Jugoslavija« izrabil v korist svoje teorije o delitvi Nemčije. Da bi njihovo dejavnost omejili, je diplomatom naložil, naj vlade držav, v katerih gostujejo, informirajo o razlogih, ki so ZRN pripeljali do te iniciative.⁸⁶

Kljub zadržkom in strahovom pa sta bili obe strani, kar kažejo tudi odmevi v mednarodnem prostoru, resno pripravljeni na prelomno dejanje. Že 4. januarja 1968 je tako zahodnonemški veleposlanik v ZDA Knappenstein na primer poročal v Bonn o svojem daljšem (Tour d' horizon) pogovoru z ameriškim zunanjim ministrom Deanom Ruskom, na katerem ga je ta informiral o mnenju tamkajšnjega jugoslovanskega veleposlanika, ki da je bil zelo optimističen, kar zadeva izid zahodnonemško-jugoslovanskih pogovorov o obnovi diplomatskih odnosov (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 3, Botschafter Knappenstein, Washington, an das Auswärtige Amt – Tour d' horizon Rusk am 4. 1. 1968, 9). Nekaj mesecev prej, septembra 1967, je tudi nemški diplomat v Kairu Lahn poročal v Bonn o svojih pogovorih z izraelskim sogovornikom Mansourjem, ki je menda sam načel pogovor o nameravani obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Vsaj posredno je namero pozdravil, ko je nemškemu kolegu omenil, da imata obe Nemčiji svoja diplomatska predstavništva v Kambodži, kar ga je utrjevalo v prepričanju, da bo Hallsteinova doktrina kmalu popolnoma presežena. V isto smer je kazalo tudi njegovo mnenje, da bo Združena arabska republika (ZAR) v primeru, če ZRN z njo naveže diplomatske stike, vzpostavila diplomatske odnose tudi z NDR.⁸⁷

5.1.5 Pariški pogovori

Pogajanja o obnovi diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ so se začela 23. januarja 1968 v Parizu. Z nemške strani je pogajanja vodil ministerialni direktor, sredi

86 DE-PAAA: B 150/1968, Runderlass des Staatssekretärs Lahr, Nr. 297, *Gespräche mit Jugoslawien über die Aufnahme diplomatischer Beziehungen; mögliche Aktivitäten der DDR*, 22. 1. 1968, str. 1.

87 Že aprila leta 1963 je ZRN odprla v Kambodži diplomatsko predstavništvo (poslaništvo), torej še v času, ko je imela NDR tam generalni konzulat. ZRN je svoje predstavništvo odprla ob garanciji kamboške vlade, da ima njihovo diplomatsko predstavništvo višji diplomatski status kot vzhodnonemško. Toda vlada v Phnom Penhu se je 18. aprila 1967 odločila povišati rang generalnega konzulata v isti rang, kot je bilo zahodnonemško. Bonska vlada je na to gesto odgovorila s povečano diplomatsko aktivnostjo. V Phnom Penh je septembra 1967 poslala upokojenega diplomata, ki naj bi za predstavništvo ZRN izpogajal status veleposlaništva. Kamboško zunanje ministrstvo je na to pristalo, vendar ob pogoju, da ZRN prizna obstoječe kamboške meje. Ker pa je leta 1969 Kambodža priznala NDR, je 4. junija 1969 ZRN odpoklicala svojega veleposlanika in zaprla tamkajšnje veleposlaništvo, omejila izvajanje že sklenjenih trgovinskih pogodb in se odločila, da novih sporazumov z njo ne bo sklepala. (Schwarz (ur.), 1998: Dokument 333, Botschaftsrat I. Klasse Lahn, Kairo, an das Auswärtige Amt, 27. 9. 1967, 1315 in *Erklärung der Bundesregierung zur Anerkennung der DDR durch Kambodscha, den Irak und den Sudan*. V: Ghelhoff (ur.), 1995, 325).

šestdesetih let tudi generalni konzul v Zagrebu, Hans Ruete,⁸⁸ jugoslovanska stran pa je za glavnega pogajalca imenovala načelnika uprave Državnega sekretariata za zunanje zadeve, dr. Zvonka Perišića. Pogajanja so bila v Parizu in so trajala od 23. do 29. januarja 1968.

Obe strani sta se, vsaj na začetku pogajanj, držali pogoja, da ne bosta priznali jugoslovanskih zahtev iz naslova povračila za storjene zločine v drugi svetovni vojni (Wiedergutmachung). To je zatrjeval tudi nemški glavni pogajalec Ruete, ko je 24. januarja 1968 v Bonn poročal o stanju pogajanj o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Bonnu je o prvem dnevu poteka pogajanj sporočil, da je jugoslovanski strani podrobno opisal nemško »Ost – und Deutschlandpolitik«, in dodal, da jugoslovanska stran ne postavlja nikakršnih predpogojev za ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov. Njegova izhodišča na pogajanjih so bila le, da mora pri odprtih vprašanjih med državama biti zagotovljeno nemško pravno stališče. Tudi glede berlinskega vprašanja je ugotavljal, da doslej v nemško-jugoslovanskih odnosih ni bilo nikakršnih problemov. Jugoslovanski predstavnik Perišić je bil na prvi seji pogajanj zelo kratek. Za ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov ni postavljal nikakršnih pogojev, zadovoljil se je le z deklarativno izjavo, češ da mora ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov slediti normalizacija bilateralnih odnosov, berlinskega vprašanja pa se sploh ni dotaknil (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 27, Aufzeichnung des Legationsrats Gehl, geheim – Stand der Verhandlungen ueber eine Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen mit Jugoslawien, 24. 1. 1968, 81–82).

Razprava se je pravzaprav ves čas pogajanj zato vrtela le okoli vsebine izjave, ki naj bi jo obe strani objavili ob priliki ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov. Na začetku sta obe strani stali še vsaka na svojem bregu. Nemška je zastopala stališča, da mora imeti izjava dva dela. V prvem naj bi bila skupna izjava, v drugem pa naj bi obe državi objavili še vsaka svojo izjavo. Nemška stran je predvidevala, da bo njena izjava zlasti poudarjala, da ponovna navezava diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ne bo na noben način oteževala procesa popuščanja napetosti v Evropi. Od jugoslovanske strani pa so nemški pogajalci pričakovali, da bo pristala na zapis pravice nemškega naroda, da stremi k enotnosti, in da se bo nemški problem reševal v okviru pravične mirovne ureditve Evrope (prav tam, 82).

Jugoslovanska stran je na pogajanja prišla že z izdelanim in kar se da kratkim predlogom skupne deklaracije, ki se je glasila:

---

88 Naslov »Ministerialdirektor« so imeli vodje oddelkov, kar pomeni tretjo funkcionsko raven v borskem zunanjem ministrstvu, za zveznim ministrom in državnimi sekretarji. Jugoslovanski predstavnik istega diplomatsko političnega ranga je bil načelnik uprave.

Vladi SFRJ in ZRN izhajajoč iz želje, pospeševati dvostranske odnose in sprostiti pot k normalizaciji, sta se skupaj odločili ponovno vzpostaviti redne diplomatske odnose. Državi sta se dogovorili, da odnose na ravni veleposlanikov ponovno vzpostavita od... leta... Državi sta prepričani, da bo ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov ustvarila nujne pogoje, s katerimi bo mogoče rešiti odprta vprašanja na osnovi splošno veljavnih norm in načel v mednarodnih odnosih. To bi pomenilo tudi najboljšo pot k popolni normalizaciji dvostranskih odnosov. Vladi sta tudi prepričani, da ta skupni korak pomeni pozitiven prispevek k procesom popuščanja napetosti v Evropi in za razvoj medevropskega sodelovanja (prav tam, 82–83, opomba 11).

Zavzemala se je samo za eno, tj. skupno izjavo, ker bi, kot so zatrjevali jugoslovanski pogajalci, vsaka enostranska nemška izjava prisilila jugoslovansko stran k proti izjavi. Perišić je posebej poudaril, da jugoslovanska vlada pri nemškem vprašanju odklanja uradno potrditev neke doktrine (mišljena je seveda Hallsteinova doktrina o ZRN, kot edini državi, ki lahko zastopa nemški narod in ki predvideva združitev nemškega naroda pod zahodnonemškimi pogoji), ki je nikoli ni priznala kot upravičeno. Perišić je še nemško stran opozarjal, da so njena pogajalska izhodišča šibka, saj bi neuspeh pogajanj o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov pomenil korak nazaj pri celotni nemški »Ostpolitik« (prav tam, 83, opomba 12).

Na začetku sta se obe strani poenotili samo o tem, da se bodo pogajanja o vsebini izjave nadaljevala in da ponovna vzpostavitev ni vezana na nobeno posebno obliko.

Naslednjega dne, 24. januarja 1968 popoldne, sta se Ruete in Perišić sestala na »štiri oči«. Ruete je na srečanju poskušal prepričati Perišića, naj pristane na pasažo v skupni izjavi, ki bi zadevala nemško vprašanje. Ta je njegov predlog vehementno odklonil z izgovorom, da ima taka navodila od vlade v Beogradu, svoje odklonilno stališče pa utemeljeval z dejstvom, da bi taka pasaža v skupni izjavi ob vzpostavitvi bilateralnih diplomatskih odnosov pomenila vmešavanja v zadeve druge države (NDR), vzpodbudila pa bi tudi špekulacije, češ da se je pri nemškem vprašanju Jugoslavija sedaj nagnila na zahodnonemško stran. Pristal ni niti na kompromisni nemški predlog, da bi v skupni komunike ob objavi ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov vnesli apel na druge države, da naj ne nasprotujejo (zahodno) nemškim prizadevanjem za ponovno vzpostavitev evropske in nemške enotnosti. Odklonilno stališče je argumentiral kot prej, češ da bi se to razumelo tako, kot da je Jugoslavija pristala na zahodnonemško stališče in skupaj z ZRN sedaj apelira na ostali svet (prav tam: Dokument 29, Ministerialdirektor Ruete z. Z. Paris an Bundesminister Brandt, 25. 1. 1968, 86).

Pogajalca pa sta se vendarle dogovorila, ali bolje, Perišić je pristal na Ruetejev kompromisni predlog, da bi nemška stran ob robu objave ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov med državama, pripravila izjavo, v kateri bi to dejstvo okrepila s ponovno razglasitvijo že znanih nemških stališč do rešitve nemškega vprašanja od tako imenovanega »Alleinvertretunganspruch«, preko Hallsteinove doktrine do berlinskega vprašanja. Po Perišićevem mnenju naj bi jugoslovanska vlada ne imela nič proti taki objavi in ne bi nanjo reagirala s kakšno proti izjavo. Prosil je le sogovornika, naj mu posreduje njeno skico, da jo bo lahko poslal v Beograd. Ruete je bil v nadaljevanju pogovora na »štiri oči« zadovoljen, ker je jugoslovanska stran domala na vse nemške želje, ki so se dotikale drugih bilateralnih vprašanj, odgovorila pozitivno. Skratka, s pogovorom je bil vendarle zadovoljen (prav tam, 86–87). Od drugih bilateralnih vprašanj sta načela zlasti vprašanje odškodnine za vojno škodo v času druge svetovne vojne (Wiedergutmachung). S tem v zvezi je jugoslovanska stran pristala, da se z obnovo diplomatskih odnosov v ničemer ne spreminjajo nemška izhodišča, kakor so bila zapisana v noti iz 13. oktobra 1965. Takrat je namreč bonška vlada na zahtevo jugoslovanske o plačilu odškodnine jugoslovanskim žrtvam nacističnega nasilja zapisala, da temu ne more ugoditi, ker ni pravne osnove, poleg tega pa je bilo zanjo to vprašanje rešeno v sporazumu med Jugoslavijo in ZRN iz septembra 1963, ko je Jugoslaviji kot »globalno plačilo jugoslovanskim žrtvam psevdomedicinskih poskusov« odobrila odškodnino v višini 8 milijonov nemških mark. Perišić naj bi to stališče nemške delegacije brez ugovora vzel na znanje, obenem pa zaprosil nemško stran, naj takoj po vzpostavitvi diplomatskih odnosov ne posreduje takšnega odgovora na jugoslovansko noto z dne 12. julija 1967, ki je bila nemški vladi posredovana preko švedskega veleposlaništva. V njej je namreč jugoslovanska vlada zahtevala od ZRN pogajanja o globalni odškodnini za tiste žrtve nacizma, ki so bile zdravstveno oškodovane.

Tako na pogovoru na štiri oči kot tudi na plenumu, je bilo govora še o berlinskem vprašanju in nemška stran je z zadovoljstvom ugotovila, da to v nemško jugoslovanskih odnosih ne predstavlja nobene težave. Vse pogodbe, zlasti trgovinske in gospodarske, z Jugoslavijo, tudi iz časa, ko ni bilo diplomatskih odnosov, namreč vsebujejo tako imenovano »Berlinsko klavzulo«, kar pomeni, da veljajo tudi za zahodni Berlin. Perišić je nemškemu sogovorniku tudi zagotovil, da se tako stališče Jugoslavije tudi v bodoče ne bo spremenilo. Sogovornika sta se dotaknila še nekaterih konkretnih bilateralnih problemov, sicer bolj operativno-konzularne narave, ki pa za našo temo niso relevantne. Seveda je tudi tu prišlo do polnega soglasja (prav tam: Dokument 30, Ministerialdirektor Ruete z. Z. Paris an Bundesminister Brandt, 25. 1. 1968, 91–93).

Skratka, obe strani sta se uspešno dogovorili o ključnih stvareh za ponovno navezavo diplomatskih odnosov. Ocenjujem, da je bilo več popuščanja s strani nemške

delegacije, kar gre očitno pripisati že novi »Ostpolitik«, ki ni več brez priziva vztrajala ne na Hallsteinovi doktrini in ne na »Alleinvertretungsanspruch«. Važnejše kot brez-prizivno vztrajanje na izključujoči politiki do komunističnega bloka, je bilo za nemško stran uveljavljanje politike približevanja in sodelovanje z njim = »Ostpolitik«.

Zvečer, 24. januarja 1968, so se nadaljevala pogajanja o skupni izjavi, ki so jo naslednjega dne še dolgo redigirali. Prav tako je nemška stran pripravila skico za nemški komunike ob objavi ponovne vzpostavitve. Splošna ugotovitev pri oblikovanju skupne izjave je bila, da ne bo kdo ve kako vsebinska. Ruete je ministru Brandtu poročal, da v njej ne bo tistega dela, ki bi govoril o ustvaritvi pravičnega evropskega mirovnega reda in odnosu do reševanja nemškega vprašanja, saj je to jugoslovanska stran odklonila, da se to ne bi razumelo kot jugoslovansko identificiranje z zahodnonemškim stališčem do ponovne združitve Nemčije. Pogajalci so tako pripravili tri dokumente:

- predlog skupne izjave ob obnovi diplomatskih odnosov,
- predlog izjave za porte – parola (besednika) zahodnonemške vlade ob objavi ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov in
- komunike o tem dogodku.

Zadnja dva je pripravila nemška stran. Predlog skupne izjave, oblikovan 24./25. januarja 1968, se je od jugoslovanskega predloga iz 23. januarja 1968 ločil le po nekaterih drobnih tehničnih, vsebinsko nepomembnih korekturah (prav tam, 88).

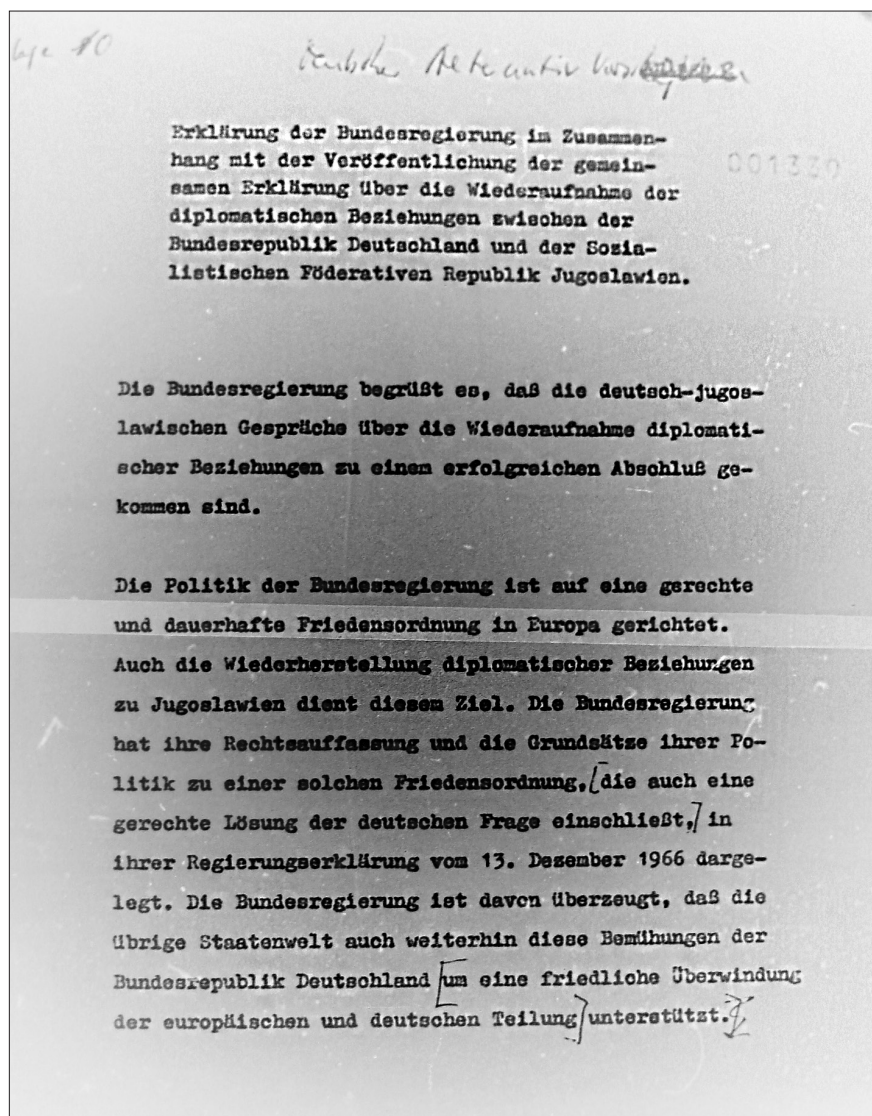
V izjavi bonske vlade pa so med drugim zapisali tisto, kar jugoslovanska vlada ni hotela oziroma mogla sprejeti:

... Politika zvezne vlade je usmerjena k pravičnemu in trajnemu mirovnemu redu v Evropi. Zvezna vlada je prepričana, da ta korak, za katerega se je odločila, ohranjajoč svoja znana politična načela, ne bo otežil politike popuščanja in proces ozdravitve v Evropi. Nasprotno upa, da bo preostali svet še naprej podpiral ZRN v njenih prizadevanjih za mirno premagovanje evropske in nemške delitve. (Prav tam, 89).

Predlog komunikeja pa je bil le nekajvrstičen, opremljen samo z osnovnimi podatki o tem, od kdaj do kdaj so pogajanja trajala, kdo jih je vodil ter z informacijo, da bosta vodji delegacij o rezultatih pogajanj seznanila svoji vladi, ki si pridržujeta pravico o nadaljnjih odločitvah (prav tam).

V prepričevanju nemške strani, da bi v obnovitvene dokumente vnesla svoja stališča do rešitve nemškega vprašanja in v zavračanju njenih argumentov s strani jugoslovanske delegacije, so potekala tudi vsa nadaljnja nekajdnevna pogajanja v Parizu. Ruete je 25. januarja 1968 poročal v Bonn, da ni mogel prepričati jugoslovanske strani in da je bilo formuliranje izjave dolgotrajno in težavno. Prosil je Bonn, naj izjavo

presoja s te plati. Operativno tehnično pa sta se obe strani dogovorili, da bosta, ko bo besedilo skupne izjave dokončno usklajeno, svoji vladi prosili za soglasje. Ko bo iz Bonna in Beograda soglasje prišlo, bosta vodji delegacij skupno izjavo tudi parafirala. Poleg tega pa sta se tudi sporazumeli, da bosta v skupni zabeležki opredelili postopek o nadaljnjem postopku s parafrano izjavo. Obe strani sta tako že 25. januarja 1968 zaprosili svoji vladi, da dasta soglasje k skupni izjavi (prav tam, 90–91).

Fotografija 40: Osnutek izjave vlade ZRN ob ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov.

Zapletlo pa se ni pri soglasju o skupni izjavi, temveč pri soglasju o besedilu možnega komentarja ob objavi ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov, ki sta jih medtem pripravili obe strani. Nemška stran je namreč predlagala, da bi obe vladi dali soglasje tudi k obema besediloma komentarjev. Perišić je, tudi zato, ker je dobil taka navodila iz Beograda, na tem mestu pogajanja dramatično zaostрил. Nemški strani je sporočil, da v kolikor bonška vlada soglasje h komentarju postavlja kot »conditio sine qua non«, čas za ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov očitno še ni zrel. Dejal je: »Če nemška stran nima zaupanja, da bo jugoslovanska vlada sprejela za ZRN neškodljivo izjavo, bi lahko jugoslovanska vlada pogajanja o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov smatrala kot brez smisla.« (Prav tam: Dokument 31, Ministerialdirektor Ruete z. Z. Paris an Bundesminister Brandt, 27. 1. 1968, 95). Nemška stran je jugoslovansko dramatiziranje takoj želela pomiriti. Ruete je Perišiću zagotavljal, da ne gre za vprašanje zaupanja, temveč za vprašanje formuliranja. Poudaril je, da nemška vlada v celoti zaupa jugoslovanski, da ta ne bo objavljala nikakršnih izjav, ki bi bile za nemško vlado nesprejemljive. Predlagal je le, da se iz jugoslovanskega osnutka komentarja – ta je bil zagotovo napisan z dobrim namenom – črta zadnji stavek, ki se njihovi strani zdi nesprejemljiv. Obe strani naj bi se namreč dogovorili, da v komentarje ne bodo vnašali vsebin, ki bi govorile o načrtovanju bodoče politike. Omenjanje takih namer bi namreč nemški strani prineslo notranjepolitične težave. Istočasno pa je tudi sam zaostрил pogajanja, saj je jugoslovanskemu predstavniku Perišiću očital, da je požrl besedo in da je popolnoma spremenil pogajalsko politiko, saj je bilo dogovorjeno, da nemška stran lahko v komentarju načne vsa vprašanja »Nemške politike/Deutschlandpolitik«, od »Alleinvertretungsanspruch« do berlinskega vprašanja, in da nasprotna stran na to ne bo reagirala. Še enkrat je zatrdil, da ima nemška stran polno zaupanje do jugoslovanske, da pa je razumljiva želja zveznega kanclerja, da bi v izogib mogočim težavam rad vedel, kaj bo izjavila jugoslovanska vlada (prav tam, 96).

Ta je 26. januarja reagirala zelo ostro. Jugoslovanski državni sekretar v zunanjem ministrstvu Mišo Pavičević, ki je zastopal odsotnega zunanjega ministra, je namreč v pogovorih z ameriškim in francoskim veleposlanikom v Beogradu izjavil, da je nad dvodnevni pogajanji v Parizu zaradi prej omenjenega »spora« »zelo nezadovoljen in razočaran«. Za tako stanje je seveda krivil nemško stran, izrečene besede pa so bile preko obeh veleposlanikov namenjene Bonnu.⁸⁹

Državni sekretar Pavičević je očitno sodil v krog tistih jugoslovanskih diplomatov, ki so bili do ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov z ZRN zelo zadržani, da ne rečem nasprotni. Na dan začetka pogajanj v Parizu je namreč nemški diplomatski

⁸⁹ DE-PAAA: B/150, Botschaftsrat Loeck, Belgrad an Staatssekretär Duckowitz, Nr. 38, Äusserungen des Staatssekretärs im jugoslawischen Aussenministerium, *Pavičević gegenüber dem amerikanischen und dem französischen Botschafter über den Stand der Beziehungen zur Bundesrepublik*, 26. 1. 1968, str. 1–2.

predstavnik na francoskem veleposlaništvu v Beogradu, Loeck, poročal v Bonn o kratkem srečanju najvišjih romunskih politikov, ki so se na poti v Rim 22. januarja 1968 za eno uro ustavili na beograjskem kolodvoru. V salonskem vagonu jih je pozdravil italijanski odpravnik poslov, ki pa sta ga romunski predsednik vlade Maurer in zunanji minister Manescu zadržala na pogovoru z jugoslovanskimi politiki Kirom Gligorovom in Mišom Pavićevićem. Italijanski poslanik je o pogovoru, ki je potekal v francoščini med Pavićevićem in Manescujem, poročal tudi predstavniku bonske vlade v Beogradu, Loecku. Razlog zato je bil, da sta se sogovornika pogovarjala tudi o bližnjih pogajanjih o obnovi diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in ZRN. Ali točneje, Pavićević je odgovarjal na Manescujevo vprašanje, kaj meni o predstojećih pogajanjih o obnovi diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in ZRN. Sam je bil namreč trdno prepričan, da bo v Parizu na vsak način prišlo do pozitivnega rezultata. Pavićević naj bi mu, tako je poročal Loeck, odgovoril zelo zadržano. Ponovil in poudaril je jugoslovansko stališče, da si Jugoslavija ne pusti postavljati nobenih pogojev, kakor jih tudi sama ne postavlja. Po jugoslovanskem mnenju tudi ne potrebuje nobenih pogovorov o obnovi diplomatskih odnosov. Romune je prepričeval, da naj bi jugoslovanska delegacija odšla v Pariz izključno na nemško željo. Srečanje naj bi bilo na nemški strani samo zato, da izrazi svoje predstave o modalitetah obnove diplomatskih odnosov. Italijanskemu diplomatu pa je ob tej priliki bojda namenil besede, da bi bilo bolje, da pogajanja propadejo, če se bo Nemčija držala svojih dotedanjih stališč. Vzpostavitev diplomatskih odnosov pod nemškimi pogoji bi po njegovem mnenju postavilo nemško-jugoslovanske odnose nazaj na točko, ki bi bila daleč pod stanjem obstoječih odnosov. Manescu ni delil Pavićevićevega mnenja, temveč je jugoslovanske sogovornike vzpodbujal, naj ne popustijo pod vzhodnonemškim pritiskom, in zatrjeval, da je v splošnem interesu priti do sodelovanja med vzhodno in zahodno Evropo. Poudaril je, da je to namen bonske vladajoče koalicije, ki ga je vredno podpreti. Če bi bili ti napori zaman, bi s tem v ZRN le pomagali »reakcionarnim silam«, je še svaril Manescu.⁹⁰

Toda kot je pri resnih diplomatskih pogajanjih običajno, se je ta vihar kmalu poлегel. Perišić je v teku nadaljnjih pogajanj pokazal razumevanje, da nemška stran želi črtanje zadnjega stavka jugoslovanskega komentarja. Potrdil je, da se bo zato zavzel pri jugoslovanski vladi, ki pa je ne bi rad silil, da se odloči preko vikenda, saj mora imeti mir in čas za premislek. Predlagal je kompromis, po katerem naj bi v soboto, 27. januarja 1968, oba vodji delegacij parafirala skupno izjavo in zabeležko. Do objave skupne izjave bi imeli obe vladi čas, da se uskladiata. Ruete se je jasnemu odgovoru na kompromisni predlog jugoslovanske strani diplomatsko izognil, saj je odgovoril, da se mora o tem konzultirati s svojo vlado, ki pa bo zagotovo želela stvar

90 DE-PAAA: B/150, Botschaftsrat Loeck, Belgrad an Staatssekretär Duckowitz, Nr. 38, Äusserungen des Staatssekretärs im jugoslawischen Aussenministerium, *Telegram des BR Loeck an SS Duckowitz*, 23. 1. 1968, str. 1–2.

razrešiti hitro – predviden datum objave skupne izjave je bil sreda, 31. januar 1968 – in skupaj s komentarji. Pomirjujoče pa je Perišiću še enkrat zatrdil, da zapleta ni treba dramatizirati, saj na obeh straneh obstoja resna namera obnoviti diplomatske odnose. Črtanje zadnjega stavka jugoslovanskega komentarja je označil kot vzporedno vprašanje, njegova izpeljava pa bi zelo hitro pripeljala do poenotenja glede komentarjev. Istočasno je sogovornika prepričeval, da željo po soglasju sploh ni treba imenovati soglasje, temveč izmenjavo informacij. Prepričan je bil, da je izid tega zapleta v mnogočem odvisen od načina poročanja vladama. Zavzel se je zato, da se tega konflikta/polemike ne razpihuje in se s pametnim poročanjem vladi prispeva k prebroditvi težav. Perišić je sprejel pomirljivi ton Ruetejeve diskusije in pogajanja, vsaj tako poročajo nemški viri, so se spet odvijala v bolj sproščenem ozračju. Dogovorila sta se, da se istega dne, 27. januarja 1968 ob 13.00 uri, slišita po telefonu in se informirata o navodilih, ki sta jih dobila od vlad (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 31, Ministerialdirektor Ruete z. Z. Paris an Bundesminister Brandt, 27. 1. 1968, 97).

Po premisleku o možnih variantah rešitve zapleta je dr. Ruete predlagal svoji vladi:

Predlagam, da najprej poskušamo uveljaviti za nas sprejemljivo spremembo jugoslovanskega komentarja. Če bi se pokazalo, da je to do sobote nemogoče uveljaviti, sprejmemo jugoslovanski kompromisni predlog. Mislim, da bi sprejem tega predloga imel, tudi kar zadeva atmosfero, ugoden učinek. Verjetno Jugoslovani tega ne bi ocenjevali kot šibkost, temveč bi jo tolmačili kot spravljivost. To bi odprlo možnost, da bi povsem mirno besedo 'soglasje' zamenjali z besedo 'obojestransko informacijo', ki je bližja drugi strani.

Na tako interpretacijo izmenjave komentarjev je namreč Perišić pristal že 27. januarja v pogovoru na štiri oči z Rueterjem, ki je po nemški oceni potekal v mnogo boljšem ozračju.⁹¹

Kljub temu je dr. Perišić novo obliko jugoslovanskega komentarja predložil šele v nedeljo, 28. januarja 1968. Razlog je bila nova oblika nemškega komentarja. Spornega stavka v jugoslovanskem komentarju sicer ni bilo, je pa bila zato v besedilo, glede na to, da so bila v novem nemškem komentarju poudarjena zahodnonemška načela reševanja nemškega vprašanja (Hallsteinova doktrina, »Alleinvertretungsanspruch«), vnešena formulacija jugoslovanskega stališča do reševanja nemškega vprašanja:

... Upoštevajoč njena znana načela do evropske politike, vključujoč nemško vprašanje (priznanje NDR, op.p.), je vlada SFRJ mnenja, da bo obnovitev diplomatskih odnosov z ZRN močno olajšala uspešno sodelovanje, kakor tudi rešitev bilateralnih vprašanj (v prvi vrsti vprašanje

91 Prav tam, 98–99 in DE-PAAA: B 150/1968, MR Ruete z. Z. Paris, an Staatssekretär Duckowitz, Nr. 216, Gespräch mit dem jugoslawischen Delegationsleiter Perišić, *Wiederaufnahme diplomatischer Beziehungen*, 27. 1. 1968, str. 1–3.

odškodnin za žrtve nacizma v drugi svetovni vojni, op.p.). (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 31, Ministerialdirektor Ruete z. Z. Paris an Bundesminister Brandt, 27. 1. 1968, 98, opomba 9).

Pogajanja so se spet znašla v nevarnosti. Toda v ponedeljek, 29. januarja 1968, je Bonn upošteval predlog Rueteja, češ da naj vlada pristane na to, da se v obeh komentarjih črtajo pasusi, ki govorijo o nemškem vprašanju, jugoslovanski komentar pa naj ne vsebuje formulacije, v kateri je govor o programiranju bodoče politike (prav tam, 99, opomba 11). Tako je tudi bilo.

Obe strani sta se vendarle dogovorili in 30. januarja 1968 popoldne so bili vsi načrtovani dokumenti parafrirani in izmenjani:

- »Skupna zabeležka med delegacijo vlade Socialistične federativne republike Jugoslavije, na čelu z načelnikom uprave v Državnem sekretariatu za zunanje zadeve dr. Zvonkom Perišićem, in delegacijo vlade Zvezne republike Nemčije, na čelu z direktorjem v Ministrstvu za zunanje zadeve dr. Hansom Rueterjem«, s priložo »Skupna izjava o obnovi diplomatskih odnosov med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Zvezno republiko Nemčijo«,
- separaten izjavi obeh vlad o tem dogodku ter
- komunike za javnost.

Dogovorjeno je bilo, da bosta obe državi objavili skupno izjavo v sredo, 31. januarja 1968 ob 12.00 uri.⁹² Ob parafriranju pa sta imela oba šefa delegacij tudi priložnost za politične pogovore. Perišić je Rueteja vprašal, ali bi zunanji minister Willy Brandt sprejel vabilo na obisk v Jugoslavijo. Ruete mu je odgovoril, da bi minister Brandt vabilo dobro sprejel in bi ga lahko poleti tudi uresničil. Načela sta tudi vrsto drugih bilateralnih in internacionalnih vprašanj, ki vsa kažejo na večino glavnih razlogov, zaradi katerih je bilo obema stranema toliko do obnovitve diplomatskih odnosov. Ruete je sogovornika zlasti spraševal o jugoslovanskem vplivu na nevtralne/neuvrščene države oziroma o tem, ali bi bila Jugoslavija pripravljena na te države vplivati v smislu zahodnonemškega stališča do reševanja nemškega vprašanja (tj. nepriznavanja NDR). Perišić pa mu je odgovarjal, da na zadevno stališče drugih držav Jugoslavija ne more vplivati, obenem pa je zagotavljal, da naj s strani teh držav (posebej od arabskega sveta) ZRN ne pričakuje nobenih presenečenj in težav. Ruete se je nadalje želel informirati o jugoslovanskem stališču do vzhodnoevropskih držav, zlasti do nove vlade (Aleksander Dubček) na Češkoslovaškem. Perišića pa so zanimala vprašanja, kot so položaj jugoslovanskih gastarbajterjev in reševanje problematike Jugoslaviji sovražne politične emigracije. Predlagal je še, da bi se po vzpostavitvi diplomatskih odnosov, podobno kot je bil to primer s

92 DE-PAAA: B 150/1968, MD Ruete, z. Z. Paris, an BM Brandt, Nr. 229, *Verhandlungen mit jugoslawischer Delegation über die Wiederaufnahme dipl. Beziehungen*, 30. 1. 1968, 1.

francosko vlado, začela posvetovanja na ravni ministerialnih direktorjev, na katerih bi obravnavali tako bilateralna kot tudi internacionalna vprašanja (prav tam, 2–3).

5.1.6 Uresničenje pariških dogovorov

Ko preberemo končne izdelke sedemdnevni trdih in zapletenih pogajanj, ni povsem jasno, zakaj so bila taka. Besedila so namreč skopa in asketska, dopuščajo kaj malo interpretacij smisla zapisanih besed. Vsi dokumenti so kratki in jasni. Njihova vsebina pa nam govori, da sta obe strani dosegli načrtovano – stopili sta na pot nove politike sodelovanja med Vzhodom in Zahodom. Morda se je tehnična merjenja uspeha na pogajanjih vendarle malo nagnila na jugoslovansko stran, saj iz sprejetih dokumentov ni mogoče jasno razbrati, da je bila oziroma da je nemška politika vztrajanja na načelih Hallsteinove doktrine in »Alleinvertretungsanspruch« mednarodno-politično gledano uspešna. Že sama ponovna navezava diplomatskih odnosov z državo, s katero jih je pred desetimi leti odmevno prekinila (po načelih Hallsteinove doktrine in »Alleinvertretungsanspruch«) zaradi jugoslovanskega priznanja NDR, je pomenila odmik od take politike v smeri nove »Ostpolitik«. Jugoslavija je s ponovno navezavo diplomatskih odnosov dobila nekakšno priznanje o pravilnosti njene politike do nemškega vprašanja oziroma do obstoja dveh nemških držav, pomembnejše od tega pa je bilo dejstvo, da si je na ta način na široko odprla vrata za gospodarsko sodelovanje v ZRN in za njeno gospodarsko-finančno pomoč. ZRN pa je ponovna navezava diplomatskih odnosov zagotovo koristila na notranjepolitičnem področju, saj si je »Ostpolitik« komaj utirala pot in stara politika do nemškega vprašanja še ni bila »pozabljena« ali povsem zavrnjena. Skozi to prizmo je vredno ocenjevati tudi nemški mišljenci oziroma popustljivejši pogajalski pristop, posebej ko je šlo za odnos do nemškega vprašanja. Očitno predvsem zaradi notranjepolitičnih razmer, v katerih je bilo treba uresničiti »Ostpolitik«, je bilo ZRN važnejše od jugoslovanskega priznanja nemških stališč do reševanja nemškega vprašanja dejstvo, da s ponovno navezavo diplomatskih odnosov z njo v praksi uresničujejo novo politiko do vzhodnih, komunističnih držav in uveljavljajo politiko miroljubnega sodelovanja. Čeprav je ZRN že leta 1967 ponovno navezala diplomatske stike z Romunijo, je namreč obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo zaradi njenega mednarodnega pomena in vloge (voditeljica neuvrščenega gibanja, upornica v komunističnem taboru pod vodstvom SZ, nosilka socializma, ki se je zelo razlikoval od sovjetskega modela ...) ter njene »Ostpolitik« bližje deklarirane politike miroljubne koeksistence in popuščanja napetosti v svetu, imela povsem drugačno, večjo politično težo. Za zahodnonemško politiko je zato Jugoslavija vedno pomenila nekakšen »poseben primer/Sonderfall«. Obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo je pravzaprav bila prvi resni korak ZRN k približevanju najpomembnejšim vzhodnoevropskim državam, kot sta bili SZ in Poljska.

Najpomembnejši v Parizu parafriran dokument je bila Skupna zabeležka:⁹³

Vertraulich

Gemeinsame Niederschrift

Zwischen einer Delegation der Regierung der
Bundesrepublik Deutschland unter Leitung von
Ministerialdirektor Dr. Hans R u e t e

und

einer Delegation der Regierung der
Sozialistischen Föderativen Republik
Jugoslawien unter Leitung von
Ministerialdirektor Dr. Zvonko P e r i š i ć

wurden in der Zeit vom 23. bis zum 29. Januar 1968 in
Paris Besprechungen über die Wiederaufnahme der diplo-
matischen Beziehungen zwischen der Bundesrepublik
Deutschland und der Sozialistischen Föderativen Repu-
blik Jugoslawien und die damit zusammenhängenden Fragen
geführt. Über den Verlauf dieser Besprechungen werden
die Delegationen ihren Regierungen berichten.

Der dieser Niederschrift als Anlage beigefügte,
von den beiden Delegationen ausgearbeitete Text einer
Gemeinsamen Erklärung über die Wiederaufnahme der diplo-
matischen Beziehungen zwischen der Bundesrepublik
Deutschland und der Sozialistischen Föderativen Republik
Jugoslawien ist von den Delegationsleitern paraphiert
worden. Es besteht Einverständnis darüber, daß die
Gemeinsame Erklärung gleichzeitig in Bonn und in Belgrad
veröffentlicht werden soll, sobald jede der beiden Re-
gierungen der Aufnahme der diplomatischen Beziehungen
zugestimmt hat. Die beiden Regierungen werden einander
ihre Zustimmung mitteilen und sich über den genauen
Zeitpunkt der Veröffentlichung der Gemeinsamen Erklärung
verständigen.

Fotografiji 41 in 42: *Skupna zabeležka.*

93 DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1004.

Jede der beiden Regierungen wird ihre Schutzmacht
über die beabsichtigten Schritte unterrichten.

Nach der Veröffentlichung der Gemeinsamen Erklärung
werden beide Regierungen so bald wie möglich alle Maß-
nahmen treffen, die zur Umwandlung der bei den Schutz-
machtvertretungen bestehenden Arbeitsstäbe in diploma-
tische Vertretungen und zur Bestellung von Geschäfts-
trägern ad interim erforderlich sind. Es besteht Einver-
ständnis darüber, daß die Mitglieder der Arbeitsstäbe in
der Zwischenzeit entsprechend der bisherigen Praxis
direkten Zugang zu den Außenministerien haben.

Geschehen zu Paris am 29. Januar 1968
in vier Urschriften

»Skupna zabeležka

Med delegacijo vlade Socialistične federativne republike Jugoslavije na čelu z
načelnikom uprave v Državnem sekretariatu za zunanje zadeve dr. Zvonkom
Perišićem

in

delegacijo vlade Zvezne republike Nemčije na čelu z direktorjem v Ministrstvu
za zunanje zadeve dr. Hansom Ruetejem,

so se v času od 23. do 29. januarja 1968 v Parizu odvijali pogovori o ponovni
vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Socialistično federativno republiko Ju-
goslavijo in Zvezno republiko Nemčijo ter o vprašanjih, ki so s tem povezana.
Delegaciji bosta o poteku pogovorov informirali svoji vladi.

Šefa delegacij sta parafirala Skupno izjavo o obnovi diplomatskih odnosov med
Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Zvezno republiko Nemčijo, ki

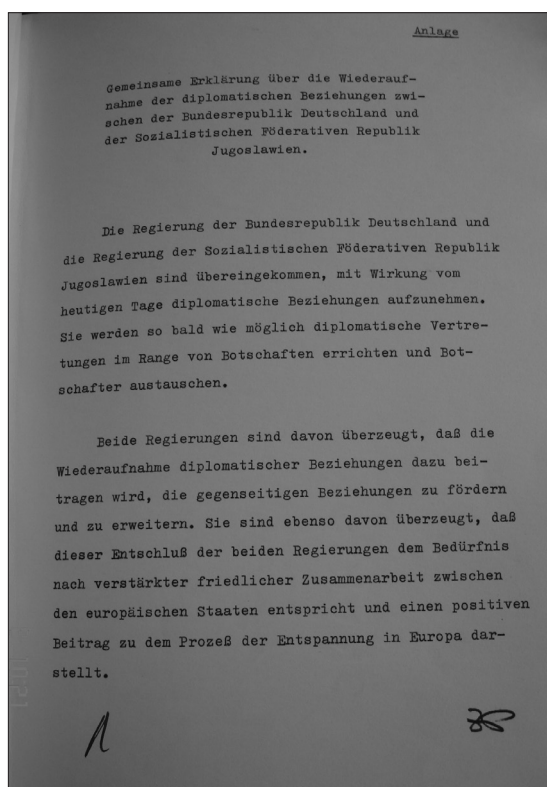
sta jo izdelali delegaciji in je priloga te Zabeležke. Delegaciji sta se dogovorili, da se Skupna izjava objavi istočasno v Beogradu in Bonnu, kakor hitro se bosta obe vladi dogovorili za vzpostavitev diplomatskih odnosov. Vladi se bosta o tem vzajemno obvestili in se sporazumeli o času objave Skupne izjave.

Vsaka vlada bo obvestila svojo silo zaščitnico o korakih, ki jih namerava storiti.

Po objavi Skupne izjave bosta vladi čim prej sprejeti ukrepe za spremembo v predstavništvih sil zaščitnic obstoječih Uradov in da se imenujejo odpravniki poslov ad interim. Obe strani soglašata, da bodo člani Uradov lahko medtem v skladu s sedanjo prakso direktno povezani z Ministrstvom za zunanje zadeve.

Pripravljeno v Parizu, 29. januarja 1968, v štirih originalih«

Skupni zabeležki priložena Skupna izjava je imela sledečo vsebino (prav tam):

Fotografija 43: *Skupna izjava.*

»Skupna izjava o obnovi diplomatskih odnosov med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Zvezno republiko Nemčijo

Vladi Socialistične federativne republike Jugoslavije in Zvezne republike Nemčije sta se dogovorili, da z današnjim dnem vzpostavita diplomatske odnose. Čimprej bosta odprli diplomatska predstavništva v rangju veleposlaništev in izmenjali veleposlanike. Obe vladi sta prepričani, da bo ponovno vzpostavljanje diplomatskih odnosov prispevalo k napredku in razširitvi medsebojnih odnosov. Prav tako sta prepričani, da odločitev obeh vlad odgovarja krepitvi potrebe po miroljubnem sodelovanju med evropskimi državami in predstavlja pozitiven prispevek procesu popuščanja napetosti v Evropi.«

Izjavi jugoslovanske in nemške vlade, katerih formuliranje je skoraj zaustavilo pogajanja o obnovi diplomatskih odnosov, pa se glasita (prav tam):

Pozdravljajuči obnovu diplomatskih odnosa sa Saveznom Republikom Nemačkom, Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije gleda u tome primenu svoje politike razvijanja medjunarodne saradnje u skladu sa načelima miroljubive koegzistencije.

Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ostajuči na svojim deklarisanim principima evropske politike, smatra da će obnova diplomatskih odnosa sa Saveznom Republikom Nemačkom olakšati uspešnu saradnju, kao i unapredjenje uzajamnih odnosa.

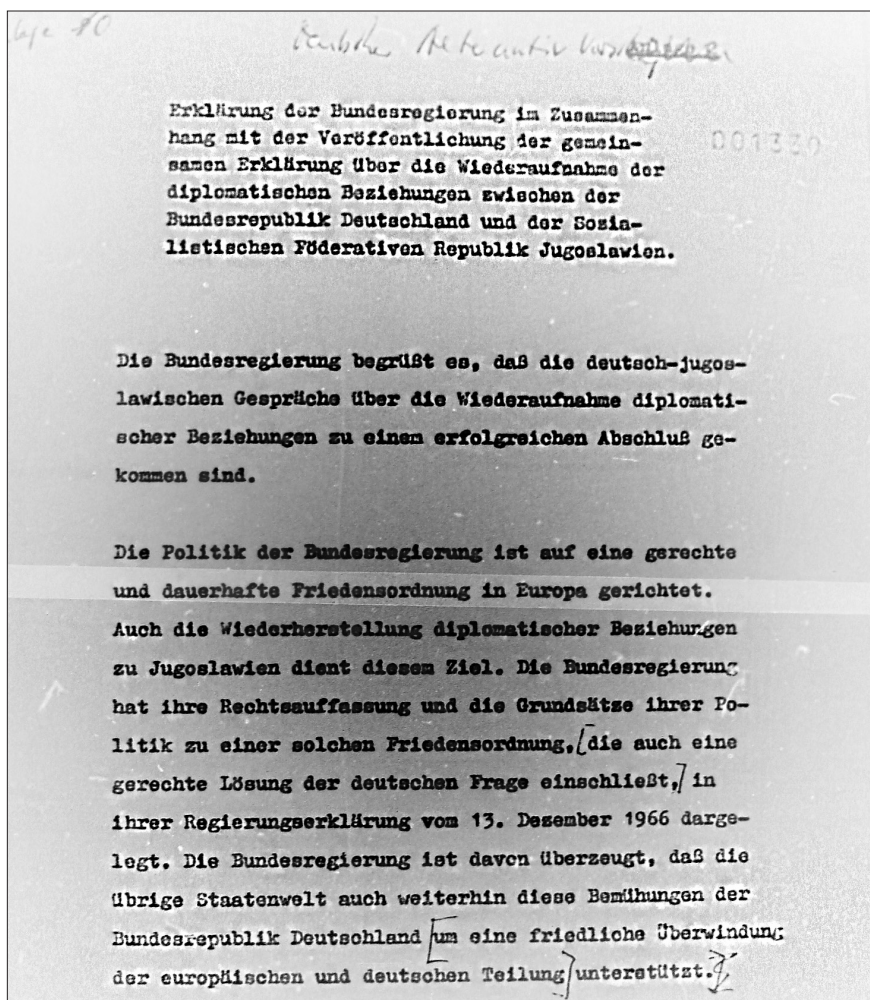

Fotografija 44: Izjava jugoslovanske vlade.

Jugoslovanska izjava:

»Pozdravljajoč obnovo diplomatskih odnosov z Zvezno republiko Nemčijo, Vlada Socialistične federativne republike Jugoslavije vidi v tem uresničenje svoje politike mednarodnega sodelovanja v skladu z načeli miroljubne koeksistence.

Vlada Socialistične federativne republike Jugoslavije, ostajajoč na svojih deklariranih načelih evropske politike, smatra, da bo obnova diplomatskih odnosov z Zvezno republiko Nemčijo olajšala uspešno sodelovanje in napredek vzajemnih odnosov.«

Fotografiji 45 in 46: Prevod in original izjave nemške vlade.

Jugoslavenski komentari do deesetihog Shtavrua

Izjava Savezne vlade u vezi sa objavljivanjem zajedničke izjave o ponovnom uspostavljanju diplomatskih odnosa između Savezne Republike Nemačke i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Savezna vlada pozdravlja uspešni završetak nemačko-jugoslovenskih razgovora o ponovnom uspostavljanju diplomatskih odnosa.

Politika Savezne vlade je usmerena na pravični i trajni mirni poredak u Evropi. I ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Jugoslavijom služi ovom cilju. Savezna vlada je izložila svoje pravno stano-
vište i principe svoje politike o jednom takvom mirnom poredku u izjavi Vlade od 13.decembra 1966. Savezna vlada je uverena da će ostale države sveta i dalje podržavati ove napore Savezne Republike Nemačke.

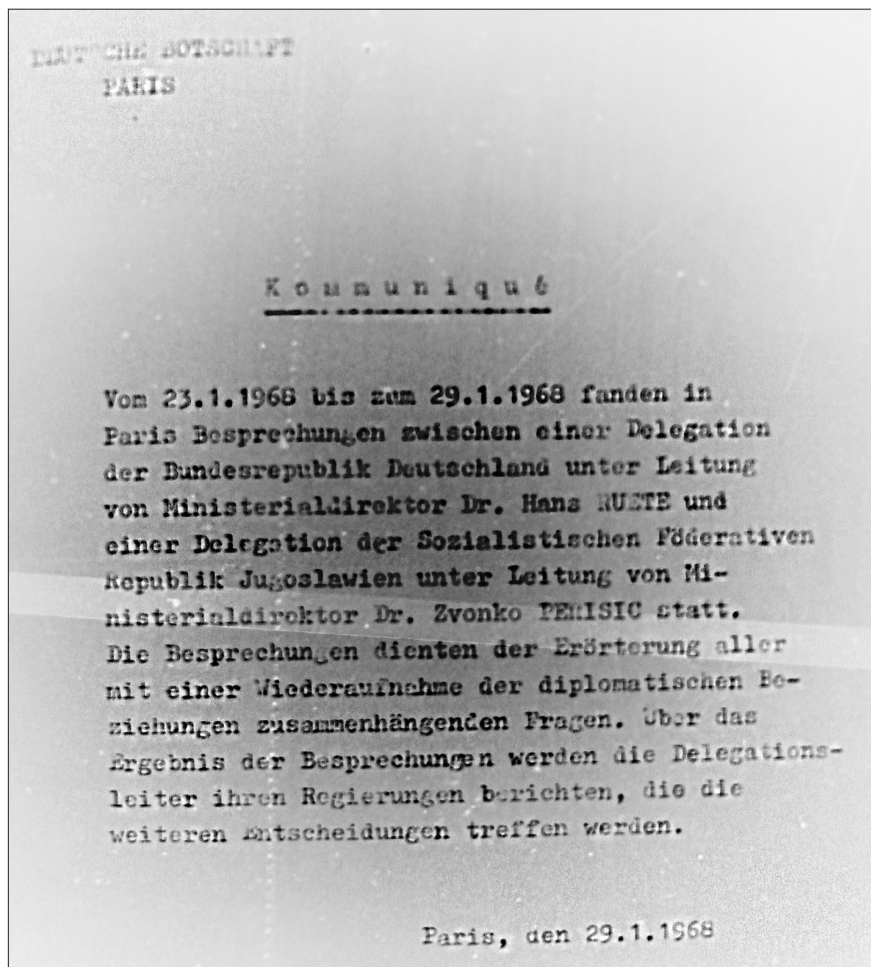
Nemška izjava:

» Zvezna vlada pozdravlja uspešen zaključek nemško-jugoslovanskih pogovorov o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov.

Politika Zvezne vlade je usmerjena k pravičnemu in mirnemu redu v Evropi. Tudi ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov z Jugoslavijo služi temu cilju. Zvezna vlada je predstavila svoje pravno stališče in načela svoje politike o takšnem mirnem redu v izjavi vlade z dne 13. decembra 1966. Zvezna vlade je prepričana, da bodo tudi ostale države sveta še naprej podpirale te napore Zvezne republike Nemčije.«

Komunike je bil le kratka informacija o tem, da so pogovori sploh bili (prav tam):

Fotografiji 47 in 48: *Komunike o pogajanjih v Parizu.*

K O M U N I K E

Od 23. do 29. januara 1968. vodjeni su razgovori u Parizu između Delegacije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na čelu sa načelnikom uprave u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove, dr Zvonkom Perišićem i Delegacije Savezne Republike Nemačke na čelu sa direktorom u Ministarstvu inostranih poslova, dr Hans Ruete-om. Razgovori su vodjeni u cilju razmatranja svih pitanja u vezi sa obnovom diplomatskih odnosa. Šefovi delegacija će o rezultatima razgovora obavestiti svoje vlade koje će doneti daljne odluke.

A

20

8 10:23

»Od 23. do 29. januara 1968 so se v Parizu odvijali pogovori med Delegacijo Socialistične federativne republike Jugoslavije, na čelu z načelnikom uprave v Državnem sekretariatu za zunanje zadeve, dr. Zvonkom Perišićem, in Delegacijo Zvezne republike Nemčije, na čelu z direktorjem v Ministrstvu za zunanje zadeve, dr. Hansom Rueterjem. Pogovori so se odvijali s ciljem obravnavati vsa vprašanja v zvezi z obnovo diplomatskih odnosov. Šefa delegacij bosta o rezultatih pogovorov obvestila svoji vladi, ki bosta sprejeli nadaljnje sklepe.«

S parafriranjem teh dokumentov je bila ustvarjena osnova za sklep obeh vlad o obnovi diplomatskih odnosov. O sklepu po ponovni vzpostavitvi diplomatskih

odnosov je bonška vlada razpravljala naslednji dan po parafriranju omenjenih dokumentov, 30. januarja 1968. Ugotovljeno je bilo, da formulacija skupne izjave odgovarja željam vlade in je zapisana v smislu nemške politike, ki je utemeljena na konceptu popuščanja napetosti v Evropi, kar obvezuje tudi jugoslovansko vlado. Prav tako je bil upoštevan nemški pogoj, da navezava diplomatskih odnosov ne pogojuje upravičenost zahtev jugoslovanske strani po odškodnini za nacistične zločine (*Wiedergutmachungsansprüche*) v času druge svetovne vojne, do berlinskega vprašanja pa ima jugoslovanska vlada tako ali tako za nemško vlado neproblematično, sprejemljivo stališče. Zato naj bi zunanji minister predlagal vladi, da sprejme sklep o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Zunanji minister Willy Brandt je to storil na seji vlade, 31. januarja 1968 (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 31, Ministerialdirektor Ruete z. Z. Paris an Bundesminister Brandt, 27. 1. 1968, 99, opomba 11).

Jugoslovanski Zvezni izvršni svet pa je na seji istega dne sprejel enak sklep, torej, da se diplomatski odnosi med državama obnovijo (Delo, 1968, 1). Jugoslovanski namestnik zunanjega ministra Miša Pavičević je istočasno obvestil švedsko veleposlanico, da je Jugoslavija zopet vzpostavila diplomatske odnose z ZRN ter se je v imenu vlade zahvalil švedski vladi za uspešno zastopanje Jugoslavije in za zaščito njenih interesov v Bonnu (prav tam).

Stvari so bile postavljene na svoje mesto in izmenjava diplomatov se je odvijala razmeroma hitro. Že 7. februarja je v Beograd prišla verbalna nota, s katero je bonško zunanje ministrstvo jugoslovanskemu zunanjemu ministrstvu sporočilo, da glede na to, da sta državi dne 31. januarja 1968 navezali diplomatske odnose, nemška vlada s tem datumom ad interim postavlja vodjo predstavništva za zaščito nemških interesov pri francoskem veleposlaništvu, svetnika veleposlaništva Wernerja Loecka, za nemškega odpravnika poslov. Istočasno so dosedanje zahodnonemško diplomatsko predstavništvo povzdignili na rang veleposlaništva.⁹⁴ Še pred uradno obnovo diplomatskih odnosov pa je jugoslovanska vlada z notama dne 28. novembra in 12. decembra 1967, očitno kot znak dobre volje, privolila, da se je zagrebški zahodnonemški konzulat 12. decembra 1967 preoblikoval v generalni konzulat. Nekaj dni zatem, 21. decembra 1967, pa so v istem mestu bolj na tiho odprli tudi generalni konzulat NDR.⁹⁵

94 DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Verbalnote*, 7. 2. 1968.

95 Bonski diplomati (Loeck) so bili nad odprtjem generalnega konzulata NDR v Zagrebu nekoliko presenečeni, saj so jim jugoslovanski diplomati (Perišić) še 4. novembra 1967 zagotavljali, da o odprtju le tega ne vedo nič, vendar so ugotavljali, da so bile take izjave z jugoslovanske strani dane pred obiskom vzhodnonemškega zunanjega ministra Otta Winzerja v Beogradu. Odprtje generalnega konzulata NDR naj bi bilo po njihovem mnenju prav rezultat tega obiska. DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Vermerk*, 19. 1. 1967.

Verbalnote

Das Auswärtige Amt beehrt sich, dem Staatssekretariat für Auswärtige Angelegenheiten der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien folgendes mitzuteilen:

◀ Nachdem die Bundesregierung und die jugoslawische Regierung am 31. Januar 1968 beschlossen haben, diplomatische Beziehungen zwischen beiden Staaten herzustellen, ist der Leiter des Deutschen Arbeitsstabes bei der für die Wahrnehmung der deutschen Interessen zuständigen Französischen Botschaft in Belgrad, Herr Botschaftsrat Werner Loeck, mit Wirkung vom heutigen Tage zum Geschäftsträger ad interim bestellt worden.

Gleichzeitig mit der Bestellung des Geschäftsträgers ad interim wird der bisherige deutsche Arbeitsstab an der Französischen Botschaft in Belgrad in eine Botschaft der Bundesrepublik Deutschland umgewandelt. ▶

Das Auswärtige Amt benutzt diesen Anlaß, um das Staatssekretariat für Auswärtige Angelegenheiten der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien seiner ausgezeichneten Hochachtung zu versichern.

Bonn, den 7. Februar 1968

8 10:27

An das

Staatssekretariat für Auswärtige Angelegenheiten
der Sozialistischen Föderativen Republik
Jugoslawien

Fotografija 49: Verbalna nota bonske vlade o postavitvi odpravnika poslov zahodno-nemškega veleposlaništva in o dvigu diplomatskega predstavništva na rang veleposlaništva.

Verbalno noto je 7. februarja jugoslovanskemu poslaniku in vodji jugoslovanskega predstavništva pri švedskem veleposlaništvu Lučiću izročil nemški pogajalec, ministerialni direktor Ruete, ki pa je od jugoslovanskega kolega izvedel, da bo istega dne in istočasno noto z enako vsebino prejel tudi nemški poslanik v Beogradu Loeck. Lučić in Ruete sta se še dogovorila, da bosta obe strani istega dne ob 15.30 uri objavili sledečo izjavo: »Zvezna vlada in jugoslovanska vlada sta danes z izmenjavo not povzdignili svoja dosedanja predstavništva v Bonnu in Beogradu na rang veleposlaništev. Dosedanja vodji predstavništva sta postala odpravnika poslov ...« Obe vladi sta se tudi zahvalili francoski in švedski vladi, pri katerih veleposlaništvih sta bili dobrih deset let v gosteh.⁹⁶

Nemška stran je z izbiro veleposlanika v Beogradu pohitela. Izbran je bil karierni diplomat Peter Blachstein in ne dotedanji odpravnik poslov Loeck. Jugoslovanska stran pa je že takoj na začetku dala vedeti, da bo z izbiro veleposlanika nekoliko zakasnila, saj sta tako predsednik Tito kakor tudi zunanji minister Nikezić 7. februarja 1968 šele prišla iz daljšega potovanja po Aziji in Afriki. O tem je Lučić obvestil Rueteja (prav tam). Zato pa so Jugoslovani, na presenečenje Nemcev, zelo pohiteli z izdajo agrementa za veleposlanika Blachsteina. Namesto v običajnih 3 tednih so agrement izdali v pičlih dvanajstih dneh, po poslaniku Lučiću⁹⁷ pa Bonnu tudi sporočili, da pričakujejo skorajšnji prihod nemškega veleposlanika.⁹⁸

Nemški veleposlanik Peter Blachstein je 6. junija 1968 na Brionih ob navzočnosti nemških diplomatov Loecka, Weisela, Wagnerja in Mattesa ter jugoslovanskih predstavnikov Vladimirja Popovića (generalni sekretar predsednika republike), Jožeta Smoleta (prvi osebni sekretar predsednika) in šefa predsednikovega protokola Milutinovića, predal poverilno pismo predsedniku SFRJ Josipu Brozu Titu. Jugoslovanski zunanji minister Marko Nikezić zaradi drugih protokolarnih obveznosti (obisk britanskega zunanjega ministra Stewarta) ni bil navzoč, je pa na Brione poslal odličnega poznavalca »nemškega vprašanja«, podsekretarja v zunanjem ministrstvu in prvega jugoslovanskega poslanika v NDR, Mitjo Vošnjaka.⁹⁹ V kratkem govoru ob predaji poverilnice je veleposlanik Blachstein posebej poudaril pomen obnove diplomatskih odnosov med državama kot pomembnega

96 DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Vermerk Ruete*, 7. 2. 1968.

97 Vodja jugoslovanskih diplomatov pri švedskem veleposlaništvu v Bonnu (Leiter der Abteilung für die Wahrnehmung der jugoslawischen Interessen), poslanik Zvonko Lučić, je svojo funkcijo nastopil novembra 1967. Prej je bil vodja uprave za zahodno Evropo v beograjskem zunanjem ministrstvu. Na funkciji vodje diplomatov v ZRN je ostal do 15. avgusta 1968, ko je v Bonn prišel veleposlanik Rudi Čačinovič. – Po drugih podatkih naj bi Čačinovič prišel v ZRN šele 30. 8. 1968. DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Vermerk* 8. 8. 1968.

98 DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Vermerk Kastl*.

99 DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Fernschreiben Blachstein*, 7. 6. 1968, str. 1.

koraka, ki naj prispeva k uresničevanju politike miru in razumevanja. Podčrtal je, da bo navezava diplomatskih odnosov utrdila prepričanje, da se lahko samo s pripravljenostjo vseh držav Evrope presežejo nasprotja, ki jih je povzročila vojna in povojni čas, ki se kažejo tudi v tragični delitvi Nemčije. Prepričan je bil, da je treba vzpostaviti ozračje zaupanja, sodelovanja in sprave v Evropi ter voditi politiko dobrega sosedstva.¹⁰⁰

Tito je veleposlanika zadržal na enournem pogovoru, ki ga je le ta označil kot pogovor »v odprtem in prijateljskem ozračju«, šef jugoslovanskega protokola pa je veleposlaniku zagotavljal, da tako dolgega pogovora ob predaji akreditivov že leta ni doživel.¹⁰¹ Pogovor med veleposlanikom in Titom se je vrtil v prvi vrsti okoli gospodarskih vprašanj, tudi konkretnih gospodarskih projektov, kot je bilo na primer nemško sodelovanje pri gradnji plinovoda in naftovoda v Jugoslaviji. Tito je načel še nekaj bilateralnih tem, kot je bila tista o ureditvi vprašanja jugoslovanskih gastarbajterjev s posebno bilateralno pogodbo, pa tudi multiralne teme, kot je bilo jugoslovansko povezovanje z EGS, blokovska politika in njeno premoščanje, ter nekatera notranjepolitična vprašanja, kot so odnosi med pozicijo in opozicijo v ZRN ali majski (1968) protesti jugoslovanskih študentov. Tito se nemškega vprašanja ni dotaknil, je pa izrazil zaskrbljenost nad delovanjem in volilnim uspehom nove nacistične stranke (NPD). Zato pa je o nemškem vprašanju kratko spregovoril veleposlanik Blachstein. Načel ga je, ko sta govorila o blokovski politiki. Toda tudi takrat se ga je veleposlanik dotaknil le diplomatsko načelno, ne da bi se spuščal v podrobnosti. Ponovil je namreč le načela nemške »Ostpolitik«, kakor jo je najti v vladni izjavi kanclerja Kiesingerja iz 13. decembra 1966 (Kiesinger, 1966),¹⁰² torej politike popuščanja napetosti in sodelovanja v Evropi, opuščanje politike uporabe sile, dodal pa je pomembno novost: »... ob upoštevanju danes obstoječih meja (v Evropi op. p.), ki naj se jih ne dotika, dokler ne bo sklenjena mirovna pogodba ... Opozoril sem ga na številne predloge zvezne vlade za izboljšanje odnosov z drugim delom Nemčije in na nezanemarljive trgovinsko politične olajšave, ki smo jih dali NDR ...«.¹⁰³ Tito je ob koncu pogovora izrazil svoje veliko zadovoljstvo nad izjavama nemškega zunanjega ministra in zvezne vlade o vprašanjih meja v Evropi, ki jih je omenil tudi veleposlanik Blachstein. Ni pa reagiral na »pritoževanje« nemškega veleposlanika, ki se je sogovorniku pritoževal, da se ne Sovjetska zveza ne Poljska ne zmenita za napore, ki jih vlaga bonska vlada, da bi izboljšala odnose s tema državama. Nasprotno, je zatrjeval veleposlanik, SZ okrepljeno izvaja kampanjo zoper nemško

100 DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Nastopni govor*, 6. 6. 1968.

101 DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Fernschreiben Blachstein*, 7. 6. 1968, str. 1/2.

102 Izjava vlade Kurta Georga Kiesingerja je bila objavljena kot posebni odtis (Sonderdruck).

103 DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Fernschreiben Blachstein*, 7. 6. 1968, 4.

miroljubno politiko. Tito je pogovor zaključil optimistično, zaželel veleposlaniku uspešno delo kljub mnogim problemom, ki ga čakajo, in izrazil zadovoljstvo nad skorajšnjim srečanjem z zunanjim ministrom Brandtom (prav tam, 4–5). Prvi pomemben stik z jugoslovanskim političnim vrhom je bil za obe strani zagotovo vzpodbuden, čeprav zaradi mnogih nakopičenih problemov ni bilo pričakovati hitrih in za obe strani povsem zadovoljujočih rezultatov.

Tako kot je jugoslovanska stran že februarja 1968 obvestila Bonn, je bila odločitev o jugoslovanskem veleposlaniku v ZRN sprejeta kasneje kot nemška. Za prvega jugoslovanskega veleposlanika po obnovi diplomatskih odnosov je bil izbran slovenski diplomat Rudolf Čačinovič. V Bonn je prišel avgusta 1968, poverilno pismo nemškemu predsedniku dr. Heinrichu Lübckeu pa je oddal tri mesece za nemškim veleposlanikom v Beogradu, 4. septembra 1968. Ob tem je prišlo do rahlega zapleta, saj je bil nemški predsednik do 21. septembra 1968 uradno na dopustu. Predsednikov protokol pa se je tudi zato, ker so Jugoslovani tako pohiteli z agremajem in s predajo poverilnega pisma veleposlanika Blachsteina predsedniku Titu ter vztrajali na njegovi čimprejšnji predaji, odločil, da lahko pride do predaje v času od 1. do 5. septembra 1968. Sicer poverilnega pisma ne bi mogel predati predsedniku osebno, temveč njegovemu zastopniku, predsedniku Zveznega sveta (Bundesrat) Schützu. Nemška stran ni bila za tako možnost. Menili so, da bi na ta način Jugoslavijo po nepotrebnem izpostavljali pritisku Sovjetske zveze in njenih satelitov. Tako se je predsednik Lübcke posebej za ta akt vrnil z dopusta in 4. septembra 1968 sprejel veleposlanika Čačinoviča. Torej je bila tudi v tem primeru Jugoslavija »Sonderfall«.¹⁰⁴

Predaja poverilnega pisma v Bonnu in pogovor po tem sicer ni trajal tako dolgo kot tisti na Brionih, bil pa je prav tako prisrčen in prijateljski. Čačinovič je svoj govor pripravil v nemškem jeziku, prav tako v nemščini se je odvijal tudi pogovor z nemškim predsednikom. V kratkem govoru ob predaji poverilnice je veleposlanik Čačinovič potem, ko je najprej spregovoril o nujnosti zavezanosti politiki miru, sprave in ne nasilja na svetu, dovolj neposredno načel eno najpomembnejših vprašanj, zaradi katerih je Jugoslavija tako želela ponovno navezati diplomatske stike z ZRN – o vprašanju odškodnine za nacistične zločine med vojno. Dejal je:

»... Prav tako želi (jugoslovanska politika, op.p.) kmalu, tako v materialnem kot tudi v moralnem pogledu, premostiti vse posledice vojnih let na svetu, kakor tudi v vseh bilateralnih odnosih Socialistične federativne republike Jugoslavije ... Ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov je ustvarila normalne pogoje, ki bodo postopoma omogočili

104 DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Vermerk* 8. 8. 1968.

rešitev vseh obstoječih problemov. K temu je veliko prispeval obisk vicekanclerja in zunanjega ministra, njegove ekselence, gospoda Willyja Brandta¹⁰⁵ ...»¹⁰⁶

Willy Brandt je bil torej že na začetku obnovljenih diplomatskih odnosov karta, na katero je igrala Jugoslavija. Čačinović pa je svoj nagovor sklenil z omembno druge pomembne teme, zaradi katere je bila normalizacija odnosov z ZRN za Jugoslavijo tako pomembna. Prenesel je namreč želje jugoslovanske vlade, da bi se poglobili in razširili tradicionalno dobri gospodarski odnosi med državama, kakor tudi sodelovanje na področju sodobne tehnologije in organizacije gospodarstva. Jugoslovanska vlada se trudi, je povedal Čačinović, da bi prišlo do vedno širše trgovinske izmenjave in sklenitve vseh zadevnih pogodb. Posebej je poudaril, da si jugoslovanska vlada zato želi uresničenja napovedanega razumevanja vlade ZRN v zvezi z rešitvijo problemov med Jugoslavijo in EGS. Na koncu se je dotaknil še problematike sodelovanja na področju znanosti in kulture, neposredno pa ni načel teme o »gastarbajterjih«, temveč se je zadovoljil le z željo, da bi se državljani obeh držav bolje spoznavali med seboj. S prošnjo predsedniku ZRN Lübckeju po podpori za izvajanje take politike in s predajo osebnih čestitk Josipa Broza Tita njemu osebno, vladi ZRN in vsem njenim državljanom, je zaključil svoj nagovor (prav tam).

Zahvalni nagovor predsednika Lübckeja je bil krajši od veleposlanikovega. Značilno zanj pa je bilo, da niti z besedo ni omenil ne vprašanja odškodnin in ne gospodarskega sodelovanja. Poudaril je le željo po sodelovanju na znanstvenem in tehničnem področju, se zavzel za boljše spoznavanje državljanov obeh držav in le na zelo splošni ravni zagotovil veleposlaniku, da se bosta tako on kot zvezna vlada zavzemala za izboljšanje odnosov med državama. Največji del zahvale je posvetil promoviranju načel nemške »Ostpolitik«, politike miru in sodelovanja na svetu, odpovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih in razumevanju med vsemi

105 Brandt je bil na obisku v Jugoslaviji že nekaj dni po predaji poverilnice nemškega veleposlanika, med 12. in 15. junijem 1968. Obisk je moral zaradi zapletov okoli Berlina skrajšati za en dan. NDR je namreč za potovanje med ZRN in zahodnim Berlinom uvedla potne listine in vizume. Poleg tega so uvedli plačilo taks za prevoz blaga po železnici in po vodnih poteh. Ti ukrepi pa niso veljali za potovanja z letali, zaradi česar se je letalski promet z zahodnim Berlinom močno povečal. Vse skupaj je tako vzbudilo prebivalce zahodnega Berlina, da je tja s posebnim ameriškim vojaškim letalom nemudoma pripotoval kancler Kiesinger.

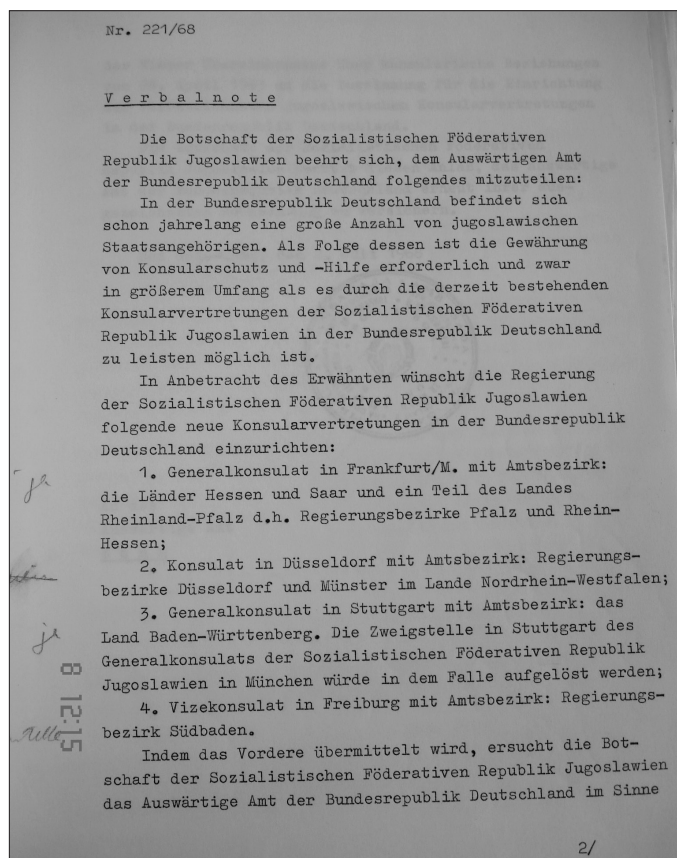
Ko je Brandt za razpravo v parlamentu pripravil oceno tega obiska, je v njej izrazil zadovoljstvo. Takoj na začetku svoje ocene je namreč zapisal: »Obisk je bil uspešen. Dokazal je, da je bila obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo smiselna in za nas koristna. Neposreden pogovor/stik z državo, ki v evropski politiki igra tako pomembno vlogo kot Jugoslavija, je za nas izredno pomemben ...« O tem glej posebni razdelek v knjigi. DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Wertung der Jugoslawien-Reise des Herrn Bundesministers (12. – 15. Juni 1968)*, 1; Delo, 1968b, 1; Delo, 1968c, zadnja stran.

106 DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Ansprache des Botschafters der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien, Herrn Rudolf Čačinović, anlässlich der Übergabe des Beglaubigungsschreibens*, 4. 9. 1968.

državami, neodvisno od njihovega družbenega reda. Vrnil je pozdrave predsedniku Titu, veleposlaniku pa izrazil prisrčno dobrodošlico.¹⁰⁷

Diplomatski odnosi na najvišji ravni so bili na ta način vzpostavljeni. Na formalni ravni sta državi prosili le še za dopolnitev konzularnih predstavništev, pri čemer je prednjačila Jugoslavija. Zaradi velikega števila gastarbajterjev je bilo zanje večje število konzularnih predstavništev nujna. Jugoslavija je tako že 2. julija 1968 zaprosila za otvoritev generalnih konzulatov v Frankfurtu na Majni in Stuttgartu, konzulata v Düsseldorfu in vicekonzulata v Freiburgu.¹⁰⁸

Fotografiji 50 in 51: Verbalna nota jugoslovanskega veleposlaništva v Bonnu z dne 2. julija 1968 s prošnjo po oblikovanju novih konzularnih predstavništev v ZRN.

107 DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Erwiderungsansprache des Herrn Bundespräsidenten aus Anlass der Übereichungsschreiben durch den Botschafter der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien, Herrn Rudolf Čačinović, 4. 9. 1968.*

108 DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Verbalnote, 2. Juli 1968.*

des Wiener Übereinkommens über konsularische Beziehungen vom 24. April 1963 um die Zustimmung für die Einrichtung der vorbezeichneten jugoslawischen Konsularvertretungen in der Bundesrepublik Deutschland.

Die Botschaft der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien benutzt diesen Anlaß, das Auswärtige Amt der Bundesrepublik Deutschland erneut ihrer ausgezeichneten Hochachtung zu versichern.

Bad Godesberg, den 2. Juli 1968

An das
Auswärtige Amt
B o n n

Da je bila obnova diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ posebnega pomena, še posebej za Jugoslavijo, je bilo videti tudi iz dejstva, da je bila ta tema omenjena celo ob obisku predsednika Jugoslavije Josipa Broza Tita na Japonskem, ki po mnenju bonskih diplomatov ni imel nikakršnega posebnega cilja in pomena. Tja se je Tito odpravil že po obnovi odnosov, med 8. in 15. aprilom 1968, na povabilo japonskega predsednika vlade iz leta 1966. Kot so poročali zahodnonemški diplomatski viri, se je predsednik Tito dotaknil te teme na samem sprejemu pri japonskem cesarju Hirohitsu in obnovo ocenil kot zelo pozitivno dejanje.¹⁰⁹

Na drugi strani pa je zanimiv utrinek, ki ga je na avstrijsko zunanje ministrstvo posredoval avstrijski veleposlanik v Beogradu Karl Hart in kaže, kako so tik pred ponovno navezavo diplomatskih odnosov med SFRJ in ZRN (januar 1968) v

109 DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1009, Poročilo veleposlanistva ZRN v Tokiju, z dne 22. maja 1968.

nekaterih vzhodnoevropskih državah vsaj razmišljali o možnostih naveze diplomatskih odnosov z ZRN. Veleposlanik je namreč na Dunaj posredoval informacijo, ki jo je dobil ob nekega vzhodnoevropskega diplomata, o pričakovanih ČSSR in Madžarske glede možnosti navezave diplomatskih odnosov z ZRN. Vse v luči spremembe političnega kursa v Pragi. Nova politična garnitura na Češkoslovaškem naj bi bila namreč bolj prozahodno orientirana in bi želela navezati z ZRN tesnejše stike in diplomatske odnose. To pa bi seveda ogrozilo »najbolj svete obveze« med ČSSR, Poljsko in NDR. Obenem pa je bil v Beogradu na obisku član madžarskega politbiroja Rezse Nyerzs. V Jugoslavijo naj bi prišel zato, da bi zbral informacije o tem, kaj so iztržili Jugoslavlani z navezavo diplomatskih odnosov v ZRN. Jugoslavija naj bi namreč Madžarsko slabo in celo zavestno narobe informirala o finalnih pogovorih v zvezi z navezavo diplomatskih odnosov. Madžarska naj bi bila namreč zelo zainteresirana za navezavo diplomatskih odnosov z ZRN in naj bi to željo že večkrat izrazila, pa sta to preprečili SZ in NDR. Pomankanje pravih informacij naj bi zelo oteževalo madžarsko taktiziranje o tem vprašanju. Njeni gospodarski in kulturni odnosi z ZRN so bili sicer dobri in zato naj ne bi obstajala potreba po kakšnem hitenju pri navezavi diplomatskih stikov. Toda če bi se uresničili načrti ČSSR, bi v Bonnu prej sedel češkoslovaški kot madžarski veleposlanik. To pa bi bilo za Madžarsko nesprejemljivo.¹¹⁰ Kasnejši razvoj dogodkov je seveda vse te špekulacije zavrgel in kar nekaj let je trajalo, da so se pokazali tozadevni plodovi Brandtove »nove vzhodne politike / neue 'Ostpolitik'«.

5.2 (Diplomatska) ofenziva NDR ob ponovni navezavi stikov med Jugoslavijo in ZRN

Eden prvih zunanjih pokazateljev konca trdnega vztrajanja zahodnonemške zunanje politike na načelih Hallsteinove doktrine je pomenila navezava diplomatskih stikov z Romunijo leta 1967. Toda ker je šlo za razmeroma nepomembno državo »vzhodnega lagerja«, ta navezava ni sprožila kakšne večje reakcije na strani NDR. Ko pa so bili, kot sem že opisal, v začetku leta 1968 ponovno navezani diplomatski stiki med Jugoslavijo in ZRN, so v Berlinu nanjo burno reagirali. V berlinskem zunanjem ministrstvu so pripravili celo vrsto obširnih diplomatskih not, s katerimi so pojasnjevali, zakaj so bili stiki spet navezani, opravičevali svojo politiko, potrjevali jugoslovansko politiko priznanja NDR, zlasti pa ostro napadali domnevno nadaljevanje zahodnonemške »Alleinvertretungspolitik«. Naslovnicam so jih predajali ali pošiljali v marcu in aprilu 1968, zahodnim vladam praviloma preko svojih veleposlaništev v Moskvi, Budimpešti in Varšavi, latinskoameriškim

110 AUT-ÖStaA: BMfA, Sektion II-pol, 1968, AdR/01 1346, BRD 2, *Pismo Karla Hartla zunanjemu ministru*, 18. 1. 1968.

državam preko Kube, ČSSR in Švice ter po pošti, vzhodnim vladam preko svojih tamkajšnjih veleposlaništev, azijskim in afriškim državam pa preko svojih trgovinskih predstavništev in generalnih konzulatov ali s prijateljsko pomočjo tamkajšnjih diplomatskih predstavništev vzhodnih držav. Domala ni bilo države, ki jim ne bi poslali note, izjema so bile le ZDA, ki note niso prejele.¹¹¹

Z njimi so v Berlinu vsaj posredno priznali poraz najpomembnejšega cilja njihovega diplomatskega delovanja v Beogradu, tj. preprečitev ponovne navezave diplomatskih stikov med ZRN in SFRJ, a so ga, zavitega v višje cilje morebitnega širšega mednarodnega priznanja, poskušali prikazati kot zmago. Najdaljša je bila nota za zahodno- in severnoevropske države (9 strani), pripravljene pa so bile še note za države Azije, Afrike in Latinske Amerike (5 strani), za socialistične države (5 strani), razen Albanijo, Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, ter posebna nota za Finsko (8 strani). Zadnja je bila sicer enaka kot za zahodno- in severnoevropske države, vsebovala pa je dodatek na osmi strani, v katerem poziva finsko vlado, da naveže diplomatske stike z NDR.¹¹²

Note vlade NDR so bile pravzaprav diplomatska ofenziva, s katero so hoteli že na začetku očrtni novo Brandtovo zahodnonemško »Ostpolitik«, iz de facto izničenja Hallsteinove doktrine in iz ponovne navezave diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in ZRN pa izvleči čim več priznanj NDR s strani drugih držav. Naslovnike, posebej tiste iz zahodnoevropskih držav, so prepričevali, da se ZRN v resnici sploh ni odpovedala Hallsteinovi doktrini, le države je razdelila na tiste, ki »jim je dovoljeno« imeti diplomatske odnose z NDR, in tiste, ki jim bodo to z ekonomskimi in političnimi pritiski onemogočili. ZRN je obtoževala, da želi spreminjati meje v Evropi in s tem rezultate druge svetovne vojne. Hvalila je politiko Jugoslavije do nemškega vprašanja, ki se je že pred desetimi leti pravilno odločila za politiko priznanja realnosti obstoja dveh suverenih nemških držav. Zahodnonemška politika »edinega zastopstva«, ki jo še vedno zastopajo v Bonnu, pa naj bi pomenila nevarnost za mir v Evropi, saj stremi za spremembo meja in na ta način zaostruje napetosti na svetu. Vse to pa je v ZRN mogoče zaradi tega, ker v njenih organih še vedno prevladujejo nacistične sile. Noto zahodno- in severnoevropskim državam so zato zaključili z besedami:

... Da bi lahko na zahodnonemško vlado vplivali v smislu miru in varnosti, je ravno sedaj – potem ko je zahodnonemška zvezna republika sama od sebe odpravila Hallsteinovo doktrino – potrebno in popolnoma uresničljivo, da bi to doktrino, ki je nevarna za mir, v celoti in dokončno

111 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 815/70, Übergabe der Note der Regierung der DDR an andere Staaten zur Wiederaufnahme diplomatischer Beziehung zwischen Jugoslawien und der BRD, März – April 1968.

112 DE-SAPMO: DY 30/J IV 2/3J – 714.

pregnani iz bilateralnih odnosov in bi se vzpostavili normalni mednarodnopravni odnosi z Nemško demokratično republiko (prav tam).

V notah državam Azije, Afrike in Južne Amerike – morda bi bilo bolje reči, neuvrščenim državam – je vlada NDR apelirala na njihove vlade, naj ne dovolijo »arogantnega in žaljivega vmešavanja vlade zahodnonemške zvezne republike v ureditev in razvoj njihovih odnosov z NDR«. Z vsiljevanjem načel Hallsteinove doktrine namreč »dejansko razglša države Azije, Afrike in Južne Amerike za nezrele in jim s tem odreka pravico in sposobnost, da bi v najpomembnejših vprašanjih mednarodne politike oblikovali taka stališča, ki odgovarjajo njihovim interesom«, so zapisali v noti. K navezavi stikov z NDR jih je prepričevala z razlago svojega videnja tedanjega stanja v mednarodnih odnosih. Razmerje sil v svetu in v zahodni Nemčiji v tedanjem času naj bi bilo namreč tako, da bi vladi zahodne Nemčije oteževalo izvajanje represalij proti tistim državam, ki se v interesu miru, nacionalne neodvisnosti in suverenosti ter neuvrščenosti ne podreajo pritisku Hallsteinove doktrine. Zato naj bi neuvrščene države navezale normalne stike »z nemško državo miru in napredka« (prav tam).

Nota socialističnim državam, čeprav najkrajša, je eno samo navdušenje nad mednarodno in notranjepolitičnimi uspehi socialističnih držav na čelu s Sovjetsko zvezo. Svoje prijatelje je vlada NDR prepričevala, da je politika, ki so jo do zahodne Nemčije začrtali na zasedanju zunanjih ministrov članic Varšavskega pakta v Varšavi februarja leta 1967,¹¹³ pripeljala tako imenovano novo bonsko »Ostopolitik« v brezizhoden položaj. Zato naj bi bila zahodnonemška vlada prisiljena ponovno navezati diplomatske odnose z Jugoslavijo in se odpovedati uporabi Hallsteinove doktrine, čeprav naj bi se deset let s političnimi in ekonomskimi pritiski zaman trudila, da bi odnose med NDR in Jugoslavijo vsaj motila, če že ne prekinila. Kljub porazu take politike pa se po mnenju Berlina bonska vlada nikakor ni odpovedala pokroviteljski politiki vmešavanja v notranje zadeve drugih držav. Prav nasprotno, so zapisali v noti, kljub temu, da je morala popustiti pri Jugoslaviji in se odpovedati uporabi Hallsteinove doktrine, je zahodna Nemčija še močneje vztraja na njeni uporabi. Le države je razdelila na tiste, ki jim dovoli priznanje NDR, in na tiste, ki jim tega ne dovoli. Temelj zahodnonemške politike do rešitve nemškega vprašanja je še vedno »Alleinvertretungspolitik«, ki pa je po njihovem mnenju politika revanšizma.

Načrte Bonna in Washingtona, da bi z uresničevanjem »selektivne koeksistence« oziroma da bi s »selektivno uporabo Hallsteinove doktrine« diferencirali socialistične države in na ta način izolirali in obkolili NDR, naj bi učinkovito preprečil

---

113 Glej opombo 69.

že omenjeni sporazum zunanjih ministrov članic Varšavske zveze februarja 1967. V tem sporazumu so zunanji ministri ugotovili, da je pri vprašanju navezave diplomatskih stikov z NDR tabor socialističnih držav v prednosti. ZRN naj bi bilo mogoče prisili, da spremeni svojo »revanšistično politiko«. Zato je vlada NDR v noti sporočila prijateljicam svojo namero in prepričanje, da

... je treba neuporabo Hallsteinove doktrine proti Jugoslaviji izrabiti za boj za vzpostavitev normalnih dvostranskih odnosov med NDR in drugimi državami. Ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov zahodnonemške Zvezne republike s SFRJ je primeren dokaz vsem nesocialističnim državam, da je dozorel čas in da je popolnoma mogoče zavrniti agresivno 'Alleinvertretungspolitik' ter navezati diplomatske odnose z Nemško demokratično republiko.

Vlada NDR se je na koncu vladam vseh socialističnih držav zahvalila za dosedanje pomoč pri boju za diplomatsko priznanje in jih obenem prosila, naj jo v tem ugodnem trenutku podpirajo še naprej ter storijo vse, kar je z njihove strani mogoče, da bi dosegli želeni cilj (prav tam).

Vsebinsko osnovo za navedene diplomatske note so postavili na seji politbiroja SED, na kateri so že nekaj dni po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med ZRN in Jugoslavijo, 6. februarja 1968, pripravili »Stališče politbiroja CK o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med ZRN in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo«. O tem so razpravljali na drugi točki dnevnega reda seje.¹¹⁴ Stališče je razmeroma kratko, dobri dve tipkani strani, vendar zasnovano trdo, ostro in zmagošlavno. Vzpostavitev diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ so takoj na začetku predstavili kot zmago politike Sovjetske zveze in držav Varšavskega pakta, zlasti zato, ker so se držali dogovora iz konference zunanjih ministrov Varšavske zveze februarja 1967, tako kot so zapisali v noti, namenjeni socialističnim državam. Toda v stališču niso kritizirali le politike ZRN, temveč so kar nekaj očitkov naslovili tudi Jugoslaviji, čeprav v mnogo milejši obliki. Zapisali so:

... Na drugi strani pa ni mogoče spregledati, da so jugoslovansko vlado pri sklepanju sporazuma o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov vodili posebni politični interesi ter ekonomski in finančni premisleki. Temu je treba pripisati njeno doslej določeno popustljivo zadržanost do uradnih stališč bonskih vladnih predstavnikov, ko je šlo za prisvajanje pravice edinega zastopstva (Alleinvertretungsmassung) ... (prav tam).

114 DE-SAPMO: DY 30J2/2/1153, *Stellungnahme des Politbüros der ZK zur Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen der westdeutschen Bundesrepublik und der SFRJ, Anlage Nr. 14 zum Protokoll Nr. 4/68 vom 6. 2. 1968.*

V zaključku stališča pa je politbiro CK SED napovedal diplomatsko-politično ofenzivo za izničenje Hallsteinove doktrine:

... Zunanja politika NDR mora neuporabljanje Hallsteinove doktrine proti Jugoslaviji izrabiti za boj za izničenje Hallsteinove doktrine. Ob podpori drugih socialističnih držav je treba ta dokaz nevzdržnosti Hallsteinove doktrine izrabiti zato, da se vsem nesocialističnim državam dokaže, da je čas zrel in je popolnoma mogoče zavrniti agresivno privsvajanje pravice do edinega zastopstva in navezati diplomatske odnose z NDR. Politika, naravnana na izničenje Hallsteinove doktrine, zahteva predvsem enoten nastop držav Varšavske zveze na osnovi dogovorov, sprejetih na varšavski konferenci zunanjih ministrov, glede zahodnonemške Zvezne republike. Poseben pomen pripisujemo dogovorjenim ali skupnim ukrepom NDR in SFRJ, nasproti naprednim arabskim in afro-azijskim državam. Te ocene in cilji morajo določati zunanjepolitične ukrepe in diplomatske korake NDR. (Prav tam).

Do vse večjega navezovanja diplomatskih odnosov z NDR je kasneje res prišlo, vendar ne zaradi njene »miroljubne politike«, temveč v prvi vrsti zaradi nove zahodnonemške zunanje politike – »Ostpolitik«.

Kmalu po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ, februarja 1968, se je veleposlanica NDR v Beogradu Eleonora Staimer¹¹⁵ potožila jugoslovanskemu predsedniku Titu, da so številni visoki politični predstavniki njene države obiskali arabske države, z nalogo pridobiti jih za priznanje NDR, toda brez vidnejšega uspeha. Prišlo je le do sporazuma med ljudsko republiko Jemen in NDR o izmenjavi generalnih konzulatov, drugih konkretnih rezultatov pa ti obiski niso prinesli.¹¹⁶ Leta 1970, ko so vzhodnonemški analitiki pripravljali gradivo za tisk ob obisku njihovega predsednika vlade Willija Stopha pri kanclerju Brandtu (20.–22. 5. 1970) v Kasslu, so med drugim zapisali, da je doslej priznalo NDR že 25 držav. Navezavo diplomatskih odnosov z njo pa so proglasili za odločitev med vojno in

115 Eleonore (Lore) Staimer, roj. Pieck (Bremen 14. 4. 1906–7. 11. 1998) je bila hči prvega in edinega predsednika NDR Wilhelma Piecka. Prej ni delovala v zunanjem ministrstvu ali diplomaciji. Z zunanjo politiko je imela stik le preko zunanje trgovine. V Beogradu je ostala nenavadno dolgo, 11 let, od februarja 1958 do februarja 1969, v letih od 1958 do 1966 kot poslanica, od 1966 do 1969 pa kot veleposlanica. Tudi kasneje, po prihodu iz Beograda, ni bila dejavna v diplomaciji. Leta 1947 se je poročila z vidnim komunistom, politikom, partijskim funkcionarjem in generalom v NVA (Nationale Volksarmee) Richardom Staimerjem (München, 25. 1. 1907 – Berlin, 24. 10. 1982). Zakon pa je leta 1954 razpadel. Oba sta pokopana na »Pokopališču socialistov« v Zentralfriedhof Friderichsfelde v Berlinu. V: Radde, 1977, 146; Munzinger, 2013; de.wikipedia.org, 2013j.

116 De-PAAA: Bestand, MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967–1975, *Vermerk über die Unterredung der Genossin Staimer mit dem Präsidenten der SFRJ, Genossen Josip Broz Tito, am 23. 2. 1968.*

Fotografiji 52 in 53: Grobova Eleonore in Richarda Staimerja na »Pokopališču socialistov« v Zentralfriedhof Friderichsfelde v Berlinu.

mirom ter kot kriterij, po katerem se meri neodvisnost držav.¹¹⁷ Ko pa sta se 8. januarja 1973 v Moskvi – torej v času tik pred Brandtovim padcem, ko je njegova nova »Ostpolitik« že pognala globoke korenine – na eni od rednih konzultacij med partijama in državama srečala zunanja ministra SZ Andrej Gromiko in NDR Otto Winzer, se je zadnji zahvaljeval sogovorniku in njegovi državi za podporo pri pospeševanju diplomatskega priznavanja NDR. Ob tem je poudaril, da je doslej že 59 držav priznalo NDR, pričakujejo pa še priznanje Islandije, tako da naj bi jih bilo na začetku leta 1973 že 60.¹¹⁸

117 DE-PAAA: Bestand, MfAA, G-A 157, Bd. 2 Treffen der Regierungschefs, Mai 1970. Ministerbüro Dr. Kohl, Vorbereitung des Treffens und Treffen zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph mit dem Bundeskanzler der BRD, Willy Brandt in Kassel. Mai 1970.

118 DE-PAAA: Bestand, MfAA, G-A, 445, Fiche 1, 1973, Ministerbüro (Winzer). Konsultationen zwischen den Außenministern der DDR und der Sowjetunion über verschiedene aussenpolitische Fragen. Aufnahme der DDR in die UNO und Informationen für die DDR seitens der SU über aussenpolitische Aktivitäten. 1967, 1971-1973. Enthält auch: Weltweite Bemühungen der SU um die diplomatische Anerkennung der DDR.

Na že omenjeni seji politbiroja CK SED 6. februarja 1968 so v Berlinu pripravili tudi seznam ukrepov, ki jih je treba v zvezi s ponovno navezavo diplomatskih stikov med ZRN in SFRJ izvesti na zunanjepolitičnem področju. Obsegal je devet točk, od katerih sta dve neposredno zadevali Jugoslavijo. Prvi ukrep (pod št. 2) je predvideval, da naj minister za zunanje zadeve NDR Otto Winzer v drugi polovici marca povabi na obisk v NDR jugoslovanskega državnega sekretarja za zunanje zadeve Marka Nikezića. Drugi ukrep (pod št. 3) pa je nalagal veleposlanici NDR v Jugoslaviji, Eleonori Staimer, da jugoslovanskega predsednika Tita v osebnem pogovoru informira o stališču partijskega vodstva in vlade NDR v zvezi s ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ ter ga prosi za podporo pri zunanjepolitičnih ukrepih in diplomatskih korakih za izničenje Hallsteinove doktrine, posebej v arabskih in afro-azijskih državah.¹¹⁹ Negotovost in krhkost v vzhodnonemško-jugoslovanskih odnosih je narekovala partijskemu in državnemu vodstvu, da je o tem pripravilo tudi »plan B«. V seznam ukrepov so namreč zapisali še drugo nalogo svoji veleposlanici, za primer, če je Tito ne bi v doglednem času sprejel. V tem primeru naj bi veleposlanica Staimerjeva govorila z jugoslovanskim državnim sekretarjem Markom Nikezićem in mu izročila vabilo za obisk v NDR.¹²⁰ V ostalih sedmih točkah pa so naložili enemu od poslancev, da ob priliki razprave v zunanjepolitičnem odboru ljudske skupščine o pogodbi o preprečevanju atomske oborožitve zahteva od zunanjega ministra stališče o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med SFRJ in zahodno Nemčijo. Ta naj mu odgovori skladno z mnenjem in oceno, sprejeto na seji politbiroja, s tem pa bi njihovo stališče predstavili mednarodni javnosti. Zunanje ministrstvo in druge državne institucije so zadolžili, da okrepijo stike z javnostjo na političnem, znanstveno-tehničnem in kulturnem področju v Jugoslaviji. Isto ministrstvo so pooblastili, da vladam Varšavskega sporazuma v notah pojasni stališče NDR do ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ. S tem naj bi s skupnimi naporii vseh socialističnih držav dosegli, da bi nesocialistične države, posebej arabske in druge

119 Maja 1968 so v Oddelku za jugovzhodno Evropo, sektorju za Jugoslavijo, v okviru berlinskega zunanjega ministrstva, pripravili celo predloge, kako naj bi Tito ob svojem takratnem obisku v Alžiriji podprl vzhodnonemška prizadevanja po mednarodno-pravnem priznanju: . . . a) alžirskim voditeljem bi predstavil jugoslovanske izkušnje z uporabo Hallsteinove doktrine proti SFRJ, posebej ekonomske aspekte; b) pojasnil bi jugoslovanske razloge za priznanje NDR in poudaril potrebo po vzpostavitvi normalnih diplomatskih odnosov z NDR; c) ob načrtovanem jugoslovanskem sprejemu bi voditelju trgovskega predstavništva NDR dodelil enak status kot drugim veleposlanikom, povabil pa naj bi ga tudi na kratek pogovor. Jugoslovanski veleposlaniki v arabskih državah naj bi prosili zunanje ministre držav gostiteljice za pogovor s ciljem, da bi na njem predstavili jugoslovanska stališča do navezave diplomatskih odnosov z ZRN ter odnos SFRJ do NDR. Nadalje naj bi jugoslovanski diplomati v državah relativno nižjega ranga (Maroko, Libija, Tunizija, Sudan, Libanon) zastopnike NDR pri uradnih prireditvah obravnavali kot predstavnike vlade NDR in to v skladu z možnostmi tudi demonstrirali. – Vsekakor dvomim, da sta se Tito oz. jugoslovanska diplomacija teh »predlogov« držala, kažejo pa na obupne poskuse NDR doseči mednarodno-pravno priznanje. DE-PAAA: MfAA, C 424/70.

120 DE-SAPMO: DY 30J2/2/1153, *Massnahmen auf aussenpolitischem Gebiet*.

afro-azijske države, vzpostavile diplomatske odnose z NDR. Z notami naj bi se obrnili tudi na vse druge države, ki naj bi jim kot sklep, ki izhaja iz odpovedi Hallsteinovi doktrini v primeru Jugoslavije, predstavili vzpostavitev diplomatskih odnosov z NDR. Posebno nalogo je dobil zunanji minister Winzer, ki naj bi svojo pot v Kambodžo, Burmo in Indijo izbral zato, da bi vodstva teh držav prepričal, da je sedaj prišel trenutek, ko je treba vzpostaviti diplomatske odnose z njegovo državo. Dodali so mu še zahtevo, da se mora o tej temi na tranzitnem postanku v Kairu pogovarjati tudi z egiptovskim zunanjim ministrom Mahmudom Riadom, predsednikom Gamalom Abdelom Naserjem in Hajiem Mohdom Ali Sabrijem. Interparlamentarna skupina NDR je bila zadolžena, da informira senatorje in poslance nesocialističnih držav o vsebini poslanih diplomatskih not. Z vprašanji v njihovih parlamentih je treba doseči razpravo o normalizaciji njihovih odnosov z NDR. In končno je bilo vzhodnonemško zunanje ministrstvo v sodelovanju z oddelkom za zunanje zadeve (Abteilung Auslandsinformation) določeno, da mora poskrbeti za zunanjepolitično (auslandsinformatorsche) izrabo ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov med zahodno Nemčijo in SFRJ (prav tam).

Da bo NDR poskušala na vsak način unovčiti ponovno navezavo diplomatskih stikom med ZRN in SFRJ v smeri priznanja NDR še posebej s strani neuvrčenih držav, so se zelo dobro zavedali tudi v Bonnu. Da bi to preprečili in nevtralizirali tozadevno dejavnost vzhodnonemškega zunanjega ministra Otta Winzerja, ki so ga po omenjenem sklepu CK SED iz začetka februarja 1968 poslali na daljno azijsko turnejo, je Bonn v te kraje (Indija, Nepal) poslal svojega državnega sekretarja v zunanjem ministrstvu Rolfa Lahra. V zapisu na temo »Osteuropapolitik«, ki ga je dobil v informacijsko mapo pred odhodom na pot v Indijo in Nepal sredi marca 1968, je 22. februarja 1968 dobil navodilo, kako naj argumentira navezavo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Navodila so bila pravzaprav upanje, da bo ta diplomatski akt ne samo na zahodu, temveč tudi v vzhodni Evropi sprejet kot dokaz zahodnonemške politike popuščanja napetosti. Obenem pa je navodilo izražalo tudi strah, da bi ponovna navezava diplomatskih stikov z Jugoslavijo sprožila val priznavanja NDR. To bi namreč pomenilo ne samo zakoličenje delitve Nemčije, ampak bi ogrozilo popuščanje napetosti med vzhodom in zahodom v Evropi. Zato je treba kaj takega preprečiti in jasno povedati, da bo ZRN še nadalje imela vsako priznanje NDR za »neprijazno dejanje, na katerega bodo reagirali, kot velevalo interesi nemškega naroda.«¹²¹

Tudi večdnevni obisk pakistanskega predsednika države Ayuba Khana avgusta 1968 je zahodnonemška diplomacija izkoristila za pojasnjevanje svoje odločitve

---

121 DE-PAAA: Bestand 42, Zwischenarchiv, Lfd. Nr. 984, *Reise des Herrn Staatssekretär Lahr nach Indien und Nepal am 15. 3. 1968.*

o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov za pojasnjevanje svoje »Ostpolitik«, seveda z namenom, da čimbolj omeji nevarnost večjega priznanja NDR med neuvrščeniimi.¹²²

Veleposlaništvo NDR v Beogradu je takoj po navezavi stikov med ZRN in SFRJ pripravilo kratko, pet strani dolgo, a zelo dobro politično analizo oz. oceno, kot so jo sami imenovali, o pomenu ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov. Na začetku so ugotovili, da sicer jugoslovanska stran mestu pogajanj o vzpostavitvi diplomatskih odnosov med državama ni posvečala posebej velike pozornosti. Bonn je sicer odklonila, ni pa vztrajala, da bi se pogajanja odvijala v Beogradu. Toda kompromisni izbor Pariza za mesto pogajanj je zagotovo bil, po njihovem mnenju, v prid ZRN. Točna je bila namreč njihova ocena, da na ta način nemški strani ni bilo treba »iti v Canosso«. Nadalje so utemeljeno poudarjali, da je Jugoslavija težišče pomena ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov postavljala na bilateralno raven. Diplomatski odnosi naj bi pomagali k izboljšanju bilateralnih odnosov, ti pa naj bi posledično vodili k normalizaciji odnosov med državama. Pravilno so domnevali, da:

... Dokler ne pride do rešitve problemov, kot so liberalizacija za jugoslovansko blago na zahodnonemškem tržišču, ureditev pravnega varstva jugoslovanskih delavcev v zahodni Nemčiji, odškodnine za žrtve agresije, protijugoslovansko delovanje ustaških in drugih fašističnih organizacij v zahodni Nemčiji, ne more biti govora o normalizaciji odnosov med državama ...¹²³

To so bila v resnici glavna vprašanja, ki so jih reševali in rešili v času med 1968 in 1974. V skupni izjavi zapisan stavek, da bo ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov »pomenila pozitivni prispevek v procesu zmanjševanja napetosti v Evropi«, so ocenili kot jugoslovansko dojemanje zahodnonemške vzhodne politike in kot značaj bonske koalicije. Tudi ta ocena drži, kakor tudi naslednja, da je Jugoslavija v zvezi z vzpostavitvijo diplomatskih odnosov še naprej vztrajala na svojem stališču do »nemškega vprašanja«, torej do enakega odnosa do obeh nemških držav. Razumljivo pa je bilo nezadovoljstvo na vzhodnonemškem veleposlaništvu, ker so na jugoslovanski strani interno zatrjevali, da pomeni vzpostavitev diplomatskih odnosov učinkovit udarec Hallsteinovi doktrini, ki pred svetom demonstrira njeno neutemeljenost, nočejo pa tega uradno interpretirati. Kritizirali so tudi, da se je Jugoslavija brezpogojno odločila za ponovno vzpostavitev odnosov z ZRN. Na ta način naj bi bonska vlada dobila priložnost, da vzpostavitev razume in interpretira

122 DE-PAAA: Bestand 42, Zwischenarchiv, Lfd. Nr. 984, *Unsere Beziehungen zu den osteuropäischen Staaten*.

123 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 563/73, Abt, SOE, Sekt. *Jugoslawien Entwicklung und Einschätzung der Wirtschaftsbeziehungen zwischen Jugoslawien und der BRD. Enthält auch: – Einschätzung der jugoslawischen Haltung im Zusammenhang mit der Wiederherstellung der diplomatischen Beziehungen zwischen Jugoslawien und der BRD, 1966–1969.*

kot korak k soglasju z njihovim pogledom na mednemško vprašanje. Prepričani so bili tudi, da zato, ker na pogajanjih v Parizu niso načeli vprašanja zahodnega Berlina, odnos do njega na jugoslovanski strani ostaja enak (prav tam). Diplomata Hartenstein, ki je oceno sestavil, je bil po tem, kar je zapisal, dober poznavalec tematike, o kateri je pisal. Točno je ocenil stališča, cilje in potrebe pravzaprav vseh treh strani. Kasnejši razvoj dogodkov je namreč potrdil njegove ocene.

Tudi notranjepolitično je vzhodnonemško politično vodstvo kot zmago nad imperializmom in ZRN poskušalo unovčiti ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov med ZRN in Jugoslavijo. Walter Ulbricht je že 14. februarja 1968 spregovoril pred zunanjepolitičnim odborom ljudske skupščine. Napadel je zlasti kanclerja Kiesingerja in ga označil za enega tistih nemških politikov, ki so leta 1957 najbolj odobraval in zagovarjali uporabo Hallsteinove doktrine zaradi jugoslovanskega priznanja NDR. Hvalil je Jugoslavijo, ki je po priznanju NDR razvila odlične prijateljske odnose z njo, in še posebej Tita, ki se je izrazil, da je sreča, da obstoja NDR, kajti le ona predstavlja obrambni zid pred revanšističnimi elementi v zahodni Nemčiji. Pozival je države na drugih kontinentih, naj vendarle uvidijo pomen NDR za stabilizacijo razmer v Evropi in ohranitev miru na svetu. Takega mnenja naj bi Tito ostal tudi po obnovi diplomatskih odnosov z ZRN. Prepričano je zatrjeval, da do njihove obnove ni prišlo, ker se je tako odločila ZRN, temveč jo je v to prisilila načelna politika SZ in držav Varšavskega sporazuma ter zaradi tega spremenjenega mednarodnega položaja. Svoja izvajanja je kronal z izjavo, da je tudi bonška »nova 'Ostpolitik'« zašla v slepo ulico prav zaradi enotnosti držav Varšavskega sporazuma, ki so na ta način hotele NDR obkoliti in izolirati. In kakšna naj bi bila ta enotnost? Ne da bi se ZRN odpovedala »Alleinvertretungsanmassung« (Prisvajanje izključnega zastopanja), ne more biti govora o tem, da se je odpovedala politiki hladne vojne in Hallsteinovi doktrini. Ob tem seveda ni mogel mimo najbolj boleče točke, povezane s priznanjem NDR – odnosov neuvrščenih držav do nje, ki jo, kot smo že zapisali, v prav velikem številu niso priznale. Na to, da se ZRN, kljub obnovitvi diplomatskih odnosov s SFRJ, ni odpovedala stari politiki, kaže, kot je zatrjeval Ulbricht v ljudski skupščini, »arogantna neokolonialistična politika zahodnonemških vladajočih krogov« do arabskih, afriških in azijskih držav, ki jim v Bonnu odrekajo pravico do sogovornišva pri evropskih državah. In pribil: »To ni nič drugega, kot ponovno rojstvo teme rasizma (Rassendünkels) in gospostva (Herrenmenschum) evropskih imperialistov.«¹²⁴ Svoj ekspeze pa je zaključil s prepričanjem in upanjem, da je Hallsteinove doktrine z obnovo diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ konec ter da je prišel čas, da se normalizira

124 DE-PAAA: Bestand, MfAA, C 1172/72, SOE/Jugoslawien, *Beziehungen Jugoslawiens zur BRD auf aussenpolitischem und wirtschaftlichem Gebiet, 1966 – 1970.*

odnose z NDR, naveže z njo diplomatske stike in to na osnovi miroljubne koeksistence (prav tam). Čeprav je zaključil s Titovo terminologijo in ga na vse načine hvalil, pa je čas navidezne »velike ljubezni« in »globokega prijateljstva« hitro minil.

Še prej pa je na obisk v Berlin od 22. do 26. aprila 1968 prišel jugoslovanski zunanji minister Marko Nikezić. Njegov obisk niso pretirano propagandistično izrabili, poimenovali so ga kar »konzultacije«. Seveda pa ni mogoče reči, da mu niso pripisovali pomena. Morda je najbolj povedno dejstvo, ki govori o poteku obiska in odnosih med državama, da se je Nikezić v Berlinu največ pogovarjal o mednarodnih zadevah, pri katerih sta obe strani hitro našli skupni imenovalc. Pri nemškem vprašanju, ali kakor ga je na ljubo gostiteljice Nikezić poimenoval »vprašanju dveh nemških držav«, pa se je dovolj jasno, čeprav z diplomatskim izrazjem in rahlo karajoč tudi zahodno sosedo NDR, postavil na stran bonske »nove« Ostpolitik«. Berlinski politični analitiki so v poročilo zapisali njegove naslednje besede:

... Čeprav med državami (mišljene so vzhodne in zahodne države, op.p.) o tem vprašanju obstojajo nasprotujoča si stališča, je dejstvo, da pri večini zahodnih držav prevladuje mnenje, da je treba preiti k nadaljnjemu sodelovanju in izboljšanju tega sodelovanja. To je zelo pomembno. To sili določene kroge v Zvezni republiki (mišljena je predvsem SPD, op.p.), da rešitev nemškega vprašanja ne postavljajo več kot pogoj za reševanje evropskih zadev. Koliko so pri tem iskrene, ta trenutek ne morem reči ....¹²⁵

Pri tem je bil mnenja, da so ZRN v tako politiko na nek način prisilile zahodne zaveznice, vendarle pa naj bi njihov skupen cilj bil odpraviti ostanke hladne vojne. Poudaril je še, da si na jugoslovanski strani ne delajo nikakršnih iluzij, prepričani pa so, da taka politika daje več manevrskega prostora ne samo za koeksistenco, temveč za sodelovanje. Svoj nastopni govor na srečanju z Ottom Winzerjem pa je zaključil s previdno optimistično napovedjo odnosov v Evropi in odnosov Vzhod – Zahod: »... če bo tako sodelovanje zagotovljeno za daljši čas in bo zavarovano pred diverzijami z različnih strani, bo nekaterim državam, predvsem velikim državam zahodne Evrope, vedno težje ovirati tak razvoj ...« (prav tam). Čeprav je bila ost te izjave navzven v prvi vrsti naravnana na zahod, pa bi jo čisto lahko prepoznali tudi kot opozorilo vzhodu, še posebej NDR.

Tudi v ZRN obisku niso dajali kakšne posebne teže, zlasti niso ugotavljali, da bi bili zaradi tega oteženi ali celo ogroženi odnosi med ZRN in SFRJ. Zahodnonemška

125 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 321/77, Abt. Westeuropa, *Sekretariat Vorbereitung des Aufenthalts des jugoslawischen Aussenministers, Marko Nikezić, sowie Übergabe der Mitteilung über den Aufenthalt des jugoslawischen Aussenministers in der DDR an westeuropäische Staaten, April – Mai 1968.*

diplomacija je obisk Nikezića v NDR, v kontekstu priprav na obisk Willyja Brandta v Beogradu, ocenjevala kot poizkus izboljšati »ohlajene« odnose med državama. Ti so se po njihovem mnenju ohladili zaradi treh razlogov: zaradi obnove diplomatskih odnosov z ZRN, zaradi izrazito prosovjetske vloge Honeckerja na budimpeštanski konferenci voditeljev vzhodnoevropskih držav in zaradi govorov visokih vzhodnonemških politikov (predvsem Hagerja in Nordena, op.p.), v katerih so bili kritični do dogajanj na Čecoslovaškem (Praška pomlad, op.p.). Dodatno k temu pa so menili, da naj bi Nikezićev obisk v Berlinu (obiskal je tudi Erfurt, Weimar ter koncentracijsko taborišče Buchenwald, pogovarjal se je z namestnikom vzhodnonemškega zunanjega ministra Neumanom, sprejel pa ga je tudi Walter Ulbricht, op.p.) pomenil tudi »prijateljsko« gesto do NDR, ker bo na obisk v Jugoslavijo prišel zahodnonemški zunanji minister Willy Brandt. Poleg navedenega pa je po njihovem mnenju jugoslovanska stran na nek način dolgovala NDR obisk zunanjega ministra. Vabili so ga namreč že zelo dolgo, saj je bil zadnjič tam leta 1965, pa še to le v spremstvu predsednika Tita. Na drugi strani pa so samo v letu 1967 v Beogradu našeli kar nekaj obiskov najvišjih političnih predstavnikov NDR: obrambni minister Hoffmann (marca), zunanji minister Winzer (maja in decembra) in predsednik CK SED Ulbricht (junija). Ko so se zahodnonemški diplomati maja 1968 pogovarjali z odpravnikom poslov jugoslovanskega veleposlaništva v Bonnu, jim je ta navedel tri razloge, zaradi katerih naj bi imela NDR »neprikrit interes« za intenzivne odnose z Beogradom: ¹²⁶

- »Jugoslavija je edina država »izven vzhodnega bloka«, ki je priznala »NDR«;
- Jugoslavija ima pomemben vpliv v državah tretjega sveta, kar želi vzhodni Berlin izkoristiti za uresničevanje svoje politike;
- »NDR« je zaradi dogajanj v ČSSR in na Poljskem zašla v izolacijo, celo v odnosu do Madžarske in Bolgarije, in ima zato stike z Jugoslavijo za še posebej dragocene.«

Sami zahodnonemški diplomati pa so točno ugotavljali, da ni mogoče reči, da so pogovori v vzhodnem Berlinu prinesli kakršnekoli konkretne rezultate. Ugotavljali so namreč, da v komunikeju ni niti besede o spornih vprašanjih, kot so razvoj v vzhodni Evropi, načrtovana komunistična svetovna konferenca ali odnos do Zvezne republike Nemčije. Na tiskovni konferenci pa se je Nikezić, tako so poročali zahodnonemški opazovalci, uspešno izmikal provokativnim vprašanjem vzhodnonemških novinarjev o obnavljanju nacizma v ZRN. Kot edino do NDR prijazno gesto so bonški diplomati ocenili tole formulacijo v komunikeju ob Nikezićevem obisku: »Osnova za realizacijo miroljubnega sodelovanja je priznanje statusa quo v Evropi« (prav tam). Gre za kontekst pospeševanja evropskega sodelovanja in

126 DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, Aufzeichnung, *Besuch des jugoslawischen Aussenministers Nikezić in Ostberlin, 2. 5. 1968.*

ureditve varnosti, za kar naj bi bile enakopravno odgovorne vse evropske države, upoštevajoč tudi obe nemški državi. Toda tudi za to formulacijo so zapisali, da gre za že poznano jugoslovansko stališče o »uravnoteženi politiki« do obeh delov Nemčije, kar pomeni, da so vsebinsko le ponovili svoje deklarirano stališče do nemškega vprašanja. Poročilo pa so sklenili z besedami:

Kaže, da je Nikežičev obisk v vzhodnem Berlinu po svoji obliki in vsebini enak vljudnostnemu obisku. Le nadaljevala se je že znana jugoslovanska politika do nemškega vprašanja. Nimamo nobenega razloga, da ne bi nadaljevali s pripravami na pot gospoda ministra v Beograd (prav tam).

5.2.1 21. avgust 1968 je odnose med NDR in SFRJ domala zamrznil

Kako so zadovoljeni v NDR uresničili zahteve po pošiljanju diplomatskih not ob ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med SFRJ in ZRN, smo že zapisali. Uspeli pa so tudi uresničiti obe točki, ki sta se po sklepu politbiroja SED neposredno dotikali Jugoslavije. Odnosi med obema državama v prvih mesecih leta 1968 še niso bili tako slabi, kot so bili po napadu petih vojsk Varšavskega pakta na Čehoslovaško avgusta 1968. V letih od 1964 do napada na Čehoslovaško (1968) je vzhodnonemška diplomacija medsebojne odnose ocenjevala le v superlativih. To se ni spremenilo, kot smo že opisali, niti po ponovni vzpostavitvi jugoslovansko-zahodnonemških diplomatskih odnosov, kar je bilo objektivno gledano za NDR negativno dogajanje. Ko je Tito junija leta 1965 obiskal NDR, so v veleposlaništvu NDR v Beogradu v poročilo o stanju odnosov med državama denimo vzhičeno zapisali, da je stanje odnosov med državama na najvišji ravni doslej ter da ga je po intenzivnosti in obsegu mogoče primerjati s stanjem odnosov NDR z drugimi evropskimi socialističnimi državami.¹²⁷ Podobno so stanje v odnosih ocenjevali leta 1966 ob septembrsko-oktobrskem obisku Walterja Ulbrichta v Jugoslaviji.¹²⁸ V drugem kvartalu leta 1967 so ugotavljali, potem ko so v prvem kvartalu istega leta jugoslovanska pričakovanja do nove »Ostpolitik« kritično označili kot iluzijo, da so se odnosi tako na bilateralnem kot tudi na multilateralnem – odnosi s socialističnimi državami – v zadnjih mesecih samo še poglobili.¹²⁹ Enako so ugotavljali v zadnjem kvartalu istega leta, ob tem pa

127 DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im II/65, Berlin, 5. 7. 1965.*

128 DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im III/66, Berlin, 5. 10. 1966.*

129 DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im IV/67, Berlin, 5. 7. 1967.*

opozarjali, da v Beogradu posvečajo veliko pozornost bonški novi »Ostpolitik«. V Beogradu naj bi bili prepričani, da le ta pomeni določeno oporo popuščanju napetosti v Evropi, čeprav so ZRN obenem tudi kritizirali, češ da še ni prešla od besed k dejanjem. Citirali so govor jugoslovanskega zunanjega ministra Nikezića, ki je decembra 1967, tako rekoč nekaj dni pred vzpostavitvijo diplomatskih odnosov z ZRN in kot nekakšno napoved tega dejanja, v zvezni skupščini dejal, da politika zahodne Nemčije lahko prispeva k zmanjševanju napetosti v Evropi. Do take politike pa so bili skeptični. Izražajoč dvom so namreč komentirali, da jugoslovanska vlada očitno upa, da bo lahko na ta način pospeševala proces popuščanja napetosti v Evropi in prispevala k normalizaciji odnosov z ZRN. Ob tem so ugotavljali, da sicer jugoslovanska vlada pozdravlja napore vlade NDR za normalizacijo odnosov z ZRN, vendar pri tem ne zaznava ozadij političnih manevrov bonške vlade. Kot tak maneuver so na primer označili pismo zveznega kanclerja Kiesingerja, namenjenega vzhodnonemškemu predsedniku vlade Stophu.¹³⁰

Kvartalno poročilo beograjske vzhodnonemške ambasade za prvi kvartal leta 1968 je sicer pri ocenjevanju meddržavnih odnosov nekoliko bolj zadržano, a vseeno z veseljem ugotavlja, da je stališče najvidnejših predstavnikov NDR o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ naletelo na široko odobravanje.¹³¹ Zadnja pozitivna ocena meddržavnih odnosov v tem času je zapisana v poročilu beograjskega veleposlaništva NDR za drugi kvartal leta 1968, kar pa gre že na račun pogovora veleposlanice Staimerjeve s Titom oziroma obiska Marka Nikezića v Berlinu aprila tega leta.¹³²

Glede na zapisano o odnosih med NDR in SFRJ na začetku druge polovice šestdesetih let ni bilo torej nič čudnega, da je jugoslovanski predsednik sprejel veleposlanico NDR že 23. februarja 1968 in se z njo 40 minut pogovarjal o nastalem položaju v zvezi s ponovno vzpostavitvijo diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ.¹³³ Staimerjeva je dobila iz Berlina natančna navodila, kaj so njene naloge pri

130 DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im IV/67, Berlin, 5. 1. 1968*. Gre za že opisana pisma Willija Stophu Kurtu Georgu Kiesingerju iz maja in septembra 1967, v katerih vzhodnonemški predsednik vlade ponuja ZRN pogajanja med državama na ravni zunanjih ministrov o vseh odprtih vprašanih in celo osnutek pogodbe o navezavi normalnih odnosov. Oboje je ZRN zavrnila v prepričanju, da bi s tem formalno priznala NDR, kar pa zaradi še vedno vsaj do neke mere (navezava diplomatskih odnosov z Romunijo!) »veljavne« Hallsteinove doktrine, ni bilo politično uresničljivo.

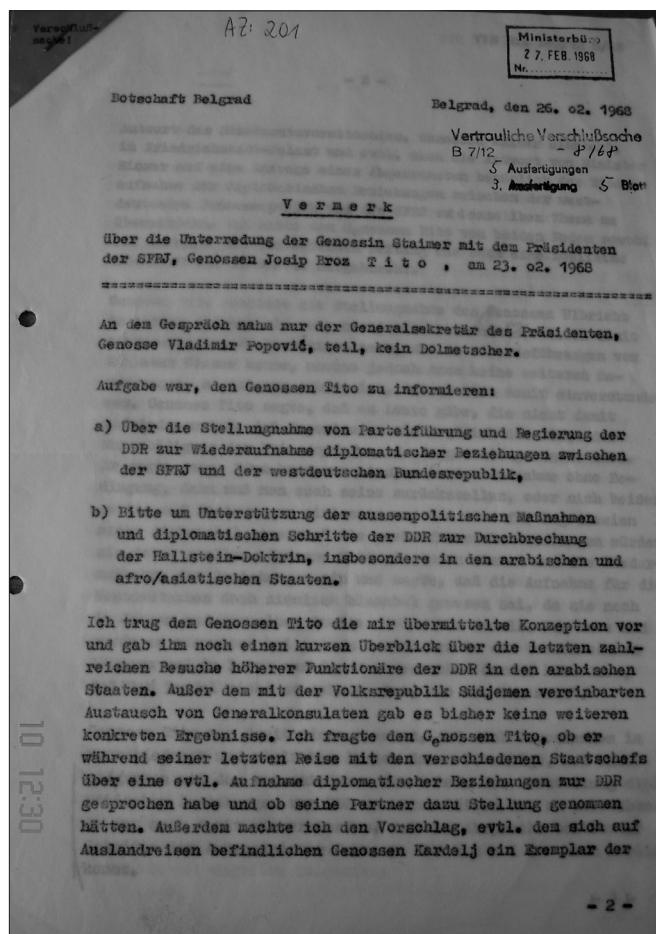
131 DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im I/68, Berlin, 3. 4. 1968*.

132 DE-SAPMO: DY 30/J IV 2/ 3J – 714.

133 DE-PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, *Vermerk über die Unterredung der Genossin Staimer mit dem Präsidenten der SFRJ, Genossen Josip Broz Tito, am 23. 2. 1968*.

pogovoru s Titom in kako naj jih izvrši. Dali so ji pravzaprav le dve nalogi:

- a) informirati Tita o stališčih vzhodnonemškega partijskega in državnega vodstva do obnove diplomatskih odnosov z ZRN, in
- b) prositi ga za podporo SFRJ pri zunanjepolitičnih ukrepih in diplomatskih korakih NDR pri prebijanju Hallsteinove doktrine, posebej pri arabskih in afro – azijskih državah.¹³⁴

Fotografija 54: Prva stran beležke pogovora veleposlanice NDR Eleonore Staimer z jugoslovanskim predsednikom Josipom Brozom Titom, dne 23. februarja 1968.

134 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 422/70, Abt. Südosteuropa, Sektion Jugoslawien, Stellungnahme der DDR und der sozialistischen Länder zur Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen der BRD und Jugoslawien, Jan. – Apr. 1968. *Konzeption für ein Gespräch der Genossin Staimer mit Präsident Tito, začetek februarja 1968.*

Pogovoru je poleg veleposlanice in predsednika prisostvoval tudi Titov generalni sekretar Vladimir Popović, odvijal pa se je v nemškem jeziku, brez prevajalca. Veleposlanica je imela nalogo Tita informirati o stališču vzhodnonemškega državnega in partijskega vrha o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ ter ga prositi za pomoč pri uresničevanju zunanjepolitičnih korakov NDR v zvezi s tem, posebej pri arabskih in afro-azijskih državah. Pri prepričevanju teh držav, kot že vemo, niso imeli nobenega uspeha in zato je veleposlanica Tita vprašala, ali je pri svojem zadnjem potovanju v stikih z različnimi državnimi poglavarji načel to temo. Tito ni ne pritrdil in ne zanimal. Odgovoril ji je le, da se strinja s tem, da bi Jugoslavija »v različnih in možnih oblikah« pri različnih državnih poglavarjih podpirala vzpostavitev diplomatskih odnosov z NDR. Strinjal se je tudi, da bi v Berlin odpotoval Marko Nikezić, kjer bi se z vzhodnonemškimi predstavniki pogovarjal o »določenih korakih«. ¹³⁵ Obljubil je le, da bo na predvidenem obisku v Združeni arabski republiki o tem govoril s predsednikom Naserjem, vendar zaradi težkega stanja v tej državi (poraz v tretji izraelsko-arabski vojni junija 1967, op.p.) ne pričakuje kakšnega uspeha. Več pa pričakuje od pogovorov v Alžiriji, čeprav je ta država močno odvisna od Francije. Staimerjevo je še informiral, da bo potovanje zaključil z obiskom Francije in ji potrdil, da bo o problematiki priznanja NDR takrat govoril tudi s francoskim predsednikom Charlesom de Gaullem (prav tam, opomba 121).

Staimerjeva je predsedniku Titu predala še dva govora, ki sta ju pred ljudsko skupščino v zvezi s ponovno vzpostavitvijo diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ ter bojem za izničenje Hallsteinove doktrine, ki naj bi kot rezultat prinesel široko priznanje NDR, v ljudski skupščini imela Walter Ulbricht in Otto Winzer. To sta bila, tako kot so sklenili v politbiroju ZK SED, odgovora na poslansko vprašanje. En izvod govorov je vzhodnonemška veleposlanica namenila še Edvardu Kardelj, ki pa je bil ta čas na poti v tujini. Zato je prosila Tita, naj mu ga izroči, in ga obenem vprašala za mnenje o obeh govorih. Tito naj bi odgovoril, da ceni stališče Walterja Ulbrichta, ki da je realistično, ter da pozna govor Otta Winzerja. Vseh dodatnih pripomb se je vzdržal. Staimerjeva je iz tega sklepala, da se Tito z obema govoroma strinja. On pa je raje preusmeril pogovor na (tudi vzhodnonemške) kritike ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov, češ zakaj ni Jugoslavija takoj in ob tej priliki uredila vprašanje odškodnine za žrtve vojne. Ker je šla pripomba očitno v smer kritike govorov obeh vzhodnonemških politikov, je Staimerjeva Titove besede brez komentarja dobesedno citirala. Tito je o tem dejal: »Mogoče je bilo

135 Marko Nikezić je res odpotoval v Berlin. Aprila leta 1968 je odšel na uradni obisk. Beograjsko veleposlaništvo NDR je v kvartalnem poročilu v Berlin poročalo, da je bil obisk posebnega pomena in je ponovno okrepil strinjanje obeh držav na načelni ravni o mnogih vprašanih trenutnega mednarodnega položaja. Obisk Marka Nikezića so ocenjevali kot izraz interesa SFRJ za nadaljnji razvoj prijateljskih odnosov z NDR. DE-PAAA: Bestand MfAA, *Quartalsinformation II/68 über die Beziehungen DDR/SFRJ. Berlin 4. 7. 1968.*

izbrati le eno. Ali vzpostavitev brez pogojev, kar pomeni, da je bilo treba tudi svoje odložiti, ali pa pristati na obojestranske pogoje. To je bilo za Jugoslavijo nesprejemljivo.« (Prav tam). Poudaril je še, da bodo vsa odprta vprašanja na jugoslovanski strani postavili sedaj, ko so diplomatski odnosi spet vzpostavljeni. Nekako v smeri podpore vzhodnonemškim stališčem in pričakovanjem je Tito Staimerjevi dejal, da je morala biti ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov za ZRN dokaj boleča (blamabel), saj so se v meddržavnih odnosih znašli tam, kjer so bili pred desetimi leti. Zatrdil ji je, da je in bo to dejstvo izrabil pri pogovorih v različnih državah in v tej zvezi opozoril na to, da »vrag ni tako črn, kot se ga slika« (prav tam).

Ob koncu pogovora je Tito povabil Walterja Ulbrichta na oddih na Brione, dotaknila pa sta se še nekaterih jugoslovanskih notranjepolitičnih vprašanj ter neuradno tudi odnosov Jugoslavije do povezovanja v vzhodnem bloku. Oboje je načela Eleonora Staimer in oboje je zvenelo kot naročena »bratska kritika«. Tito je »kritiko« zavrnil in poudaril, da Jugoslavija na noben način ne »bo šla v Canosso« (prav tam). Toda ta »kritika« je bila že kar nekakšna napoved velikega viharja, ki je zajel meddržavne odnose med SFRJ in NDR v naslednjih mesecih, po napadu sil Varšavskega pakta na Češkoslovaško, še posebej pa po 9. plenumu SED, katerega glavna tema je bila »Weiterentwicklung des gesellschaftlichen Systems des Sozialismus in DDR/Izpopolnjevanje družbenega sistema socializma v NDR« in na katerem je prišlo do ostrega napada na jugoslovanski sistem samoupravljanja.

Tedaj so se odnosi zelo zaostрили, celo zamrznili, in kar nekaj časa ni bilo nič z jugoslovansko podporo vzhodnonemškim nameram in stališčem, pa tudi do načrtovanih obiskov ni prišlo. Kako slabi so bili odnosi v tem času, nam slikovito priča sama veleposlanica NDR v Beogradu, Staimerjeva. V začetku novembra 1968 je namreč v Berlin poslala kar pet strani dolgo, strogo zaupno poročilo o pogovoru, ali bolje rečeno verbalnem napadu, ki ga je doživela s pomočnikom jugoslovanskega zunanjega ministra, Miloradom Pešićem, na sovjetskem sprejemu za diplomate ob obletnici oktobrske revolucije.¹³⁶ Poročala je, da je skoraj ob koncu sprejema k njej pristopil pomočnik jugoslovanskega državnega sekretarja za zunanje zadeve. Vidno razburjen jo je takoj napadel, češ da si nikoli ni predstavljal, da bo NDR oziroma SED na tak način napadla Jugoslavijo. Poudarjal je, da je Jugoslavija storila vse v podporo boja NDR proti zahodni Nemčiji in njenemu prisvajanju edinega zastopstva (Alleinvertretungsanmassung). Zatrjeval ji je, da ne razume, kako je sedaj naenkrat mogoče, da je vse v Jugoslaviji slabo in to po tem, ko so se odnosi med državama tako dobro razvijali in je bilo v partijskih študijskih komisijah toliko pozitivnih razprav. Nato

136 DE-PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, *Vermerk über die Unterredung der Genossin Staimer mit dem Gehilfen des Staatssekretärs für Auswärtige Angelegenheiten, Genossen Pešić auf dem sowjetischen Empfang am 7. 11. 1968.*

pa zabrusil, da je stanje zdaj enako kot leta 1948. Nadaljeval je z dopovedovanjem Staimerjevi, da je SFRJ prepričana, da je bila intervencija na Češkoslovaškem zelo slaba stvar, ki je škodljiva za napore NDR po priznanju in razvoju diplomatskih odnosov z drugimi državami. Nadaljnje razprave na to temo se je vzdržal s pripombo, da je to pač stvar NDR. Ni pa se mogel oziroma hotel vzdržati ostrega očitka, da je bila Nemčija že dvakrat država, ki je začela vojno, sedaj pa se je kot nova socialistična država udeležila napada na suverenost neke druge socialistične države. Prepričano je nadaljeval, da je to moralo negativno učinkovati na vse. Zato je po njegovem sedaj toliko manj razumljivo, da napadajo Jugoslavijo zaradi tega, ker se s to akcijo ne strinja. Zaključil pa je še bolj grozeče, kot je govoril. Veleposlanici je zatrdil, da so na jugoslovanski strani vse komunistične stranke in da pomeni napad petih držav udarec celemu svetovnemu socialističnemu gibanju. Ta mu ni ostala dolžna in mu dejala, da so na jugoslovanski strani z izjemo francoske, italijanske in avstrijske partije, le nepomembne partije (Splitterparteien). Na njihovo stran pa so se nagnile tudi tiste partije, ki niso takoj doumele, za kaj v ČSSR gre, zakaj je bil napad potreben. Pozvala ga je, da naj Jugoslavija v tem kontekstu premisli svoje stališče (prav tam).

To pa še ni pomenilo konec verbalnega spopada z berlinsko veleposlanico. Pešić je načel tudi problematiko razpravljanja na 9. plenumu SED in jo ironično vprašal, ali so na njem razpravljali še o čem drugem kot o Jugoslaviji. Iz prebranih govorov je namreč dobil vtis, da je šlo le za Jugoslavijo. Nekaj časa so v Jugoslaviji poskušali poročati o poteku plenuma, ko pa so uvideli, da so napadi vsesplošni, so se odločili, da o njem ne bodo več pisali. Toda na napade bodo odgovorili z enako ostrino in v istem tonu, kot so to storili govorniki na plenumu, je Staimerjevi zatrdil Pešić. Ta je v Berlin poročala, da je hotela Pešića prekiniti, pa ji ni uspelo. Dobila je vtis, da je moral najprej izpolniti nalogo, ki jo je dobil. Ko pa ga je uspela ustaviti, ga je, tako je sama zapisala, »napadla« zaradi njegovega stališča do »akcije petih socialističnih držav«. Tudi ona je zatrjevala, da ne razume, kako je mogoče, potem ko je sodelovanje med Jugoslavijo in drugimi petimi socialističnimi državami dobro, takoj v najbolj grobih tonih začeti zmerjati, pri tem pa se ne informirati o vzrokih, ki so privedli do akcije. Pešić jo je sicer zavrnil, češ da so imeli vse potrebne informacije in da je tudi Tito v Moskvi govoril o nesprejemljivosti take akcije, toda Staimerjeva je trdo branila pozicije vzhodnega bloka in zagovarjala ter utemeljevala potrebo za tak napad. Prepričevala je Pešića, da je šlo v ČSSR za kontrarevolucijo, ta pa je to tezo odločno zavračal in poudarjal, da je Jugoslavija podpirala ČSSR v njenih naporih za izgradnjo socializma, medtem ko je pet socialističnih držav to motilo. Skratka, oba sta ostala pri tem vprašanju vsak na svojem bregu in ko je Pešić še drugič zatrdil, da je napad škodil svetovnemu socialističnemu gibanju, je nenadno prekinil pogovor na to temo ter se vrnil na dogajanje na 9. plenumu SED. Staimerjeva je poskušala omiliti kritiko

jugoslovanskega samoupravnega sistema, izrečeno na plenumu, ter mu priznala tudi določeno uspešnost, obenem pa je jugoslovanski strani (tisku) očitala, da si dovoli njihov sistem sramotiti in označevati kot etatističnega in dogmatskega. Pešić kritike ni sprejel, zavrnil jo je z besedami: »... to so le normalne reakcije na napade na Jugoslavijo. Toda teh si ne bomo več dovolili, to boste že spoznali iz tiska« (prav tam).

S tem je bil pogovor končan, vihar v odnosih med državama pa se ni polegel. O kakšni pomoči Jugoslavije pri priznavanju NDR s strani drugih držav ni bilo niti misliti. Jugoslavija je namreč ta čas živela v strahu pred mogočo »bratsko intervencijo« s strani sil varšavskega pakta, katerega sestavni del je bila tudi NDR. Bil je namreč čas tako imenovane Brežnjevske doktrine o omejeni suverenosti in nevarnost napada je bila realna, čeprav jo je sovjetska stran zanikala.

Da je šlo za takšen čas in okoliščine, je razbrati tudi iz nekoliko kasnejšega (28. 11. 1968) poročila veleposlanice Staimerjeve o skupni seji predsedstva Jugoslavije in Izvršnega komiteja CK ZKJ, 14. novembra 1968, ki jo je vodil Tito, ter o njenem pogovoru z jugoslovanskim svetnikom oddelka za mednarodne odnose pri CK ZKJ, Mujezinovićem, 26. novembra 1968, na koktajlu ob odhodu češkoslovaškega veleposlanika dr. Simovića.¹³⁷

Staimerjeva je v Berlin poročala o skupni seji najvišjih jugoslovanskih partijskih in državnih organov, tako rekoč iz druge roke, na osnovi informativnih pogovorov, ki jih je imela s prvima sekretarjema madžarskega in češkoslovaškega veleposlaništva v Beogradu. Čeprav je bilo na seji največ pozornosti posvečeno odnosom med SFRJ in SZ ter zavračanju in škodljivosti tako imenovane teorije omejene suverenosti, so na široko razpravljali tudi o NDR, je bila informirana in je dalje informirala Eleonora Staimer. Najbolj intenzivno sta o njej razpravljala Kardelj in Pajković. Informatorja sta povedala, da je bilo na seji posebej izraženo začudenje jugoslovanskega političnega vodstva, kako je mogoče, da se je v enem letu stališče vodstva NDR in še zlasti Walterja Ulbrichta v temeljih spremenilo. Pri vseh prejšnjih stikih z vodstvom NDR je bil namreč Jugoslaviji vedno z navdušenjem priznan socialistični značaj. Ulbricht in drugi vodilni vzhodnonemški politiki so celo poudarjali, da morajo mnoge jugoslovanske izkušnje preučiti, da bi ugotovili, ali jih je morebiti mogoče uporabiti v pogojih, kakršni vladajo v NDR. Danes pa je položaj tak, je veleposlanica Staimerjeva povzemala informacije s seje, da je Ulbricht na čelu tistih, ki Jugoslaviji zanikajo njen

137 DE-PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, *Information über die gemeinsame Sitzung des Präsidiums und des Exekutivkomitees des ZK des BdKJ vom 14. 11. 1968* in DE-PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967–1975, *Vermerk über das Gespräch der Genossin Staimer mit dem Rat der Abteilung für Internationale Verbindungen im ZK des BdKJ, Genossen Mujezinović, auf dem Abschiedscocktail des CSSR-Botschafters, Genossen Dr. Simović, am 26. 11. 1968.*

socialistični značaj. Zlasti mu naj bi bil napoti sistem socialističnega samoupravljanja. Na seji so zato ugotovili, da je trenutno NDR v Jugoslaviji najbolj nepriljubljena od vseh socialističnih držav. Nadalje so še z zaskrbljenostjo poudarili, da se je poslabšanje odnosov med SZ in NDR začelo kazati tudi v poslabšanju na gospodarskem področju, kar naj bi pomenilo izvajanje pritiska na Jugoslavijo.¹³⁸

Vprašanje, ali je Jugoslavija socialistična država ali ne, v tistem času seveda ni bilo lepотно ideološko vprašanje. V povezavi s teorijo Leonida Brežnjeva o omejeni suverenosti in glede na češkoslovaške avgustovske dogodke, bi to vprašanje lahko imelo hude realno-politične posledice, podobne tistim v ČSSR. NDR se je tudi pri tem vprašanju pokazala kot najbolj zvest sovjetski podložnik, kar ji je na svoj način pokazal tudi Mujezinović v pogovoru 26. novembra 1968. O tem pogovoru, očitno glede na njegov pomen, je Staimerjeva napisala najdaljše poročilo tega leta – dolgo 7 strani.

Očitno so se vzhodnonemški diplomati še kako zavedali daljnosežnosti in pomembnosti govorov in stališč o Jugoslaviji, ki so jih imeli njihovi najvišji predstavniki na 9. plenumu SED. Da bi dobila kar najboljše informacije in inštrukcije, je Staimerjeva osebno potovala v Berlin. Zato se je Mujezinović že kar na začetku pogovora dotaknil govorov na tem plenumu in jih v večini, posebej tistega Walterja Ulbrichta, označil kot nesprejemljive. To naj bi uvidelo tudi jugoslovansko časopisje in je zato tako trdo pisalo o NDR. Podobno kot na seji obeh najvišjih jugoslovanskih organov, je tudi Mujezinović poudaril, da Ulbricht ne na VII. kongresu SED ne ob obiskih Tita v NDR in Ulbrichta na Brionih, ni označeval samoupravljanja kot meščanski sistem. Veleposlanica se je sicer branila, da je nekaj pripomb vendarle bilo, odločno pa je zavrnila trditve jugoslovanskega časopisja in Mujezinovića, da iz izvajanj Walterja Ulbrichta izhaja, da Jugoslavija ni več socialistična država. Nato je Mujezinović zelo spretno in s kančkom črnega humorja, ki pa je izhajal iz strahu, veleposlanici navrgel: »... samo na sebi pa pravzaprav ni slabo, če se samoupravljanje označuje za meščansko demokracijo, saj tako ne bi bilo nobenega razloga, da bi Jugoslavijo zasedli po načelih socialistične pomoči« (prav tam). Veleposlanica je takoj stopila v bran SZ, češ da iz Brežnjevega pisma jugoslovanskemu vodstvu jasno izhaja, da

138 Prav tam. Da je bil gospodarski pritisk na Jugoslavijo načrten, kažejo tudi vzhodnonemški uradni dokumenti. 18. 12. 1968 je v arhivu Oddelka za jugovzhodno Evropo berlinskega zunanjega ministrstva najti dokument z naslovom: Zur Entwicklung der Vertragsbeziehungen DDR/SFRJ 1968. To so bili natančni napotki, kako naj ravna s SFRJ pri uresničevanju že sklenjenih pogodb in kako pri sklepanju novih, zlasti na gospodarskem področju. Seveda ni bilo naravnost zapisano, da pogodb ni treba več izpolnjevati, ampak so take namene skrili v državne interese: »... Pri tem se bo NDR strogo držala načel izpolnjevanja sprejetih obveznosti, vendar le, če le te niso v nasprotju z interesi NDR.« Odkrito so še zapisali, da so se za tako politiko odločili zaradi ostre protisovjetske drže Jugoslavije ob dogodkih 21. avgusta 1968. V: DE-PAAA: Bestand MfAA, C 906/78, Abt. Südosteuropa, sektor Jugoslawien, *Vertragsbeziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, Enthält auch: Bericht über die Beziehungen und Verträge dem ehemaligen Deutschen Reich und dem Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen bzw. Jugoslawien, 1962, 1968, 1971–1976.*

nimajo take namere. Mujezinović pa ji je odvrnil, da pismo zelo dobro pozna, a da v njem ni take nedvoumne formulacije, vsekakor ne tako jasne, da bi jo bilo mogoče objaviti. Staimerjeva se seveda s tem ni strinjala in je celo zagrozila, da bo o vsebini pisma še enkrat vprašala sovjetskega veleposlanika, obenem pa jugoslovansko stran na čelu s Titom obtožila, da vodi »histerično obrambno kampanjo« ter izvaja obrambne ukrepe v podjetjih in organizacijah. Po ostri kontraverzi, ali je napad na Jugoslavijo možen ali ne, in o tem, ali je bila v ČSSR na delu kontrarevolucija ali ne, je Mujezinović zaključil ta del pogovora s trditvijo, da jugoslovansko prebivalstvo zagotovo ne bi sprejelo okupacije s strani SZ. Za razliko od ČSSR bi namreč začelo takoj streljati na okupacijske sile (prav tam).

Skratka, odnosi med obema državama so bili na ničli, pogledi na aktualna dogajanja znotraj socialističnega bloka in na intervencijo na ČSSR zelo različni, jugoslovanski strah pred češkoslovaško usodo vidno prisoten, NDR se je spet pokazala kot najbolj veren izvrševalec sovjetske politike, jugoslovanski odnos do sovjetskega tabora pa je bil zelo podoben tistemu iz leta 1948. Konec leta 1968 ni bilo niti sledu o kakršnikoli aktivni pomoči Jugoslavije pri priznavanju NDR s strani drugih držav in izrabljanju ponovne navezave diplomatskih stikov med ZRN in SFRJ v ta namen. Na drugi strani pa so se množili dvomi o umestnosti jugoslovanskega priznanja NDR leta 1957. Še sredi maja 1969 so berlinski analitiki v zunanjem ministrstvu o odnosu Jugoslavije do navezave diplomatskih odnosov med NDR ter Irakom in Kambodžo prepričano zatrjevali: »Glede na nacionalistično in protisovjetsko politiko jugoslovanskega partijskega in državnega vodstva, uradnega stališča SFRJ trenutno ni pričakovati. Enako velja tudi za jugoslovansko tiskovno agencijo Tanjug.«¹³⁹

Takoj po napadu sil varšavske zveze na ČSSR pa je bilo stanje, kot smo zgoraj že opisali, še slabše. Že dan po napadu, 22. avgusta 1968, je jugoslovanski sekretariat za zunanje zadeve odpravniku poslov vzhodnonemške ambasade predal protestno noto oziroma izjavo vlade SFRJ, v kateri obsoja te dogodke. V NDR so jo označili za klevetniško, kot tudi vse druge proteste, ki so jih jugoslovanske masovne organizacije (sindikati, mladinska organizacija, SZDL ...) naslovile na sorodne organizacije v NDR. Jugoslovanska stran je odpovedala obisk predsednika SZDL Jugoslavije, napovedanega za 23. avgusta 1969, jugoslovanska atletska zveza pa nastop jugoslovanskih atletov na evropskem atletskem mladinskem prvenstvu v Leipzigu. Jugoslovanski tisk se je ostro zaletaval v NDR in jo enačil z nacistično Nemčijo ...¹⁴⁰

139 DE-PAAA: Bestan MfAA, C1422/70, *Vorschläge für die Beeinflussung der jugoslawischen Haltung zur Herstellung diplomatischer Beziehungen auf Botschafterebene zwischen der DDR und dem Irak und Kambodscha andererseits*, Berlin, 19. 5. 1969.

140 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1422/70, *Stand der Beziehung zur DDR*, (avgust/september ?) 1968.

Savezno izvršno veće izražava krajnju zabrinutost zbog nelegalnog ulaska oružanih snaga SSSR, NR Poljske, DR Nemačke, NR Mađarske i NR Bugarske u Čehoslovačku Socijalističku Republiku i osudjuje okupiranje njene teritorije.

Oružana intervencija pomenute grupe zemalja, učinjena bez poziva i protiv volje vlade i drugih ustavnih organa Čehoslovačke Socijalističke Republike, predstavlja najgrublji vid gaženja suvereniteta i teritorijalnog integriteta jedne nezavisne zemlje, kao i direktno negiranje opšte prihvaćenih principa međunarodnog prava i Povelje Ujedinjenih nacija.

Vlada SFRJ smatra da nijedna država ili grupa država nema pravo da odlučuje o sudbini druge zemlje i o njenom unutrašnjem razvoju, niti da preduzima mere koje su protivno javno izraženoj volji naroda i ustavnih organa te zemlje.

Vojna intervencija protiv ČSSR i invazija njene teritorije ne mogu se ničim opravdati, utoliko pre što ova socijalistička zemlja nikoga ne ugrožava niti se - kako je to nedvosmisleno izjavila njena zakonita vlada i druge ustavne institucije Republike - sama osećala ugroženom.

Vlade zemalja koje učestvuju u vojnoj intervenciji protiv Čehoslovačke Socijalističke Republike preuzimaju na sebe svu odgovornost za dalekosežne posledice svojih postupaka. Oružana intervencija protiv ČSSR direktno ohrabruje politiku sile i agresije i opasnu praksu stalnog mešanja u unutrašnje poslove i slobodni razvitak u drugim zemljama. Negativne posledice se ne mogu odnositi samo na ČSSR, već zadiru u interese i odnose i drugih zemalja, u njihovu međunarodnu bezbednost i u stabilnost mira u Evropi i u svetu.

./...

000214

2.

Izražavajući u ovim veoma ozbiljnim trenucima svoju punu solidarnost sa narodima Čehoslovačke, sa vladom i drugim ustavnim i legalno izabranim rukovodećim forumima ČSSR, vlada SFRJ pruža punu podršku zahtevima ovih legitimnih predstavnika ČSSR, za povlačenje okupacionih snaga, za poštovanje nezavisnosti i teritorijalnog integriteta ČSSR, za poštovanje suverene izražene volje naroda ČSSR i omogućavanja normalnog rada ustavnim telima i političkim forumima ČSSR.

Vlada SFRJ se obraća vladama SSSR, NR Poljske, DR Nemačke, NR Mađjarske i NR Bugarske u očekivanju da će preduzeti hitne mere da se neodložno okonča okupacija Čehoslovačke Socijalističke Republike.

22. avgusta 1968.

B e o g r a d

Takšno napol zamrznjeno stanje v odnosih med državama je trajalo vsaj še v letu 1969 in to kljub temu, da so v NDR sami ugotavljali, da so se po mednarodnem posvetu komunističnih in delavskih strank v Moskvi in po obisku sovjetskega zunanjega ministra Andreja Gromika septembra 1969 v Beogradu ter kljub razlikam v pogledih, pokazale možnosti za reaktiviranje oz. nadaljnji razvoj odnosov med NDR in Jugoslavijo.¹⁴¹ Tega pa so se v Berlinu konec leta 1969 lotili trmasto počasi, previdno in pod pritiskom SZ. Odločili so se sicer za nadaljnji razvoj bilateralnih in medpartijskih odnosov, vendar obenem zatrjevali, da z njihove strani ne bo prišla nobena iniciativa po tesnejšem sodelovanju med SED in ZKJ. V središče političnih odnosov so postavili predvsem vprašanja evropske varnosti, pojasnjevanje njihovega stališča do Brandt/Scheelove vlade in možnosti za jugoslovansko podporo pri nadaljnjem mednarodnopravnem priznanju NDR in sprejemu v OZN (prav tam). Veleposlaniku Kormesu so v Beograd, po predhodni konzultaciji z Walterjem Ulbrichtom, tako poslali seznam ukrepov, ki naj jih uresniči. Uresničil pa naj bi jih ne zato, ker so tako uvideli v Berlinu, temveč zaradi zunanjih razlogov – pritiska SZ in pripravljenosti SFRJ, da razvija odnose. Zapisali so namreč, da so rezultati moskovske konference komunističnih

141 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1422/70, *Zu den Beziehungen der DDR mit SFRJ, Berlin 15. 12. 1969.*

in delavskih strank ter iniciative Sovjetske zveze za razvoj sodelovanja s SFRJ na eni strani in izjave predsednika Tita ter drugih visokih jugoslovanskih funkcionarjev o pripravljenosti razvijati odnose s socialističnimi državami na drugi strani, pokazali na možnost in nujnost določiti nove korake aktivne politike do SFRJ. Zunanjepolitični ukrepi morajo zato biti naravnani k cilju, da se z vztrajnim, dolgoročnim delom na političnem, ekonomskem in kulturnem področju kontinuirano utrjujejo odnosi NDR s SFRJ in da skupaj z drugimi socialističnimi deželami preprečujejo vpliv imperialističnih držav na Jugoslavijo. Očitno je bil torej v ospredju boj zoper vpliv ZRN v Jugoslaviji.¹⁴²

Vladajoči krogi v NDR so odnos Jugoslavije do češkoslovaških dogodkov neposredno povezovali z bonsko »Ostpolitik« do Jugoslavije. V analizi, ki so jo o tem pripravili v zunanjem ministrstvu, so najprej ugotavljali, da se je po 21. avgustu 1968 bonška »Ostpolitik« močno koncentrirala na SFRJ in tudi opazno intenzivirala. Menili so, da se je to zgodilo na eni strani zato, ker je »Ostpolitik« z »ukrepi pomoči petih socialističnih držav Češkoslovaški« doživela težek poraz in je bil zato potreben določen zasuk. Na drugi strani pa je SFRJ s svojo antisovjetsko in antisocialistično politiko glede »ukrepov pomoči ČSSR« ponudila ZRN res ugodne možnosti za nadaljnjo forsiranje take politike. Po 21. avgustu so opazili, tako so jo imenovali, »taktično modifikacijo bonške 'Ostpolitik« do Jugoslavije, ki so jo po njihovem mnenju opredeljevali trije trendi:

1. zagotovitev takojšnjih materialnih prednosti,
2. opustitev diskriminacijskega pritiska na SFRJ in
3. opustitev »neobhodnih« zahtev.

V dokaz prvega trenda so navajali odobritev tristomilijonskega kredita v nemških markah, ki je bil rezultat dogovora med generalnim guvernerjem jugoslovanske Narodne banke ter zahodnonemškimi predstavniki Blessingom, Schillerjem in Straussom. Nadalje, sklenitev oziroma utiranje poti sporazumom na industrijskem področju, ki naj bi zagotovo bolj koristili jugoslovanski kot nemški strani. Kot znak popuščanja s strani ZRN pa so v NDR označili tudi 100 % povišanje izvoza jugoslovanskih tekstilnih izdelkov in vina ter sklenitev trgovskega sporazuma.

Drugi trend so dokazovali predvsem s sklenitvijo več sporazumov iz naslova socialnega varstva in zaposlovanja jugoslovanskih gastarbajterjev, ki jih je do takrat ZRN diskriminirala. Med koncesijami Jugoslaviji pa so omenjali tudi sklenitev trgovskega sporazuma in popustljivejše stališče do jugoslovanskih zahtev v zvezi z odnosom EGS do Jugoslavije.

142 DE-PAAA: Bestand MfAA, C366/70, *Massnahmen zur Entwicklung der Beziehungen der DDR zur SFRJ*, 12. 9. 1969 in Bestand MfAA, C366/70, *Massnahmen zur Entwicklung der Beziehungen der DDR zur SFRJ*, 24. 9. 1969.

Tretji trend pa po mnenju Berlina zaznamuje odstop ZRN od do tedaj nujnih zahtev v bilateralnih odnosih. Kot eno takih najpomembnejših zahtev so označili zahtevo po vključevanju takoimenovane »berlinske klavzule« v vse bilateralne pogodbe. Ta klavzula namreč v kulturni sporazum med obema državama ni prišla. Prav tako naj ZRN ne bi več vztrajala na ustanovitvi podružnice Goethejevega inštituta v Jugoslaviji, ampak naj bi se zadovoljila z ustanovitvijo informacijskega centra. Vse to naj bi bila ZRN pripravljena storiti zato, da bi navzven pokazala učinke svoje »Ostpolitik«. ¹⁴³ Berlinska ocena stanja odnosov med ZRN in SFRJ je mnogo preveč enostranska in kljub temu, da navedena dejstva v njej držijo, ne vzdrži resnejše kritike. Vsi koraki v odnosu ZRN do Jugoslavije so bili namreč vsaj nakazani, če že ne dogovorjeni že na junijskem (1968) obisku zunanjega ministra Willyja Brandta v Jugoslaviji in zato ne morejo biti posledica »antisovjetske in antisocialistične« politike Jugoslavije v zvezi s češkoslovaškimi dogodki in tudi ne posledica »težkega poraza« bonške »Ostpolitik« zaradi istih dogodkov.

V NDR so se zelo težko tudi odmikali od ostrih kritik in stališč do notranjepolitičnega razvoja v SFRJ in njene zunanje politike ter s tem tudi do odnosov z Jugoslavijo, saj so jih zapisali tudi v podrobno oceno dela in sklepov 9. kongresa ZKJ marca 1969. Sklepno so namreč zapisali:

... Nadaljevanje nacionalistične politike ZKJ in s poudarjanjem protisovjetske usmerjenosti se ZKJ še naprej postavlja proti proletarskemu internacionalizmu in se tako sama izolira od komunističnega svetovnega gibanja in od socialističnih bratskih držav. S takim zadržanjem in aktivnostjo ZKJ škodi naporom komunističnih in delavskih strank, ki stremijo k enotnosti in enovitosti v boju proti imperializmu ... Izhajajoč iz ocene 9. kongresa in skladno s sklepom politbiroja (SED, op.p.) z dne 24. septembra 1968 o razvoju odnosov s SFRJ, se ponujajo naslednji sklepi:

1. obstoječe strinjanje pri delu mednarodnih odnosov (npr. obstoj dveh nemških držav, dokončnost meja v Evropi) je treba izrabiti pri realizaciji naših zunanjepolitičnih koncepcij;
2. ne dopustiti razširjanja jugoslovanskih revizionističnih pogledov v NDR;
3. delovanje zunanje propagande (Auslandsinformation) NDR v Jugoslaviji je treba, upoštevajoč jugoslovanske danosti, kar se da razširiti ... ¹⁴⁴

143 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1172/72, *SOE/Jugoslawien, Beziehungen Jugoslawiens zur BRD auf aussenpolitischem und wirtschaftlichem Gebiet, 1966 – 1970.*

144 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1422/70, *Einschätzung des IX Parteitages des Bundes der Kommunisten Jugoslawiens, marec 1969.*

Na »klevetniško« politiko SFRJ pa so v NDR reagirali tako rekoč takoj. 30. avgusta 1968 je namreč zunanje ministrstvo v smislu revizije odnosov z Jugoslavijo po 21. avgusta 1968 pripravilo seznam takojšnjih ukrepov v odnosih z Jugoslavijo. Predvideli so takojšnjo odložitev sklenitve sporazuma o odpravi vizumov, ustanovitve čitalnice NDR v Beogradu in pripravljanih del za sklenitev sporazuma o socialnih zadevah in o sodelovanju na področju atomske energije. Začasno, do dokončne odločitve, so zapovedali ustavitev izmenjave delegacij med ZKJ in SED, med narodnima frontama (v mislih so imeli SZDL v Jugoslaviji in Narodno fronto v NDR), sindikati in drugimi masovnimi organizacijami, začasno pa je bil storniran tudi razvoj odnosov med vzhodnonemškimi in jugoslovanskimi mesti. Dodatno so predvideli ponovno preverjanje vseh, ki potujejo v Jugoslavijo, ponovno uvedbo ministrskega dovoljenja zanj in obravnavo takega potovanja kot potovanja v »kapitalistično tujino«. Edino na področju ekonomskega sodelovanja niso preveč zaostrovali položaja. Direktiva je namreč določala, da se naj nadaljujejo priprave na udeležbo na zagrebškem sejmu, nadaljujejo pa naj se tudi priprave na sklenitev pogodbe o največjih ugodnostih v trgovini in prometu.¹⁴⁵ Kakšne velike škode ti ukrepi, tudi če bi jih striktno izvajali, Jugoslaviji niso mogli povzročiti in kažejo predvsem nemoč NDR.

Tudi kot odgovor na »intenzivnejšo« politiko ZRN do Jugoslavije, a predvsem za lastno orientacijo in za določitev »partijsko-državne linije«, so nekaj kasneje v NDR pripravili posebno »Konceptijo za oblikovanje odnosa NDR do Jugoslavije v razdobju 1971–1975«. Takrat pa se je Brandtova nova »Ostpolitik« že močno ukoreninila in že dala vidne rezultate.¹⁴⁶ Konceptija je bila razmeroma dolga – 32 strani, in je obsegala vse vidike bilateralnega sodelovanja. To se je počasi izboljševalo, a je še naprej ostalo na distanci in kakšnega prijateljskega in tesnejšega sodelovanja med državama ni bilo čutiti, kljub medsebojnemu obiskovanju najvišjih državnih in partijskih funkcionarjev.

5.2.2 Jugoslovansko zavračanje tesnejših stikov v NDR

Jugoslovanska zunanja politika si je tudi po mnenju zunanjih opazovalcev neutrudno prizadevala, da bi s posameznimi državami vzhodnega bloka izboljšala odnose, ki so se skalili zaradi obsodbe napada sil Varšavskega pakta na ČSSR. Le do NDR je, kljub njenim nenehnim prizadevanjem, še celo leto 1969 in prvo polovico leta 1970 ohranjala hladno distanco. Avstrijsko veleposlaništvo v Beogradu tako v

145 DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1442/70, Abt. Südosteuropa, Sektion Jugoslawien, *Entwicklung der Beziehungen der DDR und Jugoslawien, Nov. 1965–Dez. 1969*.

146 DE-PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967–1975, *Konzeption für die Gestaltung der Beziehungen der DDR zur SFRJ in Zeitraum 1971 – 1975, 4. februar 1971*.

svojem letnem poročilu o jugoslovanski zunanji politiki poroča na Dunaj, da so jugoslovanski mediji dnevno polni poročil in informacij o notranji in zunanji politiki vlade Willyja Brandta, NDR pa ne privoščijo niti kratke vesti. Kot da sploh ne bi obstajala. Če pa o njej že kaj pišejo, je to negativno.¹⁴⁷

Da bi NDR popravila tako vzdušje, si je od začetka novembra 1969 intenzivno prizadevala, da bi na obisk v Beograd prišel njen zunanji minister Otto Winzer. Obisk naj bi bil povračen, saj je bil aprila 1968 na obisku v Berlinu jugoslovanski zunanji minister Marko Nikezić. Jugoslovani so se obiska izogibali in navajali »terminske težave«, zaradi katerih naj bi do obiska ne moglo priti. Berlin je kljub temu še naprej pritiskal na Beograd in zahteval sprejem Winzerja pri predsedniku Titu aprila 1970. Jugoslovanska stran pa je zahteve odločno zavračala z utemeljitvijo, da je predsednik na dopustu, na afriški turneji in da bo, kot vse kaže, obiskal Rim, tako da v aprilu obisk sploh ni mogoč. Podobne izgovore so uporabili za srečanje z zunanjim ministrom Nikezićem. V najboljšem primeru bi se morda našel termin za obisk vzhodnonemškega zunanjega ministra v juniju 1970. Z odgovori jugoslovanske strani NDR ni bila zadovoljna in je zahtevala vsaj kratek obisk še v pomladi, pred Titovo potjo v Afriko, toda njihove zahteve niso bile uslišane. Enako se je zgodilo tudi z zahtevo Berlina za obisk obrambnega ministra Hoffmanna.¹⁴⁸

Avstrijski veleposlanik dr. Walter Peinsipp je bil prepričan, da Jugoslovani včasih celo »preskočijo psihološko prepreko dinarskega ponosa«, ko gre za odnose s socialističnimi državami, toda Ulbricht si je dovolil preveč. Pozabil je, da je Jugoslavija stala NDR ob strani, ko ji ni šlo najbolje, vedoč, da si bo »zarežala v lastno meso«, predvsem v gospodarskem smislu. Negirala je Hallsteinovo doktrino, priznala NDR, čeprav je zato prišlo do prekinitve diplomatskih odnosov z ZRN. Tega naj bi se zavedalo tako jugoslovansko vodstvo kot prebivalstvo države. Ulbricht naj bi tudi pozabil, kakšne prednosti je to prineslo NDR, saj je prižgalo zeleno luč za posledično priznanje NDR tudi držav izven vzhodnega bloka. Po besedah avstrijskega veleposlanika je bil Beograd mnenja, da je zadržanost NDR do Jugoslavije po napadu na ČSSR mogoče primerjati le še z obnašanjem Informbiroja leta 1948 do Jugoslavije. Prav tako pa se je jugoslovanska diplomacija zavedala, da dolgoročno ne bo mogoče zavračati obiska, vzhodnonemška stran pa naj bi bila na ta način podučena, da jugoslovanski odnos do NDR ne sodi med prioritete jugoslovanske zunanje politike. Na drugi strani pa obiska ne bo mogoče dolgo zavračati tudi zaradi širšega aspekta nemške politike, saj ni bilo mogoče določiti, ali bo »Ostpolitik« Willyja Brandta uspela ali ne, čeprav je Jugoslavija, in z njo Tito, stavila na osebo

147 AUT-ÖStA: II.-Pol. Berichte/1970, Belgrad, *Aussenpolitik Aktivität, zu Beginn des neues Jahres*, 29. 1. 1970, str. 4ff.

148 Prav tam in AUT-ÖStA: II.-Pol. Berichte/1970, Belgrad, *Besuch des ostdeutschen Aussenministers*, 29. 4. 1970.

Willyja Brandta (prav tam). Veleposlanik je svoje zadevno prepričanje utemeljeval z ugotovitvijo, da Tito v svojih govorih nikoli ni ocenjeval spremembe vlad ali delovanja posameznih državnikov. V novoletnem intervjuju pa je Willyja Brandta omenil osebno in izrazil upanje v uspeh njegove politike. To je bilo po njegovem zelo povedno, ne glede na to, da bi lahko Tito konservativne nemške politike zaradi prekinitve diplomatskih odnosov z Jugoslavijo in zaradi tega, ker je njihova politika »preveč izrabljala zakone psihologije ter si dovolila stvari, ki si jih do samozaveznega in zelo občutljivega Dinarca ne bi smela, da ne bi bila pri tem osumljena, da ga ne jemljejo resno«. (Prav tam). Brandt osebno je imel v Jugoslaviji velik kapital, predvsem zato, ker ni bil obremenjen z nacistično preteklostjo.

Zamero do konservativne politične opcije naj bi Tito in jugoslovanska oblast gojila tudi zaradi nedopustnega diplomatskega ravnanja, je bil mnenja avstrijski veleposlanik. Potem ko je ZRN od Jugoslavije zelo hitro dobila »Agrément«, se je »coram publico« začela razprava, da veleposlaniški kandidat strankarsko ni primeren.¹⁴⁹ Nato je nemški zvezni kancler Kiesinger izbral nekega zveznega poslanca, kar naj bi bilo podcenjujoče, saj naj bi nakazovalo, da bo svojo službo opravljal le do volitev, ker mu naj bi bil poslanski mandat važnejši od položaja veleposlanika v Beogradu. Od Brandta pa je bilo pričakovano, da se bo za Jugoslavijo zavzemal več kot samo z diplomatskimi frazami, zlasti pri podpori jugoslovanskim željam pri vstopu v EGS. Na drugi strani pa naj bi v Jugoslaviji upali, da bo Brandtovi zunanji politiki uspelo urediti pomembna evropska vprašanja še pred zasedanjem Konference o evropski varnosti in sodelovanju, tako da bo lahko začela delovati s popolnoma drugačnih izhodišč. Avstrijski veleposlanik je v sicer nekoliko podcenjujočem tonu do Jugoslavije in njene zunanje politike še poročal, da Jugoslavija preveč upanja polaga v Brandtovo politiko in se ne zaveda težav, ki jih ima doma.¹⁵⁰

Ko pa so se odnosi Jugoslavije z državami vzhodnega bloka zaradi čeških dogodkov nekoliko popravili in ko se je pokazalo, da Tito Italije in Vatikana ne bo obiskal v aprilu, temveč najprej šele v jeseni, se je odnos do obiska Winzerja in NDR tudi izboljšal. Do obiska Otta Winzerja je prišlo od 21. do 24. aprila 1970 in je povsem v nasprotju s pričakovanji potekal zelo prijateljsko in v »tovariškem ozračju«. Sprejel ga je tudi Tito, kar je bilo še pred nekaj tedni videti nemogoče. Winzer se je na obisku obnašal zelo spravlivo, so ugotavljali avstrijski opazovalci. Načenjal

149 Kot vemo, je ZRN poslala v Beograd svojega veleposlanika Petra Blachsteina šele v začetku junija 1968, nekaj dni pred obiskom zunanjega ministra Willyja Brandta v Jugoslaviji. Po poročilih zahodnonemškega tiska (11. 3. 1968) naj bi bil prvi kandidat za veleposlanika v Beogradu takratni veleposlanik v Španiji, Walter Scheel. Kasneje je bil predlagan visok uradnik v zunanjem ministrstvu Arnold. Toda tega je kancler Kiesinger zavrnil, prav tako kot visokega uradnika (Botschafrat) v zunanjem ministrstvu Wernerja Loecka (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 124, 449, opomba 12). Koga je imel v mislih avstrijski veleposlanik, ni jasno.

150 AUT-ÖStA: II. –Pol. Berichte/1970, Belgrad, Aussenpolitik Aktivitäten, zu Beginn des neues Jahres, 29. 1. 1970, str. 4ff.

ni nobenega od kočljivih vprašanj, tako da so Jugoslovani mogli celo reči, da je od vseh držav vzhodnega bloka prav NDR imela največ razumevanja za jugoslovansko stališče: najprej sodelovanje, nato na njem temelječa evropska varnost. Winzer tudi ni silil jugoslovanskih sogovornikov, da je pogoj za sodelovanje NDR na evropski konferenci o varnosti in sodelovanju njeno mednarodno priznanje. Skratka, vzhodnonemški minister je dal polno priznanje jugoslovanski zunanji politiki in njemu odnosu do NDR, posebej njenim stališčem do vstopa NDR v OZN in njene specializirane ustanove. Vse to so bili razlogi, da je obisk potekal v »tovariškem in ne v ledenem ozračju«. Dodatno pa je k temu zagotovo prispevala tudi sovjetska politika do Jugoslavije in NDR, ki je od obeh pričakovala pomiritev stanja.¹⁵¹

5.2.3 Zahodnonemška ocena jugoslovanske reakcije na napad na ČSSR

Pričakovano mirnejše in manj hlastno, a vendar dokaj presenetljivo zadržano, so na problematiko agresije petih sil Varšavskega pakta na Českoslovaško ter reakcijo Jugoslavije nanjo, reagirali v Bonnu. V dokumentu za redno razpravo o stanju (La-gebesprechung), ki govori o reakciji vzhodnoevropskih držav na razvoj v ČSSR po 21. avgustu 1968, so opisali tudi jugoslovansko reakcijo na te dogodke. Zanimivo je, da so prvo reakcijo Romunije ocenili za mnogo ostrejšo kot jugoslovansko. Ce-ausecu naj bi z najostrejšimi besedami zahteval umik čet in izjavil, da sta bila z vdorom poteptana pravo in suverenost. Jugoslovanska reakcija pa je bila po oceni bonskih diplomatov na začetku zmerna, kasneje pa so se stališča zaostрила. Prelomen pomen pri odnosu Jugoslavije do českoslovaških dogodkov so pripisali jugoslovanski vladni izjavi z dne 22. avgusta 1968, v kateri je bila intervencija odločno obsojena. Podoben pomen so pripisali govoru Tita, ki ga je imel naslednjega dne, 23. avgusta 1968, pred Centralnim komitejem ZKJ in v katerem je agresijo označil kot improviziran napad, ne da bi se agresorji prej posvetovali z legalno vlado. Čez nekaj mesecev, nekako novembra 1968, pa so zahodnonemški diplomati ocenili, da so postala jugoslovanska stališča mnogo previdnejša. Kot dokaz so navajali izjavo jugoslovanskega zunanjega ministra Marka Nikezića italijanskemu veleposlaniku v Beogradu, češ da oblikovanje českoslovaške vlade v Jugoslaviji ne pride v poštev.¹⁵² Na drugi strani pa so ugotavljali, da v Beogradu previdno čakajo na izid pogajanj v Moskvi, jugoslovansko časopisje pa je v tem času naenkrat začelo ostreje napadati ZRN. Menili so, da so bili motivi za očitke o zahodnonemškem revanšizmu in povratku hladne vojne v izjavah zahodnonemškega zveznega kanclerja Kissingerja povezani s položajem NATO. Kakorkoli, za bonske ocenjevalce reakcije Jugoslavije

151 AUT.-ÖStA: II.-Pol. Berichte/1970, *Belgrad, Besuch des ostdeutschen Ausenministers*, 29. 4. 1970.

152 V času napada na ČSSR je bilo na dopustu v Jugoslaviji kar nekaj visokih českoslovaških politikov.

na češkoslovaške dogodke, se napadi jugoslovanskega tiska konec leta 1968 niso domala v ničemer razlikovali od tistih polemik, ki sta jih sprožala vzhodni Berlin in Moskva. Prepričani so bili, da poskuša Jugoslavija z napadi na ZRN omiliti napetosti s SZ. Na ta način se želi približati sovjetski politiki, ne da bi škodila praškim reformistom. Opozarjali so, da mora biti ZRN pripravljena, da se bo taki politiki omilitve napetosti s SZ priključila tudi Romunija.¹⁵³

---

153 DE-PAAA: Bestand 42, Zwischenarchiv, Lfd. 984, Lagebesprechung, *Reaktion der osteuropäischen Staaten auf die Entwicklung in der ČSSR seit 21. 8. 1968, 27. 11. 1968.*

6 **Brandt: »Ustvariti ne le nov, temveč tudi dober začetek«**

6.1 **Obisk zunanjega ministra ZRN Willyja Brandta v Jugoslaviji 12.–16. junija 1968**

Raziskovalci naslovne tematike, zlasti v takratni NDR, običajno menimo, da je pomenila navezava diplomatskih odnosov med ZRN in Romunijo leta 1967, posebej pa ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov med ZRN in Jugoslavijo, konec veljavnosti Hallsteinove doktrine pa tudi tako imenovanega »Alleinvertretungsanspruch«. Vendar gre naše sklepanje nekoliko relativizirati. Najbrž ne gre dvomiti, da je dolgoročno gledano imel kaj takega v mislih tudi Willy Brandt, ko se je odločal in uvajal svojo novo »Ostpolitik«. Toda notranjepolitična situacija mu še zdaleč ni dovoljevala, da bi Hallsteinovo doktrino in »Alleinvertretungsanspruch« enostavno razglasil za presežena. Zato sta vsaj na formalni ravni postulata iz Adenauerjeve ere še kar nekaj časa ostala v veljavi in sta bila v praksi dokončno presežena pravzaprav šele v sedemdesetih letih s podpisom tako imenovanih »vzhodnih pogodb« in »Grundlagenvertrag« z NDR in odprtjem stalnih predstavništev obeh nemških držav, čeprav je tudi ob tem ZRN poudarjala, da ne gre za mednarodno-pravno priznanje.

Samo dan po objavi sklepa o obnovitvi diplomatskih odnosov med ZRN in Jugoslavijo, 1. februarja 1968, je bila zahodnonemška vladna delegacija na čelu z zveznim kanclerjem Georgom Kiesingerjem v gosteh pri italijanskem ministrskem predsedniku Aldu Moru. V delegaciji je bil tudi Willy Brandt, ki je imel glavno besedo pri zunanjepolitičnih zadevah. Ena od pomembnih tem, o katerih je Brandt na pogovorih na široko spregovoril, je bila prav problematika ponovne navezave diplomatskih stikov z Jugoslavijo in z njo povezano uresničevanje nove »Ostpolitik«. Brandt je Moru s tem v zvezi »nalil čistega vina«. Svoje izvajanje je postavil na trditev, da je ZRN z navezavo diplomatskih stikov s SFRJ naredila korak naprej pri uresničevanju vzhodne politike. Toda Moskva in Varšava želita z zahtevo po priznanju »realnosti« ta prizadevanja preprečiti. Realnosti pa ZRN ne more priznati, je podčrtal Brandt. Zatrjeval je, da ne morejo opustiti ne Hallsteinove doktrine in ne »Alleinvertretungsanspruch« in da mora zvezna vlada stremeti k spremnitvi statusa quo. Od svojih partnerjev pa da pričakujejo, da v zvezi z nemško vzhodno politiko in politiko opuščanja napetosti režimu v vzhodni Nemčiji ne bodo ne povečevali vrednosti ne priznavali. Nedvoumno je Moru povedal, da bodo v Bonnu še naprej imeli vsako priznanje za neprijazno dejanje. Obenem pa dejal, da je cilj njihove politike ustvariti vseevropsko mirovno ureditev, ki bo segla prek železne zaves. Posebej se je dotaknil odnosa NDR do vzhodne politike bonnske vlade. Prepričan je bil, da je NDR ob

njihovi vzhodni politiki nelagodno, saj čutijo, da s trdim stališčem do nje na dolgi rok ne bodo imeli uspeha. Zato zahtevajo vse ali nič, tj. priznanje. Bonska vlada pa je pripravljena vzpostaviti določene stike. Vsak trenutek se je tudi sam pripravljen pogovarjati o lajšanju človeških usod, o določenih dogovorih na gospodarskem področju, eden konkretnih korakov v smeri približevanja pa je tudi predlog o odpovedovanju uporabe sile. V »zagovor« svoji vzhodni politiki je na koncu izvajanj še pojasnil Moru, da so se strahovi, da bo vladna vzhodna politika sprožila plaz priznanj NDR, pokazali kot neutemeljeni. Posebej trdo pa se je izrekel o problematiki »svojega« Berlina. Zanj to ni le nemško vprašanje, temveč tudi vprašanje, ki ga morajo rešiti štiri velesile. Bonn se obvezuje le, da ne bo storil nič, kar bi drugo stran provociralo – »kapitulirali pa tudi ne bomo« (Schwarz (ur.), 1999: Deutsch-italienische Regierungsgespräche in Rom, 1./2. 2. 68., 138–140).

Skratka, ta prikaz Brandtovih izvajanj v Rimu je le še en dokaz, kako težko je uresničeval svojo vzhodno politiko, tako na zunanje političnem kot, morda še bolj, na notranje političnem področju. Pri tem se je pokazala vsa veličina njegovih političnih sposobnosti, ko je obenem s konkretnimi zunanje političnimi potezami pri uresničevanju svoje vzhodne politike v praksi omejeval učinke Hallsteinove doktrine in »Alleinvertretungsanspruch«, za notranje politično rabo pa zatrjeval, da se od njiju ne oddaljuje in ju ne postavlja pod vprašaj.

Vzpostavitev diplomatskih odnosov med ZRN in Jugoslavijo naj bi po besedah Willyja Brandta pomenila nov začetek bilateralnih odnosov. Ko je 12. junija 1968 prišel na prvi uradni obisk v Jugoslavijo, je že takoj po prihodu, na beograjskem letališču izjavil:

»O tistem, kar je minilo, ne želim govoriti in menim, da sta obe strani pripravljeni začeti znova ... Diplomatski odnosi so bili s skupnimi prizadevanji obnovljeni, zdaj pa je treba položiti trden temelj za razvoj odnosov med državama ... menim, da se nam bo v prid naših narodov posrečilo ustvariti ne le nov, ampak tudi dober začetek« (Delo, 1968d, 1).

Toda za temi lepimi in vzpodbudnimi besedami so stali nerešeni meddržavni problemi, ki jih je bilo zdaj treba začeti pospešeno reševati. Med najpomembnejšimi, če ne sploh najpomembnejši, je bil problem tako imenovane »Widergutmachung« ali odškodnine za zločine, ki jih je nacizem storil na tleh Jugoslavije. To sta obe strani vedeli že prej in sta se zato dogovorili, da bosta ponovno vzpostavili diplomatske odnose brez postavljanja poprejšnjih pogojev. Obe pa sta tudi vedeli, da sodita tako vprašanje odškodnin, tj. finančne podpore Jugoslaviji na eni strani, kot potreba po uspehu nove »Ostpolitik« na drugi, med najpomembnejše razloge za ponovno navezavo diplomatskih stikov.

Odnosi med obema državama se takoj po vzpostavitvi diplomatskih odnosov niso odvijali najbolje, npr. pri pogajanjih o sklenitvi trgovinskega sporazuma in plačilnega prometa, socialnega varstva gastarbajterjev, imenovanju veleposlanikov. Toda napredek se je začel kazati že nekaj mesecev po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov, aprila 1968. Svetnik zahodnonemške ambasade v Beogradu Loeck¹⁵⁴ je namreč takrat v strogo zaupnem poročilu bonskemu zunanjemu ministrstvu poročal o svojem enoinpolurnem pogovoru z dr. Radivojem Uvalićem, pristojnim podsekretarjem za odnose z zahodom v jugoslovanskem Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve, in poročilo pomenljivo začel z ugotovitvijo, da so se v pogovoru odprli pomembni novi aspekti v odnosu ZRN do Jugoslavije.

Jugoslovanska stran je preko dr. Uvalića zahodnonemški strani izrazila protest zaradi pisanja njihovega tiska, da je Jugoslavija pristala na ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov le zaradi uresničenja zahtev po odškodnini za nacistične vojne zločine. Uvalić je tako pisanje odločno demantiral in poudaril, da je Jugoslavija brezpogojno pristala na obnovo diplomatskih odnosov, ker je vedno podpirala novo »Ostpolitik«, ki lahko prispeva k popuščanju napetosti in zagotavljanju miru v Evropi. To pa je tudi eden najpomembnejših zunanjepolitičnih ciljev Jugoslavije. Zato bi rada na tem področju čim bolj tesno sodelovala z ZRN, je podčrtal Uvalić. Loecku je v tem kontekstu sporočil nujno željo jugoslovanskega zunanjega ministra Marka Nikezića, da se čim prej sreča z zahodnonemškim zunanjim ministrom Willyjem Brandtom. Zadevno vabilo, da naj poleti obišče Jugoslavijo, je bilo Willyju Brandtu izročeno že nekaj dni po pogovoru.¹⁵⁵ Kot teme srečanja je Uvalić omenjal pogajanja za sklenitev trgovinske pogodbe¹⁵⁶ med državama ter vprašanje in sporazum o položaju začasnih delavcev v ZRN. Nikakor pa naj ne bi Jugoslavija po njegovih besedah vztrajala na pogovorih o teh vprašanjih. Obisk

154 Uvalić se je pogovarjal z odpravnikom poslov in poslanikom ZRN v Beogradu zato, ker je ZRN poslala v Beograd svojega veleposlanika Petra Blachsteina šele v začetku (6.) junija 1968, nekaj dni pred obiskom zunanjega ministra Willyja Brandta v Jugoslaviji.

155 Odpravnik poslov jugoslovanskega veleposlaništva v Bonnu, poslanik Lučić, je vabilo za Willyja Brandta izročil 17. 4. 1968 (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 124, Botschaftsrat Loeck an das Auswärtige Amt, 9. 4. 1968, 445).

156 Od 15. do 26. januarja 1968 so namreč trajala v Bonnu bilateralna pogajanja o sklenitvi dolgoročnega trgovinskega in dolgoročnega plačilno-prometnega sporazuma. Uredili naj bi tudi pereča vprašanja, povezana z industrijskim sodelovanjem, prometom in turizmom. 27. 1. 1968 pa so bila prekinjena, ker ZRN ni hotela uresničiti želje Jugoslavije, da bi bila deležna največjih možnih olajšav OECD, tj. da bi bila iz tako imenovane liste B (ta je veljala za države GATT, neevropske države, vključno Jugoslavijo in Finsko, njena temeljna značilnost pa je bila omejenost uvoza s kontingenti) uvrščena na listo A priloge nemškega zakona o zunanji trgovini z 28. aprila 1961. Na tej listi je Jugoslavija namreč pred letom 1957 že bila. Eden najpomembnejših razlogov za to je bilo prepričanje pristojnega ministra Schillerja, da bi povišanje kvote uvoza jugoslovanskih tekstilnih izdelkov od 15 na 100 milijonov nemških mark pomenilo veliko škodo za nemško tekstilno industrijo (prav tam, opomba 5 in DE-PAAA: Bestand MfAA, C 563/73, Abt. SOE, *Sekt. Jugoslawien Entwicklung und Einschätzung der Wirtschaftsbeziehungen zwischen Jugoslawien und der BRD. Enthält auch: Einschätzung der jugoslawischen Haltung im Zusammenhang mit der Wiederherstellung der diplomatischen Beziehungen zwischen Jugoslawien und der BRD, 1966–1969*).

naj bi v prvi vrsti služil izmenjavi mnenj o pomembnih evropskih in svetovnih vprašanjih, vsekakor pa si je Jugoslavija želela, da bi dobro sodelovanje pri splošnih problemih pozitivno vplivalo, da bi prišlo tudi do rešitve bilateralnih vprašanj. Za njo naj bi bilo najpomembneje, da do pogovorov sploh pride, da se ne bi v javnosti ustvarjal vtis, kot da se v odnosih nič ne premika. Posebej pa je Uvalić sogovorniku zagotovil, da se Jugoslavija striktno enakopravno obnaša do obeh nemških držav in tudi do obeh veleposlaništev v Beogradu (prav tam, 446).

V nadaljevanju pogovora je Uvalić govoril predvsem o gospodarskih in socialnih vprašanjih. Ta so bila še posebej žgoča, ker so bila januarska pogajanja v Bonnu med ZRN in Jugoslavijo o blagovnem in plačilnem prometu prekinjena, neuspešna pa so bila tudi marčevsko/aprilska pogajanja, povezana s socialno problematiko jugoslovanskih začasnih delavcev v ZRN. Poslanik Loeck je v Bonn sporočil svoje mnenje oz. priporočilo, da pravzaprav ni razlogov za zavlačevanje določitve termina za obisk zunanjega ministra v Jugoslaviji. Jugoslovansko iniciativo je označil za dobrodošlo, saj je bil prepričan, da bi z obiskom zunanjega ministra lahko koristno preiskusili uporabnost svoje politike. Še posebej, če so na jugoslovanski strani odločeni izmenjavati mnenje o vseh vprašanjih, še preden bi lahko bile sklenjene pogodbe o socialnih problemih jugoslovanskih gastarbajterjev in o blagovnem ter plačilnem prometu. Bonnu je predlagal, da naj do obiska pride v drugi polovici junija. Nujno je še predlagal, da naj vendar takoj začne z nadaljevanjem pogajanj o sklenitvi trgovinskega sporazuma (kar je bilo tudi v močnem jugoslovanskem interesu), saj naj bi na ta način močno utrdila svoj gospodarski in politični položaj v Jugoslaviji. To naj sicer ne bi veljalo za sklenitev sporazuma o gastarbajterjih, kljub vsemu pa je, po njegovem mnenju, jugoslovanska iniciativa omogočala pospešitev imenovanja veleposlanika ZRN v SFRJ (prav tam, 449–450).

Do obiska Willyja Brandta v Jugoslaviji je prišlo še prej, kot je pričakoval Loeck, med 12. in 16. junijem 1968. V Beograd je prispel iz Avstrije, kjer je bil na uradnem obisku med 10. in 12. junijem 1968. V predavanju pred Avstrijsko družbo za zunanjo politiko/Österreichische Gesellschaft für Aussenpolitik, ki ga je imel na dan prihoda na Dunaj, je očitno zaradi bližnjega obiska v Beogradu, spregovoril predvsem o »novi vzhodni politiki/neue 'Ostpolitik'« in o vladni politiki do vzhodnih držav, posebej tudi o Jugoslaviji. Njegov ton je bil spravljen, prijazen do vzhodnih držav in samokritičen do nemške povojne zunanje politike. Med drugim je v tem kontekstu dejal:

V zadnjem letu in pol smo storili več korakov, da bi dokazali našo resnično voljo po popuščanju napetosti in miroljubnem sodelovanju s sosedo na vzhodu ... Ti koraki nas še niso pripeljali kdo ve kako daleč. Kdor je mislil, da bi to moglo iti hitreje, ta pozablja, da nemška zunanja

politika ni nosila le bremena vojne, temveč še vedno nosi tudi breme izgubljenega ali razočarljivega (enttäuschten) zaupanja. Nespametno bi bilo po letu in pol izgubiti potrpljenje in si razvrednotiti začetke neke nove zunanje politike ... Trudimo se izboljšati odnose z vsemi vzhodno-evropskimi državami in v kolikor se to še ni storilo, tudi navezati diplomatske stike z njimi ... S tem se nič ne mudi, saj se dobro zavedamo, da s samo navezavo diplomatskih odnosov še ni nič storjenega. Navezava odnosov je praviloma le boljša osnova za trud sporazumeti se in najti skupne točke na gospodarskem, kulturnem in političnem področju. Kjer koli obstajajo problemi oziroma na novo izbruhnejo, ki bi pomenili oviro normalizaciji nemških odnosov s svojimi sosedi, smo jih pripravljeni brez predsodkov preveriti in o njih stvarno razpravljati ...¹⁵⁷

Potem ko se je dotaknil odnosov s Sovjetsko zvezo, Romunijo, Poljsko in Češko-slovaško, je daljši pasus predavanja posvetil še Jugoslaviji, ki je ni uvrstil med države sovjetskega »lagerja«. Glavni poudarki so skriti v sledečih stavkih:

... Veliko nam je do tega, da bi pojasnili naš odnos do neuvrščene Jugoslavije, seveda tudi zaradi posebne vloge, ki jo igra v evropskih in mednarodnih zadevah ... Na začetku tega leta sta obe vladi, po desetletni prekinitvi, dosegli sporazum, da obnovita diplomatske odnose. Na zahodu in vzhodu in ne nazadnje tudi v državah tretjega sveta, je bilo to ocenjeno kot konstruktivni prispevek k normalizaciji in sproščanju napetosti. Soglasje je bilo možno, ker nobena stran ni postavljala pogojev in ker je obe vladi vodilo prepričanje, da se je treba o problemih stvarno pogovarjati. Ta uspeh pameti in dobre volje se mora sedaj potrditi v praktičnem sodelovanju ... (prav tam).

Brandtova popotnica na poti v Beograd je bila za uspeh začetka novih odnosov med državama ohrabrujoča, kar pa seveda ne pomeni, da je bila hoja po njej lahka.

Jugoslovansko pa tudi slovensko časopisje je obisku posvetilo razmeroma veliko pozornost in je novice oz. poročila o tem objavljalo na najbolj brani prvi oz. zadnji strani. Delo je izpod peresa odličnega poznavalca nemškega vprašanja Slavka Frasa 15. junija 1968 objavilo obsežen »Portret tedna« o Willyju Brandtu. V njem je Fras slikovito opisal njegove težave pri izvajanju nove »Ostpolitik«. Raziskovanja te problematike so v celoti potrdila njegove navedbe, iz njegovega pisanja pa zlahka lahko razberemo tudi, zakaj je bilo Brandtu toliko do tega, da se odnosi z Jugoslavijo dobro razvijajo. Med drugim je Fras zapisal:

157 AUT-ÖStA: BMfA, Sektion II-pol, 1968, AdR/01, 1345, BRD2., *Poročilo APA o Brandtovem predavanju, 10. 6. 1968.*

... Kot zunanji minister je razpršil Adenauerjevo fikcijo o »večnem prijateljstvu in enakosti interesov« s Francijo in začel ofenzivo normalizacije odnosov s socialističnimi državami ... Toda pri vsaki ob teh funkcij doživlja prav v sedanjem obdobju globoko razočaranje. Berlinski zid je zaprt tudi o božiču, veliki noči in za binkošti. Brandtova naslednika Albertz in Schültz nista bila zmožna nadaljevati njegovega dela in po naj-novejših ukrepih NDR je zahodni Berlin spet od sveta odrezan 'otok'. Sodelovanje v vladi ni prineslo sreče socialdemokratski stranki ... Njegova »vzhodna ofenziva« je ustavljena. Jugoslavija je bila še lani zadnja na seznamu socialističnih držav, s katerimi je nameraval navezati diplomatske stike. 'Železni trikot' Varšava-Berlin-Praga, ki se je pojavil na njegovi poti, ko mu je uspelo najti formulo za izmenjavo veleposlanikov med Bonnom in Bukarešto, je pomenil 'stop' – Nemške demokratične republike ni bilo mogoče več zaobiti. Da bi začetni uspeh ne pomenil izjeme, ki potrjuje pravilo, se je odpravil na pot v Beograd. Ta pot ni bila težavna, kajti Jugoslavija ni postavljala nobenih zahtev za navezavo stikov, saj jih ni ona pretrgala. Vendar je bila ta pot za Brandta tudi trnova – trnova zato, ker pomeni ponovna navezava diplomatskih stikov z Jugoslavijo, de facto in de iure likvidacijo Hallsteinove doktrine: Jugoslavija je priznala NDR l. 1957; to je bil razlog za prekinitev odnosov z bonske strani; če zdaj ponovna navezava odnosov – pomeni, da razlog ne velja več ... Težava za Bonn je seveda v tem, da je Hallsteinova doktrina ('kdor prizna Ulbrichta, za nas ne eksistira') kljub modifikacijam še vedno eden bistvenih sestavnih delov zahodnonemške zunanjepolitične koncepcije. Brandtov posel ni lahak ... (Delo, 1968e, 15).

Tako kot je v citiranem poročilu bonskemu zunanjemu ministrstvu predlagal že poslanik Loeck, so na pogovorih med obema zunanjima ministroma najprej razpravljali o »lažjih« temah, to je tistih, pri katerih so bila stališča obeh držav enaka ali zelo blizu – svetovnih tem, zlasti vprašanj, povezanih z utrjevanjem miru in varnosti v Evropi. To je Brandt napovedal že ob prihodu v Beograd. V tem kontekstu se je po poročilih tiska dotaknil tudi nemškega vprašanja in odnosov med vzhodom in zahodom, ki ne bi smeli ostati na statusu quo, ter poudarjal, da si je treba prizadevati za tesnejše stike med ljudmi obeh Nemčij. Torej je v ospredje postavil sožitje ljudi in ne držav, da ne bi s tem postavjal pod vprašaj osnovna načela bonske zunanje politike, ki so še vedno temeljila na Hallsteinovi doktrini. Jugoslovanski zunanji minister je bil sicer konkretnjši. Ugotavljal/ponavljal je, da sta obe nemški državi realnost, vendar se je zelo približal Brandtovim stališčem, ko je, povzemajoč po ljubljanskem Delu, dejal: »Blokov ne bomo odpravili s kakšnim formalnim sklepom, marveč je to stvar razvoja,

to bo mogoče doseči z zboljšanjem ozračja, s sodelovanjem in poglobljanjem medsebojnega zaupanja ...» (Delo, 1968b, 1). Časopisje je še poročalo, da so bili »pogovori odkriti in obojestransko koristni« ter da bo moral minister Brandt zaradi zapletov okoli Berlina za en dan skrajšati svoj obisk v Jugoslaviji (prav tam).¹⁵⁸

Uradno poročilo o ministrovih pogovorih z jugoslovanskim zunanjim ministrom Nikezićem in jugoslovanskim predsednikom Titom je za zahodnonemško zunanje ministrstvo izdelal ministerialni direktor, zadolžen za Jugoslavijo, Hans Ruete. Njegova temeljna ocena je bila, da so pogovori potekali v stvarnem in odprtem vzdušju. Posebej je podčrtal, da Nikezić ni zaostroval pogovora, čeprav je trdovratno a vljudno vztrajal pri »znanih jugoslovanskih zahtevah«. Dopoldne prvega dne je bilo posvečeno mednarodnim zadevam, popoldne pa bilateralnim (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 190, MD Ruete, z Z. Belgrad an das Auswaertige Amt, VS-vertraulich, 13. 6. 1968, Jugoslawienbesuch Bundesausseministers, 714–715).

Prva tema, ki so ji posvetili pozornost, je bila seveda nemško vprašanje. Brandt je sogovornika na kratko seznanil z znanimi stališči svoje politike do NDR. Posebej je poudarjal potrebo po odpovedi sile pri reševanju sporov in posledično zmanjšanje števila vojakov. Nikeziću je izročil »Aide-mémoire« ki ga je ZRN 9. aprila 1968 v zvezi z vprašanjem odpovedi sile izročila Sovjetski zvezi. Zaradi takratne zaostrene situacije v zvezi z Berlinom je Brandt načel tudi to vprašanje in kritiziral Ulbrichta, češ da njegovo ravnanje zagotovo ne prispeva k popuščanju napetosti. Poudaril je, da danes nihče nima interesa ustvarjati novo berlinsko krizo, to pa ni, po njegovem mnenju, niti v interesu Sovjetske zveze. Nikezića je pozval, naj njegova vlada v okvirih svojih možnosti deluje v smeri preprečitve ustvarjanja nove berlinske krize. Pri načelnih pogledih na nemško vprašanje si sogovornika nista bila daleč vsak k sebi. Nikezić je v odgovoru poudarjal, da jugoslovanska vlada pazljivo spremlja nemško politiko. Prepričana je, da zvezna vlada misli resno pri reševanju nemškega vprašanja. Posebej naj bi jugoslovanska vlada pozdravljala odločenost zvezne vlade, da nemško vprašanje ne postavlja več kot pogoj za popuščanje napetosti v Evropi. Po mnenju ministerialnega direktorja Rueteja je Nikezić stvarno in brez ideoloških poudarkov predstavil jugoslovansko stališče do nemškega vprašanja, ki je temeljilo na ugotovitvi, da je treba upoštevati politično realnost v Evropi. S tem v zvezi je sogovorniku jasno povedal, da v bližnji prihodnosti ne vidi možnosti za ponovno združitev Nemčije. Menil je, da status quo sicer ni idealen, vendar ga na noben način ne gre spreminjati s silo. Spremembe je mogoče doseči le z veliko potrpežljivostjo, dobro voljo in ustvarjanjem ozračja zaupanja. Z malimi koraki rešiti velike probleme, je po besedah Rueteja zatrjeval Nikezić. Pohvalil je fleksibilno politiko

158 O berlinskem zapletu glej opombo 105.

ZRN do NDR in ocenil, da slednja presoja vse predloge ZRN le skozi vidik, ali koristijo njenim naporom k neodvisnosti. Ne morejo pristati na nobeno rešitev, ki bi kot končni rezultat prinesla izginotje NDR. Po njegovem mnenju bi bilo najbolje, če bi se zaenkrat sprijaznili s sedanjim stanjem, počakali, da se obe državi konsoolidirata, šele nato bi lahko napredovali z dialogom z NDR (prav tam, 715). Kljub izrazito diplomatskim formulacijam je lahko ugotoviti, da sta si bili obe strani pri tem vprašanju zelo blizu in da se je pri tem jugoslovanska močno približala nemški, ne da bi opustila svoja temeljna načela v zunanji politiki na sploh.

Podobno nekonfliktna stališča sta imela oba ministra tudi pri splošnejših mednarodnih vprašanjih, kot so bila vprašanja konference o varnosti in sodelovanju v Evropi, Vietnamu, Bližnjega vzhoda, neširjenja jedrskega orožja, konference neuvrščenih (prav tam, 716–717). Bolj zamotana pa je bila popoldanska razprava o bilateralnih vprašanjih, čeprav se tudi ta ni odvijala v zaostrenem ozračju. Začela se je z vljudnostnim aktom. Willy Brandt je povabil na obisk v ZRN Marka Nikežića, toda ta je vabilo le načelno sprejel, češ da se mora čas obiska prilagoditi tako, da bo koristil razvoju bilateralnih odnosov. Nato pa so načeli druga bilateralna vprašanja: nemško – jugoslovansko gospodarsko sodelovanje, delavci na začasnem delu v Nemčiji = gastarbajterji, izmenjava na področju kulture, dejavnost emigrantskih organizacij, odprava viz,¹⁵⁹ posamični primeri, med njimi posebej zagotovitev rezidence za veleposlanika Blachsteina, pristop ZRN k Donavski konvenciji in seveda odškodnina za nacistične zločine v Jugoslaviji.

Pravzaprav bi lahko sklepno rekli, da so pogovori potekali presenetljivo mirno in da sta se obe strani trudili biti kar se da kooperativni. Tudi pri najbolj občutljivih vprašanjih, kot so bila vprašanje odškodnine, vprašanje delovanja emigrantskih organizacij in socialna vprašanja gastarbajterjev, ni prišlo do nikakršnega zaostrovanja. Morda gre tak razvoj dogodkov pripisati dejstvu, da pogovori med ministroma niso bili vrhunec Brandtovega obiska v Jugoslaviji. Ta je bil predviden za 16. junija 1968 dopoldne, ko se je na Brionih srečal z jugoslovanskim predsednikom Titom. Willy Brandt je takoj na začetku pogovorov o gospodarskih vprašanjih ponudil

159 Sporazum o odpravi viz je bil sklenjen 23. oktobra 1968 in je stopil v veljavo 20. marca 1969. Nanj je ostro reagirala NDR, ker je vseboval formulacijo: »Nemci v smislu ustave ZRN«. V NDR so bili namreč prepričani, da taka formulacija – o njej so napravili celo strokovno ekspertizo – pomeni, da sporazum velja tudi za državljane NDR, zahodnega Berlina in drugih držav, v katerih so pred vojno živeli Nemci (t. i. Volksdeutscherji, op. p.) in jim je nacistični rajh priznal nemško državljanstvo. To naj bi po mnenju NDR pomenilo »poskus zahodnonemške vlade, svojo »Alleinvertretungsanmassung« obvezno utrditi v bilateralnih pogodbah«. Odprava viz naj bi tako po mnenju strokovnjakov NDR veljala tudi za tiste prebivalce nemške narodnosti Spodnje Štajerske, Koroške in Kranjske, ki jim je bilo z Uredbo o pridobitvi državljanstva na področjih Spodnje Štajerske, Koroške in Kranjske/Verordnung über der Erwerb der Staatsangehörigkeit in Gebieten der Untersteiermark, Kärntens und Krains, z dne 14. oktobra 1941/ Reichsgesetzblatt I, str. 648, dodeljeno nemško/rajhovsko državljanstvo. DE-PAAA: Bestand MfAA, *Gutachten zu dem von westdeutschen Regierung gebrauchten Begriff »Deutsche im Sinne des Grundgesetzes für die Bundes-Republik Deutschland«, april 1969.*

50% zvišanje kvote za uvoz tekstilnih izdelkov iz Jugoslavije, torej na 30 milijonov nemških mark. Nikezić se mu je sicer zahvalil za razumevanje jugoslovanskih gospodarskih težav, vendar še naprej vztrajal pri uvrstitvi Jugoslavije na listo A. Zavzel pa se je tudi za druge oblike gospodarskega sodelovanja, predvsem za pospeševanje jugoslovanskega izvoza mesa in drugih kmetijskih izdelkov, pa tudi za razširitev tehničnega sodelovanja. Brandt ni obljubil ničesar, se je pa zavzel za nadaljevanje januarja prekinjenih pogovorov o sklenitvi trgovinskega in plačilno-prometnega sporazuma, čeprav problematika jugoslovanske uvrstitve na listo A še ni bila dorečena. Nikezić mu je obljubil, da bo o tem obvestil svojo vlado.

Tudi tema o gastarbajterjih je bila zelo občutljiva, temu primerno sta do nje pristopala tudi oba ministra. Šlo je predvsem za vprašanja, povezana z njihovim socialnim zavarovanjem, zavarovanjem v primeru brezposelnosti in še zlasti za vprašanje otroškega dodatka.¹⁶⁰ Nemški zunanji minister je bil pri tem vprašanju optimističen in je računal na uspešen zaključek pogajanj, ki so že zelo napredovala, jugoslovanski minister pa se je zavzemal zlasti za nediskriminacijski odnos do jugoslovanskih delavcev. Obe strani sta se strinjali, da je treba s pogajanjem nadaljevati.¹⁶¹ Kulturno sodelovanje sta ministra ocenila kot tako rekoč idealno, jugoslovanski je celo zatrjeval, da njegova država nima z nobeno državo na svetu, z izjemo morda ZDA, tako intenzivnih stikov na področju kulture. Kljub temu sta se sporazumela, da se tudi to področje pogodbeno uredi.

Na področju, ki je prav tedaj močno obremenjevalo mednemške odnose, tj. na področju odprave viz, sta se ministra zadržala najmanj časa. Sporazumela sta se za skorajšnji začetek pogajanj o odpravi viz za turiste, kar se je tudi uresničilo. Strokovnjaki obeh strani so se sestali v Bonnu med 12. in 16. avgustom 1968 in pripravili osnutek sporazuma (prav tam, 718). Zelo previdno je Nikezić načel tudi vprašanje odškodnin. Poudaril je, da le zato, ker ga seveda pri uradni izmenjavi mnenj enostavno ni mogoče izpustiti. Za Jugoslavijo to vprašanje nima samo gospodarskega, temveč v prvi vrsti tako notranje- kot tudi zunanjepolitični pomen, je zatrjeval jugoslovanski zunanji minister. Brandt pa mu je odgovoril, da čuti zvezna vlada načeloma do odškodnine moralno obveznost, da pa so to reparacijska vprašanja, ki jih je treba reševati v okviru pogajanj o sklenitvi mirovne pogodbe. Edini nekoliko ostrejši ton je uporabil, ko je Nikeziću oponesel, da so jugoslovanski vladi zagotovo poznane pravne in politične težave, s katerimi bi bile pri izplačilu odškodnine soočene tiste države, katerih vlade

160 O tem so tekla dvostranska pogajanja med 18. marcem in 1. aprilom 1968, ki tudi niso bila uspešno dokončana (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 124, Botschaftsrat Loeck an das Auswärtige Amt, 9. 4. 1968, opomba 5).

161 Zadevna pogajanja so se nadaljevala 30. septembra v Beogradu in se uspešno končala 10. oktobra 1968 (Prav tam: Dokument 190, MD Ruete, z. Z. Belgrad an das Auswärtige Amt, VS-vertraulich, 13. 6. 1968, Jugoslawienbesuch Bundesauszenministers, opomba 9).

na eni strani hočejo imeti posla z obema nemškima vladama, na drugi strani pa zahteve postavljajo le zvezni vladi. Menil je, da bi obe vladi storili najboljše, če bi ta sporna vprašanja pustili počivati in se posvetili urejanju tistih vprašanj, od katerih je v bodočnosti pričakovati koristi. Poudaril je, da je v tem smislu njegova vlada pripravljena energično okrepiti gospodarsko sodelovanje med državama. Pogoj zato je seveda oblikovanje ozračja zaupanja, je ob zaključku svojega ekspozija dejal Brandt in še dodal, da od jugoslovanske vlade pričakuje, da se bo v prihodnje v enakem duhu koncentrirala na bodočnost. Nikezić mu je odvrnil le, da pač obstajajo problemi, ki jih ni mogoče spregledati. Strinjal pa se je z Brandtom, da bodo to temo izčrpnje načeli na pogovorih s predsednikom Titom (prav tam, 719).

Pogovori so se končali z izraženo željo nemške strani, da bi pristopila oz. postala članica Donavske konvencije, ki so jo 18. avgusta 1948 sklenile SZ, Ukrajina, Romunija, Bolgarija, Jugoslavija, ČSSR in od leta 1960 tudi Avstrija. Jugoslavija je bila njen depozitar. Že leta 1966 je ZRN vložila prošnjo za članstvo, vendar so vse druge vlade razen jugoslovanske, nasprotovale sprejemu ZRN predvsem iz strahu, da bi na ta način uresničevala svojo politiko »Alleinvertretungsansprucha«. Nikezić je zagotovil sogovorniku, da je njegova vlada še naprej pozitivno naravnana do njihove prošnje in da se bo, glede na okoliščine, trudila, da bi se stvari normalizirale in da bodo druge vlade spremenile svoje stališče. Ob koncu pogovorov pa je še podčrtal, da bi bilo prav, da bi tiste teme, ki se jih pri teh pogovorih niso dotaknili, postale teme rednih pogovorov med diplomatskimi predstavništvi obeh držav (prav tam, 720).

Zvečer, 14. junija 1968, je Brandt priredil večerjo za Nikezića. Poročilo Rueteja kaže tudi na vzdušje, ki je vladalo med pogovori in obiskom:

Pri včerajšnji večerji zveznega ministra za zunanjega ministra Nikezića, po koncu pogovorov, je vladalo živahno in sproščeno vzdušje. V odgovoru na govor zveznega ministra je spregovoril Nikezić v prisrčnem tonu o obojestranskih koristih od intenzivnejših nemško-jugoslovanskih odnosov in o njihovem pomenu za mir v Evropi. Na ta način je obisk zveznega ministra dobil harmonični zaključek ... (prav tam: Dokument 194, Ministerialdirektor Ruete, z. Z. Belgrad, an das Auswärtige Amt, VS-vetraulich, 15. Juni 1968, 732).

Očitno je bil obisk pri Titu na Brionih ne samo objektivni, temveč tudi subjektivni vrhunec Brandtovega potovanja v Jugoslavijo. Vsaj za njegovega vodjo političnega oddelka II, ministerialnega direktorja Rueteja, ki je tudi o srečanju Brandta s Titom napisal poročilo za zunanje ministrstvo. Očitno si je Tita predstavljal povsem drugače, saj je svoje poročilo začel za diplomata ne povsem običajno, z razmeroma podrobnim opisom Tita kot osebe in njegovega obnašanja:

... Ozračje je bilo sproščujoče in vedro. Tito se je vedel neprisiljeno in ustrezljivo ter se je v uro in pol trajajočem pogovoru pogovarjal izključno v nemškem jeziku. Deloval je sveže in koncentrirano, pokadil nekaj cigar in pil vino. Zanimal se je tako za bilateralne kot tudi za mednarodne teme, pri tem pa se je opravičil, ker bo načel tudi – kot se je sam izrazil – »žgečkljive teme (prav tam).

Kot je bilo pričakovati, pri pregledu mednarodnih vprašanj ni bilo posebnih razlik v pogledih obeh strani. Tito je mednarodne teme na hitro obdelal, pa tudi pri bilateralnih ni izpostavljал spornih tem, čeprav se jih ni ogibal. Poudarjal je, da se je z njimi treba ukvarjati postopoma, začeni z gospodarstvom, ostale pa reševati potrpežljivo. Če je bil za jugoslovansko stran obisk zahodnonemškega zunanjega ministra pri Titu in Nikeziću pomemben predvsem zaradi pričakovane gospodarske pomoči pri reševanju jugoslovanske gospodarske krize in uresničevanju gospodarske reforme, pa je bilo nemški strani najpomembnejše, da je Brandt lahko podrobno predstavil nemško zunanjo politiko, še posebej »Ostpolitik«. Uspeh jugoslovanske gospodarske reforme je bil v mnogočem odvisen prav od pomoči zahoda, k uresničevanju Brandtove »Ostpolitik« pa bi lahko veliko pomagala prav Jugoslavija s svojimi stiki na vzhodu in mednarodnim ugledom kot nevezana država. Nadalje se je pokazalo, da je jugoslovanska vlada izredno pozitivno ovrednotila ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov in v tem dejanju videla ne samo začetek intenzivnega bilateralnega sodelovanja, temveč tudi začetek intenzivnega sodelovanja na mednarodnem področju. Poročevalec Ruete je bil trdno prepričan, da jugoslovanska vlada trenutno ne bo izpostavljala spornih vprašanj, bo pa trdovratno stremela k njihovi rešitvi in jih ne bo pripravljena črtati iz liste tem za razpravo (prav tam, 732–733).

Pri gospodarskih vprašanjih je Tito, potem ko ga je Nikezić podrobno informiral o svojih zadevnih pogovorih z Brandtom, načel zlasti potrebo po sklenitvi trgovinske pogodbe z EGS, na področju konkretnih ukrepov pa izrazil pričakovanje, da bo prišlo do razširitve izvoza jugoslovanskih kmetijskih izdelkov, posebej mesa, vina in tobaka. Brandt je Titu kljub težavam pri sklepanju trgovinskega sporazuma z EGS, ki mu jih je podrobno predstavil, zagotovil, da se bo zvezna vlada poudarjeno zavzela za jugoslovanske želje. Tito je obžaloval težave, s katerimi se srečuje Jugoslavija pri sklenitvi trgovinskega sporazuma z EGS, in Brandta posebej opozoril, da tako Jugoslavija ostaja trdno gospodarsko vezana na SZ, ki je njen prvi trgovinski partner, ji z dolgoročnimi pogodbami zagotavlja stabilnost in dobro plačuje. Ponovno pa je poudaril, da je prepričan, da je uspeh jugoslovanske gospodarske reforme zelo odvisen od intenziviranja trgovine z zahodom (prav tam, 734).

Problemu gastarbajterjev sta sogovornika posvetila malo časa, saj je bil Tito prepričan, da bo sporazum o njihovih perečih socialnih in zaposlitvenih vprašanjih mogoče po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov razmeroma hitro rešiti. Bolj pro domo sua pa je Brandtu potožil, da v Nemčiji dela mnogo preveč specialistov, ki bi lahko našli delo tudi doma. Vprašanju odškodnin sta, glede na njegovo stopnjo spornosti in pomena, zlasti za Jugoslavijo, sogovornika posvetila zelo malo časa. Očitno zato, ker je bilo dogovorjeno in v pogovorih potrjeno, da ne bodo razpravljali o spornih vprašanjih. Kljub temu je bilo vprašanje postavljeno in Tito je bil pri njem najtrši. Podčrtal je, da gre pri tem vprašanju za jugoslovansko čast in da ga bo treba rešiti. Prav nobenega razumevanja ni pokazal za Brandtovo razlago, da ima zvezna vlada pri vprašanju odškodnin pravne in politične težave ter da je sam prepričan, da tega vprašanja ni mogoče reševati v »rubriki« odškodnine, temveč bo treba najti neko drugo pot. Brandt je diplomatsko predlagal, da bi bila to najbrž pot, s katero bi pomagali celotnemu ekonomskemu razvoju Jugoslavije. Zavzel se je za tako formulo reševanja tega vprašanja, ki bi manj izhajala iz preteklosti in bi bila bolj usmerjena v bodočnost. Tito se o ponujenem predlogu ni izjasnil. Zatrnil je le, da je treba o teh vprašanjih govoriti, čeprav se skladno z obljubo pri ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov, da se bodo le ti obnovili brez poprejšnjih pogojev, ni treba takoj tudi začeti pogajati (prav tam).

Naj že na tem mestu ugotovim, da je bil pet let zatem, tudi na Brionih, mutatis mutandis prav predlagani Brandtov model vsaj do neke mere uresničen, v tako imenovanem Brionskem sporazumu Tito – Brandt.

Na Brionih je tekla beseda le o dveh temah, pomembnih za našo naslovno tematiko: o delovanju jugoslovanskih emigrantskih organizacij ter o Berlinu in z njim povezanim nemškim vprašanjem. Tito se je pritoževal nad delovanjem »fašističnih elementov« v ZRN in opozarjal, da njihova teroristična dejavnost zelo slabo odmeva med jugoslovanskim prebivalstvom. Brandt pa je pomirljivo zatrjeval, da se sodelovanje zadevnih oblasti na obeh straneh na tem področju izboljšuje ter da upa, da bo stvari, po sprejetih ukrepih, mogoče držati pod kontrolo. Zato pa je jugoslovanski predsednik jasno stopil na stran ZRN pri berlinskem vprašanju, ko je Brandtu dejal, da problemov zaradi negativnega zadržanja NDR ni mogoče rešiti drugače kot s približevanjem, torej je pritrjeval izhodišču Brandtove »nove Ostpolitik«. V tem kontekstu se mu je zdelo pomembno poudariti, da SZ po njegovem mnenju ne želi nikakršne napetosti v Evropi. V nadaljevanju pa je Brandtu pomenljivo pojasnil:

... Na osnovi mojih stikov z odgovornimi sovjetskimi voditelji ne verjamem, da imajo Sovjeti kakršnekoli agresivne namene. Imajo dovolj problemov »z drugo stranjo« (NDR, op.p.). Tudi pri njih (SZ, op.p.) so v ospredju gospodarski problemi ... (prav tam, 735).

Tako kot se za vodjo neuvrščene in neblokovega gibanja »spodobi«, je Brandta »podučil«, da na žalost obstoja na obeh straneh še veliko strahu in nezaupanja, ki jih nekateri (meril je tako na CDU/CSU kot tudi na vzhodnonemško vodstvo) neodgovorno še podpihujejo. Z željo, da se bo s tem razveseljivim začetkom razvilo za obe strani koristno sodelovanje, je Tito zaključil pogovore z Willyjem Brandtom (prav tam).

6.1.1 Na obisk Willyja Brandta v Jugoslaviji se je NDR temeljito pripravila

Tega, da je šlo pri Brandtovem prvem obisku v Jugoslaviji za nekakšen prelomen obisk, ki je dajal izhodišča in ton pogajanjem v vseh nadaljnjih diplomatsko-političnih stikih med ZRN in SFRJ, se je Berlin dobro zavedal in se nanj temeljito pripravil.

Namestnik ministra za zunanje zadeve NDR Oskar Fischer je oddelku, pristojnemu za Jugoslavijo – Oddelek za jugovzhodno Evropo, že nekaj časa pred obiskom Willyja Brandta v Jugoslaviji naročil, naj izdela seznam ukrepov, ki naj jih v zvezi s tem obiskom izvaja veleposlaništvo v Beogradu. Šlo je za načelen seznam ukrepov, ki ga je veleposlaništvo konkretiziralo in oblikovalo v dvaindvajset sklopov. O poudarkih dejavnosti veleposlaništva je tamkajšnja veleposlanica Eleonora Staimer 1. junija 1968 izdelala elaborat in ga poslala v vednost ter potrditev na zunanje ministrstvo v Berlin. Kako velik pomen so v Berlinu posvečali obisku Brandta v Jugoslaviji, kaže tudi dejstvo, da je bila za izvedbo skoraj vseh pomembnejših ukrepov zadolžena kar veleposlanica sama. Osnovni poudarek dejavnosti veleposlaništva naj bi bil glede na zapisano in poleg običajne zaveze vsakega diplomatskega predstavništva, da bo redno poročalo o obisku in ga ocenilo, namenjen delu s tiskom. Jugoslovanski tisk naj bi poudarjeno obveščal in izpostavljal dobre ter vedno bolj razvijajoče se odnose med NDR in SFRJ. Za dopisnike NDR v Jugoslaviji pa so predvideli srečanje, na katerem bi jih informirali o njihovih nalogah in nalogah veleposlaništva ter jim naložili poudarjeno poročanje o razvoju dobrih odnosov med državama. Zagotovili naj bi si tudi vsa mogoča zahodnonemška gradiva za tisk, ki jih bodo izdali ob obisku. Skupaj s pristojnim oddelkom na zunanjem ministrstvu so se tudi obvezali pripraviti seznam vprašanj za morebitno tiskovno konferenco ministra Brandta. Vprašanja s tega seznama naj bi postavljali poljski novinar. Vprašanja so bila samo tri, zadevala pa so ključne »bolečine« NDR. Njihova parafrazirana vsebina je bila:

1. Zakaj se ZRN, tako kot v primeru Jugoslavije, ne odpove Hallsteinovi doktrini tudi za azijske in afriške države?
2. Je mogoče uresničiti politiko približevanja k vzhodnim državam, ki jo razglašala njegova vlada, ne da bi ZRN priznala dokončnost meja v Evropi, nastalih po drugi svetovni vojni?

Fragen für Pressekonferenz Brandts in der SPRJ

Brandt v. 12. - 14. 6. 1968

1. Die Regierung der westdeutschen Bundesrepublik hatte
(ADN)
a
Brandt 1957 die diplomatischen Beziehungen mit Jugoslawien abgebrochen, da Jugoslawien und die DDR diplomatische Beziehungen aufgenommen hatten. Anfang dieses Jahres hat sie diesen Abbruch rückgängig gemacht. Wäre es nicht an der Zeit, Herr Minister, dass die westdeutsche Regierung auch gegenüber den Staaten Asiens und Afrikas die in der Hallsteindoktrin formulierte Politik aufgibt?
2. Die gegenwärtige westdeutsche Regierung spricht davon,
(PAP) ein vertrauensvolles Verhältnis zu den sozialistischen Staaten Europas schaffen zu wollen. Glauben Sie, Herr Minister, dass dies erreichbar ist, ohne dass die westdeutsche Regierung die im Ergebnis des 2. Weltkrieges entstandenen Grenzen vorbehaltlos und als endgültig anerkennt?
3. In der Weltöffentlichkeit wächst die Besorgnis über das
(PAP) Entstehen des Neonazismus in Westdeutschland. Die Forderungen nach Verbot der NPD werden immer lauter. Wie stellen Sie sich zu diesen Forderungen?

Zusatzfrage
von ADN:

Ist das auch die Meinung der Mitgliedschaft der Partei, deren Vorsitzender Sie sind?

Še pred Brandtovim obiskom je bilo predvideno (6. 6. 1968) tudi posvetovanje vseh diplomatov in partijskih funkcionarjev z veleposlaništva in generalnega konzulata v Zagrebu, na katerem naj bi jim dodelili naloge in jih seznanili z argumentacijo ter predvidenimi ukrepi v zvezi z obiskom. Veleposlaništvo se je zavezalo, da se bo posvetovalo z veleposlaništvu prijateljskih držav o skupnih stališčih do morebitnih protokolarnih prireditvev. Po obisku naj bi jugoslovansko zunanje ministrstvo prosili za informativni pogovor, po možnosti z zunanjim ministrom Nikezićem. V ta namen bi izdelali poseben katalog vprašanj ter organizirali zbiranje vseh dostopnih

informacij o pripravah na Brandtov obisk in o njegovem poteku, o katerem bi veleposlaništvo sproti poročalo v Berlin. Natančno so določili, da mora biti kratka oceno obiska pripravljena do 16. junija ter poslana v Berlin tako, da jo bodo na zunanjem ministrstvu imeli 17. junija zjutraj (prav tam).

Kot že zapisano, so tisku in propagandi namenili največjo in najbolj podrobno pozornost. V središču te dejavnosti naj bi bilo poudarjanje dobrih odnosov med NDR in Jugoslavijo na eni strani – na stavbo veleposlaništva naj bi pritrdili vitrino, v kateri bi razstavili gradivo pod motom »Tesni in prijateljski odnosi med NDR in SFRJ« –, na drugi strani pa kar se da intenzivno obveščanje jugoslovanske javnosti o dejavnosti zahodnonemške zunajparlamentarne opozicije. V mislih so seveda imeli tisto dejavnost, ki je kritizirala zahodnonemško vlado, da premalo stori pri preprečevanju neonacistične aktivnosti. V ta namen naj bi veleposlaništvo 12. junija izdalo poseben Bulletin z omenjenimi vsebinami. Dva člana veleposlaništva sta bila zadolžena, da vse pomembnejše jugoslovanske novinarje in centralna uredništva tako rekoč zasujeta s propagandnim gradivom in jim pošljeta brošuro z naslovom »DDR-Industriemacht im Herzen Europas« (NDR, industrijska sila v srcu Evrope). Po Brandtovem obisku pa naj bi razpošiljali »informativno gradivo o vlogi SPD pri zaostrovanju ekspanzionistične politike zahodnonemškega imperIALIZMA« (prav tam). Še pred Brandtovim obiskom naj bi pripravili tudi več filmskih projekcij s sprejemi, ki naj bi služili v prvi vrsti propagandi njihove politike. Istemu namenu naj bi služil tudi sprejem ob priliki odhoda atašėja za tisk veleposlaništva NDR v Beogradu, le da bi tu nagovarjali predvsem zbrane jugoslovanske novinarje. In končno, veleposlaništvo se je obvezalo, da bo pripravilo večerjo za glavnega urednika Borbe, s ciljem, da bi objavil čim več člankov o dobrih odnosih z Jugoslavijo in o aktivnosti zunaj parlamentarne opozicije v zahodni Nemčiji (prav tam).¹⁶³

6.1.2 »Posledice« prvega obiska Willyja Brandta v Jugoslaviji

V Bonnu so po prihodu Willyja Brandta iz Jugoslavije temeljito in strogo zaupno analizirali tako obisk kot tudi jugoslovansko politiko do ZRN, ki se je pokazala na pogovorih med njim in Nikezićem ter Titom. Analizo so pripravili v političnem oddelku II v sodelovanju z oddelkom III – Oddelek za trgovinsko in razvojno politiko (Abteilung für Handels- und Entwicklungspolitik) in oddelkom V – Pravni

¹⁶³ Izbira časnika Borba zagotovo ni bila slučajna. Pomembnejši ter vplivnejši beograjski in s tem jugoslovanski časnik je bil Politika, toda ta je veljala za glasilo ZKJ. Borba pa je bila glasilo SZDLJ, torej teoretično glasilo »masovne organizacije«. Odnosi med SED in ZKJ namreč niso bili posebej pristržni, lahko rečemo, da so bili celo zadržani, saj je ZKJ pri SED kljub zunanjim manifestacijam meddržavnega prijateljstva še vedno veljala za revizionistično in s tem neortodoksno komunistično stranko, s katero je treba imeti odmerjene odnose. Najbrž pa je treba upoštevati tudi dejstvo, da je Borba izhajala v latinici, Politika pa praviloma v cirilici, kar je zmanjševalo krog njenih bralcev.

oddelek (Rechtsabteilung). 16. septembra 1968 jo je podpisal vodja oddelka II, ministerialni direktor Hans Ruete, in jo poslal državnemu sekretarju Georgu Ferdinandu Duckowitzu ter zunanjemu ministru Willyju Brandtu (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 301, Bd. 2, Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, VS – vertraulich, 16. 9. 1968, 1162–1166). V njej ni bilo nobenega leporečja, tipa »koristen in uspešen obisk« ali »pogovori so potekali v odprtem in prijateljskem ozračju«. Diskurz pisanja je bil politično klen in jasen. Ruete je najprej ugotovil, da je jugoslovanska vlada, kot so pričakovali, na pogovorih poudarjeno izpostavila vprašanje odškodnin. Oba Brandtova sogovornika, Tito in Nikezić, sta menila, da je treba to vprašanje rešiti, saj je za Jugoslavijo ne le izjemnega gospodarskega, ampak tudi političnega pomena. O tem je Ruete poročal že iz pogovorov v Beogradu in na Brionih. Toda ne glede na to, so trenutno v Jugoslaviji pričakovali rešitev problema trgovinskega sporazuma in sporazuma o socialnem varstvu gastarbajterjev. Ko pa bi bila ta vprašanja rešena, je bilo pričakovati, da bi svoje želje na področju odškodnin obnovili, zato se je bilo treba pravočasno pripraviti, da bi v Bonnu znali na te zahteve odgovoriti.

Ocena dela Zorana Janjetovića

Naj že na tem mestu opozorim, da je problematika odškodnin za zločine, ki so jih v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno storili nacisti tako v nemškem kot tudi v jugoslovanskem zgodovinoписju dodobra, da ne rečem dokončno obdelana. Leta 2006 je pri nemški založbi Wallstein Verlag izšel obsežen zbornik (876 strani) z naslovom »Grenzen der Wiedergutmachung, Die Entschädigung für NF-Verfolgte in West- und Osteuropa 1945–2000« v redakciji Hansa Günterja Hockerts, Claudie Moisel in Tobiasa Winstla. Zbornik je rezultat mednarodnega projekta pod vodstvom Hansa Günterja Hockerts. V njem je jugoslovansko problematiko – na istih virih, kot sem jih leta 2006 v PAAA pregledoval sam, ter zadevnih jugoslovanskih virih – podrobno obdelal mlajši srbski zgodovinar Zoran Janjetović v razpravi »Devisen statt Entschädigung . Die Wiedergutmachungsverhandlungen zwischen Bundesrepublik und Jugoslawien« (str. 633–666). Leta 2007 je Zoran Janjetović to razpravo nekoliko predelano objavil tudi v hrvaškem jeziku v monografiji z naslovom: »Od Auschwitza do Brijuna, Pitanje odštete žrtava nacizma u jugoslovensko-zapadnonjemačkim odnosima«, Srednja Europa, Zagreb 2007. O njegovem delu sem v Nećak, 2006, 536–538 in Nećak, 2006/2007, 770–773, napisal naslednjo recenzijo:

Zoran Janjetović, Od Auschwitza do Brijuna: pitanje odštete žrtava nacizma u jugoslovensko-zapadnonjemačkim odnosima: Von Auschwitz bis Brijuni. Die Frage

der Entschädigung der Opfer des Nationalsozialismus in den jugoslawisch-west-deutschen Beziehungen. Zagreb: Srednja Evropa 2007. 197 S. str. 770–773.

Delo Zorana Janjetovića je klasično, pretežno deskriptivno, na primarnih virih osnovano, klasično zgodovinsko delo – v najboljšem pomenu besede. Takega v prostoru bivše Jugoslavije doslej še nismo imeli. Avtor se je zelo potrudil in pregledal množico gradiva, predvsem iz Političnega arhiva nemškega zunanjega ministrstva, tako imenovanega Bestand 42, II A 5 oz. 214, ki zadeva politične bilateralne odnose z več državami, med drugim tudi z Jugoslavijo, ter gradivo bivšega jugoslovanskega zunanjega ministrstva. To zadnje je zagotovo dodatna vrednost njegovega dela, saj je mogel pregledati tudi zadevno gradivo, kar dolga leta po razpadu SFRJ raziskovalcem iz drugih delov bivše Jugoslavije ni bilo mogoče. Tako smo dobili kar se da celovito sliko o problematiki, ki je desetletja dolgo po drugi svetovni vojni obremenjevala bilateralne jugoslovansko-zahodnonemške odnose in ki je pravzaprav še danes, zaradi zahtev preživelih žrtev nacizma, aktualna v vseh naslednicah druge Jugoslavije.

Knjigo, obsega 195 strani, spremljajo še koristna dopolnila, kot sta kazalo osebnih imen, mali biografski leksikon, pojasnilo o kraticah in beležka o avtorju. Škoda, da se avtor ni odločil in dodal še kratek seznam literature, ki se dotika naslovne problematike. Prav tako je vredno pripomniti, da odločitev, da znanstveni aparat, razvrščen po poglavjih, uvrsti na koncu knjige, ni bila ravno posrečena. Sledenje opombam je na ta način po nepotrebnem oteženo.

Na žalost pa moram tudi ugotoviti, da trditev avtorja v predgovoru knjigi, češ da se pisec te ocene v svoji knjigi o Hallsteinovi doktrini »na žalost več ukvarja s (tudi zanemarjenimi) odnosi z NDR kot z ZRN« (str. 7), ne drži. V originalni verziji moje zadevne knjige, ki je izšla v Ljubljani leta 2002, je problematiki odnosov z ZRN posvečeno za približno eno tretjino več prostora kot odnosom z NDR. Toda pomembnejše od štetja strani je dejstvo, da gre pri Hallsteinovi doktrini prav za problematiko priznanja NDR in so torej v tej zgodbi odnosi z NDR domala prav tako važni kot tisti z ZRN. Temeljit poznavalec povojnih odnosov med Jugoslavijo in Nemčijo, kar kolega Janjetović zagotovo je, bi se moral tega zavedati, preden zapiše tako, na prvi pogled nedolžno opazko.

Vsebinsko se je avtor lotil tematike v stilu odličnega poznavalca raziskovane problematike, ki jo je v glavnih črtah objavil že v nemškem jeziku, v opombi 9 predgovora h knjigi citiranjem zborniku rezultatov projekta prof. Hockerts. Delo je kronološko, kar pa v danem primeru pomeni tudi vsebinsko, razporedil v poglavja, ki zadevajo čas in odškodninska vprašanja od druge svetovne vojne

dalje. Poudarek je seveda na času po letu 1956 in še posebej na času po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med državama.

Poglavja govorijo o vprašanjih odškodnin žrtvam nacizma v nemški notranji in zunanji politiki, o Jugoslaviji in vprašanju odškodnine leta 1956, vprašanjih, povezanih z žrtvami vivo – eksperimentov, o začetkih akcije za pridobivanje odškodnine za žrtve nacističnih preganjanj in dogajanjih o naslovni problematiki po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov, pa tudi v času od tega datuma do let 1968–1971, ko so se začeli uradni pogovori. Največ prostora in pozornosti pa je seveda posvečeno prvim štirim letom v sedemdesetih, 1971–1974, ko se je vprašanje najbolj intenzivno postavljalo na dnevni red odnosov med državama in ko je bilo tudi rešeno.

Njegovo delo je tako polno podatkov, vsi po vrsti so potrebni za razumevanje dogajanja, da se včasih zamegli osnovna dilema vprašanja odškodnine za storjene nacistične zločine v Jugoslaviji. Ta pa je: ali naj ZRN prizna obseg nacističnih vojnih zločinov, storjenih v Jugoslaviji z višino izplačane odškodnine ali naj bi bili le-ti skriti v vsoti, ki jo je Jugoslavija dobila iz naslova tako imenovane »Kapitalhilfe«, ki jo je ZRN dodeljevala državam v razvoju. Čeprav gre za zamotano mednarodnopravno in nemško ter jugoslovansko notranjepolitično vprašanje, bi moral biti odgovor na to vprašanje v Janjetovičevem delu morda nekoliko bolj nedvoumen. Jugoslaviji, ki je bila tako rekoč permanentno v gospodarskih težavah, je šlo seveda, kot pravilno ugotavlja avtor, v prvi vrsti za čim večji dotok denarja (str. 135), vendar to ne pomeni, da je bil naslov, iz katerega so zahtevali (pre)visoke odškodnine, neupravičen ali da je bila odškodnina le izgovor. Na ta dejstva mora zgodovinar gledati v kontekstu časa in kraja nastanka. Zato je zagotovo po mojem prehitra in pretežka avtorjeva neprizivna trditev na strani 37, ko pravi: »Očitno so bile žrtve nacizma samo izgovor, s katerim bi v državno blagajno pritekel denar«. Ali tista na strani 59: »...vprašanje odškodnine za jugoslovansko vlado ni bilo nikakršno humanitarno ali moralno vprašanje, kakor so jugoslovanski predstavniki stalno ponavljali v stikih z zahodnonemškimi kolegi, temveč predvsem finančno vprašanje, ki ga je bilo treba rešiti, ne v interesu žrtev nacističnih preganjanj ali njihovih potomcev, temveč v interesu jugoslovanskega socialističnega gospodarstva.« (str. 59). Primernejša in bolj odmerjena je zato ugotovitev avtorja na strani 60, ko pravi, da je bil »denar, ki bi se dobil v imenu odškodnine žrtvam nacizma, viden kot izhod, ki bi popravil ekonomski položaj«. Skratka, le posredno je bil namenjen žrtvam. Zahtevano višino odškodnine je treba gledati tudi z vidika ustvarjanja diplomatskega manevrskega prostora. Naj se sliši še tako nenavadno, je tudi pri teh pogajanjih šlo za trgovanje

in od tod na obeh straneh prisotno netočno in pretirano prikazovanje stanja. Povsem drugo vprašanje pa seveda je, zakaj tako pridobljena sredstva niso prišla do tistih, ki so tudi osebno trpeli zaradi nacističnih zločinov.

Rezultat dolgotrajnih pogovorov med državama, ki so v zaključni fazi temeljili na tako imenovani »Brionski formuli«, sporazumu Brandt-Tito iz leta 1973, je bilo dejstvo, da je Jugoslavija dobila razmeroma malo »prave« odškodnine za vojne zločine, storjene v državi, vendar razmeroma veliko vsoto denarja iz ZRN – 1 milijardo DEM, samo po sporazumu iz leta 1974. Težko je enoznačno odgovoriti na vprašanje, katera stran je v tej »bitki« za odškodnino zmagala. Sam bi se zatekel k trditvi, da se je končala, tako kot se za diplomatske bitke spodobi, neodločno/kompromisno, in se strinjal z ugotovitvijo avtorja: »Na koncu je na jugoslovanski strani nad vsemi zamerami in prevelikimi finančnimi apetiti zmagala potreba po denarju. Na zahodnonemški strani pa je strah pred presedanom in ogromnimi zahtevami Poljske, Sovjetske zveze in drugih držav prevladal nad potrebo, da se tudi z Jugoslavijo, kakor prej z zahodnimi državami, problem odškodnine spravi z dnevnega reda in se na ta način postavijo temelji zares dobrim bilateralnim odnosom, in istočasno tudi na nekem tako občutljivem vprašanju dokaže, da je vzhodna politika stvarnost.«(str. 135). V tej ugotovitvi leži po mojem mnenju osnova za zahodnonemški odnos do povojne Jugoslavije, ki je zaradi upravičeno drugačnega fokusiranja analize zgodovinskega dogajanja v zvezi z odškodnino, ostal nekako v drugem planu. Jugoslavija je vse od nastanka ZRN, celo v času prekinjenih diplomatskih odnosov, bila nekakšen »Sonderfall« nemške zunanje politike.

V kratkem pogledu na Janjetovićevo potrebno in korektno opravljeno delo, ki prinaša v »jugoslovansko« zgodovino povojnega časa popolno novost, ni mogoče prikazati vseh strani njegovega minucioznega analitičnega dela. Pred nami je zagotovo delo, ki ga bo vesel vsak proučevalec te tematike in na rezultate katerega se lahko v veliki večini povsem zanese. V nadaljevanju naj opozorim le na nekatere morda preveč ohlapne formulacije, ki zato ne držijo povsem. Tako na primer, na strani 26, govori o Hallsteinovi doktrini in zapiše, da je njeno izhodišče, da je ZRN pravni naslednik tretjega rajha. Ta formulacija ni čisto točna. Hallsteinova doktrina izhaja namreč iz zahodnonemškega političnega prepričanja, da je le ZRN predstavnic nemškega naroda in ga le ona lahko predstavlja. O pravnem nasledstvu tretjega rajha ni bilo pri pripravi in uresničevanju Hallsteinove doktrine nikjer eksplicitno govora, je pa to mogoče implicitno razumeti. Kot eno od mogočih preprek pri pridobivanju odškodnine za žrtve nacizma avtor na straneh 36 in 85 ugotavlja, da bi to moglo biti tudi vprašanje »folksdojčerv«. Ne samo zato, ker sem se s to tematiko sam dolgo in poglobljeno

ukvarjal, menim, da je samo omemba tega vprašanja nekoliko premalo in bralec ne dobi odgovora, zakaj bi bilo vprašanje folksdojčerjev – mimogrede, to je bilo v različnih delih bivše Jugoslavije različno »reševano« – ena od mogočih preprek za pridobitev odškodnine.

Na strani 54 piše avtor, da je Jugoslavija leta 1957 s priznanjem NDR »sama uničila temelje, na katerih je počivala obveza ZRN, da izplača odškodnino nacističnih preganjanj«. Smela trditev, saj gre za dve popolnoma različni stvari. Načelna upravičenost Jugoslavije do odškodnine je bila po mojem mnenju nesporna, ne glede na to, ali je Jugoslavija priznala NDR in ali je odškodnino zahtevala od obeh ali samo od ene države. O politični modrosti jugoslovanske in zahodnonemške poteze leta 1957 pa bi bilo vredno razpravljati, verjetno z ozirom na dejstvo, da je Hallsteinova doktrina po kakih desetih letih nehala biti osnova zahodnonemške vzhodne politike in da je leta 1969 tudi ZRN de facto priznala NDR, kar ugotavlja tudi sam avtor.

Le še eno načelno in eno konkretno opazko si dovoljujem, preden zaključim svoje razmišljanje o tej zanimivi in tudi zame nadvse poučni knjigi. Pri njenem prebiranju dobi bralec občutek, da avtor ne ceni kdo ve kako profesionalnost bivše jugoslovanske diplomacije. Tak občutek še posebej dokazuje avtorjeva ugotovitev na strani 117, kjer jugoslovanski diplomaciji očita tako rekoč amaterstvo in nepoznavanje snovi, ko pravi: »... funkcionarjem ZSZZ ni bilo poznano funkcioniranje bonske administracije ...«. Iz mojega večletnega proučevanja jugoslovanske diplomatske zgodovine, še posebej v odnosih z Nemčijo, to nikakor ne drži. Jugoslovanska diplomacija je bila kraju in času primerno ideološko obarvana in naravnana, vendar je bila večina diplomatov visoko cenjenih. V konkretnem primeru pa je ta diplomacija v »boju« z nemško vendarle dosegla zelo dober, čeprav »samo neodločen rezultat«. Del te diplomacije je bil tudi dolgoletni veleposlanik v Bonnu, Slovenec Rudi Čačinovič in ne Čačinović, ki je danes nestor slovenske diplomacije.

Naj zapisano ne vzbudi vtisa, da je delo Zorana Janjetovića povprečno in polno nedorečenosti. Nasprotno, opravil je veliko delo, ki ga za njim ne bo treba popravljati ali bistveno popravljati. Gre za temeljno delo s tega področja, ki naj zasluži pozornost tako strokovne publike, kot širše javnosti. Prebral sem ga na mah in z zadovoljstvom zaprl zadnjo stran.

Glede na zapisano se v pričujoči monografiji s to problematiko ne bom podrobneje ukvarjal, oziroma se bom z njo ukvarjal le toliko, da bodo razumljive okoliščine bilateralnih odnosov med ZRN in SFRJ v obravnavanem času.

Zvezna vlada je že na seji 13. decembra 1967 sklenila, da bo tudi v prihodnje odklanjala jugoslovanske zahteve po odškodnini. Tako stališče je bilo utemeljeno s fiskalnimi/finančnimi in političnimi razlogi, med katerimi so bili najpomembnejši (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 301, Bd. 2, Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, VS – vertraulich, 16. 9. 1968, 1163):

- »Naša odškodninska politika je izraz pravnega pojmovanja, da mora zvezna vlada kot edina zakonito oblikovana nemška vlada zastopati ne samo vseh interesov, temveč tudi vseh odgovornosti nemškega naroda. S tem stališčem se jugoslovanska vlada ne strinja. Za rešitev vprašanja odškodnin nam torej manjka skupna osnova.¹⁶⁴
- Če izplačamo odškodnino Jugoslaviji, bomo s tem vzpodbudili še druge vzhodnoevropske države, da bodo postavile mnogo višje zahteve.
- Če se na splošno z vzhodnoevropskimi državami spustimo v vprašanje odškodnin, lahko na ta način zmanjšamo pomembno draž za vzhodnoevropske države, da bi zagotovili njihovo sodelovanje pri taki ureditvi vprašanja miru v Evropi, ki bi vključevalo tudi rešitev nemškega vprašanja.
- Pregnanci¹⁶⁵ in nekdanji vojni ujetniki pričakujejo od zvezne vlade, da bo pri obravnavanju zahtev po odškodninah s strani vzhodnoevropskih držav od njih zahtevala odškodnine za utrpele krivice. S tem bi se zvezna vlada znašla v konfliktu: morala bi obremeniti svoj odnos ali do te skupine ali do vzhodnoevropskih držav.«

Dobesedno navajanje zahodnonemških argumentov za odklanjanje jugoslovanskih odškodninskih zahtev se mi zdi upravičeno prav zato, ker se ta argumentacija vse do rešitve problema s tako imenovano Brionsko formulo v letih 1973/1974 ni spremenila. Vodja političnega oddelka II bonskega zunanjega ministrstva, Hans Ruete, je bil v navedeni analizi gotov, da je njihova argumentacija za odklonitev zahteve »danes težja, kot prej«. Svoj »strah« pred eskalacijo te problematike je utemeljeval z dejstvom, da bo zahodnonemško pravno izhodišče opogumilo jugoslovansko stran, da bo nadaljevala pravni disput, obenem pa to problematiko, kot je že nekoč zatrjevala, predložila kakšnemu mednarodnemu gremiju. To pa naj ne bi bilo v interesu ZRN, saj je njena pravna stališča možno izpodbijati in je odškodninska tema v tujini od začetka usmerjena proti njej. Na drugi strani pa je opozarjal, da politično utemeljevanje ZRN za zavrnitev jugoslovanske zahteve utegne za sabo potegniti razplamtevanje jugoslovansko-nemškega prepira okoli vprašanja razdeljene

164 Poenostavljeno rečeno je to pomenilo, da ZRN ni pripravljena sama, brez NDR, nositi finančnega bremena odškodnin za storjene zločine nacistov v Jugoslaviji.

165 Gre za tako imenovane »Vertriebene« oz. »Volksdeutscherje«, ki so bili po določilih ali po smislu Potsdamskega sporazuma pregnani – iz ČSSR, Poljske, Madžarske, Sovjetske zveze, Jugoslavije in Romunije – »nazaj v rajh/Heim ins Reich«.

Nemčije. To je že enkrat bil razlog za prekinitev odnosov, je zapisal v analizi in nadaljeval, da so z obnovitvijo diplomatskih odnosov ta spor umirili in ga pustili ob strani, nikakor pa ne bi bilo v korist ZRN, da ga spet obnovijo. Zaradi razlogov, ki jih je navajal, je bil prepričan, da bo nadaljnje brezkompromisno odklanjanje jugoslovanskih zahtev po odškodnini imelo kar nekaj slabih strani (prav tam, 1164):

- »Naši odnosi z Jugoslavijo bi bili zelo obremenjeni.
- Z našim odnosom do Jugoslavije mnoge države merijo verodostojnost naše vzhodne politike. Ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov z Jugoslavijo januarja tega leta ni ostala brez ugodnega učinka na druge vzhodnoevropske države. Če se bo naš odnos do Jugoslavije poslabšal prav zaradi odškodnin, bo to obremenilo vso našo vzhodno politiko. V vzhodnoevropskih očeh namreč ni mogoče ločevati temeljnih elementov te politike, sprave in poravnave, od pripravljenosti zvezne vlade do izplačila odškodnin ...«

Iz tega je izvedel prepričljiv sklep, da se je znašla nemška zvezna vlada pri vprašanju odškodnin v škripcih. Če vztrajajo na brezpogojnem odklanjanju, bodo na ta način obremenili odnose z Jugoslavijo in postavili pod vprašaj verodostojnost celotne vzhodne politike, če pa pristanejo na jugoslovanske zahteve, to pomeni prejudiciranje za vse druge vzhodnoevropske države. V to dilemo je ZRN pripeljalo vztrajanje na svojih stališčih, kar pa pomeni na drugi strani, odpovedovanje nekaterim pozicijam pri pogajanjih o ureditvi miru v Evropi. Iz te stiske se je mogoče, po njegovem mnenju, izvleči le tako, da poskušajo Jugoslovane prepričati, da se gospodarsko splača molče odpovedati se svojim zahtevam po odškodnini. Prepričan je bil, da so Jugoslovani pragmatiki. Ne bodo zavrgli gospodarskih prednosti za zahteve, katerih uresničitev je dvomljiva. Po njegovih informacijah je ministrstvo za finance izračunalo, da jih bo mogla vsaj teoretično zadovoljiti vsota med 200 in 400 milijoni nemških mark. To naj bi bila višina gospodarskih koncesij, ki bi jih ZRN ponudila Jugoslaviji (prav tam).

Ruete je v analizi iskal možnosti za take vrste gospodarsko pomoč Jugoslaviji, ki bi jo le ta sprejela. Po njegovem mnenju dvig poroštvenega plafona (Bürgerschaftsplafond) za nemški izvoz SFRJ ne bi sprejela in take želje tudi ni izrazila na januarskih gospodarskih pogajanjih. Jugoslovanski dolg do Nemčije je že tako ali tako visok, zajamčena (verbürgten) posojila pa so draga. Mimo tega pa Jugoslavija v taki dejavnosti ne bi videla izraza podpore, temveč pomoč nemškemu izvozu. Tudi državno poroštvo (Bundesbürgschaft) za finančni kredit ne bi bilo prava stvar, saj so se že pri tekočem državnem poroštvu za kredit pokazale težave. Zanimivo pa je, da je v tem štadiju razpravljanja o problematiki odškodnin Ruete stal na stališču, da ZRN Jugoslaviji ne more in noče dati pomoči iz naslova bilateralne javne, tako imenovane kapitalne pomoči (Kapitalshilfe). Jugoslavija je sicer po različnih

mednarodnih gospodarskih statistikah sodila med države v razvoju, vendar jo mednarodna skupnost ni jemala kot tako. Nemška javnost, ki že tako ni naklonjena razvojni pomoči, bi bila v primeru Jugoslavije še bolj nejevoljna, je menil Ruete. Zanimivost njegovega razmišljanja pa je v tem, da je na koncu zgodbe o odškodnini prevladovala prav ta oblika finančne podpore Jugoslaviji.

Običajne oblike gospodarske pomoči so bile torej omejene. Zato je Ruete predlagal naslednji scenarij:

... V zakonu o proračunu ali o splošnem finančnem proračunu za leto 1969 naj se predvidi »Sonder-Verpflichtungsermächtigung« v višini 400 milijonov nemških mark. Na ta način zagotovimo za štiri naslednja leta posojila v višini 100 milijonov nemških mark, ki naj se porabi za nabavo industrijske opreme v Nemčiji. Posojilni pogoji naj bodo taki, kot jih standardno uporabljamo pri Kapitalshilfe: petindvajsetletna odplačilna doba, s sedemletnim zamikom začetka odplačila in 3 % obrestno mero.

Z zaupnim interpretacijskim pismom bi zagotovili, da ne bi bilo naše zagotovilo posojila narobe razumljeno. V njem bi izjavili, da še naprej ne moremo zagotoviti izplačila odškodnine, toda da želimo jugoslovansko-nemške odnose osvoboditi z v bodočnost usmerjeno ureditvijo tega spornega vprašanja. V tem smislu dajemo predvideno gospodarsko pomoč. To nemško pomoč bi lahko poimenovali »Mirovni fond« (Friedensfond) ali »Prispevek k popuščanju napetosti« (Entspannungsbeitrag) ... (prav tam, 1165).

Kot je običajno pri proračunskem denarju, odločitev pravzaprav ni bila v rokah zunanjega ministrstva, temveč v rokah finančnega ministrstva pa tudi ministrstva za gospodarstvo. Tega se je Ruete še kako zavedal, saj je apeliral na zunanje ministrstvo, oziroma zunanjega ministra, da bi moral(o) opozoriti finančno ministrstvo na negativne učinke odklonitve njihovega predloga. Če pa bi zunanjemu ministrstvu uspelo prepričati pristojne resorje, bi po njegovem mnenju pri vprašanju jugoslovanskih zahtev po odškodnini imeli zagotovo tri koristi (prav tam):

- »znebili bi se problema, ki nas notranje politično obremenjuje,
- dali bi odločilen prispevek k normalizaciji našega odnosa z Jugoslavijo in utrjevali bi verodostojnost naše politike popuščanja napetosti v ostalih vzhodnoevropskih državah,
- podpirali bi naš izvoz s krepitvijo donosnega trga in nemške dobave nanj.«

V teh okvirih so se potem ves čas reševanja tega vprašanja (1968–1974) odvijala politična pogajanja, da bi na koncu prišlo do kompromisa, ki ga je Janjetović poimenoval »Devize namesto odškodnine«. Ob tem ne smemo izgubiti izpred oči dejstva, da se

je vse opisano dogajalo v času tik po napadu sil Varšavskega pakta na ČSSR in zaradi tega zelo zaostrenih odnosov med Jugoslavijo na eni strani in SZ ter državami vzhodnega bloka na drugi strani. Jugoslavija se takrat ni bala samo oboroženega napada na državo, podobnega invaziji na ČSSR, temveč jo je vzhodni blok tudi gospodarsko ogrožal. V tem času je odpadlo 29 odstotkov vsega trgovinskega prometa Jugoslavije na države vzhodnega bloka. Zato je bila še bolj pripravljena sprejeti gospodarsko pomoč ZRN, čeprav se do konca ni odpovedala zahtevi po odškodnini. Ko sta se 10. oktobra 1968 v New Yorku ob priliki zasedanja generalne skupščine OZN, na hitro, v prostorih jugoslovanske misije v OZN, sestala Brandt in Nikezić, je slednji potrebo po razširitvi trgovinskega sodelovanja z zahodom, v kontekstu avgustovskih dogodkov na Češkoslovaškem, še posebej podčrtal:

... Po zadnjih dogajanjih na Češkoslovaškem je Jugoslaviji še posebej važno, da se močno razširi trgovina z zahodnimi državami. Jugoslavija, katere trgovina z vzhodnim blokom znaša 29 odstotkov celotnega volumna, noče biti več izpostavljena vzhodnemu pritisku. Okrepitev trgovine z zahodom bi prišla na vsak način, toda sedaj jo bodo pospešeno izvajali ... (prav tam: Dokument 337, Botschafter Böker, New York (UNO) an das Auswärtige Amt, VS- vertraulich, 11. 10. 1968, 1326).

Jugoslavija je bila v tem času, upravičeno, tako rekoč obsedena od možnih političnih, gospodarskih in vojaških posledic dogodkov v ČSSR. Zelo veliko ji je bilo do tega, da ohrani in še razvija odnose z ZRN posebej na gospodarskem področju, saj je tu pričakovala konkretno pomoč. V začetku decembra je s tem namenom kanclerja Kiesingerja na lastno željo in pred odhodom na poročanje v Beograd obiskal prvi jugoslovanski veleposlanik ZRN po obnovitvi diplomatskih odnosov, Rudi Čaćinović. Pravzaprav je šlo bolj za vljudnosti obisk in za tipanje o možnosti nadaljnjega političnega in gospodarskega sodelovanja. Na pogovoru je Čaćinović z zadovoljstvom poudaril, da je bilo v odnosih med državama v desetih mesecih, kar so bili diplomatski odnosi obnovljeni, veliko narejenega. Posebej je poudaril, da so bili praktično rešeni trgovinski problemi¹⁶⁶ (prav tam: Dokument 403, Gespräch des Bundeskanlers Kiesinger mit dem jugoslawischen Botschafter Čaćinović, VS-vertraulich, 6. 12. 1968, str. 1559). Jugoslavija je povečala svoj izvoz v ZRN za 25%, podpisan je bil sporazum o gastarbajterjih,¹⁶⁷ sporazum o gospodarsko-tehničnem sodelovanju pa je bil tik pred sprejemom.¹⁶⁸ Tudi pogajanja o kulturnem sporazumu bi lahko sedaj

166 9. oktobra 1968 je bil v Beogradu podpisan trgovinski protokol, v katerem so bili določeni povišani kontingenti za izvoz kmetijskih izdelkov v ZRN in sestavljena nova blagovna lista za leto 1969 (Bulletin 1968, str. 1127).

167 Sporazum je bil podpisan 12. oktobra 1968 v Beogradu. V: Vereinbarung zwischen der Regierung der BRD und der Regierung der SFRJ über die Regelung der Vermittlung jugoslawischer Arbeitnehmer nach und ihrer Beschäftigung in der BRD, BGBl 1969, Teil II, str. 1108–1111.

168 23. avgusta 1968 je jugoslovanski državni sekretar v jugoslovanskem zunanjem ministrstvu Boris Šnuderl predal nemški strani predlog sporazuma o gospodarsko-tehničnem sodelovanju. Na bilateralnih pogajanjih od 1.–9.

začela teči. Iz povedanega je izvedel sklep, da je sedaj »psihološki« položaj v obeh državah tako ugoden, da bi do celovitega razčiščevanja odnosov morali rešiti le še nekaj manjših odprtih vprašanj. Kot primer je navedel, da bi tudi nemška stran odpravila vize v medsebojnem potniškem prometu, kar naj bi bilo pričakovati v kratkem. Po njegovem pa sta v bilateralnih odnosih ostali nerešeni le še dve pomembni vprašanji: kompleks odškodnin in vprašanje delovanja jugoslovanske emigracije v ZRN. Pri prvem je očitajoče poudaril, da je ZRN z vsemi svojimi partnerji sklenila zadevne sporazume in to naj bi bilo mogoče tudi z Jugoslavijo. Vendar tega nevrvalgičnega vprašanja ni preveč trdo postavljaj, temveč je le – toliko, da se nanj ne pozabi – navrgetel, da bi bilo treba ta vprašanja morda najprej obravnavati na neuradni ravni.¹⁶⁹ Tudi pri drugem vprašanju je bil diplomatsko blag, saj je kanclerju samo pojasnil, da gre med emigranti za skupino od 60 do 100 ljudi, ki so se oblikovali v teroristične organizacije in izsiljujejo gastarbajterje. Na zvezno vlado je naslovil prošnjo, naj ukrepa glede nekaterih konkretnih primerov (prav tam, 1560).

Očitno pa je bilo, da je bilo Čačinovičevo odmerjeno zadržanje pogojeno z željo, zaradi katere je pravzaprav prišel h kanclerju. Med državama je bilo odprto vsaj še eno pomembno vprašanje, ali drugače rečeno, Jugoslavija je imela do zahodne Nemčije vsaj še eno, tako rekoč stalno prošnjo – finančna pomoč. Veleposlanik je namreč z obžalovanjem ugotavljal, da je jugoslovanska plačilna bilanca z ZRN še vedno globoko v rdečih številkah. Po njegovem mnenju je to rezultat omejitvev, ki jih ZRN nalaga EGS.¹⁷⁰ Zato ima Jugoslavija namen ta neprijeten položaj reševati z dolgoročnim sodelovanjem z nemškimi podjetji, pa tudi s sodelovanjem na tretjih trgih. V okvirih jugoslovanskih naporov, da bi modernizirala svojo industrijo, ima tako prizadevanje velik pomen, je pojasnjeval Čačinovič. Vendar pa je veliko pričakovala tudi od neposredne finančne pomoči ZRN. Kanclerju je Čačinovič postregel s podatkom, da je bila Jugoslavija v položaju, ki je nastal po 21. avgustu, prisiljena kar 62% svojega državnega proračuna nameniti za obrambne namene. Zato bi bila zelo hvaležna, če bi bilo mogoče težave v plačilni bilanci med državama vsaj za nekaj časa premostiti z nadomestnimi krediti (Kredithingabe).¹⁷¹ Kancler se o teh vprašanjih sploh ni izjasnil, temveč se je raje

---

oktobra 1968 so se o sporazumu v grobih potezih dogovorili, 11. 12. 1968 pa je vodja II. oddelka bonskega zunanjega ministrstva, oddelka za trgovinsko in razvojno politiko, ministerialni direktor dr. Harkort ugotavljal, da je odprto le še vprašanje, kako bo sestavljen odbor za kooperacijo – samo iz zastopnikov vlad ali tudi iz zastopnikov gospodarstva (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 403, Gespräch des Bundeskanzlers Kiesinger mit dem jugoslawischen Botschafter Čačinović, VS-vertraulich, 6. 12. 1968, 1559).

169 Podobno stališče do tega vprašanja je Čačinovič izrazil, ko se je 9. decembra 1968 srečal z Willyjem Brandtom. Takrat se je izrazil, da to »ni vprašanje za danes«, navajal pa ni tudi nobene konkretne vsote. (Prav tam: 1560, opomba 6).

170 Gre za zavračanje uvrstitve Jugoslavije na blagovno listo A, ki prinaša največje možne ugodnosti.

171 Že sredi novembra 1968 je guverner jugoslovanske emisijske banke Miljanić v pogovoru s pristojnimi bančnimi krogi v ZRN nakazal, da je Jugoslavija zainteresirana za plačilno bilančni kredit v višini 300 milijonov DM (prav tam, 1560, opomba 7).

pogovarjal o vprašanjih, povezanih s Čecoslovaško in jugoslovansko politiko do nje ter t. i. Brežnjevo doktrino in odnosom s SZ. Seveda po tem, ko je pohvalil in izrazil zadovoljstvo s hitro in dobro razvijajočimi se odnosi med državama. Ob tem pa ni pozabil spomniti Čačinoviča, da je imel sam pri obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo velike probleme v lastni stranki, pa ne zato, ker bi v njej gojili slabe občutke do Jugoslavije, temveč zato, ker so se bali, da bi obnova diplomatskih odnosov z njo sprožila plaz pri nemškem vprašanju.¹⁷²

Ob koncu pogovora je Čačinovič kanclerju le še napovedal, da bo januarja 1969 prišlo do podpisa nemško-jugoslovanskega sporazuma o gospodarsko-tehničnem sodelovanju, ki se ga bo udeležil član ZIS in minister za zunanjo trgovino Toma Granfil.¹⁷³ Od kanclerja je želel izvedeti, če ga je pripravljen sprejeti, kar je kancler potrdil (prav tam, 1561–1562).

6.1.3 Leto 1968 je bilo prelomno

Leto 1968 lahko imamo po pravici za prelomno v odnosih med Jugoslavijo in ZRN. S tem v zvezi je bilo do določene mere prelomno tudi za uresničevanje Brandtove »nove Ostpolitik«, ki je bila z obnovo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo in s čecoslovaškimi dogodki avgusta istega leta tako zunanjepolitično kot notranjepolitično postavljena na težko preizkušnjo. Ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov med državama je sprožila živahno diplomatsko, politično in gospodarsko dejavnost, čeprav najpomembnejša bilateralna vprašanja – vprašanje odškodnin za vojne zločine nacistov, storjene v drugi svetovni vojni, teroristična dejavnost jugoslovanskih emigrantskih, posebej ustaško-hrvaških, ter socialno pravni status gastarbajterjev – niso bila dokončno rešena. Ustvarilo pa se je nekakšno vzdušje zaupanja, pri čemer sta obe strani trdno zastopali svoja stališča, vendar se je začelo intenzivno razmišljanje na obeh straneh, kako kompromisno rešiti najtežje bilateralne probleme. Prišlo je do podpisov kar nekaj bilateralnih sporazumov in dogovorov, ki tako stanje dokazujejo, npr.:

- trgovinski protokol, v katerem so bili določeni povišani kontingenti za izvoz kmetijskih izdelkov v ZRN in sestavljena nova blagovna lista za leto 1969 (podpisan 9. oktobra 1968);
- dogovor med vlado ZRN in vlado SFRJ o posredovanju jugoslovanskih delojemalcev po in v času njihove zaposlitve v ZRN /Vereinbarung zwischen der Regierung der BRD und der Regierung der SFRJ über die Regelung der

¹⁷² Mišljen je seveda plaz priznanja NDR.

¹⁷³ Sporazum o gospodarskem, industrijskem in tehničnem sodelovanju je bil podpisan 10. februarja 1969. Za nemško stran ga je podpisal minister Schiller, za jugoslovansko pa zvezni sekretar Granfil (prav tam, 1562, opomba 12).

Vermittlung jugoslawischer Arbeitnehmer nach und ihrer Beschäftigung in der BRD (podpisan 12. oktobra 1968);

- sporazum o gospodarskem, industrijskem in tehničnem sodelovanju (podpisan 10. ferbruarja 1969).

Obisk Willyja Brandta v Jugoslaviji junija 1968 in njegovi pogovori s Titom in Ni-kezićem so bistveno prispevali k takemu razvoju dogodkov, čeprav je bil namenjen le izmenjavi mnenj. Tak razvoj odnosov se je odvijal v senci nasprotovanja NDR, še posebej pa v senci invazije sil Varšavskega pakta na Češkoslovaško, 21. avgusta 1968, in s tem uveljavljanja tako imenovane Brežnjevove doktrine. Tako ZRN kot Jugoslavija sta se pri ocenjevanju napada na ČSSR znašli na isti strani. Obe sta napad obsodili in obe je vzhodni blok zato ostro napadal. Poleg SZ je bila praporščak take politike NDR. Jugoslavijo so obtoževali protisovjetske, protisocialistične, revizionistične, protimarksistične in prozahodne politike, kar je imelo za posledico zamrznitev političnih odnosov in hude težave pri gospodarskih odnosih.¹⁷⁴ ZRN so obtoževali agresivne imperialistične politike in jo proglasili za glavnega krivca češkoslovaških dogodkov, saj naj bi do njih sploh ne prišlo, če ne bi bila ČSSR neposredno ogrožena s strani ZRN. O tem sta konec decembra denimo na več urnem pogovoru – diplomatskem zajtrku – govorila zahodnonemški veleposlanik pri OZN Böker in jugoslovanski veleposlanik pri tej organizaciji dr. Anton Vratuša. Povedano je bilo, da je ves čas zasedanja Generalne skupščine OZN Sovjetska zveza razširjala trditve, da ZRN ni bila samo duhovni pobudnik češkoslovaških dogodkov, temveč da je nemška vojska pripravljala tudi vojaški napad na ČSSR. Oba veleposlanika sta bila enotnega mnenja, da je prav NDR razširjala novice, da so na Češkoslovaškem našli veliko skladišč nemškega orožja (prav tam: Dokument 427, Botschafter Böker, New York (UNO), an das Auswärtige Amt, VS-vertraulich, 22. 12. 1968, 1644). Napad sil Varšavskega pakta na ČSSR je bil torej hkrati izrabljen tako za diskreditacijo jugoslovanske neuvrščene politike, kot zoper uresničevanju »nove Ostpolitik«. Konec leta 1968 se je položaj nekoliko umiril in zahodnonemški politični analitiki so ugotavljali, da je nevarnost, ki grozi Jugoslaviji, bolj politična kot vojaška. Ocenjevali so, da se Jugoslovani zoper njo branijo s pozivi po obrambi države, s katerimi naj bi prestrašili potencialnega agresorja, utrdili labilen notranjepolitični položaj in si dvignili ugled na zahodu. Po njihovem mnenju so se odnosi z Moskvo poslabšali, toda Tito naj bi se trudil omiliti dramatiziranje položaja in je zanikal, da Jugoslavija potrebuje zahodno vojaško pomoč. Prepričani pa so bili, da Jugoslavija ostaja izolirana v komunističnem svetu, da so tudi odnosi z NDR ostali napeti in da išče oporo v tretjem svetu. Zato Jugoslavija ohranja svojo

174 O tem obširneje pišem v poglavju: *21. avgust 1968 je odnose med NDR in SFRJ domala zamrznil.*

neuvrščeno politiko nespremenjeno, pri zahodnih državah pa se trudi pridobiti gospodarsko pomoč.¹⁷⁵

Tak razvoj dogodkov je neposredno vplival na povečano navezanost SFRJ na ZRN (negativna trgovinska in plačilna bilanca, povečanje nemških investicij v Jugoslaviji, povečan odtok delavcev-specialistov v ZRN ...), na poslabšanje gospodarskega stanja v Jugoslaviji zaradi povečanih izdatkov za oboroževanje ter posledično za vse večjo potrebo po finančni in gospodarski pomoči ZRN. Finančno-gospodarske zahteve SFRJ do ZRN so bile tudi v kasnejšem času stalnica bilateralnih odnosov, vendar so se ta vprašanja, vključno z vprašanjem odškodnin, reševala v mnogo mirnejšem mednarodno-političnem ozračju.

6.1.4 Intenziviranje odnosov

Konec marca 1969 je na uradni obisk v Avstrijo prišel zahodnonemški kancler, dr. h.c. Kurt Georg Kiesinger. Ob tej priložnosti so v avstrijskem zunanjem ministrstvu pripravili običajni elaborat za gostitelja. Obširno so se razpisali o »novi vzhodni politiki«¹⁷⁵ Kiesingerja in Brandta. Kratko, a v posebnem poglavju so se v tem kontekstu dotaknili tudi nemško-jugoslovanskih odnosov po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov. Z avtorji tega pogleda se popolnoma strinjam, ko menijo:

Odnos ZRN do Jugoslavije se je z obnovo diplomatskih odnosov 1. februarja 1968 (sic! 31. januarja, op.p.) lahko normaliziral. Obiska nemškega podkanclerja in zunanjega ministra Brandta v Beogradu (junij 1968) in jugoslovanskega gospodarskega ministra v Bonnu (februarja letos – gre za obisk Toma Granfila, op.p.) dokumentirata obojestranski interes po intenziviranju teh odnosov. Z ustanovitvijo veleposlaništva v Beogradu (kjer je diplomatsko zastopana tudi NDR), kakor tudi z odnosi z Romunijo, je Zvezna republika Nemčija opustila Hallsteinovo doktrino.¹⁷⁶

Obisk jugoslovanskega zveznega sekretarja za zunanjo trgovino Tome Granfila v Bonnu od 9. do 14. februarja 1969, je sledil neposredno po tem, ko so bila konec januarja 1969 (22.–25. januarja) uspešno zaključena pogajanja o kulturnem sporazumu in sporazumu o ustanovitvi informacijskih centrov v obeh državah. Skupaj z že prej omenjenimi bilateralnimi sporazumi je to pomenilo velik korak naprej v odnosih med državama, zlasti na področju gospodarskega sodelovanja in reševanja problematike jugoslovanskih začasnih delavcev v ZRN. V smer vse tesnejšega sodelovanja je sodil tudi podpis sporazuma o gospodarskem,

175 DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 984, *Lage in Südosteuropa*, 9. 12. 1968.

176 AUT-BKA: *Offizieller Besuch des deutschen BK Kiesinger in Österreich* (27.–28. März 1969), *Promikorespondenz Willy Brandt I*, str. 6.

industrijskem in tehničnem sodelovanju, 10. februarja 1969, zaradi česar je Granfil sploh prišel v ZRN. Večjega napredka pa ni bilo pri reševanju vprašanja delovanja emigrantskih protijugoslovanskih organizacij.

Bonn je po obisku ministra Granfila videl glavne probleme v jugoslovansko-zahodnonemških odnosih na petih področjih. Po njihovem mnenju naj bi Jugoslavlani želeli čim prejšnje uresničitev problema izplačila otroških dodatkov za otroke gastarbajterjev; čimprejšnjo odpravo režima viz, vsekakor pred začetkom turistične sezone; uresničitev zahtev po izplačilu odškodnine za žrtve nacizma v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno (*Wiedergutmachung*); takojšnje izplačilo 300 milijonskega kredita v nemških markah in zatrtje dejavnosti jugoslovanskih emigrantov. Razen do vprašanja odškodnine in izplačila kredita, so bili v Bonnu do reševanja vseh drugih jugoslovanskih zahtev pozitivno nastrojeni in so imeli že pripravljene vsaj začasne ali kompromisne rešitve. Pri vprašanju jugoslovanskih emigrantov so celo interno uporabljali izraze kot so »terorist« in »teroristična dejavnost« ter jasno kazali željo, da ta problematika nikakor ne bi smela obremenjevati bilateralnih odnosov. Pri vprašanju odškodnine pa so še naprej odločno vztrajali pri zavrnitvi jugoslovanskih zahtev in so njegovo rešitev tudi v bodoče videli v krepitvi dolgoročnega gospodarskega sodelovanja med državama. Prepričani so bili, da jugoslovansko dramatiziranje tega vprašanja lahko le znatno vpliva na poslabšanje bilateralnih odnosov. Nekoliko bolj prožni so bili pri vprašanju izplačila odobrenega 300 milijonskega kredita. Jugoslovanska stran je zahtevala takojšnje izplačilo, bomska politika pa se je ob velikem jugoslovanske razočaranju odločila za kompromis, in sicer za izplačilo v petih obrokih: 100 milijonov takoj, 60 milijonov 1. septembra 1969, 60 milijonov 1. maja 1970, 40 milijonov leta 1971 in 40 milijonov leta 1972.¹⁷⁷ Nemški predstavnik je bil pri tem vprašanju trd sogovornik. Granfilu je jasno povedal, da za njega to ni tema pogajanj in da na tem področju ni mogoč »poračun«. Obenem pa ga je zaprosil, naj mu pove, koliko bo iz naslova restitucije Jugoslavija dobila od NDR oz. kakšne rezultate so prinesla zadevna pogajanja z njo. Lahko bi rekli, da je diplomatsko ciljno a vendarle cinično pripomnil, da ZRN ni edina naslednica nemškega rajha, in dodal, da je vendar Jugoslavija priznala obe nemški državi. Ponovil je znano stališče Bonna, da morajo biti pogledi pri sodelovanju uperjeni vnaprej, ne pa v poravnavo računov iz preteklosti. Zato je sogovornika v nadaljevanju pogovorov skušal pomiriti s prikazom že omenjenega predloga o načinu izplačevanja 300 milijonskega kredita. Granfil je še enkrat poskušal spregovoriti o odškodnini, toda sogovornik ga je zavrnil z izjavo, da pogovor o tej temi nima smisla.¹⁷⁸ Ob tem se je treba seveda zavedati, da je bila ZRN tik pred volitvami!

177 DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1346, *Deutsch-jugoslawische Beziehungen*, 10. 2. 1969.

178 DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1346, *Pismo finančnega ministra nemškemu zveznemu kanclerju*, 18. 2. 1969.

Tudi na pogovorih Toma Granfila z nemških zveznim kanclerjem Kiesingerjem (10. 2. 1969) (več o pogovorih: Rainer (ur.), 2000: Dokument Nr. 52, Gespräch des Bundeskanzlers Kiesinger mit dem jugoslawischen Aussenhandelsminister Granfil, VS-Vertraulich, 10.2.1969) in še posebej z zunanjim ministrom Brandtom (11. 2. 1969)¹⁷⁹, je bilo vprašanje odškodnine najpomembnejša tema pogovorov oziroma so bila vsa druga vprašanja sekundarnega pomena. Zadevno nemško politiko je v prvi vrsti oblikoval Willy Brandt, kancler Kiesinger pa jo je le sprejel (prav tam: Dokument 57, Bundesminister Brandt an Bundeskanzler Kiesinger, 12. 2. 1969). Glede na zavrnitev jugoslovanskih zahtev ni prav nič nenavadno, da so bili na jugoslovanski strani izrazito nezadovoljni z zahodno-nemškim stališčem. Tudi Beograd je jasno izrazil prepričanje, da neresevanje tega vprašanja lahko le negativno vpliva na bilateralne odnose. Da bi prišli le korak bližje rešitvi, je Toma Granfil na pogovorih z Willyjem Brandtom predlagal, da naj se s to temo ukvarja komisija na ekspertni ravni ali naj o njej razpravljata vsaj po en predstavnik obeh vlad. Ta predlog je nemška stran že 14. februarja 1969 sprejela in jugoslovanskemu poslaniku v Bonnu Uzelcu predala pismo oziroma odgovor gospodarskega ministra Karla Schillerja za ministra Granfila. Pred predajo sta odgovor odobrila tako kancler Kiesinger kot tudi zunanji minister Brandt. V pismu so ugotovili, da se zavedajo, da ob Granfilovem obisku v Bonnu niso dorekli vseh vprašanj in spravno nadaljevali:

... Zvezna vlada se trudi najti rešitev za odprta vprašanja. Predlagali ste, da bi po en ugleden ekspert na jugoslovanski in nemški strani nadaljevala pogovore, začete ob Vašem obisku v Bonnu. Ker je v obojestranskem interesu nadaljevati pogovore v mirnem ozračju in brez pozornosti, naj se nadaljujejo po utečenem diplomatskem kanalu. Zato predlagam, da naj zadevno stopita v stik veleposlanik Vaše dežele gospod Rudi Čačinič in gospod ministerialni direktor Ruete.¹⁸⁰

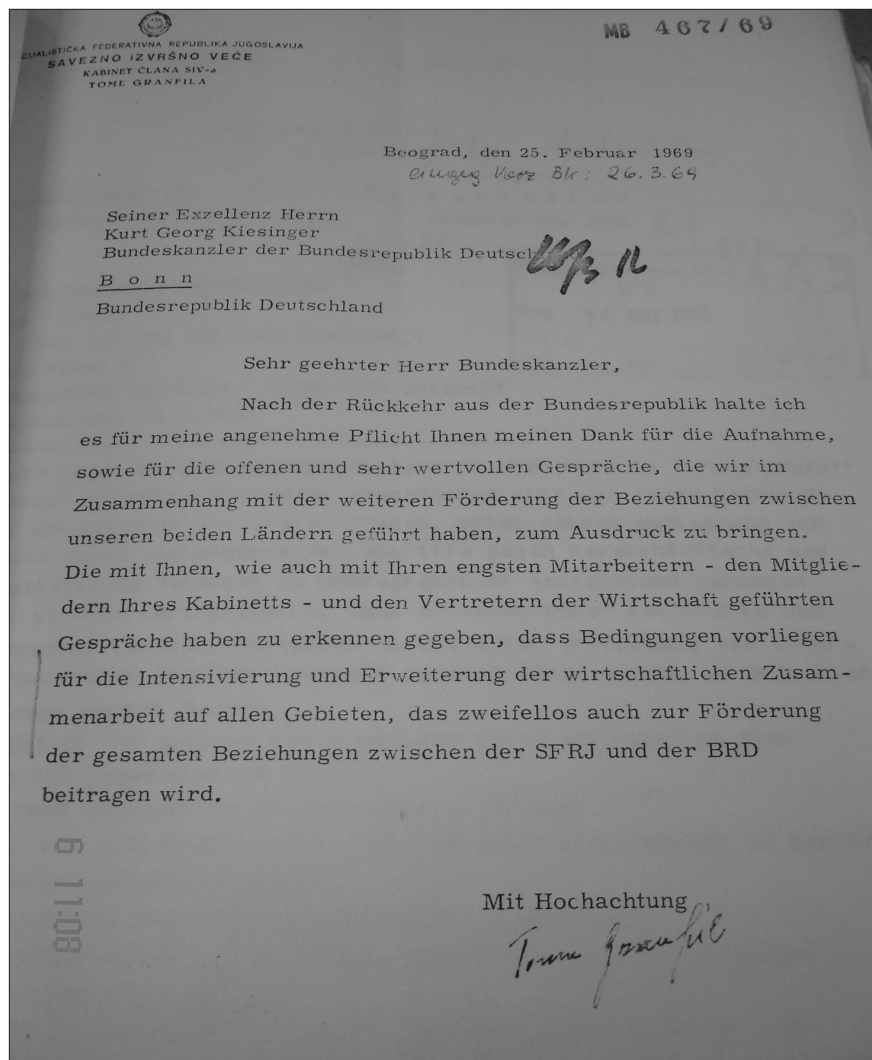
Reševanje tega problema je trajalo kakih pet let.

Običajno zahvalno pismo gosta po končanem državniškem obisku, ki ga je Granfil 25. februarja 1969 poslal nemškemu kanclerju Kiesingerju, ni odražalo ostrine pogovora o odškodnini pa tudi ne o drugih neresenih vprašanjih. Granfil je v njem ubral popolnoma drugačen ton in tako rekoč prevzel nemško stališče do nadaljevanja, posebej gospodarskih odnosov: »... pogovori so pokazali, da obstojajo pogoji za intenziviranje in razširitev gospodarskega sodelovanja

179 Brandt je o pogovorih na to temo posebej, v pisni obliki, informiral kanclerja Kiesingerja 12. februarja 1969, kopijo pisma pa je poslal tudi finančnemu ministru Franzu Josefu Straußu in ministru za gospodarstvo Karlu Schillerju (prav tam: Dokument Nr. 57, Bundesminister Brandt an Bundeskanzler Kiesinger, 12. 2. 1969).

180 DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1346, *Diplogerma Belgrad, Besuch Minister Granfil, 14. 2. 1969*.

na vseh področjih, kar bo brez dvoma prispevalo k napredku splošnih odnosov med SFRJ in ZRN.«¹⁸¹ Bilateralno sodelovanje je v naslednjih letih v glavnem potekalo v tej smeri.

Fotografija 59: Zahvalno pismo jugoslovanskega gospodarskega ministra Tome Granfila nemškemu kanclerju dr. h.c. Kurtu Georgu Kiesingerju, po obisku v Bonnu, februarja 1969.

181 DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1346, Zahvalno pismo Tome Granfila kanclerju Kiesingerju, 25. 2. 1969.

7 Epilog

Vrata bilateralnega sodelovanja med obema državama so bila na stežaj odprta. Jugoslovanska stran je bila prepričana, da bo z neposrednimi diplomatsko-političnimi stiki in pogovori lahko izboljšala zlasti svoj gospodarsko-finančni položaj ter zadovoljivo rešila ključni vprašanji glede gashtarbajterjev in zaježitve delovanja jugoslovanske emigracije, nemška stran pa si je želela podpore, potrditve, razširitve in olajšanja uresničitve nove vzhodne politike. V prvi polovici sedemdesetih let so se bilateralni stiki še zelo intenzivirali, čeprav so se pretežno vrteli okoli vprašanja odškodnine = finančnih vprašanj. Že v letu 1970 najdemo v Političnem arhivu nemškega zunanjega ministrstva množico dokumentov, ki govorijo o tem, da so to vprašanje obravnavali na različnih ravneh.¹⁸²

Kljub temu je bilo še leta 1969 z nemške strani zaznati nekakšno zadržanost do jugoslovanskih zahtev. To zadržanost gre pripisati tudi dejstvu, da so bile za september 1969 razpisane parlamentarne volitve. Kazalo je in bilo tudi uresničeno, da bo spet prišlo do velike koalicije, to pot s SPD kot večinsko stranko. Brandt bi/je tako postal zvezni kancler. Zato je bilo pričakovati nadaljevanje take politike do Jugoslavije, kot jo je Brandt začrtal kot zunanji minister. Še pred volitvami avgusta 1969 je državni sekretar na zunanjem ministrstvu Georg Ferdinand Duckowitz v pismu ministru Brandtu nakazal oziroma predlagal nadaljevanje take politike, saj je po njegovem mnenju imela Jugoslavija posebno vlogo v zahodnonemški »Ostpolitik«. Med drugim je o bodoči nemški zunanji politiki zapisal:

... Za druge države vzhodnega bloka, v tej povezavi Kitajska in Jugoslavija ne sodita mednje, velja, da je treba voditi ... strpno in potrpežljivo politiko. Dosedanji rezultati so kljub nekaterim neuspehom ohrabrujoči ... c) Odškodnino Jugoslaviji naj se, takoj ko bo na voljo potrebno gradivo, reši v velikodušnem smislu. Z rešitvijo tega

182 Glej med drugim dokumente v: Rainer (ur.), 2001: Dokument 99, Botschafter Jaenicke, Belgrad, an das Auswaertige Amt, weitere Behandlung jugoslawiescher Wiedergutmachungsforderungen, 7. 3. 1970; prav tam: dokument 186: Aufzeichnung des Ministerialdirektors Groeper. Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 27. 4. 1970; prav tam: dokument 404: Ressortbesprechung – Wiedergutmachung Jugoslawien, Wiedergutmachung Osteuropa im allgemein, 20. 8. 1970; prav tam: dokument 281: Aufzeichnung des SS Frank, 24. 6. 1970, Geheim); DE-PAAA: Bestand 150, Band 210, Aufzeichnung de Ministerialdirektors Féaux de la Croix, Bundesministerium fuer Finanzen, Betr.: *Gespräche mit dem jugoslawischen Botschafter Perišić zwischen 4. und 7. 8. in Cavtat ueber Wiedergutmachung*, 12. 8. 1970; prav tam: *Aufzeichnung des StS Freiherr von Braun, Betr.: Wiedergutmachung an jugoslawischen Opfer des Nationalsozialismus*, 24. 8. 1970; prav tam, Band 217: *Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Keller, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen*, 13. 11. 1970; prav tam, *Aufzeichnung des Ministerialdirektors von Staden, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen*, 17. 11. 1970; prav tam, *Aufzeichnung des Ministerialdirektors Herbst, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen*, 19. 11. 1970; prav tam, Band 218, *Aufzeichnung des Staatssekretärs Bahr, BKA, Betr.: Ergebnisse der Staatssekretärbesprechung über Wiedergutmachung an Jugoslawien*, 20. 11. 1970.

problema je zagotovljeno tesno in prijateljsko sodelovanje ... (Schwarz (ur.), 1999: Dokument 254, Aufzeichnung des Staatssekretärs Duckowitz, 3. 8. 1969).¹⁸³

Ko je sredi leta 1969 odhajal iz Beograda veleposlanik ZRN, Peter Blachstein,¹⁸⁴ je napisal zaključno poročilo o svojem delu, ki je lepa analiza notranje in zunanje politike Jugoslavije ter bilateralnih odnosov. Blachstein je bil v svoji analizi sicer manj navdušen nad razvojem bilateralnih odnosov, vendar kljub temu prepričan, da se razvijajo dobro in da je možnosti za še boljši razvoj odnosov na pretek. Zanimivo je, da na prvo mesto med vprašanji, ki zadevajo bilateralne odnose, ni postavil vprašanje odškodnine, temveč vprašanje gastarbajterjev, ki mu je pripisal veliko vlogo. Posebej je v tem kontekstu izpostavil strokovno izobraževanje gostujočih delavcev, ki si ga jugoslovanska stran želi. Na ta način bi pridobila večje število strokovnjakov, čeprav si po drugi strani na noben način ni želela njihovega »izvoza«. Po njegovem mnenju vprašanje odškodnine ni bilo v vrhu zanimanja jugoslovanskih oblasti, kar štejem za njegovo napačno oceno. Bonnu je zatrjeval, da se Jugoslavija drži dogovorov iz Pariza,¹⁸⁵ računa pa, da se bo tudi to vprašanje rešilo, kar naj bi na dolgi rok vplivalo na harmonično sodelovanje obeh držav. Res pa je, da se je ob koncu poročila o tem vprašanju nekoliko popravil, saj je zaključil, da leži sicer glavni jugoslovanski interes v bilateralnem sodelovanju na gospodarskem področju, da pa bi si mogel predstavljati tesnejše sodelovanje tudi pri uresničevanju zahodnonemških političnih interesov. Za kaj takega pa bi bil pogoj rešitev vprašanja odškodnine, je bil prepričan, tudi zato, ker naj bi bila po njegovem mnenju v tem trenutku ZRN v Jugoslaviji v veliki prednosti pred NDR.

Tudi vprašanja ponovne združitve nemškega naroda = odnosa do NDR, naj bi se Jugoslavija komaj kdaj dotaknila. Sicer je pozorno poslušala zahodnonemške želje o tem vprašanju, a se je predvsem zavzemala za pripravo evropske mirovne konference in v tem kontekstu podpirala zahodnonemška stališča.¹⁸⁶

Počasno reševanje vprašanja odškodnine in neuslišanje zadevnih prošenj je jugoslovanska stran seveda motilo in ozračje medsebojnih odnosov se je od časa do časa ohladilo, toda to ni pomenilo, da bi se bilateralni stiki zaustavili ali bistveno poslabšali. Nasprotno, bili so pogosti in na visoki ravni. Vanje se je večkrat in načrtno vmešaval tudi predsednik SFRJ Tito, ki se mu je zdelo nadaljevanje dialoga in

183 Medtem so se poleti 1969 že začela pogajanja o jugoslovanskih zahtevah po odškodnini.

184 Veleposlanik od junija 1968 do aprila 1969.

185 Na pogovorih o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov je bilo namreč dogovorjeno, da rešitev vprašanja odškodnin ne pomeni pogoja za obnovo diplomatskih odnosov.

186 DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1344, *Schlussbericht über die Erfahrungen in Belgrad von Juni 1968 bis Ende April 1969*, 9. 5. 1969, str. 5-7.

poglabljanje sodelovanja z ZRN, seveda predvsem zaradi gospodarskih interesov, nadvse pomembno. Celo tako pomembno, da je v evropsko turnejo oktobra leta 1970, namenjeno povsem drugim ciljem, vključil tudi protokolarno neobičajen, le nekajurni obisk v ZRN pri kanclerju Brandtu. Nemci so ga poimenovali kar »vme-sni pristanek« (stop over). A Brandt ga je vseeno sprejel. Po pričevanju Titovega šefa kabineta, Marka Vrhunca, se je Tito odločil, da na pogovorih z njim ne bo kot prvi sprožil za obe strani najpomembnejšega bilateralnega vprašanja, tj. vojne odškodnine za nacistične zločine v Jugoslavije (Vrhunec, 2001, 70–71). To vprašanje naj bi na jugoslovanski strani načeli šele v primeru, če se Brandt tega ne bi dotaknil. In res. Šele ko sta se državnika vozila nazaj na letališče, je po pričevanju Brandta, Tito gostitelju navrgel, da so mu njegovi svetovalci svetovali, naj na pogovorih nač-ne tudi vprašanje t. i. »Wiedergutmachung«, da pa se je sam odločil, da tega, tudi zaradi kratkosti obiska, ne bo storil (Rainer (ur.), 2001: Dokument 461, Aufzei-chnungen des Bundeskanzlers Brandt, 12. 10. 1970, 1725). To je bilo vse na temo odškodnine, na temo, ki je bila za Tita, kot vedo povedati njegovi takratni sodelavci na gospodarskem področju, kljub veliki potrebi Jugoslavije po finančni pomoči, predvsem pomembno moralno-simbolno vprašanje.¹⁸⁷ Med konkretnimi dvostran-skimi vprašanji se je Tito dotaknil le vprašanja 400.000 jugoslovanskih delavcev, nad čimer ni bil ravno navdušen. Na drugi strani pa je v celoti podprl Brandtovo novo »Ostpolitik«, še posebej tisti njen del, ki je zadeval odnos do NDR (Vrhunec, 2001, 74). Nerešena vprašanja pa je Tito v zdravici združil v en sam stavek: »... Nimamo pa urejenih vseh medsebojnih vprašanj, med njimi zelo pomembnih, toda moramo biti potrpežljivi, saj tudi za to pride čas« (prav tam, 75). Skratka, kazalo je, kot da bi bili odnosi med državama, kljub pomembnim nerešenim vprašanjem, domala idealni. Diplomatska taktika z obeh strani?

Pogovorom na najvišji ravni so v naslednjih letih sledili tisti na ministrski ravni, na ravni državnih sekretarjev, stiki na strankarski ravni (SPD:ZKJ), dokler ni prišlo do že večkrat omenjenega prelomnega srečanja Tito – Brandt leta 1973 na Brionih in rešitve za obe strani najpomembnejšega – odškodninskega vprašanja. Dobri odnosi med Jugoslavijo in ZRN pa so ostali kot dediščina Brandtove ere tudi po letu 1974, ko je moral odstopiti kot nemški zvezni kancler.

---

187 Npr. v osebnem pogovoru med avtorjem in Borisom Šnuderlom, 2. aprila 2012.

Povzetek

Delo je razdeljeno v dva vsebinska sklopa. V prvem delu predstavlja slovenskemu bralcu malo znano, v nemško govorečem prostoru, zlasti v Nemčiji, pa dovolj poznano »Vzhodno politiko/Ostpolitik«. Gre za politiko Zvezne republike Nemčije do Nemške demokratične republike in do vseh drugih komunističnih držav vzhodnega bloka.

Če je bila era zahodnonemškega kanclerja Konrada Adenauerja zaznamovana z nepopustljivim nasprotovanjem sodelovanja ZRN s temi državami, trdim zagovarjanjem načela edinega zastopstva (Alleinvertretungsanspruch) in oblikovanjem Hallsteinove doktrine, ki je vsako morebitno navezavo diplomatskih stikov NDR označila za sovražno dejanje, se je s kanclerjema Ludvikom Erhardom in Hansom Georgom Kiesingerjem tako odklonilno stališče začelo mehčati. Začelo se je previdno približevanje k vzhodnim komunističnim državam. Jugoslavija je bila v tem procesu vedno nekakšen »poseben primer/Sonderfall«, saj ni neposredno sodila v sovjetski blok.

Toda šele ko je sredi šestdesetih let v nemško zvezno politiko z velikimi koraki, najprej kot zunanji minister v Kiesingerjevi vladi, nato pa kot kancler, vstopil Willy Brandt, se je začela uresničevati njegova »Nova vzhodna politika/Neue Ostpolitik«. Njeno geslo je bilo »Spremembe s približevanjem/Wandels durch Annäherung«. Prvi veliki koraki te politike, v kateri si je Willy Brandt najprej zadal nalogo urediti odnose z NDR, nato pa še z drugimi vzhodnimi državami, sodijo v začetek sedemdesetih let. S celo vrsto mednarodnih pogodb – Moskovsko, Varšavsko, Praško in pogodbo o načelih sodelovanja med NDR in ZRN, mu je uspelo na novo začrtati pot mednarodnega sodelovanja med Zahodom in Vzhodom. Pri tem mu je uspelo pripraviti tudi velesile, da so podpisale Pogodbo o Berlinu, saj je bilo berlinsko vprašanje stalen vir sporov med zavezniki v Evropi in ključ do uspeha nove vzhodne politike. Uspeh njegove politike mu je priznala tudi mednarodna skupnost, saj je za zadevne napore in nove vizije sodelovanja med blokoma leta 1971 prejel Nobelovo nagrado za mir.

Poseben razdelek v knjigi je posvečen biografiji Willyja Brandta. Na ta način poskuša delo iztrgati iz izjemno politično osebno sivini časa, posebej v našem, slovenskem prostoru. Največ prostora v orisu njegovega življenja je posvečeno njegovi politični dejavnosti, najprej v strankarskem življenju, posebej v vrstah nemške socialne demokracije, njegovemu izpričanemu in trdnemu antinacizmu, ki ga je popeljal v emigracijo na Norveško, županovanju v Berlinu in končno delovanju v zvezni politiki. Leta 1974 je moral svoj drugi kanclerski mandat predčasno zaključiti zaradi tako imenovane »Afere Guillaume«. V njegovo bližnjo okolico mu

je bil namreč podtaknjen vzhodnonemški, drugorazredni vohun Günther Guillaume. O tem govori posebno poglavje, v katerem teče beseda tudi o drugačnih razlagah za vzrok njegovega odstopa – težave z alkoholom, depresivnost in izmučenost, očitki, da je bil ženskar... Njegovi biografi pa so tako rekoč enotnega mnenja, da je pri njegovem odstopu pomembno vlogo igrala tudi strankarska politika, češ da so se proti njemu zarotili njegovi najbližji sodelavci.

Drugi del knjige je posvečen odnosom ZRN-Jugoslavija v času, ko je bil Willy Brandt v zvezni politiki. Natančno je opisan potek približevanja med obema državama, saj med njima zaradi uresničenja določil Hallsteinove doktrine kar deset let ni bilo diplomatskih odnosov. V poznih šestdesetih letih se je proces približevanja začel, leta 1968 pa so bila uspešno zaključena pariška pogajanja med diplomati obeh držav. 31. januarja 1968 so bili ponovno vzpostavljeni diplomatski odnosi med državama. Posebna pozornost je v tem sklopu posvečena reakciji NDR na ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov med ZRN in Jugoslavijo, pa tudi tako rekoč zamrznitvi odnosov med NDR in Jugoslavijo, ki ji je botrovala agresija sil Varšavske zveze na Češkoslovaško, avgusta 1968.

To leto je bilo prelomno za odnose med ZRN in Jugoslavijo, ki jim je tlakoval pot znani obisk Willyja Brandta kot zunanjega ministra v Jugoslaviji med 12. – 16. junijem 1968. Znamenite so postale zlasti njegove besede pred obiskom, da je treba z Jugoslavijo »ustvariti ne le nov, temveč tudi dober začetek«. Odprtih vprašanj in interesov z obeh strani je bilo mnogo. Iz jugoslovanske strani so prevladovali gospodarsko-finančni interesi, z zahodnonemške pa politični. Najpomembnejše vprašanje je bilo zagotovo jugoslovanska zahteva po plačilu odškodnine za storjene nacistične vojne zločine med drugo svetovno vojno. Poleg tega pa je bilo treba reševati še pereča vprašanja položaja in pravic tako imenovanih jugoslovanskih gastarbajterjev, pa vprašanja, povezana z delovanjem Jugoslaviji sovražne politične emigracije, kup vprašanj v zvezi z gospodarskim in znanstvenim sodelovanjem, finančnih vprašanj in sodelovanja na kulturnem področju. S prvim obiskom Willyja Brandta v Jugoslaviji so se vsa vprašanja vsaj začela reševati ter se intenzivirala v letu 1969. Sklenjenih je bilo kar nekaj bilateralnih sporazumov, opravljenih kar nekaj obiskov na visoki ravni, najtrši oreh pa je bilo vprašanje odškodnine. To je bilo rešeno šele leta 1973 z znamenitim Brionskim sporazumom med Brandtom in Titom. Glede na to, da je bilo vprašanje izplačila iz naslova odškodnin zelo občutljivo notranje- in zunanjepolitično vprašanje v obeh državah, pomeni brionska rešitev kompromis in ga obe diplomaciji lahko štejeta za uspeh.

O tej tematiki je na kratko govora v razdelku »Epilog«, širše pa bo čas med letoma 1969 in 1974 obdelan v naslednji knjigi o Willyju Brandtu in Jugoslaviji, ki jo avtor že pripravljam.

Zusammenfassung

Das vorliegende Werk gliedert sich in zwei Themenkreise. Im ersten wird die dem slowenischen Leser weniger bekannte, im deutschsprachigen Raum vor allem in der Bundesrepublik Deutschland (BRD) jedoch allgemein gegenwärtige »Ostpolitik« vorgestellt. Es handelt sich um die Politik der BRD gegenüber der Deutschen Demokratischen Republik (DDR) und den anderen kommunistischen Ostblockstaaten.

War die Ära des westdeutschen Kanzlers Konrad Adenauer gekennzeichnet durch scharfe Verweigerung jeglicher Zusammenarbeit der BRD mit diesen Staaten, durch hartnäckiges Festhalten am Prinzip des Alleinvertretungsanspruchs sowie der Schaffung der Hallsteindoktrin, die jede Aufnahme diplomatischer Beziehungen mit der DDR als feindlichen Akt bezeichnete, so begann sich diese scharf ablehnende Haltung in der Amtszeit der Kanzler Ludwig Erhard und Hans Georg Kiesinger zu lockern. Es begannen die ersten vorsichtigen Annäherungsversuche der BRD an die kommunistischen Ostblockstaaten. Jugoslawien galt in diesem Prozess als »Sonderfall«, gehörte es doch nicht unmittelbar dem sowjetischen Block an.

Erst als Mitte der sechziger Jahre Willy Brandt, zunächst als Außenminister in der Regierung Kiesinger, dann als Bundeskanzler mit großen Schritten in die bundesdeutsche Politik trat, begann eine »neue Ostpolitik«. Brandts Devise war »Wandel durch Annäherung«. Die ersten großen Schritte im Rahmen dieser Politik, bei der zunächst die Beziehungen zur DDR, dann auch zu anderen Ostblockstaaten normalisiert werden sollten, wurden Anfang der siebziger Jahre gemacht. Aufgrund einer Reihe von internationalen Verträgen, dem Moskauer Vertrag mit der UdSSR, dem Warschauer Vertrag mit der VR Polen, dem Prager Vertrag mit der ČSSR sowie dem Grundlagenvertrag mit der DDR, gelang es Willy Brandt, einen neuen Weg der internationalen Zusammenarbeit zwischen West und Ost anzubahnen. Dabei gelang es ihm auch die Großmächte dazu zu bewegen, einen Vertrag über Berlin zu unterzeichnen, war die Berliner Frage doch stets ein Zankapfel zwischen den Alliierten in Europa gewesen und stellte folglich den Schlüssel zum Erfolg »der neuen Ostpolitik« dar. Der Erfolg seiner Politik fand auch internationale Anerkennung, seine Visionen und Bemühungen um eine neue Zusammenarbeit zwischen den Blöcken wurden im Jahr 1971 mit dem Friedens-Nobelpreis gekrönt.

Ein besonderes Kapitel ist der Biographie Willy Brandts gewidmet. Auf diese Weise versucht das vorliegende Werk dem slowenischen Leser vor Augen zu

führen, dass es sich bei Willy Brandt um eine hervorragende politische Persönlichkeit handelt. Bei der Schilderung von Brandts Lebensweg wird seine politische Tätigkeit in den Vordergrund gestellt. Zunächst seine Parteitätigkeit, insbesondere in den Reihen der deutschen Sozialdemokratie, sein erklärter Antinazismus, seine Emigration in Norwegen, seine Karriere als Berliner Bürgermeister und schließlich sein politisches Wirken auf Bundesebene. Im Jahr 1974 beendete die »Guillaume-Affäre« (Enttarnung eines zweitrangigen ostdeutschen Agenten in unmittelbarer Nähe des Kanzlers) vorzeitig seine zweite Amtszeit als Bundeskanzler. Davon handelt ein besonderes Kapitel, es werden aber auch andere Ursachen für seine Demission wie Alkoholprobleme, Depressionen und Ermüdung erörtert, ebenso Vorwürfe, er sei ein Schürzenjäger gewesen. Seine Biographen sind sich sozusagen darin einig, dass auch die Parteipolitik eine wichtige Rolle bei seinem Rücktritt gespielt habe, indem sich seine engsten Mitarbeiter gegen ihn verschworen haben sollen.

Der zweite Teil des Buches ist den Beziehungen zwischen der BRD und Jugoslawien gewidmet, und zwar in einer Zeit, wo Willy Brandt auf Bundesebene politisch tätig war. Es wird auf den Verlauf der Annäherungsversuche zwischen den beiden Staaten eingegangen, nachdem zehn Jahre lang wegen Anwendung der Bestimmungen der Hallsteindoktrin keine diplomatischen Beziehungen zwischen ihnen existiert hatten. Der Prozeß der Annäherung setzte Ende der sechziger Jahre ein, im Jahr 1968 wurden die Pariser Verhandlungen zwischen den Diplomaten beider Länder mit Erfolg beendet. Am 31. Januar 1968 wurden die diplomatischen Beziehungen zwischen beiden Staaten wieder aufgenommen. Besondere Aufmerksamkeit wird in diesem Zusammenhang der Reaktion der DDR auf die Wiederaufnahme diplomatischer Beziehungen zwischen der BRD und Jugoslawien gewidmet, ebenso den beinahe eingefrorenen Beziehungen zwischen der DDR und Jugoslawien infolge des Einmarsches der Truppen des Warschauer Paktes in die Tschechoslowakei im August 1968.

Das Jahr 1968 stellte einen Wendepunkt in den Beziehungen zwischen BRD und Jugoslawien dar, wobei der Besuch des Außenministers Willy Brandts in Jugoslawien (12. bis 16. Juni 1968) von entscheidender Bedeutung war. Berühmt geworden sind die Worte, die er vor seinem Jugoslawien-Besuch ausgesprochen hat: »Es soll nicht nur ein Neubeginn, sondern ein guter Neubeginn geschaffen werden.« Auf beiden Seiten mangelte es nicht an offenen Fragen und Interessen. Auf jugoslawischer Seite herrschten wirtschaftlich-finanzielle, auf deutscher Seite dagegen politische Interessen vor. Die wichtigste Frage war die der Entschädigung für die während des Zweiten Weltkriegs begangenen

Nazi-Verbrechen. Außerdem sollte die brennende Frage der Lage und Rechte der jugoslawischen Gastarbeiter gelöst werden, ferner ging es um Fragen im Zusammenhang mit der Tätigkeit der dem jugoslawischen Staat feindlichen politischen Emigration, eine Reihe von Fragen im Bereich der wirtschaftlichen, wissenschaftlichen und kulturellen Zusammenarbeit sowie um finanzielle Fragen. Mit diesem ersten Besuch Willy Brandts in Jugoslawien hat man mit der Arbeit wenigstens angefangen, um sie im Jahr 1969 zu intensivieren. Es wurden zahlreiche bilaterale Übereinkommen geschlossen und Besuche auf hoher Ebene abgestattet. Eine harte Nuss stellte die Entschädigungsfrage dar. Dieses Problem wurde erst im Jahr 1973 bewältigt durch die Unterzeichnung des berühmten Brioni-Abkommens zwischen Brandt und Tito. Im Hinblick darauf, dass Entschädigungszahlungen eine heikle innen- und außenpolitische Frage in beiden Staaten darstellten, bedeutet die Brioni-Lösung einen Kompromiss, der von den Diplomaten beider Seiten als Erfolg gebucht werden kann.

Im Epilog wird auf diese Thematik kurz eingegangen, ausführlicher wird der Zeitabschnitt 1969-1974 im nächsten Buch über Willy Brandt und Jugoslawien behandelt, das der Autor bereits vorbereitet.

Viri in literatura

Arhivski viri

Bruno Kreisky Archiv (BKA), Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Politisches Archiv-Auswärtiges Amt (PAAA), Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv (SAPMO)

AUT-BKA: *Offizieller Besuch des deutschen BK Kiesinger in Österreich (27.–28. März 1969), Promikorespondenz Willy Brandt I*

AUT-ÖStA, AdR, II. – Pol., Berichte/70, Belgrad, *Der sowjetisch-bundesdeutsche Gewaltverzicht; jugoslawische Stellungnahme*, str. 3/4.

AUT-ÖStA: AdR, BMfaA, II-pol, BRD 2, 1614, *Pismo avstrijskega veleposlanika v Beogradu, zunanjemu ministrstvu na Dunaju*, 16.9.1970.

AUT-ÖStA: AdR, BMfaA, II-pol, BRD 2, 1615, *Telegram avstrijskega veleposlaništva v Beogradu, avstrijskemu zunanjemu ministrstvu na Dunaju*, 9.9.1970.

AUT-ÖStA: BMfaA, Sektion II-pol, 1968, AdR/01, 1345, BRD2., *Poročilo APA o Brandtovem predavanju*, 10.6.1968.

AUT- ÖStA: II. –Pol. Berichte/1970, Belgrad, *Aussenpolitik Aktivität, zu Beginn des neues Jahres*, 29.1.1970, str. 4ff.

AUT-ÖStA: II.-Pol. Berichte/1970, Belgrad, *Besuch des ostdeutschen Aussenministers*, 29. 4. 1970.

AUT-ÖStA: AdR, BMfaA, Pol/74, BRD 22, 2194. *Pismo veleposlanika Gredlerja zunanje ministru, Zum Rücktritt von Bundeskanzler Brandt*, 28. 5. 1974.

AUT-ÖStA: AdR/01, BMfaA, Sektion II-pol, 1496, Information, 25.3.1969.

AUT-ÖStA: BMfaA, Sektion II-pol, 1968, AdR/01 1346, BRD 2, *Pismo Karla Hartla zunanjemu ministru*, 18.1.1968.

DE- PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, *Konzeption für die Gestaltung der Beziehungen der DDR zur SFRJ in Zeitraum 1971 – 1975*, 4. februar 1971.

- DE-PAAA, Bestand BfAA Ministerbüro, G-A 156 Dr. Kohl, *Kurze Auswertung der bisher vorliegenden Stellungnahmen, Resolutioenen und anderen Schriften zum Kasseler Treffen nach dem Stand vom 26.5. 1970 – 16.00 Uhr, Berlin, 26.5. 1970.*
- DE-PAAA, Bestand MfAA, C 1539/72, *Stenografisches Protokoll über die Pressekonferenz des Ministers für Auswärtige Angelegenheiten der DDR, Otto Winzer, am 24. 4. 1970 in Belgrad, 1970.*
- DE-PAAA, Bestand MfAA, C 4965, *Erklärung des Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, W. Stoph, beim Treffen mit dem Bundeskanzler der BRD, W. Brandt, in Kassel am 21. Mai 1970.*
- DE-PAAA: Bestand 150/ 1966, Band 73, 1. – 15. 4. 1966, *Jugoslawisches Verhalten gegenüber der BRD, Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Ruete, 13.4. 1966.*
- DE-PAAA: Bestand B150/ 1966, Band 73, 1. – 15. 4. 1966, *Depeša, St.S. Carstens an Legitionsrat I. Klasse, Bock, Belgrad, Meinungsaustausch mit Jugoslawien, 11. 5. 1966.*
- DE-PAAA: Bestand B150/ 1966, Band 73, 1. – 15. 4. 1966, *Jugoslawisches Verhalten gegenüber der BRD, Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Ruete, 13.4. 1966.*
- DE-PAAA: B 150/1968, MD Ruete, z.Z. Paris, an BM Brandt, Nr. 229, *Verhandlungen mit jugoslawischer Delegation über die Wiederaufnahme diplo. Beziehungen, 30. 1.1968.*
- DE-PAAA: B 150/1968, MR Ruete z.Z. Paris, an Staatssekretär Duckowitz, Nr. 216, Gespräch mit dem jugoslawischen Delegationsleiter Perišić, *Wiederaufnahme diplomatischer Beziehungen, 27.1. 1968.*
- DE-PAAA: B 150/1968, Runderlass des Staatssekretärs Lahr, Nr. 297, *Gespräche mit Jugoslawien über die Aufnahme diplomatischer Beziehungen; mögliche Aktivitäten der DDR, 22. 1. 1968.*
- DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Fernschreiben Blachstein, 7. 6. 1968.*
- DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Fernschreiben Blachstein, 7.6.1968.*
- DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Nastopni govor, 6. 6. 1968.*
- DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Verbalnote, 7.2.1968.*

- DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Vermerk Kastl*.
- DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Vermerk Ruete*, 7.2.1968.
- DE-PAAA: B 42, Band 1004, *Vermerk*, 19.1.1967.
- DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Ansprache des Botschafters der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien, Herrn Rudolf Čačinović, anlässlich der Übergabe des Beglaubigungsschreibens*, 4. 9. 1968.
- DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Erwiderungsansprache des Herrn Bundespräsidenten aus Anlass der Übereichungsschreiben durch den Botschafter der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien, Herrn Rudolf Čačinović*, 4.9.1968.
- DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Verbalnote*, 2. Juli 1968.
- DE-PAAA: B 42, Band 1005, *Vermerk 8.8. 1968*.
- DE-PAAA: B/150, Botschaftsrat Loeck, Belgrad an Staatssekretär Duckowitz, Nr.38, Äusserungen des Staatssekräters im jugoslawischen Aussenministerium, *Pavićević gegenüber dem amerikanischen und dem französischen Botschafter über den Stand der Beziehungen zur Bundesrepublik*, 26. 1. 1968.
- DE-PAAA: B/150, Botschaftsrat Loeck, Belgrad an Staatssekretär Duckowitz, Nr.38, Äusserungen des Staatssekräters im jugoslawischen Aussenministerium, *Telegram des BR Loeck an SS Duckowitz*, 23. 1. 1968.
- DE-PAAA: Bestan MfAA, C1422/70, *Vorschläge für die Beeinflussung der jugoslawischen Haltung zur Herstellung diplomatischer Beziehungen auf Botschafterebene zwischen der DDR und dem Irak und Kambodscha anderseits*, Berlin, 19.5. 1969.
- DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1004.
- DE-PAAA: Bestand 42, Zwischenarchiv, Lfd. 984, Lagebesprechung, *Reaktion der osteuropäischen Staaten auf die Entwicklung in der ČSSR seit 21. 8. 1968*, 27.11. 1968.
- DE-PAAA: Bestand 150, Band 210, *Aufzeichnung des StS Freiherr von Braun, Betr.: Wiedergutmachung an jugoslawischen Opfer des Nationalsozialismus*, 24. 8. 1970.

- DE-PAAA: Bestand 150, Band 217, *Aufzeichnung des Ministerialdirektors von Staden, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 17.11. 1970.*
- DE-PAAA: Bestand 150, Band 217, *Aufzeichnung des Ministerialdirektors Herbst, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 19.11. 1970.*
- DE-PAAA: Bestand 150, Band 217, *Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Keller, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 13.11.1970.*
- DE-PAAA: Bestand 150, Band 218, *Aufzeichnung des Staatssekretärs Bahr, BKA, Betr.: Ergebnisse der Staatssekretärsbesprechung ueber Wiedergutmachung an Jugoslawien, 20.11. 1970.*
- DE-PAAA: Bestand 150/1970, Bd. 210, Botschafter Jaenicke, Belgrad, an AA, Betr.: *Jug. Reaktion auf den Moskauer Vertrag, 17.8. 1970.*
- DE-PAAA: Bestand 150/1970, Bd. 210, Botschafter Jaenicke, Belgrad, an AA, Betr.: *Jug. Haltung zur deutsch-sowjetischen Vertrag, 19.8.1970.*
- DE-PAAA: Bestand 150: Band 210: Aufzeichnung de Ministerialdirektors Féaux de la Croix, Bundesministerium fuer Finanzen, Betr.: *Gespräche mit dem jugoslawischen Botschafter Perišić zwischen 04. und 07. 08. in Cavtat ueber Wiedergutmachung, 12.8.1970.*
- DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1344, *Schlussbericht über die Erfahrungen in Belgrad von Juni 1968 bis Ende April 1969, 9. 5. 1969.*
- DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1346, *Deutsch-jugoslawische Beziehungen, 10.2.1969.*
- DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1346, *Pismo finančnega ministra, nemškemu zveznemu kanclerju, 18.2. 1969.*
- DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1346, *Zahvalno pismo Tome Grafila, kanclerju Kiesingerju, 25.2.1969.*
- DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1346, *Diplogerma Belgrad, Besuch Minister Granfil, 14. 2. 1969.*
- DE-PAAA: Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 984, *Lage in Südosteuropa, 9.12. 1968.*
- DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1010, *Aufzeichnug, Besuch des jugoslawischen Präsidenten Tito ins SBZ, 18. 6. 1965.*

- DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1010, Aufzeichnung, *Französische Botschaft, Schutzmachtvertretung der deutschen Interessen, Besuch Tito,s in der SBZ, Belgrad, 21. 6. 1965.*
- DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1010, Aufzeichnung, *Pismo Jünglinga bonski zvezi vladi, 17.6. 1965 in odgovor bonskega zunanjega ministrstva nanj, 1.7. 1965.*
- DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, Aufzeichnung, *Besuch des jugoslawischen Aussenministers Nikezić in Ostberlin, 2. 5. 1968.*
- DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Telegram, Alžir, 7.4.1965*
- DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Pismo Rueteja, 12. 1. 1966.*
- DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Telegram 11.4. 1967.*
- DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Telegram, 25.5. 1967.*
- DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Telegram, 6.4. 1967.*
- DE-PAAA: Bestand 42, II A 5/ 214, Lfd. Nr.: 1009, *Telegram, Oslo, 29.4. 1965.*
- DE-PAAA: Bestand 42, Lf. Nr. 984, *Beziehungen BRD–Oststaaten, 1965–1968.*
- DE-PAAA: Bestand 42, Lfd. Nr. 1009, *Poročilo veleposlaništva ZRN v Tokiju, z dne 22. Maja 1968.*
- DE-PAAA: Bestand 42, Zwischenarchiv, Lfd. Nr. 984, *Reise des Herrn Staatssekretär Lahr nach Indien und Nepal am 15.3.1968.*
- DE-PAAA: Bestand 42, Zwischenarchiv, Lfd. Nr. 984, *Unsere Beziehung zu den osteuropäischen Staaten.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA Ministerbüro, G-A 156, *Dr. Kohl, Vorbereitung des Treffens und Treffen zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph mit dem Bundeskanzler der BRD, Willy Brandt in Kassel. Mai 1970. Bd.1 Vorbereitung des Treffens, Mai 1970.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 321/77, Abt. Westeuropa, *Sekretariat Vorbereitung des Aufenthalts des jugoslawischen Aussenministers, Marko Nikezić, sowie Übergabe der Mitteilung über den Aufenthalt des jugoslawischen Aussenministers in der DDR an westeuropäische Staaten, April – Mai 1968.*

- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 815/70, Übergabe der Note der Regierung der DDR an andere Staaten zur Wiederaufnahme diplomatischer Beziehung zwischen Jugoslawien und der BRD, März – April 1968.
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C366/70, *Massnahmen zur Entwicklung der Beziehungen der DDR zur SFRJ*, 12.9.1969.
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C366/70, *Massnahmen zur Entwicklung der Beziehungen der DDR zur SFRJ*, 24.9.1969.
- De-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im II/65, Berlin*, 5.7.1965.
- DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im III/66, Berlin* 5.10.1966.
- DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im II/67, Berlin*, 5.7.1967.
- DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im IV/67, Berlin*, 5.1.1968.
- DE-PAAA: Bestand MfAA, Abt. Südosteuropa, Sektor Jugoslawien, Quartalsberichte des Sektors Jugoslawien über die Beziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, 1964 – 1969, *Quartalsbericht über die Beziehungen DDR/SFRJ im I/68, Berlin*, 3.4.1968.
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1172/72, *SOE/Jugoslawien, Beziehungen Jugoslawiens zur BRD auf aussenpolitischem und wirtschaftlichem Gebiet*, 1966 – 1970.

- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1422/70, *Einschätzung des IX Parteitages des Bundes der Kommunisten Jugoslawiens, marec 1969.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1422/70, *Stand der Beziehungen zur DDR, (avgust/september ?) 1968.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1422/70, *Zu den Beziehungen der DDR mit SFRJ, Berlin 15.12.1969.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 1442/70, Abt. Südosteuropa, Sektion Jugoslawien, *Entwicklung der Beziehungen der DDR und Jugoslawien, Nov. 1965–Dez. 1969.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 422/70, Abt. Südosteuropa, Sektion Jugoslawien, *Stellungnahme der DDR und der sozialistischen Länder zur Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen der BRD und Jugoslawien, Jan.–Apr. 1968. Konzeption für ein Gespräch der Genossin Staimer mit Präsident Tito, začetek februarja 1968.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 423/70, *Zur Frage der Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen SFRJ – Westdeutschland, Berlin 15.11. 1967.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 563/73, Abt, SOE, Sekt. Jugoslawien *Entwicklung und Einschätzung der Wirtschaftsbeziehungen zwischen Jugoslawien und der BRD. Enthält auch: – Einschätzung der jugoslawischen Haltung im Zusammenhang mit der Wiederherstellung der diplomatischen Beziehungen zwischen Jugoslawien und der BRD, 1966–1969.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 815/71, *Journalistische Vorbereitung für den Brandt Besuch in Jugoslawien, Mai/Juni 1968.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 878/76, *Vermerk über ein Gespräch Genossen Dr. Kohl mit dem Botschafter der SFRJ in Bonn, Genossen Budimir Lončar, am 2.12. 1974.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, C 906/78, Abt. Südosteuropa, sektor Jugoslawien, *Vertragsbeziehungen zwischen DDR und Jugoslawien, Enthält auch: Bericht über die Beziehungen und Verträge dem ehemaligen Deutschen Reich und dem Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen bzw. Jugoslawien, 1962, 1968, 1971–1976.*

- DE-PAAA: Bestand MfAA, C423/70, *Information über die gegenwärtige jugoslawisch-westdeutschen Beziehungen, Berlin 25.10. 1967.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, Fiche, C1422/70, *Abschrift einer Information der Botschaft der DDR Belgrad, von 10.11.1969 über die Berichterstattung der jugoslawischen Presse zur Bildung und zum Program der Regierung Brandt/Scheel, Berlin, 18.11.1969.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A 155, *Ministerbüro Dr. Kohl, Unterlagen, Berichte, Informationen, über das Treffen zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph, und dem Bundeskanzler der BRD Willi Brandt, in Erfurt, März 1970.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A 467, Fiche 1-2, *Besuch des Bundeskanzlers der BRD Willy Brandt in der DDR und Verhandlungen des Vorsitzenden des Ministerrates der DDR Willi Stoph mit dem Bundeskanzler, 1970*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A 96, *Dokumente und Erklärungen zum Vierreitigen Abkommen über Westberlin, 1969 – 1971, Ministerbüro Dr. Kohl, Dokumente aus der Verhandlungen zum Treffen des Ministerpräsidenten der DDR, Willi Stoph und dem Bundeskanzler der BRD, Willi Brandt, in Erfurt und Kassel über die Fragen zwischen DDR und der BRD sowie offizielle Erklärungen der DDR rund BRD sowie anderer Staaten.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A, Fiche 1, *Ministerbüro Dr. Kohl Gesprächsvermerke und andere Materialien über die technisch-protokollarische Vorbereitungen des Treffens zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph, und dem Bundeskanzler der BRD, Willi Brandt, in Erfurt, März 1970*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A, *Fiche 1.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, *Gutachten zu dem von westdeutschen Regierung gebrauchten Begriff »Deutsche im Sinne des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland«, april 1969.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, Kastl- *Besuch »enttäuschend«. Bonner Vetretzung soll »aufgewertet« werden, 1.4. 1967.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, *Quartalsinformation II/68 über die Beziehungen DDR/ SFRJ. Berlin 4.7.1968.*

- DE-PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, *Vermerk über die Unterredung der Genossin Staimer mit dem Präsidenten der SFRJ, Genossen Josip Broz Tito, am 23. 2. 1968.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, *Vermerk über die Unterredung der Genossin Staimer mit dem Gehilfen des Staatssekretärs fuer Auswärtige Angelegenheiten, Genossen Pešić auf dem sowjetischen Empfang am 7.11.1968.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, *Information über die gemeinsame Sitzung des Präsidiums und des Exekutivkomitees des ZK des BdKJ vom 14. 11. 1968.*
- DE-PAAA: Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, *Vermerk über das Gespräch der Genossin Staimer mit dem Rat der Abteilung für Internationale Verbindungen im ZK des BdKJ, Genossen Mujezinović, auf dem Abschiedscocktail des CSSR-Botschafters, Genossen Dr. Simović, am 26.11.1968.*
- DE-PAAA: Bestand, MfAA, C 1172/72, SOE/Jugoslawien, *Beziehungen Jugoslawiens zur BRD auf aussenpolitischem und wirtschaftlichem Gebiet, 1966 – 1970.*
- DE-PAAA: Bestand, MfAA, G-A 157, Bd.2 Treffen der Regierungschefs, Mai 1970. Ministerbüro Dr. Kohl, *Vorbereitung des Treffens und Treffen zwischen dem Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Willi Stoph mit dem Bundeskanzler der BRD, Willy Brandt in Kassel. Mai 1970.*
- DE-PAAA: Bestand, MfAA, G-A, 445, Fiche 1, 1973, Ministerbüro (Winzer). *Konsultationen zwischen den Aussenministern der DDR und der Sowjetunion über verschiedene aussenpolitische Fragen. Aufnahme der DDR in die UNO und Informationen für die DDR seitens der SU über aussenpolitische Aktivitäten. 1967, 1971– 1973. Enthält auch: -Weltweite Bemühungen der SU um die diplomatische Anerkennung der DDR.*
- DE-PAAA: Bestand, MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, *Vermerk über die Unterredung der Genossin Staimer mit dem Präsidenten der SFRJ, Genossen Josip Broz Tito, am 23. 2. 1968.*

DE-PAAA: MfAA, C 424/70.

DE-SAPMO: 30/IV B 2/20/132 - Internationale Verbindungen. *Aktennotiz über das Gespräch zwischen Genossen Erich Honecker und Genossen Josip Broz Tito am Mittwoch dem 13.11. 1974, 17:00 – 18:50.*

DE-SAPMO: DY 30/IV B 2/20/ 132, Internationale Verbindungen, *Information über die Innen- und Aussenpolitik der SFRJ sowie über die Entwicklung der Beziehungen zwischen SED und BdKJ, DDR und SFRJ.*

DE-SAPMO: DY 30/IV B 2/20/132 - Internationale Verbindungen, *Aktennotiz über das Gespräch zwischen Genossen Erich Honecker und Genossen Josip Broz Tito am Mittwoch dem 13.11. 1974, 17:00 – 18:50.*

DE-SAPMO: DY 30/J IV 2/ 3J – 714.

DE-SAPMO: DY 30/J IV 2/ 3J – 714.

DE-SAPMO: DY 30J2/2/1153, *Massnahmen auf aussenpolitischem Gebiet.*

DE-SAPMO: DY 30J2/2/1153, *Stellungnahme des Politbüros der ZK zur Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen der westdeutschen Bundesrepublik und der SFRJ, Anlage Nr.14 zum Protokoll Nr. 4/68 vom 6.2.1968.*

Tiskani viri

Bundesgesetzblatt, 1969: Bundesgesetzblatt, Teil II, Bonn: BGBl, 1969.

Haftendorn, Helga et al. (ur.), 2004: *Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1973*, Band 3, München: Oldenbourg.

Rainer Achim, Blasius et al. (ur.), 2000: *Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1969*, Band 2, München: Oldenbourg.

Rainer Achim, Blasius et al. (ur.), 2001: *Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1970*, Band 1. München: Oldenbourg.

Schwarz, Hans Peter et al. (ur.), 1997: *Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1966*. Band 1–2. München: Oldenbourg.

Schwarz, Hans Peter et al. (ur.), 1998: *Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1967*. Band 1–2. München: Oldenbourg.

Schwarz, Hans Peter et al. (ur.), 1999: *Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1968*. Band 1–2. München: Oldenbourg.

Schwarz, Hans Peter et al. (ur.), 2005: *Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1974*. Band 1–2. München: Oldenbourg.

Časopisni viri

Aust, Stefan in Schirmmacher, Frank, 2005: Interview mit Egon Bahr. *Ich habe mit allem, was geschehen ist, erreicht, was ich wollte*. Frankfurter Allgemeine Zeitung. 30. April 2005, 41.

Delo, 1965: Skupna izjava, 16. junij 1965, 4.

Delo, 1966: pregled, 26. – 30. september 1966.

Delo, 1968a: *Obnovitev odnosov z ZR Nemčijo*, 1. Februar 1968, 1.

Delo, 1968b: *Nikezičevi Pogovori s Brandtom in Ukrepi NDR udarec za zahodno berlinske prebivalce*, 14. Junij 1968. 1.

Delo, 1968c: *Nikezičevi Pogovori s Brandtom*, 14. Junij 1968, zadnja stran.

Delo, 1968d: *Nova berlinska kriza?*, 13. Junij 1968, 1.

Delo, 1968e: Fras, Slavko. *Willy Brandt*, 15. Junij 1968, 15.

Delo, 2005: *Dogovor, ki je povezal Evropo*, 2. avgust 2005, naslovnica.

Hladnik – Milharčič, Ervin, 2010: *Predsednik Danilo Türk za dnevnikov Objektiv: Vilenska izjava je bila napaka*. Dnevnik. 18. September, 2010, 11.

Internetni viri

Bio.bwb.de (2013): Prager Vertrag. Dosegljivo na: http://bio.bwbs.de/bwbs_biografie/Prager_Vertrag_G1251.html (februar 2013).

Budestag (2013): *Folge 2: Willy Brandts Vertrauensfrage*. Dosegljivo na: http://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2010/28290370_kw01_misstrauensvotum02/index.html (Dostop: marec 2013)

Center for Global Negotiations (2013): The Brandt Equation: 21st Century Blueprint for the New Global Economy. Dosegljivo na: http://www.brandt21forum.info/Bio_Brandt.htm (Dostop: julij 2013)

- De.wikipedia.org (2009): Jessup-Malik-Abkommen. Dosegljivo na: <http://de.wikipedia.org/wiki/Jessup-Malik-Abkommen> (Dostop: april 2013)
- de.wikipedia.org (2013a): Gerhard Schröder (CDU). Dosegljivo na: [http://de.wikipedia.org/wiki/Gerhard_Schr%C3%B6der_\(CDU\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Gerhard_Schr%C3%B6der_(CDU)) (Dostop: januar 2013)
- de.wikipedia.org (2013b): Walter Ulbricht. Dosegljivo na: http://en.wikipedia.org/wiki/Walter_Ulbricht (Dostop: avgust 2013)
- De.wikipedia.org (2013c): Grundlagenvertrag. Dosegljivo na: <http://de.wikipedia.org/wiki/Grundlagenvertrag> (Dostop: september 2013)
- De.wikipedia.org (2013d): Warschauer Vertrag (1970) Dosegljivo na: [http://de.wikipedia.org/wiki/Warschauer_Vertrag_\(1970\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Warschauer_Vertrag_(1970)) (Dostop: avgust 2013)
- De.wikipedia.org (2013e): Viermächteabkommen über Berlin. Dosegljivo na: http://de.wikipedia.org/wiki/Vierm%C3%A4chteabkommen_%C3%BCber_Berlin (Dostop: september 2013)
- De.wikipedia.org (2013f): Prager Vertrag (1973). Dosegljivo na: [http://de.wikipedia.org/wiki/Prager_Vertrag_\(1973\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Prager_Vertrag_(1973)) (Dostop: julij 2013)
- De.wikipedia.org (2013g): Willy Brandt. Dosegljivo na: http://de.wikipedia.org/wiki/Willy_Brandt (Dostop: december 2012)
- De.wikipedia.org (2013h): Berlin-Krise. Dosegljivo na: <http://de.wikipedia.org/wiki/Berlin-Krise> (Dostop: april 2013)
- De.wikipedia.org (2013i): Guillaume-Affäre. Dosegljivo na: <http://de.wikipedia.org/wiki/Guillaume-Aff%C3%A4re> (Dostop: julij 2013)
- De.wikipedia.org (2013j): Richard Staimer. Dosegljivo na: http://de.wikipedia.org/wiki/Richard_Staimer (Dostop: september 2013).
- En.wikipedia.org (2013): Ostpolitik. Dosegljivo na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Ostpolitik> (Dostop: september 2013)
- E-politik.de (2003). Die Tutzingen Rede von Egon Bahr (1963). Dosegljivo na: http://www.e-politik.de/alt.e-politik.de/beitrag04fa.html?Beitrag_ID=1087 (Dostop: avgust 2013)

- Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (2013a). Egon Bahr, Politike rund Jurnalist. Dosegljivo na: <http://www.hdm.de/lemo/html/biografien/BahrEgon/> (Dostop: marec 2013)
- Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (2013b). Neue Ostpolitik: Grundlagenvertrag. Dosegljivo na: <http://www.hdg.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/KontinuitaetUndWandel/NeueOstpolitik/grundlagenvertrag.html> (Dostop: januar 2013)
- Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (2013c): Neue Ostpolitik: Die Verträge von Moskau und Warschau. Dosegljivo na: <http://www.hdg.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/KontinuitaetUndWandel/NeueOstpolitik/dieVertraegeVonMoskauUndWarschau.html> (Dostop: april 2013)
- Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (2013d): Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Volksrepublik Polen über die Grundlagen der Normalisierung ihrer gegenseitigen Beziehungen vom 7. Dezember 1970 (»Warschauer Vertrag«). Dosegljivo na: http://www.hdg.de/lemo/html/dokumente/KontinuitaetUndWandel_vertragWarschauerVertrag/index.html (Dostop: januar 2013)
- Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (2013e): Neue Ostpolitik: Viermächte-Abkommen über Berlin. Dosegljivo na: <http://www.hdg.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/KontinuitaetUndWandel/NeueOstpolitik/viermaechteAbkommenUeberBerlin.html> (Dostop: september 2013)
- Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (2013f): Neue Ostpolitik: Misstrauensvotum gegen Kanzler Brandt. Dosegljivo na: <http://www.hdg.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/KontinuitaetUndWandel/NeueOstpolitik/konstruktivesMisstrauensvotum.html> (Dostop: avgust 2013)
- Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (2013f): Rücktrittsgesuch des Bundeskanzlers Willy Brandt. Dosegljivo na: http://www.hdg.de/lemo/html/dokumente/NeueHerausforderungen_briefRuecktrittBrandt/index.html (Dostop: avgust 2013)

- Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (2013g): Neue Ostpolitik: Steiner-Wienand-Affäre. Dosegljivo na: <http://www.hdg.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/KontinuitaetUndWandel/NeueOstpolitik/steinerWienandAffaere.html> (Dostop: februar 2013)
- Munzinger (2013): Eleonore Staimer. Dosegljivo na: <http://www.munzinger.de/search/portrait/Eleonore+Staimer/0/8287.html> (Dostop: julij 2013).
- Nobel prize (2013): Willy Brandt – facts. Dosegljivo na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1971/brandt-facts.html (Dostop: september 2013).
- Sl. Wikipedia.org (2013a): Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi. Dosegljivo na: http://sl.wikipedia.org/wiki/Organizacija_za_varnost_in_sodelovanje_v_Evropi (Dostop: marec 2013)
- Sl.wikipedia.org (2013b): Willy Brandt. Dosegljivo na: http://sl.wikipedia.org/wiki/Willy_Brandt (Dostop: april 2013)
- The Age of Sage (2013): Willy Brandt Biography – The Ostpolitik policy. Dosegljivo na: http://www.age-of-the-sage.org/historical/biography/willy_brandt_ostpolitik.html (Dostop: september 2013).
- Who's who (1999–2013): Willy Brandt. Dosegljivo na: http://www.whoswho.de/temp/te_bio.php?PID=70&RID=1 (dostop: avgust 2013)
- Willy-Brandt.de (2013). Dosegljivo na: http://www.willy-brandt.de/fileadmin/stiftung/Downloads/Heft_05_Aera_Brandt.pdf (dostop: januar 2013).

Literatura

- Bahr, Egon, 1982: *Was wird aus den Deutschen ? Fragen und Antworten*, Reinbek: Rowohlt – Verlag.
- Bettzeuge, Reinhard (ur.), 1995: *Aussenpolitik der BRD, Dokumente von 1949 bis 1994, Herausgegeben aus Anlass des 125. Jubiläums des Auswärtigen Amts*, Köln: Verl. Wiss. und Politik von Nottbeck.
- Brandt, Willy, 1976: *Begegnungen und Einsichten: die Jahre 1960 – 1975*, Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Brandt, Willy, 2003: *Erinnerungen, Mit den »Notiz zum Fall G«*, München: Neuausgabe Ullstein.

- Deutscher Bundestag, 1970: Deutscher Bundestag, 41. Sitzung, 6. Wahlperiode, Freitag, 20. März 1970. Bonn: Deutscher Bundestag.
- dtv-Atlas zur Weltgeschichte*, 2009: 40. Auflage, München: dtv.
- Gehlhoff, Georg (ur.), 1995: *Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, cop.
- Geiss, Imanuel, 1981: *Geschichte griffbereit. Personen: Die Biographische Dimension der Weltgeschichte*. 2. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Hacke, Christian, 2004: *Die Aussenpolitik der BRD, Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*, 2. izdaja, Berlin: Ullstein.
- Haftendorn, Helga, 2001: *Deutsche Aussenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung: 1945 – 2000*, München: Dva.
- Janjetović, Zoran, 2007: *Od Auschwitza do Brijuna, Pitanje odštete žrtvama nacizma u jugoslovensko-zapadnonjemačkim odnosima*, Zagreb: Srednja Europa.
- Kiesinger, Kurt Georg, 1966: *Regierungserklärung vor dem Deutschen Bundestag am 13. Dezember 1966, Sonderdruck aus dem Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, Nummer 157/1966*. Bonn: Presse- und informationsamt der Bundesregierung.
- Kreisky, Bruno, 2000: *Im Strom der Politik, Memoiren zweiter Teil*. Wien [in drugi]: Verlag Kremayer & Scheriau.
- Nećak, Dušan, 2002: *Hallsteinova doktrina in Jugoslavija, Tito med Zvezno republiko Nemčijo in Nemško demokratično republiko*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Nećak, Dušan, 2004: *Hallsteinova doktrina i Jugoslavija, Tito između Savezne Republike Njemačke i Demokratske Republike Njemačke*, Zagreb: Srednja Europa.
- Nećak, Dušan, 2006/2007: Zoran Janjetović, *Od Auschwitza do Brijuna: pitanje odštete žrtava nacizma u jugoslovensko-zapadnonjemačkim odnosima: Von Auschwitz bis Brijuni. Die Frage der Entschädigung der Opfer des Nationalsozialismus in den jugoslawisch-westdeutschen Beziehungen*. Zagreb: Srednja Evropa 2007. 197 S. V: Südost – Forschungen, München 2006/2007, Bd. 65/66, 770–773.

- Nećak, Dušan, 2006: Zoran Janjetović, Od Auschwitza do Brijuna: pitanje odštete žrtava nacizma u jugoslovensko-zapadnonemačkim odnosima: Von Auschwitz bis Brijuni. Die Frage der Entschädigung der Opfer des Nationalsozialismus in den jugoslawisch-westdeutschen Beziehungen. Zagreb: Srednja Evropa 2007. V: *Zgodovinski časopis*. 3–4. 536–538.
- Radde, Jürgen, 1977: *Der diplomatische Dienst der DDR: Namen und Daten*. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik.
- Rupps, Martin, 2004: *Wider die Legendenbildung: Der Kanzlersturz im Kraftfeld der Troika*. V: Neue Gesellschaft – Frankfurter Hefte, 51, Bonn: Friedrich Ebert Stiftung, 5, 44–47.
- Schöllgen, Gregor, 2001: *Willy Brandt Biographie*. Berlin, München: Propyläen.
- Schreiber, Hermann, 2003: *Kanzlersturz: warum Willy Brandt zurücktrat*. München: Econ.
- Vrhunec, Marko, 2001: Šest let s Titom, Ljubljana: LaserPrint.
- Wolf, Markus, 1998: *Spionagegeheimen Krieg: Erinnerungen*. München: Econ Taschenbuch Verlag.

Viri fotografij

Fotografija 1: osebni arhiv avtorja.

Fotografija 2: http://de.wikipedia.org/wiki/Kurt_Georg_Kiesinger

Fotografija 3: <http://www.kanzlerbungalow.de/lemo/html/biografien/BahrEgon/index.html>

Fotografija 4: <http://images.google.si/images?hl=sl&um=1&q=Willy+Brandt&sa=N&start=0&ndsp=20>

Fotografiji 5 in 6: Vir: DE-PAAA: Spomenica, Beziehungen BRD-Oststaaten, 1965-1968.

Fotografija 7: http://de.wikipedia.org/wiki/Kurt_Georg_Kiesinger

Fotografiji 8 in 9: [http://de.wikipedia.org/wiki/Gerhard_Schr%C3%B6der_\(CDU\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Gerhard_Schr%C3%B6der_(CDU)); http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/eb/Brzezinski_1977.jpg/400px-Brzezinski_1977.jpg

Fotografiji 10 in 11: DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A 155.

Fotografije 12–18: DE-PAAA: Bestand BfAA, G-A 156.

Fotografije 19–24: DE-PAAA: Bestand MfAA, G-A 277 in <http://www.hdg.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/KontinuitaetUndWandel/Neue«Ostpolitik«/grundlagenvertrag.html>

Fotografiji 25 in 26: <http://www.hdg.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/KontinuitaetUndWandel/Neue«Ostpolitik«/dieVertraegeVonMoskauUndWarschau.html>

Fotografija 27: <http://www.hdg.de/lemo/html/Nachkriegsjahre/DieAlliierteBesatzung/alliiierterKontrollrat.html>

Fotografiji 28 in 29: <http://www.hdg.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/KontinuitaetUndWandel/Neue«Ostpolitik«/pragerVertrag.html>

Fotografija 30: <http://iconicphotos.wordpress.com/2009/05/25/warschauer-kniefall/>

Fotografija 31: http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Haus_der_Geschichte_2009c.jpg&filetimestamp=20090917145507

Fotografiji 32: <http://www.hdg.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/KontinuitaetUndWandel/Neue«Ostpolitik«/konstruktivesMisstrauensvotum.html>

Fotografija 33: osebni arhiv avtorja.

Fotografija 34: <http://www.google.si/images?hl=sl&q=Gunther%20Guillaume&um=1&ie=UTF-8&source=og&sa=N&tab=wi>

Fotografija 35: Brandt, 2003.

Fotografiji 36 in 37: DE-PAAA: Bestand 42, Lfd.Nr. 1010.

Fotografija 38: Schwarz, Hans Peter et al. (ur.), 1998, 460. Dokument 96.

Fotografija 39: DE-PAAA: Berlin. Microfisch B 150-Band 118.

Fotografija 40: DE-PAAA: B 150-Band 118.

Fotografiji 41 in 42: DE-PAAA: B 42-1004.

Fotografija 43: DE-PAAA: B42 1004.

Fotografija 44: DE-PAAA: B 42 - 1004.

Fotografiji 45 in 46: DE-PAAA: B 42 – 1004 in B150-118.

Fotografiji 47 in 48: DE-PAAA: B 42 -1004 in B150 - 118.

Fotografija 49: DE-PAAA: B42 – 1004.

Fotografiji 50 in 51: DE-PAAA: B42 - 1005.

Fotografiji 52 in 53: osebni arhiv avtorja.

Fotografija 54: DE-PAAA: Bestand MfAA,VS-58a.

Fotografija 55 in 56: DE-PAAA: Bestand MfAA C 1442/70.

Fotografiji: 57 in 58: DE-PAAA: Bestand MfAA, C 815/71.

Fotografija 59: DE-PAAA: Bestand 42 II A 5 Lfd. Nr 1346.

Imensko kazalo

A

Abrasimov, Piotr Andrejevič 91
Adenauer, Konrad 8, 12, 19, 28, 32, 39,
100, 120–121, 207, 212, 243, 245
Ahlers, Conrad 50, 53
Albertz, Heinrich 212
Ali Sabri 184
Allardt, Helmut 79
Alphand, Hervé 136
Amrehn, Franz 13
Arafat, Jaser 106
Asurbanipal 9
Axen, Herman 48

B

Bahr, Egon 11–18, 33, 35, 38–40, 49,
50, 53, 71–72, 78–81, 86–87, 93,
105, 111, 115, 239
Barsig, Franz 143–144, 146
Barzel, Rainer 103, 104
Belovski, Dimče 136, 137
Bergaust, Rut 98
Bijedić, Džemal 118
Bittenfeld, Herwarth von 136
Blachstein, Peter 171–173, 204, 209,
214, 240
Blessing *bančnik* 200
Bock, Hans 128
Böker, Alexander 231, 234
Brandt, Willy 6–9, 12–14, 16, 19–30,
32–33, 35, 36, 38–42, 45–50, 52–
59, 66–72, 78, 79, 81–82, 84–87,
89–91, 94–107, 109–116, 118–122,
124, 130–132, 134, 136, 143, 145–
148, 152–154, 156, 158–159, 169,
173, 174, 177–178, 181, 182, 188,

199, 201–204, 207–223, 231–235,
237, 239, 241, 243–247
Braun, Freiherr von 239
Brentano, Heinrich von 32
Brežnjev, Leonid 81, 104–105, 195,
196, 234
Brown, George 136
Broz, Josip-Tito 8, 9, 82, 84–85,
112, 115–120, 124–129, 133, 138,
171–176, 181, 183, 186–197, 200,
203–205, 213, 214, 216–219, 222,
223, 234, 240, 241, 244, 247
Broz, Jovanka 116
Brzezinski, Zbigniew 32, 34–35

C

Carstens, Karl 39, 123, 128
Castro, Fidel 106
Ceausescu, Nicolaie 148, 205
Chňoupek, Bohuslav 95
Couve de Murville, Maurice 124, 131,
143
Cyrankiewicz, Józef 87

Č

Čačinovič, Rudi 8, 171, 173–175, 227,
231–233, 237

D

De Gaulle, Charles 21, 36, 192
Deng Xiaoping 106
Dolanc, Stane 8
Dubček, Aleksander 159
Duckowitz, Georg Ferdinand 49, 79,
87, 145, 156, 158, 223, 239–240
Duireux, Tille 142

E

El Sadat, Anvar 95
Ehmke, Horst 45
Enderle, August 99
Erhard, Ludwig 20, 26–28, 31–32, 34,
36–39, 100, 101, 128, 133, 243, 245
Ewert, Wilhelmine 98

F

Falin, Valentin 79–80
Federer, Georg 138
Fischer, Oskar 219
Féaux de la Croix, Ernst 239
Frahm, Herbert Ernst Karl 97–98,
100
Frahm, Ludwig 98
Frahm, Martha 97–98
Franke, Egon 48, 53, 87, 239
Fras, Slavko 211
Frölich, Paul 99

G

Gaasland, Gunnar 99
Gandhi, Indira 145
Gaus, Günter 78, 115
Gehl *Legationsrat* 151
Gehlen, Reinhard 120
Geiss, Imanuel 97
Genscher, Hans Dietrich 110–111,
120
Gligorov, Kiro 157
Gomulka, Vladimir 86
Gorbačov, Mihail 106
Grabert, Horst 110
Gradl, Johann Baptist 36
Granfil, Toma 233, 235–237
Gredler, Willfried 120–121
Groeper *Ministerialsdirektor* 239

Gromiko, Andrej 33, 79, 81, 91, 182,
199

Guillame, Günther 105, 109–113,
115, 116, 119–121, 243–244

Guillame, Christel 110

H

Hacke, Christian 31, 34, 38, 40, 82,
85, 90–91, 93, 97, 105, 115, 131,
132, 138

Haftendorn, Helga 33, 37, 42, 67, 81,
82, 85–86, 90, 93–95, 97, 105, 115

Hager *politik* 188

Hallstein, Walter 7, 9, 18–20, 28,
32–36, 38, 56–58, 71–72, 117, 123,
125–126, 131, 133–134, 137, 139,
145, 148, 150, 152–154, 158, 160,
177–181, 183–186, 190–192, 203,
207, 208, 212, 219, 224, 226–227,
235, 243–244

Harkort dr. 232

Harmel, Pierre 138

Hart, Karl 176

Hartenstein *diplomat* 186

Hartl, Karl 177

Heinemann, Gustav 32, 40–41, 52, 54,
57, 113, 114

Hillenbrand, Martin Joseph 116

Hirohito *cesar* 176

Hitler, Adolf 99, 126

Hockerts, Hans Günter 223

Hoffmann, Heinz 188, 203

Home, Alec Douglas Sir 21

Honecker, Erich 67, 104–105, 112,
115–117, 119–120, 188

Hruščov, Nikita 32, 33, 105

Hurd, Douglas 47

Husak, Gustav 95

J

Jaenicke, Joachim 83–85
Jahn, Gerhard 112
Jaksch, Wenzel 26
Janjetović, Zoran 7, 124, 223–227,
230
Jedrychowski, Stefan 87, 89
Jeglić, Željko 8
Jessup, Philip 92
Johnson, Lydon 21, 34
Jüngling 127

K

Kardelj, Edvard 192, 195
Kastl, Jörg 136, 141
Keller, Christoph 239
Kennedy, John F. 13, 16–18, 21, 26,
33, 102, 105–106
Khan, Ayub 184
Kiesinger, Kurt Georg 11, 31, 38–41,
91, 95, 101, 130–132, 134, 145–
148, 172, 174, 186, 190, 204–205,
207, 231–232, 235, 237, 243, 245
Kirchschläger, Rudolf 122
Kissinger, Henry 20
Klarić, Andrija 126
Knappstein, Karl Heinrich 150
Kohl, Helmut 40, 95
Kohl, Hans 142
Kohl, Michael 45–46, 48, 52, 54–56,
71–72, 78, 93, 115, 118, 182
Kohrt, Günther 52
Kormes, Karl 199
Kosigin, Aleksej 33
Kreisky, Bruno 7, 39, 99, 120
Kuhlmann, Emil 98

L

Lahr, Rolf 124, 133, 150, 184
Lalović *podsekretar* 128
Lange, Halvard 100
Leber, Julius 98
Libal, Wolfgang 69
Loeck, Werner 126, 131, 139–142,
156–157, 169–171, 204, 209–210,
212, 215
Lübcke, Heinrich 173, 174
Lučić, Zvonko 146, 171, 209

M

Malik, Jakov Aleksandrovič 92
Manescu, Corneliu 157
Mann, Heinrich 99
Mansour, Kamal 150
Marković, Momčilo Moma 143,
146
Marx, Karl 98, 116
Mathiopoulus, Margarita 106
Mattes *diplomat* 171
Maurer, Ion Gheorghe 157
McGhee, Georg 148
Mendej Erich 36
Miljanić, Nikola 232
Milutinović, Mirko 171
Minić, Miloš 116
Mirbach, Dietrich von 145
Moisel, Claudie 223
Möller, John 97
Monnet, Jean 21, 23
Moro, Aldo 207–208
Mujezinović *svetnik* 195–197
Murville, Mourice Couve de 21, 124,
131, 143

N

Naser, Gamal Abdel 184
Nečak, Albina 5, 10
Nečak, Dušan 10
Nečak, Mirka 5, 10
Neuman, Alfred Bruno 188
Nikezić, Marko 124, 128, 137–141,
171, 183, 187–188, 190, 192, 203,
205, 209, 213–217, 221–223, 231,
234
Nixon, Richard 91
Nollau, Günther 111

O

Ollenhauer, Erich 20, 106

P

Pajković, Džordže 195
Pavićević, Miša 156–157, 169
Peinsipp, Walter 203
Perišić, Zvonko 151–153, 156–159,
162, 168, 169
Pešić, Milorad 193–195
Pieck, Wilhelm 181
Planinc, Milka 116
Popov, Blagoje 116
Popović, Vladimir 171, 192

R

Radde, Jürgen 266,
Rathenau, Walther 82
Rezse Nyerzs 177
Riad, Mahmud 184
Ribičić, Mitja 83
Ruete, Hans 49, 124, 127–130, 146,
151–154, 156–159, 161, 162,
168, 169, 171, 213, 215–217, 223,
228–230, 237

Rupps, Martin 115

Rusk, Dean 150

S

Sahm, Ulrich 45–47, 56, 144–146
Scheel, Walter 14, 42, 49, 79, 81, 84,
86–87, 89, 95, 101–103, 113–114,
199, 204
Schiller, Karl 200, 209, 233, 237
Schmidt, Helmut 38, 101, 113, 115,
116, 119–122
Schmitt, Carl 13
Schröder, Gerhard 20, 31–32, 34–36,
38–39, 128, 129, 133
Schumacher, Kurt 12
Schüssler, Gerhard 45–47, 56
Schütz, Klaus 132–133, 136–137,
173
Schwarz, Hans Peter 115–116,
123–124, 130–132, 136, 139, 141,
144–145, 149–151, 158, 159, 169,
204, 208, 209, 213, 215, 223, 228,
232, 240
Seebacher, Brigitte 98
Simović *veleposlanik* 195
Skok, Lojze 83
Smirnov, Andrej Andrejevič 83
Smole, Jože 171
Sržentić, Vojo 116
Staden, Berndt von 239
Staimer, Eleonora 138, 181–183,
190–197, 219
Staimer, Richard 182
Stalin, Josip Visarionovič 126
Steiner, Julius 119
Stewart, Michael 171
Stoph, Willi 38, 40, 42, 45–49, 52–56,
66–70, 103, 116, 181, 182, 190

Strätling, Erich 148
Strauß, Franz Josef 53
Suhr, Otto 105
Sundhausen, Holm 10
Swoboda, Ludvik 95

Š

Šnuderl, Boris 8, 83, 85, 231
Štrougal, Lubomir 95

T

Tepavac, Mirko 84, 85
Thorkildsen, Carlotta 98

U

Ulbricht, Walter 16–18, 25, 35, 37,
40–42, 45, 46, 52, 54, 57, 67–68,
70, 71, 81, 86, 104, 123–126,
128, 141, 142, 186, 188, 189,
192–193, 195–196, 199, 203,
212–213
Uvalić, Radivoj 209–210
Uzelac *veleposlanik*, 237

V

Vošnjak, Mitja 8, 171
Vratuša, Anton 8, 234
Vrhunc, Marko 8, 241

W

Wagner *diplomat* 171
Wehner, Herbert 49, 84, 101, 112–
113, 115, 119, 121
Weisel *diplomat* 171
Wienand, Karl 119
Wieniewicz, Józef 87
Wilhelm, Christian 15
Winstl, Tobias 223

Winzer, Otto 13, 42, 52, 69, 132, 169,
182–184, 187–188, 192, 203–205
Wolf, Markus 109

Z

Zarapkin, Semjon 79, 145

